

ACADEMIA
DE ȘTIINȚE
SOCIALE
ȘI POLITICE
A REPUBLICII
SOCIALISTE
ROMÂNIA

REVISTA DE ISTORIE

DIN SUMAR:

ÎN ÎNTÎMPINAREA CELEI DE A XXX-A ANIVERSĂRI A ELIBERĂRII
ROMÂNIEI DE SUB DOMINAȚIA FASCISTĂ

INSURECȚIA NAȚIONALĂ ANTIFASCISTĂ ARMATĂ DIN ROMÂNIA –
EVENIMENT STRATEGIC DE MARE ÎNSEMNĂTATE ÎN DESFĂȘURAREA
ULTIMULUI CONFLICT MONDIAL

CONSTANTIN CĂZĂNIȘTEANU
MIHAIL E. IONESCU

FUNDAȚIA ȘCOLARĂ A LUI AVRAM IANCU

SIMION RETEGAN

ETAPELE CIVILIZAȚIEI EUROPENE ÎN VIZIUNEA UMANIȘTILOR
ROMÂNI

ALEXANDRU DUȚU

ISTORIOGRAFIA ROMÂNEASCĂ DESPRE RELAȚIILE ROMÂNO-POLONE
ÎN EPOCA MEDIE

VENIAMIN CIOBANU

DEZBATERI

CU PRIVIRE LA TRĂSĂTURILE REGIMULUI POLITIC DIN ROMÂNIA
ÎN PERIOADA ANILOR 1918–1944

PE MARGINEA COMUNICĂRII: POZIȚIA INTERNAȚIONALĂ A ROMÂNIEI
DUPĂ CONGRESUL DE LA BERLIN: PREMISE ALE UNEI OPTIUNI

STUDII DOCUMENTARE

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

RECENZII

ÎNSEMNĂRI

5

TOMUL 27

1974

www.dacoromanica.ro
EDITURA ACADEMIEI
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
SECȚIA DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE

COMITETUL DE REDACȚIE

VASILE MACIU (redactor responsabil); ION APOSTOL (redactor responsabil adjunct); NICHITA ADĂNILOAIIE; MIRON CONSTANTINESCU; LUDOVIC DEMÉNY; GHEORGHE I. IONIȚĂ; VASILE LIVEANU; AUREL LOGHIN; TRAIAN LUNGU; DAMASCHIN MIOC; ȘTEFAN OLTEANU; ARON PETRIC; ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU și POMPILIU TEODOR (membri).

Prețul unui abonament este de 240 lei.

În țară, abonamentele se primesc la oficiile poștale, factorii poștali și difuzorii voluntari de presă din întreprinderi și instituții.

Revistele se mai pot procura (direct sau prin poștă) și prin PUNCTUL DE DESFACERE AL EDITURII ACADEMIEI, str. Gutenberg nr. 3, bis, sectorul VI.

La revue „REVISTA DE ISTORIE” paraît 12 fois par an.

Toute commande à l'étranger sera adressée à l'entreprise ROMPRESFILATELIA, Boîte postale 2001, telex, 011631, Bucarest, Roumanie, ou à ses représentants à l'étranger.

En Roumanie vous pourrez vous abonner par les bureaux de poste ou chez votre facteur.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență se vor trimite pe adresa Comitetului de redacție al revistei „Revista de istorie”. Apare de 12 ori pe an.

Începând din ianuarie 1974, „Studii. Revistă de istorie” apare în continuare cu titlul „REVISTA DE ISTORIE”.

Adresa redacției :

B-dul Aviatorilor nr. 1
www.dacoromanica.ro
București, tel. 36.72.411

REVISTA DE ISTORIE

TOM. 27, 1974, Nr. 5

S U M A R

ÎN ÎNTÎMPINAREA CELEI DE A XXX-A ANIVERSĂRI A ELIBERĂRII ROMÂNIEI DE SUB DOMINAȚIA FASCISTĂ

CONSTANTIN CĂZĂNIȘTEANU, MIHAIL E. IONESCU, Insurecția națională
antifascistă armată din România eveniment strategic de mare însemnătate în des-
fășurarea ultimului conflict mondial 683

SIMION RETEGAN, Fundația școlară a lui Avram Iancu 697

ALEXANDRU DUȚU, Etapele civilizației europene în viziunea umaniștilor români . 711
VENIAMIN CIOBANU, Istoriografia românească despre relațiile româno-polone în
epoca medie. 727

ROBERT DEUTSCH, Contribuție istoriometrică la optimizarea surselor primare de
informare și documentare istorică 737

PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI CONTEMPORANE (STUDII DOCUMENTARE)

Lucrări noi consacrate lui Avram Iancu (*Adrian Th. Pascu*) 753

DEZBATERI

Cu privire la trăsăturile regimului politic din România în perioada anilor 1918–1944 . 763
Pe marginea comunicării: *Poziția internațională a României după Congresul de la Berlin :
Premise ale unei opțiuni (Ion Slanciu)* 787

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

- Conferința internațională de istoria dreptului de la Cracovia consacrată istoriei dreptului penal în Europa Centrală (*Dan A. Lăzărescu*); Colocviul internațional „Istanbul — punte de legătură între culturile balcanice, mediteraneene, slave și orientale” (*Octavian Iliescu*); Călătorie de studii (*Alexandru Porțeanu*); Cronica ; Teză de doctorat 791

RECENZII

- CONSTANTIN CORBU, *Țărânlmea din România în perioada 1848—1864*, București, Edit. științifică, 1973, 273 p. (*Mircea Iosa*) 801
- IOSIF PATAKI, *Domeniul Hunedoara la începutul secolului al XVI-lea*, București, Edit. Academiei R.S.R., 1973, CXIV + 352 p. + 17 figuri + 2 hărți, (*Ludovic Demény*) 805
- DUMITRU VELCIU, *Miron Costin*, București, Edit. Minerva, 1973, 298 p. (*Gelu Apostol*) 809
- * * * *Diplomați iluștri*, vol. III, București, Edit. politică, 1973, 351 p. (*Ion Stanciu*) 813

ÎNSEMNĂRI

- ISTORIA ROMÂNIEI. — * * * *Dr. Petru Groza. Articole, cuvântări, interviuri. Texte alese*. București, Edit. politică, 1973, 673 p. + 8 pl. (*Trăian Udrea*); * * * *Acte judiciare din Țara Românească (1775—1781)*, ediție sub îngrijirea unui colectiv format din: Gheorghe Cronț, Alexandru Constantinescu, Anicuța Popescu, Theodora Rădulescu și Constantin Tegăneanu, București, Edit. Academiei R.S.R., 1973, 1064 p. (*Constantin Bucșan*); ȘTEFAN S. GOROVEI, *Drageș și Bogdan întemeietorii Moldovei. Probleme ale formării statului feudal Moldova*, București, Edit. militară, 1973, 167 p. (*Șerban Papacostea*)
- ISTORIA UNIVERSALĂ. — * * * *Temišvarski sabor 1790* (Congresul de la Timișoara, 1790) sub îngrijirea lui Slavko Gavrilovic și Nicola Petrović Novi Sad — Sremski Karlovci, 1972, 726 p. (*Damaschin Mioc*); HENRYK ZINS, *England and the Baltic in the Elisabethan era* (translated by H. C. Stevens), Manchester, Manchester University Press — Totowa, New Jersey, Rowmand & Littlefield, 1972, IX, [XII] + 347 p. (*Paul Cernovodeanu*)
- ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ 'ΑΡΜΕΝΟΠΟΥΛΟΥ, Πρόχειρον Νόμων ἢ 'Εξάβιβλος. 'Επιμέλεια: Κωνσταντῖνος Γ. Πιτσάκης (Constantin Armenopol, Manual de legi sau Exabiblos, sub îngrijirea lui K. G. Pitsakis), Editura „Dodoni”, E. K. Lazos, Atena, 1971, 426 p. (*Gheorghe Cronț*) 819

REVISTA DE ISTORIE

TOME 27, 1974, N° 5

S O M M A I R E

EN L'HONNEUR DU XXXe ANNIVERSAIRE DE LA LIBÉRATION
DE LA ROUMANIE DE LA DOMINATION FASCISTE

CONSTANTIN CĂZĂNIȘTEANU, MIHAIL E. IONESCU, L'insurrection nationale antifasciste armée de Roumanie — événement stratégique de portée marquante dans le déroulement de la dernière conflagration mondiale 683

SIMION RETEGAN, La fondation scolaire d'Avram Iancu 697

ALEXANDRU DUȚU, Les humanistes roumains et les grandes étapes de la civilisation européenne 711

VENIAMIN CIOBANU, L'historiographie roumaine touchant les relations roumano-polonaises pendant le moyen-âge 727

ROBERT DEUTSCH, Contribution historiométrique à l'amélioration des sources primaires d'information et de documentation historique 737

PROBLÈMES DE L'HISTORIOGRAPHIE CONTEMPORAINE
(ÉTUDES DOCUMENTAIRES)

Nouveaux ouvrages consacrés à Avram Iancu (*Adrian Th. Pascu*) 753

DÉBATS

Les caractéristiques du régime politique de Roumanie pendant la période 1918—1944 763

En marge de la communication: *La position internationale de la Roumanie après le Congrès de Berlin; Prémisses d'une option (Ion Stanciu)* 787

LA VIE SCIENTIFIQUE

- La Conférence internationale d'histoire du droit de Cracovie consacrée à l'histoire du droit pénal en Europe Centrale (*Dan A. Lăzărescu*); Le Colloque international „Istanbul — pont de liaison entre les cultures balkanique méditerranéenne, slave et orientale” (*Octavian Iliescu*); Voyage d'études (*Alexandru Porșeanu*); Chronique; Thèse de doctorat 791

COMPTES RENDUS

- CONSTANTIN CORBU, *Țărăimea din România în perioada 1848—1864* (La paysannerie de Roumanie durant la période 1848—1864), Bucarest, Editions scientifiques. 1973, 273 p. (*Mircea Iosa*) 801
- IOSIF PATAKI, *Domeniul Hunedoara la începutul secolului al XVI-lea* (Le domaine de Hunedoara au début du XVIe siècle), Bucarest, Editions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie, 1973, CXIV + 352 p. + 17 figures + 2 cartes (*Ludovic Demény*) 805
- DUMITRU VELCIU, *Miron Costin*, Bucarest, Editions Minerva, 1973, 298 p. (*Gelu Apostol*) 809
- * * *Diplomași iluștri* (Diplomates illustres), vol. III, Bucarest, Editions politiques. 1973, 351 p. (*Ion Stanciu*) 813

NOTES

- HISTOIRE DE ROUMANIE. — * * * *Dr. Petru Groza. Articole, cuvîntări, interviuri. Texte alese* (Dr. Petru Groza. Articles, discours, interviews, Textes choisis), Bucarest, Editions politiques, 1973, 673 p. + 8 planches (*Traian Udrea*); * * * *Acte judiciare din Țara Românească (1775—1781)* (Actes judiciaires de Valachie (1775—1781)), édition parue par les soins d'un collectif formé de Gheorghe Cronț, Alexandru Constantinescu, Anicuța Popescu, Theodora Rădulescu et Constantin Tegăneanu, Bucarest, Editions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie, 1973, 1064 p. (*Constantin Bucșan*); ȘTEFAN S. GOROVEI, *Dragoș și Bogdan întemeietorii Moldovei. Probleme ale formării statului feudal Moldova* (Dragoș et Bogdan fondateurs de la Moldavie. Problèmes de la formation de l'Etat féodal la Moldavie), Bucarest, Editions militaires, 1973, 167 p. (*Șerban Papacostea*). HISTOIRE UNIVERSELLE. — * * * *Temisvarski sabor 1790* (Le Congrès de Timișoara, 1790), paru par les soins de Slavko Gavrilovic et Nicola Petrovic, Novi Sad-Sremski Karlovci, 1972, 726 p. (Damaschin Mioc); HENRYK ZINS, *England and the Baltic in the Elisabethan era* (translated by H.C. Stevens), Manchester University Press — Totowa, New Jersey, Rowman & Littlefield, 1972, IX (XII) + 347 p. (*Paul Cernovodeanu*) ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ἈΡΜΕΝΟΠΟΥΛΟΥ. Πρόχειρον Νόμων ἢ Ἐξάβιβλος. Ἐπιμέλεια: Κωνσταντῖνος Γ. Πιτσάκης. Constantin Armenopol, Manuel de lois ou Exabiblos, paru par les soins de K. G. Pitsakis), Editions „Dodoni”, E. K. Lazos, Athènes, 1971, 426 p. (*Gheorghe Cronț*) 819

ÎN ÎNTÎMPINAREA CELEI DE-A XXX-A ANIVERSĂRI A ELIBERĂRII ROMÂNIEI DE SUB DOMINAȚIA FASCISTĂ

INSURECȚIA NAȚIONALĂ ANTIFASCISTĂ ARMATĂ DIN ROMÂNIA — EVENIMENT STRATEGIC DE MARE ÎNSEMNĂTATE ÎN DESFĂȘURAREA ULTIMULUI CONFLICT MONDIAL

DE

CONSTANTIN CĂZĂNIȘTEANU, MIHAIL E. IONESCU

Dezbaterea istoriei insurecției române din august 1944, organizată și condusă de Partidul Comunist Român, sub aspectele ei cele mai diverse, se înscrie unui câmp de cercetare științifică de vastă ramificație internațională. Atît importanța în istoria poporului român — ca eveniment crucial — cît și consecințele ei pe plan internațional se conjugă pentru a conferi acestui act istoric semnificația unui moment de cotitură în desfășurarea celui de-al doilea război mondial.

Însemnătatea pe planul strategiei aliaților din coaliția antihitleristă a insurecției române a fost relevată încă din momentul înfăptuirii ei.

S-a relevat și se relevă faptul că insurecția română, prin implicațiile ei strategice, a determinat prăbușirea dominației naziste în Balcani, a contribuit în chip decisiv la dezastrul armatei germane din acest „pîn-tece moale” al Europei și a deschis, în același timp, o direcție strategică de majoră importanță în ofensiva declanșată contra celui de-al treilea Reich : calea Dunării¹.

Prin așezarea ei geografică și prin comoditățile de ordin strategic deținute (materii prime, comunicații etc.) România a constituit o piesă de prim rang a sistemului defensiv german în Europa de sud-est și, nu mai puțin, a apărării naziste de la aripa de sud a frontului sovieto-german. România includea spațiul strategic al cîmpiei muntene care, în condițiile concrete din vara anului 1944, prezenta o importanță dublă în balanța strategică a celor două coaliții în conflict. El dădea posibilitatea învăluirii arcului carpatic, ușor de apărat și greu de străbătut printr-o ofensivă din-

¹ Cf. colonel dr. Aurel Petri, *Insurecția armată din august 1944 din România și influența ei asupra desfășurării ulterioare a operațiilor militare în sud-estul și centrul Europei*, în comunicările prezentate la sesiunea științifică consacrată aniversării a 25 de ani de la victoria asupra fascismului, București, 29–30 aprilie 1970, în vol. *9 mai 1945 – 9 mai 1970*, București, Edit. militară, 1970, p. 49–55 ; *România în războiul antihitlerist, 23 august 1944–9 mai 1945*, București, Edit. militară, 1966, p. 142–147 ; colonel Eugen Bantea, colonel Constantin Nicolae, general-maior în rezervă Gheorghe Zaharia, *August 1944–mai 1945. Scurtă prezentare a contribuției României la războiul antihitlerist*, p. 31.

spre est. Concomitent constituia un vast flanc al dispozitivului militar german din Balcani oferind posibilitatea acțiunilor militare împotriva acestuia pe direcțiile nord-sud (în variantele Bulgaria-Turcia sau Bulgaria-Grecia-Albania) și nord-est-sud-est (care viza Belgradul, Triestul și nordul Italiei) ².

Potențialitatea strategică a spațiului cîmpiei dunărene a fost, de altminteri, exploatată după victoria insurecției antifasciste din august 1944 în folosul coaliției antihitleriste. Prin eliberarea cu propriile ei forțe a acestei zone România a adăugat Națiunilor Unite un tezaur extrem de prețios pentru desfășurarea cu succes a operațiilor militare ulterioare. Efectuarea rapidă a curățirii spațiului strategic dunărean de germani a făcut imposibilă pentru aceștia organizarea vreunei rezistențe atât pe linia fortificată Focșani-Brăila, cât și pe linii defensive succesive organizate în cîmpia română ³. Trupele sovietice au ajuns la 27 august 1944 la Focșani și Galați, au trecut „Poarta Focșanilor”, lăsată deschisă de forțele române ce se alăturaseră insurecției și au putut străbate — ultimele ciocniri sovieto-germane au avut loc în 29 august în zona Ploiești — spațiul strategic al cîmpiei române într-un timp record ⁴ subunități de avangardă sovietice sosind la 5—6 septembrie la Turnu Severin. Un aspect deloc neglijabil al aportului insurecției române la înlesnirea marșului strategic al armatei sovietice a fost faptul că s-au păstrat intacte — ca un mare a anihilării rapide a rezistențelor germane — comunicațiile și resursele din acest spațiu.

Aportul insurecției române la lărgirea gamei posibilităților strategice ale Națiunilor Unite nu s-a redus însă doar la această rapidă luare în posesie a spațiului strategic al cîmpiei dunărene. Prin operațiile efectuate de unitățile militare române imediat după 23 august germanii au fost împiedicați să ocupe defileele Carpaților Meridionali și să organizeze apărarea pe Munții Apuseni care constituie ultima barieră spre cîmpia Tisei. Era deschisă direcția strategică cea mai favorabilă de pătrundere spre Europa centrală: calea Dunării. La 6 octombrie trupele Națiunilor Unite declanșau operația de exploatare a acesteia.

Din punctul de vedere al istoriei insurecției antifasciste armate prezintă un interes de prim ordin descifrarea însemnătății spațiului balcanic în strategia generală a celor două tabere aflate în conflict, mai ales pe parcursul desfășurării politico-militare din anii 1943—1944.

Pentru comandamentul german păstrarea acestui spațiu era vitală din punct de vedere economic și militar. El aprecia că „stăpînița Balca-

² *România în războiul antihitlerist. 23 august 1944 — 9 mai 1945*, București, Edit. militară, 1966, p. 52.

³ Vezi asupra acțiunilor militare ale forțelor insurecționale în cîmpia munteană, *ibidem*, p. 62—106. Recent, un studiu care aduce în circulația istoriografică numeroase elemente inedite (General-maior Eugen Bantea, *Insurecția antifascistă din România în desfășurarea generală a războiului purtat contra Reichului nazist*, „Studii. Revistă de istorie”, 26, 1/1973, p. 117—129), sublinia dintr-un unghi nou, însemnătatea spațiului strategic al cîmpiei Dunării. Naziștii au încercat, spre sfîrșitul lunii august 1944, să împiedice fructificarea direcțiilor strategice de efort deschise de această zonă prin racordarea în zona Porților de Fier a două grupuri de armate germane („Ucraina de sud” și „F”) ambele răspunzătoare, ulterior joncțiunii, de replierea dispozitivului militar german pe Carpații Orientali, Carpații Meridionali și Balcanii Occidentali. Reușita acestui „rendez-vous nazist de la Porțile de Fier românești” ar fi avut serioase consecințe asupra prezervării dominației germane în Balcani.

⁴ Colonel dr. Aurel Petri, *op. cit.*, p. 52—53.

nilor, drept componentă a cetății Europa este *hotărâtoare* (s.n.) din motive operative, de politică militară și economice”⁵. Balcanii furnizau la acea dată 50% din producția totală europeană de țigări, 100% din producția de minereu de crom, 60% din bauxită, 29% din antimoniu și 21% din extracția continentală de cupru. Aceste materii prime de importanță strategică erau indispensabile funcționării mașinii de război germane. Cunoscutul teoretician militar britanic B. H. Liddell Hart enumeră cea. 20 materii prime esențiale pentru purtarea războiului; cărbune, petrol, fier, cauciuc, cupru, nichel, zinc, mercur, celuloză, glicerină, aluminiu, platină, antimoniu, mangan etc.⁶. Germania nu dispunea de resurse interne de cauciuc, platină, bauxită, mercur, mică în timp ce rezervele sale de minereu de fier, cupru, crom, antimoniu, mangan, nichel și petrol erau cu totul insuficiente. Mai ales în ce privește petrolul apare izbitoare necesitatea Germaniei de a menține controlul României și Balcanilor. Mașina de război nazistă se rezema, în întregimea ei aproape, pe țițeiul românesc iar pierderea terenurilor petrolifere din Valea Prahovei ar fi determinat, se aprecia la Berlin, oprirea de la sine a funcționării armatei germane⁷.

Dacă din punctul de vedere al resurselor de materii prime strategice stăpânirea spațiului balcanic era indispensabilă Reichului hitlerist tot atât de important se vădea acesta pe plan militar. Încă de la sfârșitul anului 1942 comandamentul german i-a acordat o atenție mărită. Într-o apreciere generală a situației (29 noiembrie 1942) generalul-colonel Alfred Jodl, șeful statului major al Înalțului comandament al Wehrmachtului, arăta că „Africa de nord, care este avanspostul Europei trebuie apărată cu orice preț. Dacă o vom pierde trebuie să ne așteptăm la un atac anglo-saxon în sud-estul Europei prin Dodecanez, Creta și Peloponez. De asemenea, trebuie să pacificăm și să ținem în mână Balcanul”⁸. Spațiul strategic balcanic străpuns⁹ și atinsă Dunărea mijlocie se deschidea un larg canal de pătrundere spre Germania de sud a cărui exploatare militară era intrevăzută ca deosebit de primejdioasă.

La 9 iulie 1943 la Înalțul comandament al Wehrmacht-ului s-a făcut o analiză a repercusiunilor politice și militare ale unei debarcări aliate în Balcani. Aceasta — a reieșit — ar fi avut consecințe defavorabile Rei-

⁵ *Kriegstagebuch des Oberkommandos der Wehrmacht 1940—1945*, Band IV: 1944—1945, 2, Bernard und Graefe Verlag für Wehrwesen, Frankfurt am Main, 1961, p. 1550 (mai departe citat: KTB des OKW).

⁶ B. H. Liddell Hart, *History of the Second World War*, Cassell, London, 1970, p. 23.

⁷ KTB des OKW, Band IV; 1944—45, 1, p. 25; KTB des OKW, Band IV; 1944—45, 2, p. 950 și urm. Un memoriu alcătuit de Albert Speer, ministru al Reichului, la 18 februarie 1944, conchidea că „războiul va fi terminat aproximativ zece luni după pierderea Balcanilor” pornind de la faptul că Germania nu se putea lipsi de rezervele de crom din această regiune. (Albert Speer, *Au coeur du troisième Reich*, Fayard, Paris, 1971, p. 450—451.)

⁸ apud Hillgruber Andreas, *La politique et la stratégie de Hitler dans le bassin méditerranéen*, în *La guerre en Méditerranée 1939—1945*, Actes du Colloque International tenu à Paris du 8 au 11 avril 1969, Paris, 1971, p. 139—157.

⁹ Planificatorii militari americani întrevădeau trei căi de străpungere și străbateră a spațiului balcanic; 1 — din nordul Adriaticii prin Iugoslavia de nord spre Austria și Ungaria; 2 — debușând de la Salonic de-a lungul râului Vardar prin Iugoslavia de est la Dunăre; 3 — din Turcia spre Sofia, România, Ungaria — vezi Matloff, Maurice, *Strategic Planning for Coalition Warfare 1943—1944*. United States Army in World War II, Washington D.C., 1959, p. 259—260.

chului : ar fi putut determina Turcia să abandoneze neutralitatea și ar fi atras ieșirea din Axă a Bulgariei, României și Ungariei ; ar fi adus pe aliați într-o periculoasă apropiere de cimpurile petrolifere de la Ploiești ; ar fi lipsit Germania de materii prime indispensabile (bauxită, cupru etc.)¹⁰. Începînd din vara anului 1943 comandamentul german a întărit apărarea acestei regiuni. În perioada 15 iulie — 15 octombrie 1943 forțele militare au crescut de la aproximativ 10 divizii la 16 reprezentînd o forță apreciabilă în comparație cu cele 5 divizii existente în ianuarie 1913.

La începutul lunii octombrie 1943 Hitler a emis directive referitoare la apărarea Balcanilor întrevăzută în strînsă legătură cu păstrarea Italiei. Opinia dictatorului nazist era că aliații occidentali vor alege ca direcție de efort principală direcția Italia de sud — Albania — Muntenegru — Croația de sud sau centrul Italiei — Croația de nord¹¹.

Spațiul strategic balcanic intra în sfera de răspundere a unui teatru de operații german, cel de sud-est (*Oberbefehlshaber Südost*), subordonat înaltului comandament al Wehrmacht-ului (OKW). Comandantul acestui teatru de operații era însărcinat cu pregătirea și conducerea apărării coastelor Peninsulei Balcanice, inclusiv a insulelor ocupate¹². Comandantul suprem al teatrului de operații sud-est era în același timp comandant — în vara anului 1944 în persoana feldmareșalului von Weichs — al Grupului de armate „F”, subordonat din punct de vedere operativ comandamentului armatei de uscat (OKH) deci, nemijlocit, lui Hitler.

Conform situației oferite de studiul hărților de operații germane la începutul lunii iunie 1944 comandamentul german sud-est dispunea de 20 divizii de infanterie, 2 divizii blindate și 3 divizii mixte (în spațiul balcanic se mai aflau dislocate, de asemenea, 11 divizii de infanterie bulgare). Este interesant de făcut o comparație a efectivelor germane, disponibile pe celelalte teatre de operații, în scopul reliefării, din acest unghi, a însemnătății teatrului de operații sud-est în complexul defensiv nazist din vara anului 1944. Pe frontul de est — teatrul de operații hotărîtor al celui de-al doilea război mondial — se aflau angrenate 122 divizii de infanterie, 25 divizii blindate și 1 brigadă blindată, 17 divizii mixte și 1 brigadă mixtă. În subordinea comandamentului sud-vest (Italia) se găseau 17 divizii și 1 brigadă de infanterie, 7 divizii de tancuri și 1 divizie mixtă și, de asemenea, 4 divizii de infanterie italiene. În Franța, Belgia, Olanda și Luxemburg (comandamentul vest) se găseau 41 divizii de infanterie, 11 divizii blindate și 9 mixte¹³.

¹⁰ vezi Ralph, S. Mavrogordato, *Hitler's Decision on the Defense of Italy* în Kent Robert Greenfield editor, *Command Decisions*, Washington, D.C., p. 309—310.

¹¹ Matloff, Maurice, *op. cit.*, p. 261 ; La 15 septembrie 1943 feldmareșalul Kesselring comandantul trupelor germane din Italia, devenit la 21 noiembrie 1943 comandant al teatrului de operații sud-vest și comandant al Grupului de armate C., transmitea OKW-ului opinia sa că atacul aliat nu va fi îndreptat împotriva centrului sau nordului Italiei ci împotriva Balcanilor imediat ce vor fi cucerite baze aeriene la Foggia (vezi Ralph S. Mavrogordato, *op. cit.*, p. 317).

¹² Gordon A. Harrison, *Cross-Channel Attack*, United States Army in World War II, Washington D.C., 1951, p. 459—463, Appendix C., Directive No. 40, 23 March 1942, Signed : Adolf Hitler.

¹³ *Ibidem*, p. 471, Appendix G., Divisions Available to Germany on 6 June 1944 (Based on German Situation Maps).

Un studiu sumar al acestor cifre ne permite a desprinde concluzia că Înaltul comandament al Wehrmacht-ului destinase o cantitate de forțe aproximativ egală apărării a două mari zone care puteau constitui ținta unui asalt aliat occidental decisiv : Franța și Balcanii (în contextul legării lor strategice de teatrul de război italian).

Era, de fapt, o materializare a concepției lui Hitler asupra desfășurării ulterioare a operațiilor din Italia întreprinse de aliații occidentali pe direcțiile menționate mai sus. Ținta strategică a aliaților occidentali ar fi — se credea la Berlin — în primul rând Balcanii și nu Italia. Principalii consilieri militari ai lui Hitler — feldmareșalul Albert Kesselring, feldmareșalul Erwin Rommel, amiralul Karl Doenitz printre aceștia — împărtășeau această convingere asupra desfășurării operațiilor aliate în Mediterana în vara anului 1943. La 17 iulie Hitler declara că „în prezent se pare că viitoarea debarcare inamică va fi încercată acolo / în Balcani /. *Este tot atât de important de a întări Balcanii pe cât este de important a menține Italia*”¹⁴. Documente germane din ultimele luni ale anului 1943 conduc la afirmația că la OKW se neglija, în mare măsură, plauzibilitatea implicării unor masive forțe aliate din Mediterana într-o încercată străbateră de jos în sus a cizmei italiene din moment ce spațiul balcanic oferea disponibilități strategice ulterioare mult mai fructuoase și era, în același timp, abordabil¹⁵. Reiese deci că la Berlin se conexa foarte strâns, pe planul strategic continental, comandamentul sud-vest (Italia) cu cel de sud-est ambele dispunând de forțe însumând 52 divizii de infanterie și 1 brigadă de infanterie, 9 divizii blindate și 4 divizii mixte. În spațiul balcanic propriu-zis se aflau 8% din numărul diviziilor germane de infanterie și aproximativ 4% din existentul nazist în divizii blindate la 6 iunie 1944. Dacă din totalul diviziilor germane disponibile scădem numărul celor angrenate pe frontul de răsărit vom constata că 35,5% din diviziile aflate pe alte teatre de operații ale comandamentului nazist erau dislocate în Italia și Balcani și 39% în Franța, Olanda, Belgia, Luxemburg (la diviziile blindate 41% din numărul celor neangrenate în răsărit erau dislocate în Italia și Balcani și 50% în Franța). Pe teatrul de operații balcanic propriu-zis se afla circa 20% din diviziile de infanterie și 9% din cele blindate aflate la dispoziția Germaniei în afara celor implicate în gigantica încheștare cu Armata roșie. În spațiul balcanic se găseau, în vara anului 1944, efective germane care depășeau 900 000 oameni¹⁶.

O eventuală confruntare de proporții în spațiul balcanic era privită, deci, cu toată seriozitatea de comandamentul hitlerist. Acest teatru de operații era subordonat, din punct de vedere operativ, atât OKW-ului cât și OKH-ului (Înaltul comandament al armatei de uscat) pasibil, în consecință, să concentreze într-un moment de criză maxime forțe și mijloace germane pentru a-l apăra.

¹⁴ apud Ralph S. Mavrogordato, *op. cit.*, p. 309.

¹⁵ Gordon A. Harrison, *op. cit.*, p. 232.

¹⁶ Ziemke, Earl, *Stalingrad to Berlin: The German Defeat in the East*, United States Army in World War II, Washington D.C., 1968, p. 369. Pentru o prezentare a raportului de forțe în bazinul mediteranean la sfârșitul anului 1943 și începutul anului 1944 vezi *Istoria Velikoi Olecestvennoi Voini Sovetskogo Soiuza*, t. 4, Moskva, 1962, p. 509. Este semnificativ în cuprinsul acestuia ponderea însemnată a mișcării de rezistență a popoarelor din Albania, Grecia și Iugoslavia : cca. 400 000 oameni.

O mențiune specială trebuie făcută în ce privește spațiul strategic al cîmpiei române (valahe). Acesta intra atestîndu-se și în acest fel dubla sa însemnătate, pentru Balcani și pentru aripa de sud a frontului sovieto-german — în sfera de competență directă a OKW-ului¹⁷ (în ciuda încercărilor repetate din vara anului 1944 a generalului Hans Friessner, comandantul Grupului de armate „Ucraina de sud”, de a și-l subordona¹⁸).

Trebuie, de asemenea, menționat că începutul anului 1944 a adus o reevaluare a concepției strategice a comandamentului german. În ianuarie începe să se clatine credința acestuia că debarcarea aliată occidentală va însemna un singur atac principal. Informațiile care au parvenit la Berlin ca și analiza operațiilor întreprinse de aliații occidentali în Italia a creat convingerea că un asemenea atac poate fi însoțit sau precedat de lovituri puternice în altă parte a Europei: Portugalia, de pildă, sau Balcanii. Alegerea de către aliați a spațiului balcanic avea o credibilitate specială pentru strategii germani. Jodl spunea lui Hitler că strategia aliată periferică implica acum atacuri asupra Portugaliei, coastelor de vest sau de sud ale Franței și în bazinul egeean preliminariei traversării canalului Mînceii¹⁹. Ca atare, în martie 1944, comandanților de teatre de operații germane li s-a transmis că transferări de trupe vor fi ordonate în detaliu la timpul potrivit adică în momentul în care o debarcare aliată s-ar fi dovedit a fi cea principală.

Ocuparea Ungariei de către trupele germane în martie 1944 vădește, printre altele, preocuparea comandamentului hitlerist pentru păstrarea Balcanilor. Ungaria era socotită la Berlin ca o bază necesară concentrării forțelor și mijloacelor necesare declanșării operației de respingere a unui atac aliat în sud-estul Europei sau de recuperare a acestui spațiu. La începutul lunii august 1944 Hitler declara, într-o conversație cu Jodl, că „păstrarea teritoriului maghiar are pentru noi o însemnătate vitală și din punctul de vedere al comunicațiilor — ca premiză a păstrării întregului sud-est”²⁰.

Nici planurile militare ale aliaților occidentali n-au lăsat în afara lor spațiul strategic balcanic. Încă de la convorbirile de stat major anglo-americean desfășurate la Washington în decembrie 1941 — denumite codificat Arcadia — s-a stabilit că „nu pare probabil că în 1942 va fi posibilă o ofensivă terestră pe scară mare împotriva Germaniei — excepție făcînd frontul rus — . . . /dar/ în 1943, drumul poate fi liber pentru o reîntoarcere pe continent traversînd Mediterana, din Turcia înspre Balcani sau prin debarcări în Europa occidentală. Asemenea operații vor fi un preludeu la asaltul final asupra Germaniei însăși”²¹. Se preconiza deci, încă de acum, ca una din opțiunile privind locul debarcării aliate pe continentul european spațiul balcanic.

¹⁷ Heinz Guderian, *A la tête des panzers. Souvenirs d'un soldat*, Plon, Paris, p. 356. O lucrare recentă (*Magyarország Honvédelme a II világháboni előtt es alatt 1920—1945*, München 1972, subliniază că linia fortificată maghiară „Arpad” din nordul Carpaților orientali românești a trebuit să fie evacuată în octombrie 1944 datorită faptului că „românii au dat voie sovieticilor să pătrundă în Transilvania prin trecătorile Carpaților meridionali” întorcînd-o. (p. 243—244).

¹⁸ Ziemke F. Earl, *op. cit.*, p. 349; Heinz Guderian, *op. cit.*, p. 356.

¹⁹ Gordon A. Harrison, *op. cit.*, p. 232.

²⁰ Dașicev, *Bankrosvo strategii ghermanskogo fașizma*, t. 2, Moskva, 1973, p. 521.

²¹ apud Gordon A. Harrison, *op. cit.*, p. 9.

Premierul englez, Winston Churchill, susținut și de alte înalte personalități politice britanice, era partizan al declanșării unei operații aliate în Balcani, succesul căreia îl socotea cu majore consecințe în desfășurarea ulterioară a războiului împotriva Germaniei. În noiembrie 1942 președintele S.U.A., Franklin D. Roosevelt, propusese, de altfel, lui Churchill ca „dumneavoastră cu șefii de stat major la Londra și eu cu Statul major combinat aici/la Washington/ să întreprindem investigații asupra posibilităților de acțiune viitoare îndreptate împotriva Sardiniei, Siciliei, Italiei, Greciei și altor spații balcanice, inclusiv a posibilităților de a obține sprijin turcesc pentru un atac prin Marea Neagră împotriva flancului Germaniei”²².

Dar invadarea continentului european prin spațiul strategic balcanic trezea serioase neliniști în rândul strategilor de la Washington. Abordarea și străbaterea acestuia era întrevăzută ca deosebit de dificilă; ei argumentau că o ofensivă occidentală în Balcani necesita implicarea unor largi forțe într-un spațiu strategic îndepărtat, menținerea cărora crea o serie de dificultăți de ordin logistic. Operațiile militare ar fi trebuit să aibă loc în condiții deosebit de grele din cauza terenului accidentat, a condițiilor meteorologice și a sistemului de comunicații insuficient dezvoltat. Aliații ar fi fost nevoiți să ducă un război de uzură ce „ar fi amânat deciziile finale în războiul împotriva Germaniei și, din această cauză, în războiul contra Japoniei”²³. Strategii din Washington mergeau pînă acolo încît socoteau că insistența englezilor de a întreprinde operații în Balcani constituie un motiv îndeajuns de serios pentru revizuirea concepției strategice „Germania mai întâi” (concentrarea eforturilor aliate occidentale în primul rînd împotriva Germaniei) și canalizarea grosului forțelor americane împotriva Japoniei. Un studiu strategic întreprins la Washington în 8 august 1943 — intitulat „Conducerea războiului în Europa — conchidea că S. U. A. și Anglia au atins „răscrucea războiului”. Pentru asigurarea victoriei finale asupra Germaniei trebuia să se decidă la cel mai înalt nivel — între președintele american și premierul englez — locul de aplicare a efortului principal aliat în 1944; în Mediterana (inclusiv în spațiul strategic balcanic) sau în nord — vestul Franței, printr-o debarcare pe continent (operație numită codificat *Overlord*). Se opinia la Washington că o opțiune pentru Mediterana oferea posibilități Germaniei de a dobîndi, în 1944, un „pat strategic” în Europa”²⁴.

²² apud Gordon A. Harrison, *op. cit.*, p. 35. Un studiu al planificatorilor militari britanici, alcătuit în ianuarie 1943, arăta astfel că Turcia are o mare valoare ca bază pentru acțiuni ofensive și terestre. O ofensivă terestră din Tracia turcească ar fi înlăturat forțele Axei din Balcani și reușita ei depindea de Turcia care putea oferi acest cap de pod în sud-estul Europei (vezi Matloff Maurice, *op. cit.*, p. 65). Turcia, de altfel, era socotită o piesă importantă în angrenajul strategic al aliaților occidentali — mai ales înainte de debarcarea în Italia — în virtutea faptului că baze aeriene instalate pe teritoriul ei puteau fi utilizate pentru atacarea terenurilor petrolifere din zona Ploiești: „Atracția specială a Ploieștilor era constituită din perspectiva de încetinire a ritmului operațiilor militare germane pe frontul de est” Matloff Maurice, *op. cit.*, p. 151).

²³ Matloff Maurice, *op. cit.*, p. 259—260.

²⁴ *Ibidem*, p. 177. Nu e mai puțin adevărat că această opinie nu era unanim împărtășită la Washington. Un studiu al generalului american John E. Hull, din 17 iulie 1943, demonstra că decizia nu este între Europa și Pacific ci între operațiile din Mediterana și Overlord. El scria că „Angajamentele noastre în Mediterana m-au condus la convingerea că putem revizui decizia noastră... În ce privește Germania, decizia va fi determinată de depunerea unui efort complet în Mediterana” (*ibidem*, p. 165).

Conferința anglo-americană la nivel înalt care a avut loc la Quebec în august 1943 a semnat stabilirea priorității pentru anul 1944 a operației *Overlord*. În cadrul acestei conferințe a fost respinsă ideea unei ofensive terestre aliate în spațiul balcanic deși britanicii au privit cu destule rezerve reușita unei debarcări în nord-vestul Europei. S-a hotărât ca, concomitent declanșării operației *Overlord*, să se întreprindă o debarcare în sudul Franței (operația *Anvil*). „Răscrucea războiului” luase sfârșit ²⁵.

Evenimentele următoare au arătat însă că disputa în jurul alegerii locului loviturii decisive nu fusese încheiată. Astfel, în septembrie 1943 Churchill a propus, după debarcarea efectuată în Italia, luarea în considerare a altor posibile operații militare în Mediterana: Corsica, Sardinia, Dodecanez, Balcani. El aprecia că în 1944 aliații vor putea să stabilească un puternic front defensiv în Italia de nord, garnisit cu trupe italiene, iar forțele aliate devenite disponibile puteau fi îndreptate într-o acțiune ofensivă fie în vestul Italiei fie în est (în Balcani). Churchill sublinia importanța decisivă a spațiului strategic balcanic: „Cred — transmita lui Roosevelt în octombrie 1943 — că peninsulele italiană și balcanică sînt unite din punct de vedere militar și politic și că într-adevăr constituie teatrul /de război/ de care trebuie să ne ocupăm” ²⁶. Premierul englez opinia pentru întreprinderea unor operații aliate lansate din porturile dalmate în direcțiile nord și nord-est. Roosevelt a răspuns că o asemenea implicare în spațiul balcanic va fi „numai o chestiune de oportunitate” ²⁷.

Insistența cu care britanicii puneau chestiunea lansării unor operații militare aliate în Balcani a determinat forurile strategice americane să solicite o rezolvare la cel mai înalt nivel. Mai ales că generalul american John Russell Deane era convins — în urma convorbirilor militare anglo-americano-sovietice purtate la Moscova în octombrie 1943 — că sovieticii intenționează să ceară ca „armatele americane și engleze să intensifice campania în Italia ori poate să lanseze o invazie în Balcani” ²⁸. El cerea la 9 noiembrie 1943 strategilor americani să se pregătească pentru o asemenea cerere sovietică la conferința celor „trei mari” (Stalin, Roosevelt, Churchill) de la Teheran ²⁹. La o întâlnire a lui Roosevelt cu consilierii săi militari din 19 noiembrie 1943, șeful statului major al armatei americane, generalul George Marshall, a exprimat opinia că englezii încearcă să submineze *Overlordul* în scopul întreprinderii unor operații în spațiul balcanic. Președintele american înclina să creadă că sovieticii vor presa la Teheran pentru „un atac din Adriatica spre Dunăre pentru a face joncțiunea cu forțele rusești ce urmau să pătrundă în România” ³⁰. În discuțiile cu Roosevelt, Marshall a arătat următoarele: „vrem să vedem chestiunea Balcanilor terminată. Nu credem că Balcanii sînt necesari. A lansa operații în această zonă ar însemna a obține ca rezultat prelungirea războiului /în Europa/ și a celui din Pacific” ³¹. Dacă englezii ar fi insistat în continuare pentru o prioritate a operațiilor militare în spațiul balcanic

²⁵ *Ibidem*, p. 211—240.

²⁶ *apud ibidem*, p. 254.

²⁷ *apud ibidem*, p. 251.

²⁸ Gordon A. Harrison, *op. cit.*, p. 121.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ *Ibidem*, p. 122.

³¹ *apud Matloff, Maurice, op. cit.*, p. 343—344.

față de *Overlord* Marshall stabilea ca linie de conduită a strategiei americane: „vom ieși și vom merge în Pacific cu toate forțele noastre”³². În discuțiile preliminare conferinței de la Teheran între strategii englezi și americani s-a hotărât acceptarea unui program britanic ca bază a discuțiilor cu sovieticii. Acest program îmbrățișa vederile lui Churchill și consta în: continuarea ofensivei în Italia pînă la linia Pisa-Rimini, ajutorarea mișcării de rezistență din Iugoslavia, Grecia și Albania, deschiderea rutei Dardanelelor pentru comunicații cu Uniunea Sovietică, determinarea Turciei de a intra în război, provocarea de haos în Balcani³³.

Deși la conferința de la Teheran — 28 noiembrie — 1 decembrie 1943 — teza britanică a priorității operațiilor militare occidentale în spațiul balcanic a fost sprijinită, la un moment dat, de Roosevelt — care a declarat că „ar avea valoare o pătrundere prin Adriatica de nord-est în vederea întreprinderii unor operații ofensive împotriva Germaniei pe direcția Dunării”³⁴ — s-a căzut de acord între cei trei conducători ai principalelor state angajate în lupta împotriva Germaniei că *Overlordul* lansat concomitent cu o ofensivă sovietică din est și cu o debarcare în sudul Franței ar obține rezultate fructuoase³⁵.

Din nou însă, la începutul anului 1944, Churchill a încercat să convingă pe Roosevelt de necesitatea întreprinderii unor operații militare în spațiul balcanic. La 21 februarie 1944 președintele american a informat pe consilierii săi militari că a declinat o propunere a premierului britanic de a lansa o operație comună în Iugoslavia³⁶. Iar odată cu intrarea trupelor aliate în Roma (4 iunie 1944) dezbaterea strategică anglo-americană s-a redeschis. Se punea problema cursului pe care urmau să-l ia acțiunile militare aliate în Italia: îndreptarea spre Balcani sau conjugarea tuturor eforturilor pentru reușita debarcării în sudul Franței. Între 10—15 iunie 1944 Comitetului reunificat al șefilor de stat-major americani și englezi (Joint Chiefs of Staff) s-a întrunit la Londra. În cursul discuțiilor au reieșit următoarele alternative de acțiune în Mediterana: 1. debarcarea în zona Toulon — Marseille (proiectata operație *Anvil*); 2. ofensivă lansată din Peninsula Istria în spațiul strategic balcanic în eventualitatea declanșării ofensivei sovietice spre Balcani. O decizie finală asupra acestor opțiuni trebuia făcută în funcție de mersul operațiilor militare ofensive pe frontul de răsărit și în Normandia³⁷. Spre sfîrșitul lunii iunie 1944 Churchill încearcă din nou să-l convingă pe Roosevelt de necesitatea unei ofensive în Balcani dar, la 2 iulie, președintele solicită premierului britanic să

³² apud *ibidem*.

³³ Gordon A. Harrison, *op. cit.*, p. 122.

³⁴ Apud Matloff Maurice, *op. cit.*, p. 361; J. B. Duroselle, M. A. Kaspi, *Considerations sur la politique et la stratégie américaine en Méditerranée* (În culegerea de comunicări citată „La guerre en Méditerranée”, p. 359—384) arată că „Într-una din primele reuniuni de la Teheran Roosevelt a evocat, spre surpriza consilierilor săi cei mai apropiați, conversațiile pe care le-a avut cu Churchill: ofensive puteau fi lansate în Italia, în Adriatica, în marea Egee și din Turcia dacă intră în război. El a făcut aluzie la o înaintare aliată în Balcani, sprijinită de forțele lui Tito avînd ca scop eliberarea Iugoslaviei, intrarea în România și joncțiunea în jurul Odesei a trupelor engleze, americane și sovietice” (p. 383).

³⁵ Gordon A. Harrison, *op. cit.*, p. 123—125; Matloff, Maurice, *op. cit.*, p. 360—363; Ray S. Cline, *Washington Command Post: The Operations Division, United States Army in World War II*, Washington, D.C., 1951, p. 226—232.

³⁶ Matloff, Maurice, *op. cit.*, p. 427.

³⁷ *Ibidem*, p. 468—469.

iscălească o directivă pentru lansarea operației *Anvil* la 15 august 1944 : „sînt obligat de logică de a nu dispersa principalele noastre eforturi pe un nou teatru /de război/”³⁸.

Urmărirea succintă a dezbaterii strategice anglo-americane³⁹ asupra folosirii spațiului balcanic în ansamblul operațiilor militare preconizate a se întreprinde în 1944 relevă din plin însemnătatea acestuia. Dincolo de considerentele politice care au animat pe politicienii și strategii britanici⁴⁰ — nu trebuie neglijată orientarea antisovietică a opțiunii lor pentru spațiul balcanic ca loc al unor mari operații militare occidentale — această dezbateră a reușit să evidențieze importanța „deschiderii” Balcanilor ca premisă a lansării unui atac decisiv asupra Germaniei de sud, dc-a lungul canalului dunărean flancat de acest spațiu strategic. El se vedește ca una din opțiunile occidentale de obținere a unei căi lesnicioase de pătrundere spre Germania, celelalte constituindu-se din posibilitățile strategice oferite de operația *Overlord* într-o primă fază și apoi, în urma deciziei definitive de lansare a debarcării în nord-vestul Europei, de operația *Anvil*.

Urmărirea atentă și corectă a interesului purtat de taberele beligerante spațiului strategic balcanic și văii Dunării dă măsura aportului esențial al insurecției române la „zestrea” strategică a Națiunilor Unite și la schimbarea raportului de forțe pe plan continental în favoarea coaliției antihitleriste.

Pentru străbaterea Balcanilor în scopul atingerii canalului dunărean, în vederea exploatării militare a acestuia, n-a mai fost nevoie de un război de uzură care — conform aprecierii strategilor americani — ar fi aminat victoria în lupta împotriva Germaniei naziste și, nu mai puțin, a Japoniei. La sfîrșitul lunii octombrie 1944 cea mai mare parte a Peninsulei Balcanice fusese eliberată de sub dominația hitleristă.

Se poate desprinde și o altă concluzie însemnată. Insurecția națională antifascistă a oferit posibilitatea angajării dispozitivului german din Balcani de către trupele Armatei roșii, făcînd fără obiect și motiv orice încercări ulterioare ale occidentalilor de implicare în cea mai mare parte a acestui spațiu. Lupta de rezistență a popoarelor din această zonă geografică a contribuit, alături de loviturile trupelor sovietice, la valorificarea posibilităților strategice oferite de actul de la 23 august.

³⁸ *Ibidem*, p. 471—472.

³⁹ pentru documentare mai largă asupra acestei probleme vezi: Chester Wilmot, *The Struggle for Europe*, New York, 1952; Arthur Bryant, *The Turn of the Tide 1939—1943*, London, 1957; Trumbull Higgins, *Soft Underbelly*, Macmillan, 1968; Michael Howard, *The Mediterranean Strategy in the Second World War*, London, 1968; Michael Howard „*La Méditerranée et la stratégie britannique au cours de la deuxième guerre mondiale*” in „*La guerre en Méditerranée, 1939—1945*”; p. 23—38 etc.

⁴⁰ Michael Howard, exegetul occidental cel mai autorizat asupra strategiei britanice în cursul ultimului război, afirmă: „considerațiile politice relative la relațiile britanice cu SUA ca și la cele ale Occidentului cu Uniunea Sovietică l-au condus pe Churchill să susțină acest teatru de operațiuni pînă la punctul în care era de temut a se intra în divergență totală cu strategia aliată acceptată” — vezi *La guerre en Méditerranée, 1939—1945*, Paris, 1971, p. 36; istoricul sovietic G. E. Boltin arată că nu trebuie negată orientarea antisovietică a strategiei mediteraneene a lui Churchill în cursul celui de-al doilea război mondial — vezi *ibidem*, p. 747—749.

Încă din momentul săvârșirii lui s-a subliniat importanța strategică de prim ordin relativă la spațiile strategice balcanic și al Europei centrale a actului înfăptuit de România. Postul de radio Londra sublinia astfel în 26 august 1944 că : „în România și în întreg Balcanul peste 250 000 germani sînt în retragere. . . Prin ruperea relațiilor sale cu Germania și prin declararea războiului împotriva acestei țări *România a zdrobit zidul Balcanilor* (s.n.) ce fusese ridicat acum 5 ani de Hitler”⁴¹. Iar ziarul sovietic „Pravda” din 27 august scria că „ieșirea României din Axă are o importanță covârșitoare nu numai pentru această țară, ci pentru întreg Balcanul deoarece *prin această lovitură se prăbușește întregul sistem de dominație german din sud-estul Europei* (s.n.). Însemnătatea acestui din urmă fapt nu poate fi subestimată”⁴². Un comentariu militar al agenției Reuter consemna că „stăpînirea militară și politică a Germaniei în Balcani s-a sfîrșit”⁴³ și că „pierderile germane din această țară sînt mult mai mari ca cele de la Stalingrad”⁴³.

Istoricii străini au scos în evidență, în lucrări care au beneficiat de perspectiva timpului, aceste majore semnificații ale insurecției române. „Eliberarea Bucureștiului de armata română sprijinită de rezistenți civili, realizată la 28 august, îmbracă din punct de vedere militar o importanță capitală; poarta Europei centrale este deschisă trupelor sovietice” scrie Roger Gheysens într-un articol consacrat special actului de la 23 august 1944⁴⁴. Aceeași opinie o împărtășește și istoricul francez Henri Bernard : „insurecția română are o însemnătate capitală. Prin ea întreaga țară, cu resurse indispensabile pentru Reich, se aliniază brusc inamicului, fără nici o luptă importantă. Poarta spre Europa centrală este deschisă”⁴⁵. Lucrările de istorie militară care se ocupă de desfășurarea înclătării pe frontul răsăritean al celui de-al doilea război mondial, spațiul de înfruntare decisiv, acordă insurecției o atenție deosebită. Liddell Hart arată astfel că în urma ieșirii României din război și ca o consecință a înfringerii Armatei 6 germană în Moldova „drumul era liber pentru Armata roșie pentru a exploata cel mai larg flanc deschis cunoscut vreodată în războiul modern. Manevra de întoarcere a fost în principal o problemă de logistică determinată mai mult de factorii mișcare și aprovizionare decît de opoziția inamicului”⁴⁶. Același lucru îl subliniază colonelul englez Albert Seaton care consideră că „pentru trupele sovietice campania în România a devenit. . . un exercițiu de mișcare rapidă”⁴⁷. Exegeza germană asupra desfășurărilor militare la aripa de sud a frontului sovieto-german în vara anului 1944, socoate că „din punctul de vedere al istoriei războiului rămîne de-a dreptul un miracol că după aceea /după ieșirea României din războiul hitlerist—n.n./ a mai fost cu putință ca, la frontiera ungară și la cea sîrbească, să se construiască un front defensiv, oricît ar fi fost el de subțire”⁴⁸.

⁴¹ Arhiva Ministerului Apărării Naționale, fond 948, dos 224, f. 698.

⁴² *Ibidem*, p. 712—713.

⁴³ *Ibidem*, p. 726.

⁴⁴ Roger Gheysens, *L'insurrection roumaine*, în *Historia Magazine 2-e guerre mondiale*, nr. 83, 1969, p. 2 307.

⁴⁵ Henri Bernard *Histoire de la resistance européenne: la „quatrieme force” de la guerre 39—45*, Marabout Université, 1968, p. 91.

⁴⁶ B. H. Liddell Hart, *op. cit.*, p. 585.

⁴⁷ Albert Seaton, *The Russo-German War 1941—1945*, Arthur Barker Lt. 1971, p. 485.

⁴⁸ KTB des OKW, Band IV : 1944—1945, 1, p. 15.

Prin aceste rezultate de o deosebită valoare strategică, prin modificarea substanțială a raportului de forțe existent între cele două coaliții beligerante, odată cu trecerea României în cadrul alianței Națiunilor Unite, prin contribuția ulterioară la lupta împotriva Germaniei și Ungariei insurecția națională antifascistă se plasează, pe plan politic și militar, în rîndul evenimentelor cruciale ale anului 1944.

La 6 iunie 1944 a început debarcarea în nord-vestul Europei a forțelor anglo-americane. În a doua jumătate a lunii august și la începutul lunii septembrie 1944 aliații au înaintat de la Sena spre granița Reichului cca. 325 km., eliberînd de trupele inamice nordul Franței și cea mai mare parte a Belgiei și Luxemburgului. Aliații au pătruns în Olanda și au depășit în câteva locuri frontiera germană. La 15 august forțe americane, britanice, și franceze au declanșat operația de debarcare în sudul Franței.

În primele două săptămîni ale acesteia succesele dobîndite au fost însemnate: Toulon și Marseille eliberate, 57 000 de prizonieri. Într-o lună de la declanșarea acestei operații forțele aliate au înaintat spre vest și nord pe o distanță de cca 650 km. Inamicul a fost obligat să evacueze Franța la sud de Loire și a suferit grele pierderi ⁴⁹.

La 23 iunie 1944 Comandamentul suprem sovietic a lansat ofensiva asupra Grupului de armate „Centru” în scopul nimicirii forțelor hitleriste și eliberării Bielorusiei, Lituaniei și unei părți din Polonia. Se favoriza deschiderea direcției strategice spre Varșovia și Prusia Orientală întorcîndu-se, în același timp, apărarea germană din Ucraina și din țările baltice. Pentru executarea acestei operații de mare amploare, erau destinate următoarele trupe sovietice: 166 de divizii, 12 corpuri de tancuri și mecanizate, 7 sectoare fortificate, 21 de brigăzi de infanterie, de tancuri și mecanizate, 31 000 tunuri și aruncătoare, 5 200 de tancuri și autotunuri și peste 6 000 de avioane ⁵⁰. Zdrobirea Grupului de armate „Centru” în urma acestei ofensive victorioase a determinat o gravă scădere a potențialului militar german: s-au pierdut peste 540 000 oameni, s-au distrus și sau capturat 630 avioane, 2 375 tancuri și autotunuri, peste 5 000 de aruncătoare de mine. Începînd cu 13 iunie 1944 Frontul 1 ucrainean a executat operația de la Lvov și Sandomierz nimicînd în cea mai mare parte a lui Grupul de armate „Ucraina de nord”. S-au creat condiții dintre cele mai favorabile pentru continuarea ofensivei către vest; la jumătatea lunii iulie porțile de acces spre Prusia Orientală erau deschise, iar la începutul lunii august Armata roșie atinge aliniamentul rîndurilor San și Vistula.

La 20 august 1944 forțele sovietice au lansat o altă operație ofensivă împotriva Grupului de armate „Ucraina de sud” aflat cu flancurile pe Carpații Orientali și Marea Neagră și pînă la 29 august — beneficiînd și de noile condiții din România apărute ca urmare a declanșării insurec-

⁴⁹ Forrest C. Pogue, *The Supreme Command, United States Army in World War II*, Washington, D.C., 1954, p. 218—243.

⁵⁰ *Marea conflagrație a secolului XX*, București, Edit. politică, 1971, p. 379; pentru ansamblul operațiilor militare din vara anului 1944, vezi: Generalul de armată Ion Tutoveanu, *Cele mai importante acțiuni militare din Europa în anul 1944 ale statelor participante la coaliția antihitleristă în culegerea de comunicări 9 mai 1945—9 mai 1970*, București, Edit. militară, 1970, p. 23—31.

ției — au lichidat grosul grupării germane încercuite în punga de la Iași-Chișinău.

Aceste succese incontestabile au exercitat o puternică influență asupra moralului aliaților. În prima săptămână a lunii septembrie 1944 forurile aliate occidentale socoteau situația strategică a Germaniei atît de deteriorată încît „nici o revenire nu mai era posibilă”⁵¹.

Jurnalul de război al OKW-ului analizînd situația militară din vara anului 1944 subliniază că „pe frontul de est dubla catastrofă de la Grupul de armate „Centru” și din România și-a produs deja efectele, respectiv acestea erau în curs să se producă” și conchide : „*la mijlocul lui 1944 situația militară era fără nici o ieșire*” (s.n.). Pe plan militar nu se mai putea aștepta nici un fel de întorsătură chiar dacă s-ar fi contat pe șansa cea mai neverosimilă”⁵².

Însuși Hitler a recunoscut însemnătatea decisivă a celor trei mari evenimente din vara anului 1944 — debarcarea din Normandia și ofensiva occidentală spre granițele Reichului, distrugerea sub loviturile nimicitoare ale armatei sovietice a Grupului de armate „Centru” și ieșirea României din Axă și alăturarea ei la coaliția antihitleristă prin actul istoric al insurecției — în desfășurarea generală a războiului. Într-o conversație a lui Hitler cu colaboraționistul croat Pavelici purtată la 18 septembrie 1944 dictatorul nazist enumera, în ordinea importanței, crizele militare suferite de apărarea germană în vara anului 1944 : străpungerea sovietică în sectorul central, evenimentele din România unde „prin trădare rușii au ajuns în spatele trupelor germane ceea ce a adus cu sine pierderea Armatei a 6-a”⁵³ și desfășurările militare din Franța. Alfred Jodl, unul din apropiații dictatorului german, măturisea la Nünberg că atunci cînd : „la 22 aprilie [1945] el [Hitler] mi-a împărtășit hotărîrea sa de a nu mai pleca din Berlin și de a muri acolo, el a adăugat : hotărîrea aceasta, cea mai importantă a vieții mele, ar fi trebuit să o iau încă din noiembrie 1944 și să nu părăsesc cartierul general din Prusia Orientală”⁵⁴. Era, implicit, o recunoaștere a faptului că „triumghiul evenimential” al verii anului 1944 — unul din vîrfurile căruia îl constituie victoria insurecției naționale antifasciste din România — cauzase, în fond, Germaniei naziste înfrîngerea.

Pe planul general al încheștării cu fascismul în cursul celui de-al doilea război mondial actul de la 23 august 1944, prin consecințele sale se dovedește, deci, ca un moment de cea mai mare însemnătate. El se înscrie în șirul evenimentelor de cotitură ale confruntării militare din anii 1939—1945.

⁵¹ Forrest C. Pogue, *op. cit.*, p. 245.

⁵² KTB des OKW, Band IV : 1944—45, 1, p. 21.

⁵³ Hillgruber Andreas, *Staatsmänner und diplomaten bei Hitler* t. II, Frankfurt am Main, Bernard und Graefe, 1971, p. 551.

⁵⁴ KTB des OKW, Band IV : 1944—45, 2, p. 1714.

L'INSURRECTION NATIONALE ANTIFASCISTE ARMÉE DE
ROUMANIE — ÉVÉNEMENT STRATÉGIQUE DE PORTÉE
MARQUANTE DANS LE DÉROULEMENT DE LA DERNIÈRE
CONFLAGRATION MONDIALE

RÉSUMÉ

L'historiographie roumaine touchant la deuxième guerre mondiale a relevé jusqu'à présent aussi quelques-unes des conséquences stratégiques de l'acte insurrectionnel du 23 Août 1944. Mais l'on a insisté moins sur l'importance de l'espace stratégique de la Plaine Valaque. Celui-ci offrait les meilleures possibilités de faciliter l'attaque d'une éventuelle ligne de défense hitlérienne dans les Carpathes méridionales et orientales et du dispositif nazi des Balkans.

Les auteurs soulignent l'attention particulière attachée à l'espace stratégique balkanique aussi bien par le commandement allemand que par la coalition des Nations Unies. Ils expliquent que la libération et la ferme possession de la Plaine Valaque par les forces insurrectionnelles roumaines ont ajouté au potentiel de guerre antihitlérien des possibilités d'exploitation maxima de certaines directions stratégiques d'effort, de portée continentale. Les forces des Nations Unies les ont exploitées au point de vue militaire, ce qui a permis d'accélérer la fin de la guerre. Ainsi, par ses conséquences stratégiques, l'insurrection nationale armée d'août 1944, dirigée par le Parti Communiste Roumain, s'inscrit comme un moment d'envergure de la dernière conflagration mondiale. Elle constitue, à côté de l'ouverture du deuxième front d'Europe et de l'écrasante défaite subie sur le front d'Est par le groupe d'armées, le Centre, sous les coups impitoyables de l'armée soviétique, l'un des trois moments de faite de la deuxième guerre mondiale pendant l'année 1944, qui a consigné au fond „la capitulation” de l'Allemagne hitlérienne dès cette année-là.

FUNDAȚIA ȘCOLARĂ A LUI AVRAM IANCU

DE

SIMION RETEGAN

Este bine știut faptul că în 1850 Iancu și-a testat averea națiunii pentru ridicarea unei Academii românești de drepturi. Actul testamentar din 20 decembrie 1850, greu de o amărăciune estompată oarecum de propria ei intensitate, dar străbătut și de o undă de speranță, a fost publicat de mai multe ori¹. Se știe însă mai puțin că acest act a avut, după o jumătate de secol, este adevărat, un rezultat concret, că din avutul eroului s-a constituit, sub patronajul „Astrei”, o fundațiune școlară care i-a purtat numele. E o fundațiune modestă, ca de altfel majoritatea fundațiilor românești, din al cărei venit se putea acorda doar bursa unui elev de gimnaziu. Dar dacă valoarea ei intrinsecă este mică, valoarea sa morală în schimb este incomparabil mai mare. Ea reprezintă materializarea unui gând mare al conducătorului revoluției și al epocii sale, o mărturie, poate ultima, dinaintea prăbușirii sufletești care-l ajunge, a vibrației sale adânci pentru tot ceea ce putea contribui la ridicarea națiunii sale. În afară de aceasta, a avut chiar de la plănuire și tot timpul după aceea, rostul unui îndemn.

Geneza fundațiunii Iancu este lungă și complicată. Actele referitoare la ea creează impresia unei străduințe fără sfârșit, ba uneori chiar fără speranțe. Se întinde, într-adevăr, de-a lungul a 50 de ani din 1850 și pînă în 1900, și este mereu tulburată și uneori chiar pusă sub semnul întrebării de intervenții potrivnice. Îi taie în fel și chip drumul cînd împotrivirea unor rude îndepărtate ale eroului, cînd inerția celor meniți s-o scoată la cale, cînd obstrucția ascunsă sau fățișă a împrejurărilor locale din Vidre, unde se găseau bunurile în cauză.

Încercăm, pornind de la cele două voluminoase dosare privitoare la fundația Avram Iancu din Arhiva „Astrei”², să urmărim, sau mai bine zis să schițăm pe scurt geneza acestei fundațiuni.

Anii imediat următori revoluției sînt anii unei puternice animații culturale românești, care crește pe măsura scăderii posibilităților acți-

¹ „Transilvania”, an. XXVIII, nr. 5—6 1897, p. 114; Onisifor Ghibu, *Universitatea Daciei Superioare*, București, 1929, p. 9.

² Arhivele Statului Sibiu, fond Astra, dos. nr. 312 și 314.

unii politice. Cultura apare multora acum ca mijlocul cel mai sigur de progres, ca un domeniu aproape infailibil, ca un remediu universal al tuturor neajunsurilor națiunii. Un dor neostoit de înaintare culturală răzbate pretutindeni. Peste tot se pornesc școli, se încropesc fonduri bănești, se fac planuri. În această atmosferă apare și prinde rădăcini ideea unei facultăți juridice românești, a unei Academii de drepturi, cum i se spunea atunci.

Intemeierea unor școli superioare românești și, înainte de toate, a unei facultăți de drept era într-adevăr, în condițiile create de revoluție, când națiunii române i se deschidea perspectiva participării la viața politică a statului, o necesitate stringentă. Rostul ei era de a pregăti pe viitorii apărători ai drepturilor națiunii, de a furniza cadrele necesare administrației și justiției, de a contribui la dezvoltarea limbii. Începută în anii revoluției, lupta pentru înființarea Academiei de drepturi se va prelungi cu unele întreruperi mai bine de un sfert de veac.

Organizarea de către stat a unui învățământ românesc cu profil juridic a fost revendicată pentru prima dată prin petiția din 25 februarie 1849³. Cererea reapare apoi în marele memoriu din 10 ianuarie 1850⁴, sau constituie ea însăși obiectul unor petiții deosebite (cea din 1 septembrie 1849⁵, din decembrie 1850⁶).

Campania pentru Academie atinge cea mai mare însuflețire în 1852. Este acum, mai ales în preajma vizitei împăratului în Transilvania dar și după aceea, o preocupare la ordinea zilei, îndelung discutată în cadrul întâlnirilor intelectualilor și în presă. *Gazeta* răscolește profund în articolele și chemările sale opinia publică românească. Vorbind într-un rînd despre ajutorul de 60 000 fl. acordat de stat pentru refacerea unor biserici distruse în timpul revoluției, propune ca această sumă să fie folosită pentru înființarea Academiei, „biserica cea vie a națiunii”. Din Pavia Simion Bărnuțiu trimite *Gazetei* o vibrantă pledoarie, „Cuvîntul unui student despre necesitatea Academiei la români”⁷.

Între susținătorii plănuitei Academiei, Avram Iancu este printre cei mai activi. Aduce și aici cu el, ca în tot ceea ce întreprinde, aceeași tărie a voinței și totală dăruire de sine, care l-au impus în 1848 în fruntea neamului său. Premerge nu numai cu vorba, ci și cu fapta. Cere de la început, văzînd dezinteresul sau chiar ostilitatea habsburgilor pentru tot ceea ce politic sau cultural ar fi putut ușura ridicarea românilor, ca aceștia să se sprijine și în această privință pe propriile lor puteri. În decembrie 1850, înainte de a porni spre Viena, pentru a se alătura delegației naționale aflate acolo, redactează cunoscutul său testament, prin care își donează întregul avut pentru Academie. „... Voiesc dară și hotărît dispun ca după moartea mea toată averea mea mișcătoare și nemișcătoare să treacă în folosul națiunii pentru ajutor la înființarea unei academii de drepturi, tare crezînd că luptătorii cu arma legii vor putea scoate drepturile națiunii mele”⁸. În anul următor donează, împreună cu Axente și Balint,

³ T. V. Păcățian, *Cartea de aur*, ed. a II-a, 1, Sibiu, 1904 p. 512.

⁴ Idem, p. 656.

⁵ Idem, p. 629—30.

⁶ *Istoria României*, IV, Edit. Acad. RPR, București, 1964, p. 699.

⁷ „*Gazeta Transilvaniei*”, an XXXII, nr. 29 din 27.IV.1852.

⁸ „*Transilvania*”, an. XXVIII, nr. 5—6/1897, p. 114.

2500 de fl. pentru începerea fondului unei Societăți literare române. Enthuiazmul general îl cuprinde din nou cu totul în 1852. La 1 iulie scrie lui George Barițiu din Sibiu, unde se găsea pentru a mijloci schimbarea itinerarului călătoriei împăratului : „Academia și primo și secundo loco”⁹. Îl mihnește adînc rezerva episcopului Șaguna și a celor din jurul său : „... cine n-are inimă să ceară academie românească, mai scrie lui Barițiu, acela să nu se încumete a se numi că se ține de cei credincioși națiunii, că de bunăseamă nu mult timp va trece și se va da pe față că-i înșelător”¹⁰.

Potrivit actului testamentar din decembrie 1850, asupra căruia Iancu nu a mai revenit niciodată, avutul său urma să treacă, în septembrie 1872, Asociațiunii, sub administrarea căreia se găsea fondul recent constituit al Academiei de drepturi. Testamentul este însă atacat pe calea justiției de către unii dintre verii primari și nepoții de veri primari ai donatorului. Împuternicit al „Astrei” în această chestiune e numit, la 10 decembrie 1873, avocatul Matei Nicola din Abrud, fiul preotului din Vidra de Sus, înrudit de departe cu Iancu¹¹. Era cunoscut în întreaga Transilvanie ca apărător al drepturilor moșilor. Fost tribun în 1848, ajuns mai tîrziu avocat, el preia în anii 1859—60 procesele celor mai multe comune din Munți pentru păduri¹², iar în dieta de la Sibiu, ca raportor al comisiei urbariale, militează cu hotărîre și curaj pentru acceptarea propunerilor radicale ale lui Ioan Rațiu în problema pădurilor, pășunilor, a jelerilor din secuime. Nicola îndeplinise funcția de curator al averii și în timpul vieții eroului, după moartea celor apropiați lui, tatăl — în 1855, mama — în 1868, fratele mai mare Ioan — în 1871.

Procesul pentru validarea testamentului se poartă la tribunalul comitatului Turda-Arieș, din care, după noua împărțire administrativă, făcea parte și fostul cerc al Cîmpenilor. Din însărcinarea acestui for se conscriu în două rînduri bunurile mobile și imobile în cauză. Primul inventar, semnat de Ioan Iancu și Alexandru Iancu, este din 8 octombrie 1872¹³. Averea rămasă se afla atunci la dispoziția fostului arendaș al ei, Alexandru Iancu. Al doilea inventar, din 16 mai 1876, mult mai sistematic, arată sub 81 de poziții o avere mobilă în valoare de 827 de fl. (pozițiile 1—32) și o avere imobilă — pămînturi și acareturi în valoare de 2 988 de fl. (pozițiile 33—81). Pasivele înscriu datorii în sumă de 772 de fl. Bilanțul general e de 2 216 fl. Actul este semnat de patru funcționari ai tribunalului din Turda și patru membri din familia Iancu (Ioan Iancu, Alexandru Iancu, Iancu George și Iancu Nicolae). Alexandru Iancu ridică obiecții împotriva mai multor titluri din rubrica pasivelor (spesele de 400 fl. pentru înmormîntare, o datorie de 163 fl. la Dancalovici Ilie din Cîmpeni etc.¹⁴). Cu acest prilej comisarul însărcinat cu inventarierea predă lui Anania Moldovan o colecție de acte din 1848—49 găsite în casa

⁹ Biblioteca Academiei RSR, mss. rom. 996, f. 8—9.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Arh. Stat. Sibiu, fond Astra, dos. nr. 314.

¹² În 1859—60, Matei Nicola angajează procesele urbariale ale comunelor: Bistra, Cîmpeni, Sohodol, Bucium, Zlatna, Vulturi, Neagra, Musca, Vidre, Cărpiniș, Abrud-sat, Feneș și Prisaca. Arh. Stat. Budapesta, f. 263 Elnöki iratok, 1865, nr. 5230.

¹³ I. Lupaș, *Avram Iancu*, în „Anuarul Inst. de istorie națională”, III, 1924—25, p. 61—62.

¹⁴ Biblioteca Centrală Universitară Cluj, fond Francisc Hossu-Longin, mss. sertar 324/4, nr. 9.

lui Iancu, care vor ajunge în 1891 la președintele „Astrei”, Barițiu (publicate în „Gazeta Transilvaniei” din 1891)¹⁵. Alte acte ale lui Iancu, confiscate cu prilejul arestării din 1852 au fost anexate dosarului său de cercetare și se găsesc desigur și azi necercetate în arhiva guberniului¹⁶.

Atît în 1872 cît și în 1876 sînt înșiruite rudele mai apropiate și mai îndepărtate ale eroului, care puteau ridica pretenții la moștenire¹⁷.

După o târăgănare de mai mulți ani, la 27 octombrie 1877 tribunalul din Turda recunoaște valabilitatea testamentului din 1850, dînd astfel cîștig de cauză „Astrei”¹⁸.

Avutul lui Iancu provenea din moștenirea părintească. În 1855, la moartea tatălui său, averea familiei, evaluată la 3 449 de fl., se împarte în două părți, între Avram și fratele său Ioan, preot în Vidra de Jos. Lui Avram părinții îi fac, în starea nenorocită în care ajung să-l vadă, o parte mai bună. El moștenește casa părintească, rămasă pustie după moartea mamei sale, mai multe pămînturi, de arătură și finaț, 1/3 din moara cu două roți a Ianceștilor din Vidra de Sus și cele 10, 2/3 cucse (părți) ale familiei la Baia Purica din Bucium Corabia, cu un număr total de 128 de cucse. Toate împreună vor alcătui ceea ce contemporanii au numit „lăsămîntul Iancului”. Cît e în viață fratele său, îl gospodărește el, după aceea e pus — cum vom vedea — în grija altora.

Cealaltă jumătate a averii va reveni mai tîrziu și ea „Astrei”. Căci Ioan Iancu, mort în 1871 fără copii, urmează pilda fratelui său. Prin testamentul din 31 august același an lasă ca averea sa moștenită de la părinți să rămînă în uzufructul soției sale, Ana Ioanete, pînă la moartea ei, dar după aceea să revină tot „Astrei”. Să se constituie — scrie el — o fundațiune deosebită cu numele lui, din venitul căreia să se acorde o bursă unui student din Vidre, de preferință din neamul Iancu¹⁹.

Potrivit unui raport din 1897, cînd comitetul „Astrei” face de vînzare lăsămîntul Iancu, pămînturile eroului fuseseră următoarele: 1. 1/3 din pămîntul numit Lunca de lîngă rîu, înscris în protocoalele cărții funduare a comunei Vidra de Sus, sub nr. 8 A. numărul de ordine 1, nr. topografic 7—10 și 13—15, 2. pămîntul numit Gardul sau Gardul din jos de drum sau Gardul popii, înscris în aceleași protocoale sub nr. 10 A, nr. de ordine 2, în extensiune de 3 j, 680 de stînjeni, 3. pămîntul zis Coasta din sus, înscris sub nr. 10 A, nr. de ordine 3, de 6 iug. 1511 stînjeni, în realitate însă ceva mai mic, 4. Coasta morii în mărime de 1560 de stînjeni, 5. Izlazul de la Caba de 1434 stînjeni, clasificat în cărțile funduare ca finaț; în 1897 era însă stricat cu desăvîrșire de ape și folosit doar ca loc de pășunat, 6. Pășunatul de sub Celar, înscris sub nr. 969 A, nr. de ordine 1, în mărime de 18 iug. din care partea lui Avram era de 4 iug. și 1138 de stînjeni; era folosit împreună cu Ana Ioanete, văduva fratelui său, ca uzufructuară a averii acestuia, 7. Certejul înscris sub numerele 968 A, numărul de ordine 1, de 7 iugăre, 1272 de stînjeni, din care partea lui

¹⁵ Silviu Dragomir, *Revoluția românilor din Transilvania în 1848—49*, vol. II, Sibiu, 1944, p. XXIII.

¹⁶ Arh. istorică a Fil. Cluj a Acad. RSR, Arh. personală D. Moldovan, nr. 177 a.

¹⁷ I. Lupaș, *op. cit.*, p. 56—61.

¹⁸ Cf. procesul verbal al ședinței din 30. I. 1888, al comitetului Astrei. Arh. Stat. Sibiu, fond Astra, dos. nr. 314.

¹⁹ Idem, dos. nr. 312.

Avram era de 3 iug., 718 stînjeni, 8. o altă bucată de 1436 de stînjeni, tot în Certaj, (numărul 10 A, numărul de ordine 7), 9. Belcul (numărul 10 A, numărul de ordine 6) de 4 iug., 901 stînjeni, 10. Pămîntul numit Girboave, în Vidra de Jos, în partea de hotar Poieni (înscriș în cărțile funduare ale acestei comune sub nr. 117 A, numărul de ordine 1), care avea o mărime de 18 iug.²⁰

Lăsămîntul Iancu mai cuprindea, în afara acestor extravilane, și fondul intern, intravilan, pe care se găsea curtea, casa părintească, casa preotului Ioan, acareturile economice și două mari grădini sau finațe (trase). Formau împreună într-un loc de frunte al Vidrei de Sus, pe apa Rîului Mare, un complex de 11 iug., 108 stînjeni, de o mare frumusețe și valoare, care singur se putea arenda pentru 160—200 fl. anual²¹.

Cum se vede, averea testată de Iancu era, în condițiile din Munți, considerabilă. Părinții săi, se știe, fuseseră oameni cu multă dare de mîină. O totalizare precisă a suprafeței rămasă după Iancu este greu de făcut. După raportul din 1897, mai sus amintit, ea s-ar ridica, în afara grădinilor de lîngă casă, la 43 de iug. și 1370 de stînjeni. În mod cert era însă ceva mai mică. Din unele pămînturi cuprinseseră în mai bine de un sfert de veac, din 1872 pînă în 1900, vecinii, mai ales în perioada cît se găseau sub proces. Pe de altă parte, aici în Munți locurile de arătură și finaț sînt cuprinse repede de tufișuri și spini, dacă nu sînt bine lucrate și îngrijite sau le degradează apele. Alte pămînturi fuseseră inițial înregistrate cu suprafețe mai mari decît cele reale. Chiar autorii listei din 1897 recunosc diferențe la trei pămînturi din Vidra de Sus. Pămîntul din Vidra de Jos, Girboavele nu avea iarăși, după estimările multora, 18 iug., ci cel mult 16. Mai apropiat de realitate apare astfel totalul de 37 iug., 994 de stînjeni, pe care îl prezintă avocatul Vasile Hărșianu într-un raport al său din 17 iunie 1891, adresat comitetului „Astrei”²². Și așa însă averea era mare. Avînd în vedere că în Vidre pămîntul era mult mai scump decît în „țară”, unii se încumetau să aprecieze averea Ianceștilor, fără edificii și fondul intravilan, la peste 5 mii de florini²³.

Pentru administrarea acestei averi, comitetul din Sibiu împuternicește, în 1873, pe Matei Nicola. Rămîne în grija lui pînă în 1886, în care timp e arendată, rînd pe rînd, lui George Ianc, Petre Tomuș, Nicolae Candrea și Ioan Ianc. Nu aduce însă Asociațiunii în tot acest lung răs-timp nici un fel de venit. Din contra, la pertractarea testamentului în 1877, George Ianc care, cu aprobarea lui Matei Nicola țiruse averea în arendă între 1872—1876, în loc de a prezenta vreun excedent, pretinde instituției beneficiare o despăgubire de 1300 fl.²⁴. Declară că venitul obținut nu i-a întors nici cheltuielile. Se plînge de mărimea impozitelor.

Dar mai mult decît atît, lipsită de o mîină tare, încet-încet, averea „Astrei” prinde să se împrăștie, să se împutîneze, să se distrugă. Comitetul din Sibiu, atît de departe, nu cunoștea precis nici mărimea, nici venitul ei, nici felul cum era administrată. Ea rămîne, de fapt, pe mîna

²⁰ Raportul Comisiei speciale din Vidra de Sus din 20. VIII 1897, Arh. Stat. Sibiu, fond Astra, dos. nr. 314. (În continuare dos. nr. 314).

²¹ Scrisoarea lui B. Pop Hărșianu din 17. IV. 1891, dos. nr. 314.

²² Ibidem.

²³ Ibidem.

²⁴ Raportul lui B. P. Hărșianu, prezentat în ședința din 30. I. 1888, dos. nr. 314.

celor care o arendează, căci avocații împuterniciți de „Astra”, chiar dacă se trăgeau din Munți nu mai trăiau aici. Iar fruntașii din Munți care ar fi putut interveni, locuiau și ei la Cîmpeni sau Abrud. Într-un rînd președintele Asociațiunii cere informații amănunțite prietenului celui mai apropiat al eroului, Mihail Andreica. Întreaga avere, răspunde cu amărăciune Andreica, care după ce vine din Cîmpeni le cercetează pe toate, arată ca și cum n-ar avea stăpîn. Pămînturile — scrie el — cel puțin acelea mai apropiate pe care a umblat, erau toate în stare foarte slabă. Rău chivernisite de cei care le arendează de atîta amar de ani, încep să se îngusteze, să se sălbăticească, mai ales parcelele foste ale lui Avram²⁵. Moara e ca și vai de ea; ajunge cu timpul într-atîta de ruinată încît nu mai putea fi nici măcar reparată, ci doar refăcută din temelii. Din toamna anului 1896 nici nu mai macină: gatul se ruinează cu desăvîrșire, iazul se umple cu piatră și nisip, roțile dinafară se sparg, cele două pietre se subțiază. Clădirile se distrug încă și mai repede. Casa în care s-a născut, a copilărit și a trăit eroul stă să se năruie, o casă și o șură de pe Gîrboave sînt instrăinate, grajdurile se ruinează.

În 1886 situația ajunge acolo încît trebuia neapărat să se facă ceva. „Sînt peste 12 ani — scria Barițiu în 1889 -- de cînd se tărăgănează regularea heredității după fericitul Avram Iancu, încît mai pe urmă cea tărăgănare a devenit proverbială între membrii Astrei”²⁶. În 1886 comitetul Astrei intervine energic. Întîi de toate, revocă împuternicirea acordată cu 13 ani mai înainte lui Matei Nicola. Acestuia i se pune în vedere să prezinte bilanțul atît pentru perioada de dinainte de 11 septembrie 1872, data morții lui Iancu, cît și pentru perioada 1872—86²⁷. I se ordonă totodată, sub amenințarea intervenției judiciare, să trimită la Sibiu arendeale încasate, toate actele și hîrțile referitoare la „lăsămîntul Iancu”.

Referitor la bunurile propriu zise, comitetul, după sfaturile celor cunosători, hotărăște să transforme totul în bani, atîta timp cît mai avea ce. Timp de 14 ani, avutul fusese pentru „Astra” cu totul sterp. Implicase pînă atunci din partea sa doar cheltuieli. Ar fi fost altceva cu o sumă de bani. Testamentul pe de altă parte o permitea. Și Iancu, de fapt, la fel se gîndise. Ca atare decide ca toate bunurile, atît cele mișcătoare cît și cele nemișcătoare, să se vîndă prin licitație publică, în care scop se vor face anunțuri în ziare și în bisericile din Vidre. Trebuiau efectuate, desigur, mai înainte operațiile de transcriere a lor pe „Astra”, ca legatară universală. În cazul în care pămînturile, dintr-un motiv sau altul, nu ar fi putut fi vîndute, urmau să fie arendate de-a dreptul de către comitetul „Astrei” tot prin licitație. În privința intravilanului din Vidra de Sus se hotărăște ca el să rămînă în proprietatea Asociațiunii, iar casa aflată pe el să fie repusă, chiar în acel an, în stare de locuit. Se alocă în acest scop suma de 300 fl. Se hotărăște de asemenea plățirea regulată a taxei pentru moară, precum și clarificarea situației celor 10 2/3 cuse. Cu executarea acestor decizii este împuternicit avocatul Basiliu Pop Hârșianu, membru al comitetului Asociațiunii²⁸.

²⁵ Scrisoarea lui M. Andreica din 30. VI. 1891, dos. nr. 311.

²⁶ Scrisoarea din 17. VII. 1889 a lui G. Barițiu către V. Preda din Cîmpeni, dos. nr. 314.

²⁷ Deoarece Matei Nicola, după mai multe somații, refuză să răspundă, comitetul „Astrei” intenționează, în 1887, împotriva sa un proces care se va prelungi pînă în 1918, dos. nr. 314.

²⁸ Procesul verbal al ședinței din 19. VII. 1886 a comitetului „Astrei”, dos. nr. 314.

Dar deciziile comitetului se izbesc mereu de greutate. Pământurile nu puteau fi vindute înainte de a fi întabulate pe „Astra” și nu puteau fi întabulate înainte ca toți composesorii să-și fi dat consimțământul formal în scris, întrucît parcelele de sub nr. 10/a și 817 erau composesorate. Mai mulți însă din familia Resiga, înrudită cu familia Iancu, refuză să-și dea adeziunea, astfel încît „Astra” este silită să recurgă la un nou proces. Ceea ce reușește să facă noul imputernicit al Asociațiunii este să ia măsuri pentru repararea casei eroului, care în 1887 este reacoperită²⁹. Se dă, de asemenea, un curs regulat administrării averii. Anume, pământurile și moara neputînd fi vindute, sînt arendate preotului Ioan Ianc, supranumit popa Lepedeu, văr primar cu frații Iancu, contra sumei de 100 fl. pe an³⁰. De acum înainte se vor încheia contracte de arendare pe fiecare an, aprobate la Sibiu. În 1888 „Astra” încasează primele arenze.

Multe greutăți apar și cu moara. Deoarece nu fusese anunțată de către Matei Nicola autorităților comitatense, spre a i se acorda așa-numitul „drept de apă”, ea funcționa fără concesiunea oficială necesară. Asociațiunea era expusă fie la plățirea unei amenzi, fie la închiderea ei. De aceea, în 1888, comitetul din Sibiu roagă pe Ioan Rațiu să ia toate măsurile pe lângă oficialitățile comitatului Turda-Arieș pentru a asigura „Astra” în acest drept al său³¹. Se cereau și aici nenumărate formalități: întocmirea planului morii, delimitarea riului și canalului pe distanța de 1 km înainte de roata morii, și 1 km după, stabilirea precisă pe această porțiune a malurilor apei, lărgimii albiei, nivelului apei în diferite anotimpuri, descrierea lucrărilor hidraulice, iazul, scocul, moara propriu-zisă, asentiimentul proprietarilor din jur etc. O lungă corespondență se poartă în această cheșiune între Ioan Rațiu și Barițiu, acum președintele „Astrei”, pentru ca în cele din urmă Rațiu să obțină, în 1890, aprobarea necesară.

La fel e și cu cucsele, care inițial nici nu fuseseră înscrise în inventarul masei successorale. În 1877, la validarea testamentului, societatea minieră „Purica” din Bucium—Corabia nu era dispusă să cedeze cucsele lui Iancu decît contra unei rebonificări de 200 de fl. Zadarnic intervine comitetul de mai multe ori pe lângă diferiți acționari români ai acestei societăți, ca, din pietate față de Iancu partea lui să treacă gratuit în proprietatea „Astrei”. Mai mult decît atît, în 1881, cînd societatea se reconstituie, lăsamîntul Iancu este exclus din lista consorțiilor. Este nevoie și aici de intervenția căpeteniei montane din Zlatna, pentru ca în 1883 să se emită respectivul document de transpunere. Și abia în 1889 cucsele vor fi întabulate pe „Astra”³².

În ceea ce privește casa, la un moment dat comitetul „Astrei” se gîndește s-o închirieze unui localnic. Ea era, după reparațiile din 1887, în stare de locuit, dar pustie și cam părăsită, ca acolo unde nu trăiește nimeni. Se fac încercări în această direcție. Vidrenii însă aveau casele lor și țineau ca ceva înjositor pentru ei a locui în case „de bir”. Ar fi existat șanse doar dacă Erariul ar fi adus din alte părți, cum se vorbea, noi paznici

²⁹ Casa a fost reparată de către preotul Petru Nicola, contra sumei de 248 de fl., cf. procesul verbal al ședinței din 30. I. 1888 dos. nr. 314.

³⁰ Ibidem.

³¹ Ședința comitetului „Astrei” din 5 decembrie 1888 dos. nr. 314.

³² Raportul lui Hărșianu din 27. VI. 1889. dos. nr. 314.

de pădure sau dacă circiumăntul eraial ar fi fost arendat unui străin ³³. Din 1895 pînă în 1900 ea va fi închiriată, fără însă a fi locuită, preotului Iosif Gomboș, înrudit după mamă cu familia Iancu. După această dată e pusă sub custodia lui Iosif Iancu „al popii” nepot de văr primar al eroului ³⁴.

Dar cele mai multe probleme apar în legătură cu pămînturile. În 1890, procesul pentru întabulare era în curs. Adunarea generală din acest an, ținută la Reghin, hotărăște vînzarea lăsămîntelor celor doi frați Iancu. Ca atare, comitetul „Astrei” face pămînturile de vînzare. În primul rînd fiindcă — dată fiind depărtarea — se administrau greu, mult mai greu decît capitalul. Reclamau apoi, fiind vorba de suprafețe relativ întinse, impozite mari. Numai pentru Gîrboave se plătea un impozit funciar anual de 8 fl. Pe deasupra, arenda de 100 de fl. pentru o avere atît de mare era — după declarațiile unor vidreni cunoscători ai locuilor — foarte mică. Și chiar și aceastăarendă a putut fi impusă numai cu mari greutăți. Ea fusese stabilită la 100 de fl. de către fostul notar cercual, Nicolae Candrea, care a arendat și el averea la un moment dat, dar tatăl actualului arendaș — fratele tatălui lui Iancu — s-a datat la asemenea acțiuni împotriva sa încît a fost silit să părăsească nu numai arenda, dar chiar și satul Vidra de Sus. Venitul real al averii era mult mai mare. Pe puțin, el suia — scia odată Iosif Gomboș — la 300 de fl., dacă ea ar fi fost bine administrată ³⁵. Căci dacă multe pămînturi erau într-adevăr rele, existau în schimb și pămînturi foarte bune. Singură, „Lunca de lîngă rîu” producea anual 10 care de fin în valoare de 100—120 de fl. Pe Gîrboave, în Vidra de Jos, „Astra” avea un petec de pădure, și încă destul de prețioasă, cam 1,1/2—2 iug. de pădure bătrînă de fagi, brazi, molizi, cu arbori de pînă la 40—50 cm grosime. Pînă în anul trecut, ea fusese păzită de paznicii silvici ai Vidrei de Jos. De atunci însă a rămas fără pază și fiind aproape și ușor de cărat, începea să fie tăiată. Tot aici se găsea lut pentru făcutul oalelor, care nu putea fi găsit niciunde în altă parte în Vidra de Jos, lut pe care olarii din Vidra îl plăteau în bani cu cîte 40 creițari caul sau 8—20 creițari încălcătura unui cal, ori în oale, cîte 200—300 de oale pe an, în preț de 10—15 fl. Moara la fel aducea, pînă era în funcțiune, venituri considerabile. Era arendată unor morari pentru 120 de ferdele vechi de bucate și un porc gras pe an. Socotit în bani, venitul ei anual era de 150—160 fl. din care partea Asociațiunii ar fi fost de 50 fl. ³⁶. Totul pledea deci pentru vînzare, ceea ce comitetul din Sibiu și decide la începutul anului 1891.

Dar o licitație publică care să aducă „Astrei” maximumul pe care-l aștepta din lăsămîntul Iancu, nu era posibilă oricînd. În Munți, mai mult decît în alte părți, prețurile erau în funcție de an și chiar de sezon. Ar fi fost din capul locului periclitată dacă de pildă s-ar fi organizat într-o vreme cînd oamenii erau plecați în „Țară” cu ciubere. Căci este știut, cei mai mulți vidreni erau văsari. „Astra” mai face la început și greșeala de a opera, prin intermediul unor avocați care nu cunoșteau oamenii și împrejurările. Survin, în plus, obstrucțiile unor membri îndepărtați

³³ Scrisoarea lui M. Andreica din 13 25. XI. 1890, dos. nr. 314.

³⁴ Procesul verbal al ședinței din 11. VIII. 1894 a comitetului, dos. nr. 314.

³⁵ Scrisoarea lui I. Gomboș din 7. I. 1897, dos. nr. 314.

³⁶ Scrisoarea lui I. Gomboș din 17. III. 1897, dos. nr. 314.

ai familiei, urmași de veri primari ai lui Iancu, care căutau cu orice preț să pună mîna pe pămînt. Odată fiindcă unii aveau pămînt puțin, apoi fiindcă unele dintre pămînturile în cauză erau situate pe lîngă casele sau locurile lor. Erau pentru unii aproape condiție de viață. Și astfel însă considerau, în virtutea rudeniei, că avutul trebuie să rămînă în familie, ca unul care a format odată trupul averii neamului lor. Ca atare, fac presiuni asupra oamenilor din Vidra de Sus ai „Astrei”, pe de o parte pentru a îndepărta pe alți doritori, pe de alta pentru a reduce pe cît posibil prețurile. Se creează astfel o stare de tensiune suda de care conducerea din Sibiu nu poate să nu țină seama.

O primă tentativă de vînzare a bunurilor se face în 1891. Preotul Iosif Gomboș din Vidra de Sus, fiul judei sătesc de aici, unul dintre cei mai înstăriți oameni din Munți, oferă în ianuarie acest an, pentru averea lui Avram și a lui Ioan Iancu suma de 2 500 de fl. Oferta era mică. Pe de o parte — motivează solicitantul — avutul lui Ioan Iancu nu putea fi luat în stăpînire decît după moartea soției sale, pe de alta pămînturile, neglijate cum erau, aveau nevoie de o îngrijire mai îndelungată pentru a produce ceva. Mai amintește că unele clădiri ale lui Ioan Iancu s-au instrăinat sau ruinat cu totul, că pămînturile încă nici nu erau întabulate pe „Astra”, că chestiunea morii încă nu era pe deplin aranjată etc.³⁷. Oarecum, ca o compensație, I. Gomboș se oferă să închirieze casa lui Iancu pe 6 ani, contra sumei de 30 de fl. anual. Comitetul acceptă, în principiu, oferta. Casierul „Astrei”, Gherasim Candrea, chiar încheie, în 23 martie 1891, contractul cu I. Gomboș pentru vînzarea tuturor pămînturilor și clădirilor pentru suma de 2 500 de fl. și separat acela pentru închirierea casei istorice³⁸. Înainte de a le ratifica, comitetul invită însă pe juriconsultul său în afacerile lăsămîntelor Iancu, B. P. Hărșianu, să-și spună părerea. Se adresează de asemenea lui Mihail Andreica, ca unul care cunoștea îndeaproape complexul acelor bunuri, realitățile locale și putea spune în cunoștință de cauză dacă suma oferită corespundea cu valoarea lor, dacă eventual s-ar găsi alții care să ofere mai mult³⁹.

Ambii trimit scrisori lungi, foarte edificatoare.

Din partea sa Andreica, care cercetează totul la fața locului, recomandă ca avutul să nu se vîndă global, ci separat, bucată cu bucată. Ceea ce — scrie el — era atît în interesul „Astrei” cît și în acela al cumpărătorilor. Întrucît, în afara primului solicitant, fac oferte și alții (Ioan Ianc și unii nepoți de veri), e de părere să se organizeze o licitație publică. În orice caz însă nu putea fi vîndută decît partea lui Avram, deoarece partea fratelui său era în uzufruct⁴⁰.

Basilii Pop Hărșianu dezaproabă la fel pasul făcut. Mai întîi, e de părere ca fondul intravilan, clădirile, moara, cele două mari finațe, să nu se vîndă în nici un caz, deoarece sînt în legătură nemijlocită cu casa lui Avram Iancu, care ar pierde astfel mult din valoarea sa istorică. Propune să nu se vîndă nici casa lui Ioan Iancu, și ea proprietatea „Astrei”. Prin

³⁷ Scrisoarea lui Gherasim Candrea din 31.I. 1891, dos. 314.

³⁸ Contractele sînt din 23 martie 1891, dos. nr. 314.

³⁹ Scrisoarea comitetului „Astrei” din 27. IV. 1891, dos. 314.

⁴⁰ Scrisoarea lui M. Andreica din 30. VI. 1891, dos. 314.

aceasta — scrie el — nu numai că se va conserva însemnătatea edificiilor, dar și supravegherea casei eroului va fi mult mai ușor de făcut. Dealtfel, în Munți casele nici nu prea au preț. Ar fi apoi și păcat să se desmembreze un complex unitar atît de frumos (11 iugăre și 108 stinjeni) care sîngur putea fi arendat pentru 160—200 de fl. anual. Contractul cu I. Gomboș nu poate fi acceptat — mai spune el — și pentru aceea că suma oferită e mult prea mică. Numai partea lui Avram aducea un venit anual de 100 de fl., ceea ce reprezenta dobînda de 5% a unui capital de 2000 de fl. Ar valora deci, după venitul actual în starea rea în care se găsea, cel puțin 2000 de fl., iar împreună cu cea a fratelui său, 4000 de fl. De fapt — apreciază el — averea Ianceștilor, fără intravilan, suie la peste 5000 de fl. Pledează și el pentru licitație. Anexează scrisorii sale o schiță a gospodăriei familiei Iancu.

Apare, pe de altă parte, o ofertă mult mai avantajoasă. Anume în iulie 1891 Ioan Ianc și Ianc Avram, adresîndu-se direct la Sibiu, oferă numai pentru partea lui Avram 2000 de fl., iar pentru ambele părți 3500 de fl. Vor da și mai mult — scriu ei — dacă cineva i-ar supralicita, căci în nici un fel nu vreau ca averea să ajungă pe mîini străine. Dorese să cumpere — spune Ioan Ianc — fiindcă țin averea în arendă, fiindcă sînt neamurile cele mai apropiate ale celor doi frați răposați, fiindcă i-au iubit mai mult decît străinii. Cer să fie preferați între licitatori egali⁴¹.

Ca atare, comitetul din Sibiu denunță contractul inițial, îmbrățișează definitiv ideea licitației. În 27 septembrie, Mihail Andreica e numit comisar al Asociațiunii, pentru organizarea ei. Vînzarea nu se va face totuși în acest an: Andreica și alții sfătuiesc Sibiul să aștepte un moment mai favorabil.

Alte două încercări de vînzare a pămînturilor se fac în 1894 și 1895. Cei care încearcă acum să organizeze licitația sînt Vasile Preda și mai ales preotul Iosif Gomboș din Vidra de Sus, recomandat stăruitor de Andreica comitetului din Sibiu și acceptat în cele din urmă de acesta ca împuternicit al său⁴². Renunță între timp la planul său din 1891 de a achiziționa terenurile în vederea întemeierii unei reuniuni agricole pentru înnobilarea solurilor de vite, și se dedică, cu foarte multă trageră de inimă, scopurilor „Astrei”. Cunoscător al locurilor și oamenilor, el însuși locuind în Vidra, om dîrz și neînfricat, este de fapt acela care va încheia în condiții favorabile mult discutata problemă a lăsamîntului Iancu. S-a și expus fără teamă multor amenințări și persecuții⁴³. Căci Ianculeștii, cum sîngur o va spune mai tîrziu, altecum oameni blînzi și buni din fire, atunci cînd erau porniți erau în stare de orice. E drept că și împuterniciții „Astrei” știind că cei din familie sînt în stare să dea oricît pentru pămînturile în cauză, fiindu-le indispensabile, fac adesea exces de zel.

O primă evaluare a averii o face Gomboș, în august 1894⁴⁴. Apreciază acum pămînturile lui Avram la suma de 2160 de fl. Crede însă că

⁴¹ Scrisoarea din 14. VII. 1891, semnată de „Ioan Ianc paroh” și „Ianc Avram, vigil de pădure”, dos. nr. 314.

⁴² Scrisoarea lui M. Andreica din 24. IV. 1894, dos. nr. 314.

⁴³ Potrivit unei scrisori a sa din 28. VIII. 1899 către Zosim Chirtop, Iosif Ianc a atentat, cu dinamită, împotriva vieții sale; atentatul era din această cauză închis. Totodată a fost aprinsă o șură a tatălui său, dos. nr. 314.

⁴⁴ Scrisoarea lui I. Gomboș din 2. VIII. 1894, dos. nr. 314.

la licitație prețurile vor crește pînă la 3 000 de fl. Dar licitația plănuită nu se va ține în 1894 și nici în 1895. Avocatul Vasile Preda recomandă să se aștepte o conjunctură economică mai favorabilă. O licitație în această vreme — declară el în decembrie 1895 — ar fi dăunătoare, căci prețul vitelor, unul dintre principalele izvoare de venituri ale muntenilor, a scăzut față de anii precedenți la mai puțin de jumătate. Concurența ar fi, prin urmare, foarte mică⁴⁵.

Pămînturile se arendează în continuare lui Ioan Ianc și fiului său care, după ce încearcă de mai multe ori, fără succes, să reducă arenda la 80 de fl., spre a presa comitetul să vîndă cît mai ieftin, renunță la sfîrșitul anului 1896 la arenda. Din același motiv neglijează complet moara, nu plătesc de mai mulți ani impozitele pentru pămînturi (în 1898 „Astra” avea la acest capitol o restanță de 86 de fl.). Fostul arendaș cere, împreună cu fiul său, să se constituie o comisie pentru vînzarea pămînturilor; fac ei înșiși oferte în acest sens⁴⁶.

În această situație, la sfatul și sub supravegherea lui I. Gomboș, comitetul hotărăște să exploateze avutul din Vidra în regie proprie. Se organizează așadar în februarie 1897 o licitație pentru arendarea averii lui Iancu. Rezultatul ei, mai mic, e drept, decît cel scontat, datorită în primul rînd presiunilor fostului arendaș, e totuși îmbucurător: pămînturile din Vidra de Sus sînt arendate pentru 110 fl, Gîrboavele din Vidra de Jos pentru 50 fl.⁴⁷ În martie contractele sînt trimise la Sibiu. Moara este închiriată separat (lui Vasile Chira Feruț) pentru 32 de fl. Contractul este din aprilie, deoarece în Munți era obiceiul să se schimbe morarii la mori numai la Sf. Gheorghe. Cu acest prilej, I. Gomboș trimite la Sibiu un extras urbarial din 1839 al tatălui lui Iancu⁴⁸, pentru că știe — scrie el — că străinii au cuprins din mai multe pămînturi, iar sentința de întabulare din 1890 a confirmat, spre paguba „Astrei”, aceste rapturi⁴⁹.

În 1897 comitetul din Sibiu ia din nou măsuri pentru vînzarea averii. Dispune așadar să se constituie o comisie locală din membrii „Astrei” din Vidra de Sus, care să stabilească la fața locului prețul fiecărui pămînt în parte. Această comisie, formată din Mihai și Iosif Gomboș și reprezentantul Parohiei, și ea membră fondatoare a „Astrei”, socotește prețul global al averii la 3 050 de fl. (Lunca de lîngă rîu, estimată în stîrcă în care se găsea, la 1 000 de fl., din care partea lui Avram era de 300 de fl.; Gardul din jos de drum, la 900 de fl.; Coasta din sus, 350 de fl.; Coasta morii, 120 de fl.; Islazul de la Caba 20 de fl.; Pășunatul de sub celar, 80 de fl.; primul pămînt din Certej 150 de fl.; al doilea de aici, 30 de fl.; Belcul 120 de fl.; Gîrboavele din Vidra de Jos, 1 000 de fl.). Comisia recomandă totodată ca licitația să se țină pe toamnă, cînd oamenii sînt pe acasă, iar pămîntul să se vîndă în rate, căci datorită epizootiei și a scumpetei, e lipsă de bani⁵⁰.

Licitația este stabilită pentru ziua de 8/20 noiembrie 1897. Deși publicată din vreme, cu 4 săptămîni mai înainte, rezultatul ei nu este

⁴⁵ Scrisoarea lui D. Preda din 20. XII. 1895, dos. nr. 314.

⁴⁶ Scrisoarea lui Iosif Ianc din 9. IX. 1896, dos. nr. 314.

⁴⁷ Scrisoarea lui I. Gomboș din 7. III. 1897, dor. nr. 314.

⁴⁸ E publicat de I. Lupaș, *op. cit.*, p. 31–36.

⁴⁹ Scrisoarea lui I. Gomboș din 17 martie 1897, dos. nr. 314.

⁵⁰ Scrisoarea lui I. Gomboș din 20. VIII. 1897, dos. nr. 314.

totuși prea favorabil. Prețul de pornire poate fi ceva ridicat doar pentru două dintre parcele. Chiar de la început Ioan Iancu face presiuni asupra cumpărătorilor, pe motiv că adunarea generală a „Astrei” din 1880 i-ar fi acordat dreptul de întâietate, îndepărtînd astfel pe ceilalți din neamul Iancu. De asemenea, în ajun au fost aprinse clăile de fin pe care arendașul Vasile Chira Feruț le-a stîns în acel an de pe pămînturile „Astrei”. Pe de altă parte, timpul licitației nu era totuși rău, deoarece de mai mult timp oamenii se pregăteau să cumpere. Cel mai favorabil timp ar fi fost însă în 1893.

Cea mai mare parte a averii rămîne la preotul Ioan Ianc, care cumpără Lunca de lingă rîu, și la cei doi fii ai săi : Iosif, care achiziționează cele mai bune trei pămînturi din Vidra de Sus, și Mihai, care ia Girboavele. Mai cumpără Avram Ianc al lui Alexandruț (izlazul de la Caba), George Trifon a Cului (Celariul) și Ioan Miheț (bucata cea mică din Certej). Două locuri nu pot fi vîndute (bucata mare din Certej și Belcul).

Deoarece la sfîrșitul aceluiași an un alt membru al familiei, George Iancu, oferă cu cite 100 de fl. mai mult pentru fiecare bucătă vîndută, comitetul „Astrei” anulează întreaga licitație ⁵¹. Iosif Gomboș e de părere că Sibiuul merge prea departe. Dă ca exemplu Coasta din sus, aflată în fața gospodăriei lui Ioan Ianc, care, pentru a nu-și muta casa din loc, poate fi într-adevăr silit să cumpere acest pămînt de 1 560 de stînjeni, pe orice preț, dar aceasta, după părerea lui, nu era drept ⁵². În al doilea rînd, George Iancu, neavînd nici o avere, nu prezenta o garanție pentru achitarea ratelor viitoare.

Alte două licitații care se organizează în 1898 (3 aprilie și 23 aprilie) rămîn fără nici un rezultat. Doar prețul pămîntului, numărul 10/A, nr. de ord. 3, vîndut lui Avram Ianc, poate fi ridicat la 521 de fl. În cele din urmă comitetul e silit să aprobe totuși licitația inițială. În 1899 se încheie de către avocatul Zosim Chirtop din Cîmpeni contractele de vînzare-cumpărare, plata făcîndu-se în rate ⁵³.

Astfel se constituie un fond bănesc la dispoziția „Astrei”. Nu i se poate da însă destinația dorită de Iancu. Fondul Academiei de drepturi, început în 1866, este folosit de către adunarea generală a Asociațiunii din 1883, pentru zidirea edificiului școlii superioare de fete din Sibiu ⁵⁴. Înfăptuirea acestui plan devenise, în condițiile regimului dualist, o adevărată utopie. Din avutul lui Iancu se constituie, așadar, o fundație de burse, cu numele său, sub patronajul „Astrei”. Ea avea în 1904, cînd prețul pămînturilor nu era plătit încă integral, 2 562 de coroane, cu un venit anual de 295 de coroane ⁵⁵.

Din venitul acestei fundații se va acorda o bursă de 100 de coroane unui elev al Gimnaziului românesc din Brașov ⁵⁶. O singură bursă, după străduințele unui atît de lung șir de ani! Cazul este semnificativ pentru

⁵¹ Procesul verbal al ședinței din 9. XII. 1897 a comitetului, dos. nr. 314.

⁵² Scrisoarea lui I. Gomboș din 9/21. XI. 1897, dos. nr. 314.

⁵³ Scrisoarea lui Z. Chirtop din 6. X. 1899, dos. nr. 314.

⁵⁴ S. Retegan, *Lupta burgheziei române din Transilvania, pentru înființarea unei facultăți juridice românești*, în „Anuar. Inst. ist. din Cluj”, X (1967), p. 307—317.

⁵⁵ „Transilvan’a”, an. XXXV, nr. 1 din 1904, p. 109.

⁵⁶ Bursieri ai acestei fundații au fost, între alții, pînă în 1918 : Ioan Ignaton, Ioan Pleșa (Gimnaziul Brașov) și seminaristul din Sibiu, Iacob Orăștean, dos. nr. 314.

puținătatea mijloacelor din care a putut să-și tragă hrana cultura românilor din Transilvania. Semnificativ pentru întreaga activitate a „Astrei”, care a știut să realizeze din puțin, aproape din nimic, obiective mari. Pe drept cuvânt s-a spus, că între multele sale titluri de glorie, fundațiunea Iancu era printre cele mai strălucite. Întrezărim într-adevăr îndărătul ei, figurile atîtor intelectuali români, interesați adînc de binele de obște, întrezărim mai ales personalitatea aceuia care a fost Iancu în anii plinătății sale.

LA FONDATION SCOLAIRE D'AVRAM IANCU

RÉSUMÉ

Les années qui ont suivi la révolution de 1848 représentent pour les Roumains de Transylvanie une période de puissante effervescence culturelle. On préconise maintenant, entre autres, la création d'une faculté juridique où les cours soient faits en roumain. Un rôle important revient dans ce domaine au héros de la révolution de 1848, Avram Iancu, lequel, en décembre 1850 lègue tous ses biens à l'accomplissement de cette œuvre. Conformément à son testament, à partir de septembre 1872, les biens qu'il avait hérités de ses parents, passèrent en possession de la société littéraire-culturelle „Astra” qui gérait les fonds pour l'Académie de droit. Ces biens comportaient plusieurs parcelles de terrain dans les communes de Vidra de Sus et de Jos, la maison paternelle et plusieurs parties de mines, tout ceci représentant ce que les contemporains ont dénommé „le legs de Iancu”. Vu que la création d'une faculté juridique roumaine était devenue dans les conditions du régime dualiste impossible, l'assemblée générale de l'„Astra” de 1897 décida que ce legs soit affecté à la constitution d'une fondation de bourses portant le nom d'Avram Iancu. Ainsi, au début du XXe siècle l'on constitua la fondation scolaire Avram Iancu sur les revenus de laquelle seront accordés des bourses aux élèves des gymnases.

ETAPELE CIVILIZAȚIEI EUROPENE ÎN VIZIUNEA UMANIȘTILOR ROMÂNI

DE

ALEXANDRU DUȚU

În istoriografia română, operele elaborate la sfârșitul secolului XVII — începutul secolului XVIII ocupă un loc hotărâtor : autorii acestor opere se detașează decis de predecesorii lor și deschid noi perspective urmașilor. Istoria pe care o practică ei ridică întreaga literatură istorică pe un plan superior, într-o cultură scrisă ce se diversifică și se extinde. S-a vorbit, de aceea, în ultimele decenii despre umanismul românesc ce se reflectă, pregnant, în literatura istorică, și a fost depășit punctul de vedere al interpreților care au acordat prea puțină atenție fondului de idei din lucrările elaborate în acea vreme. Avem, astăzi, posibilitatea de a reevalua clasificări mai vechi și de a urmări, într-o cultură scrisă care a dobândit noi dimensiuni, raporturile stabilite de umaniștii români cu mișcarea de idei europeană.

Au fost scrise în epoca brâncovenească letopisește, hronicuri, istorii. Putem, oare, îngloba pe Radu Greceanu printre istorici și pe Cantemir printre cronicari, pornind de la titlurile operelor lor ? ¹ O atare clasificare nu știm să fi fost propusă ; dar știm că istorici ai culturii, din generațiile precedente, și istorici literari contemporani au vorbit cu insistență despre

¹ Pentru a nu încărea inutil textul și aparatul critic, folosim următoarele prescurtări pentru operele mai des citate, cu indicarea paginii din ediția folosită : RG = Radu logofătul Greceanu, *Istoria domniei lui Constantin Basarab Brincoveanu Voievod (1688—1714)*. Studiu introductiv și ediție critică întocmită de Aurora Ilieș, București, Edit. Acad. RSR, 1970 ; AB = [Anonimul brâncoveneș], *Istoria Țării Românești de la octombrie 1688 până la martie 1717*. Ediție întocmită de Constantin Grecescu, București, Edit. Științifică, 1959 ; DC = Del Chiaro, *Istoria delle moderne rivoluzioni della Valachia*, ediția N. Iorga, București 1914 ; RP = Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Românești*, în *Cronicari munteni*. Ediție îngrijită de Mihail Gregorian. Studiu introductiv de Eugen Stănescu, București, Edit. pt. literatură, 1961, vol. I, p. 225—577 ; St = Stolnicul Constantin Cantacuzino, *Istoria Țării Românești*, în Idem, p. 1—79 ; MC = Miron Costin, *Opere*. Ediția P. P. Panaitescu, București, ESPLA, 1958 ; DM = Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, București, Edit. Acad. RSR, 1973 ; Hr = Dimitrie Cantemir, *Hronicul vechimet a romano-moldo-vlahilor*. Ediția Gr. Tocilescu, București, Carol Göbel, 1901 ; IIO = Dimitrie Cantemir *Historian of South East European and Oriental Civilization. Extracts from „The History of the Ottoman Empire”* edited by Alexandru Duțu and Paul Cernovodeanu, București, AIESEE, 1973.

„cronicari”. Și nu numai la noi. O analiză a clasificărilor operate în literatura franceză demonstrează că „în secolele XIX și XX numeroși ceretători nu au văzut în operele istorice medievale decât cariere de fapte. Indiferenți la ceea ce puteau gândi sau doreau să spună autorii lor, ei au acceptat fără să-și facă probleme, convinși fiind că era inutil de distins genuri istorice, tradițiile cele mai contestabile, au luat cuvintele unele drept altele și au împărțit titlurile la întâmplare”. Opere de gen deosebit și redactate în momente diferite au fost grupate laolaltă, fără să se țină seama de modificările profunde intervenite în expunerea istorică de-a lungul timpului și, mai ales, din momentul în care a fost stabilită o strinsă legătură între istorie și retorică. În special umanității, și Coluccio Salutati este un exemplu grăitor, au susținut cu convingere că în timp ce analele prezintă fapte fără ordine, istoria este datoare să explice².

În a doua jumătate a secolului XVII se continuă consemnarea evenimentelor memorabile, din viața publică sau privată, pe scoarțe de cărți sau file de almanahuri, dar înregistrarea aceasta succintă nu poate fi asimilată genului analelor. Pe de o parte, notele fugare pornesc din intenția de a preciza o atitudine personală în fața evenimentelor și, în acest caz, avem de-a face cu un început al genului literar al „jurnalului”, ca în *Însemnările de taină* ale distinsului cărturar care a patronat mișcarea culturală din Țara Românească, Constantin Brâncoveanu. Pe de altă parte, notele care rețin întâmplări din viața familiei, schimbări în starea materială sau evenimente de seamă din viața obștei, și care se continuă în întreg secolul XVIII, pornesc din intenția de a constitui un rudiment, măcar, de evidență notarială, a cărei lipsă, atât de greu resimțită de cercetarea istorică contemporană, s-a încercat a se înlătura prin inițiativă individuală.

În momentul în care se ocupă de istoria „țării” sau a „neamului”, cărturarul nu mai redactează scrierea sa în stilul predecesorilor: „țara” sau „neamul” are o individualitate care impune investigaarea insistență a „originilor”, clarificarea raporturilor cu alte țări și neamuri, și, deci, reconstituirea întregului drum, parcurs în timp, de poporul român.

Momentul Matei Basarab reprezintă, în această privință, o etapă turnată. Așa cum, în arhitectură, tradiția este dusă pînă la capăt, pînă acolo unde începe să anunțe un nou stil, original, tot astfel, în cultura scrisă, tradiția se îmbină cu inovația. Udriște Năsturel contribuie la înflorirea culturii atașată universalismului anterior, în timp ce transilvăneanul Daniil Panonianul și mitropolitul muntean Ștefan I, prin extinderea preocupărilor filologice care susțin munca de traducere, deschid porțile unor curente care conduc spre un nou universalism. În literatura istorică, deplasările sînt vizibile. În timp ce predecesorii, Neagoe Basarab, Radu de la Afumați sau Mihai Viteazul au marcat în cultura scrisă momente care au decis destinul țării, cronicarii lui Matei Basarab refac întreaga istorie, pentru a pune în lumină prestigiul „Basarabilor” și, prin el, o continuitate. Cronicarul acestei epoci nu se mai limitează la simpla înșirare a evenimentelor, și acelea, mai înainte, predominant politice. El nu mai repetă scriitura seacă și impersonală din analele prede-

² Bernard Guenée, *Histoires, annales, chroniques. Essai sur les genres historiques au Moyen Age*, „Annales”, 8, 1973, 1, p. 97--1016.

cesorilor; caută să stabilească o legătură între evenimente, să explice, și intervine constant în expunere, pentru a lua o atitudine. Mai mult, revine adeseori asupra opiniilor predecesorilor, a căror operă o continuă, dar pe un plan superior. De aceea, în marile compilații de cronici se face, deîndată, simțită trecerea de la partea scrisă de analiști, la partea redactată de cel care trăiește în această perioadă de efervescentă intelectuală³. Putem susține, oare, că avem de-a face cu un tip mai evoluat de cronică, apărut într-un ev mediu târziu?

Răspunsul ni-l dă opera cărturarilor care se ocupă de primul descălecat. Șirul se deschide cu Grigore Ureche care nu se mai interesează numai de evenimentele din epoca lui, ci pornește de la începuturile civilizației române; opera reflectă noile perspective ce se deschid culturii în epoca lui Vasile Lupu. Sub acest aspect, cronica lui Grigore Ureche marchează o nouă etapă în istoriografia română, alături de cronicile din Țara Românească, redactate în această epocă, și pe care umanistul moldovean le depășește datorită orizontului său cultural. Când Miron Costin își continuă predecesorii, își intitulează opera letopiseț, anale; când se întoarce la primul descălecat, pentru a dezvolta și corecta lucrarea lui Grigore Ureche, el scrie „de neamul moldovenilor”. Stolnicul Cantacuzino adoptă de la bun început denumirea de „istorie”; el nu continuă pe nimeni, de vreme ce *Letopisețul cantacuzinesc* nu a acordat „primului descălecat” locul ocupat de acest început de civilizație în opera lui Ureche. Cantemir optează pentru „hronic”, dar pentru că vrea să prezinte succesiunea evenimentelor din toate cele trei provincii românești, o problemă care nu a mai fost abordată pînă la el.

Titlurile, deci, nu trebuie să înșele. Mai ales că mărturia clară a cărturarilor exprimă intenția lor de a se detașa de autorii de anale și cronici.

³ Noi date convingătoare au fost puse în lumină de cercetările recente care au continuat și modificat constatările lui P. P. Panaitescu privind prototipul utilizat în *Letopisețul cantacuzinesc* și în *Istoria domnilor Țării Românești*, ambele încheiate în epoca pe care o analizăm. Pavel Chihaia a conturat *Cronica despre Pađu de la Afumați*, din jurul anului 1525, și a distins trei etape în elaborarea cronicii slavone din secolul XVI (*Cine a fost Negru Vodă întemeietor de cetăți și ctitor de biserică?* în *Pagini de veche artă românească*, vol. I, p. 97—167). O recapitulare a noilor identificări la Ștefan Andreescu, *Considérations sur la date de la première chronique de Valachie*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, 1973, 2, p. 361—373, care afirmă că cele două cronici, despre Radu de la Afumați și Mircea Ciobanul, au fost contopite într-o scriere la care a fost adăugat începutul, acoperind răstimpul 1290—1508, în vremea lui Alexandru Mircea (1568—1577); „această primă cronică a Țării Românești în slavonă a fost, după aceea, completată pînă în 1591. Reluarea și prelucrarea ei, în timpul lui Matei Basarab, a permis, de asemenea, includerea cronicii lui Mihai Viteazul”.

Pentru istoria lui Mihai Viteazul din „Cronica Țării Românești”, vezi studiul cu acest titlu din volumul lui Dan Zamfirescu, *Studii și articole de literatură română veche*, București, 1967 și comentariile aceluiași din volumul *Literatură română veche*, București, Edit. Tineretului, 1969, vol. II, p. 83—139.

În ceea ce privește activitatea istoricilor din epoca brâncovenească, orientării lor comune se datorcă atât relațiilor personale dintre cărturari, cit și unor lecturi similare. În acest sens, Virgil Cândea, *Stolnicul între contemporani*, București, Edit. Științifică, 1971, p. 54—85. Opera lui Miron Costin a fost, probabil, utilizată de Stolnic și, în mod cert, de Cantemir, după cum a demonstrat Ludovic Demény, *Tradiție și continuitate în Hronicul lui Dimitrie Cantemir*, în „Studii”, 1973, 5, p. 947—956. Privitor la preocupările de istorie universală, vezi și Paul Cernovodeanu, *Préoccupations en matière d'histoire universelle dans l'historiographie roumaine aux XVIIe et XVIIIe siècles*, I, în „Revue Roumaine d'Histoire”, 1970, 4, p. 677—697. Pentru aspectele generale, de văzut și Pompiliu Teodor, *Evoluția gândirii istorice românești*, Cluj, Edit. Dacia, 1970, p. 43—56.

În primul rînd, pentru că aşază opera cronicarilor pe o fundație neîntrevăzută clar de aceştia; în al doilea rînd, pentru că încadrează sistematic istoria poporului român în istoria universală; în al treilea rînd, pentru că îmbină elocvența cu spiritul critic. De aceea, Stolnicul nu se scuza cînd vorbeşte de alte popoare, ci afirmă că „cerşind istoria” a amintit de alții, pentru că, altfel, de le-ar fi trecut cu vederea „tîmpire era” (St 43). Mai clar, invocînd pe Moreri, Cantemir atacă pe cei care au zmîngălit hîrtia, fabricînd basme, și arată că „slobozind cuvîntul” în grabă, aceştia au încălcat o normă: ei trebuiau „întîi să se mai fi trudit ceva și nu numai cite cărți de istorici în casa sa au avut să fi citit, ci și pre cari n-au avut sau de la alții să se fi împrumutat sau și aceasta mîna de nu le-a dat, încai să fi căutat la alții cari istoriile a toată lumea și a tuturor veacurilor pre scurt au strîns și lucrurile carele mai vrednice de știința tuturor au fost, pre vremile și la locul său le-au însemnat” (Hr 361); Cantemir adaugă o serie de „canoane” care pun în lumină spiritul critic al savantului. Mărturisirea lui Miron Costin este neîndoelnică: basmele lui Simeon Dascălul și ale lui Misail Călugărul trebuie respinse pentru că nici un „istoric” nu susține ceva similar, după cît a putut constata el, care, în toate clipele de răgaz, a zăbovit „Dumnezeu știe, cu ce dragoste pururea la istorii” (MC 243).

Grupul istoricilor umanisti se detașează de grupele formate din ceilalți autori de „cronici” și „istorii”. Operele scrise în răstimpul de care ne ocupăm pot fi, evident, privite ca un tot de interpretul interesat în reliefaarea unor aspecte generale. Dar dacă istoria ideilor nu este o disciplină autonomă, ci un domeniu de cercetare, prin excelență, interdisciplinar, atunci ideile formulate nu vor putea fi desprinse de mentalitatea oamenilor, angajați în conflictele sociale și politice ale vremii. Or, în scrierile din epoca brâncovenească ies cu pregnanță în relief mentalități deosebite. Cu siguranță, Radu Greceanu vorbește despre „popor” și despre „patrie” ca un curtean atașat principelui care dorește să se înfățișeze drept un „părinte al țării”, opus „tiranului” ignar; dar, procedînd astfel, Greceanu se face exponentul unui program. Se aseamănă acest program celui formulat de Radu Popescu, care rămîne, pînă la capăt, exponentul unei facțiuni, violentă în aprecieri, atunci cînd se află în opoziție, și promptă în declarații festive, atunci cînd a ajuns la putere? Ascultați-l cum vorbește despre popor: în momentul în care Nicolae Mavrocordat este luat prizonier de trupele austriece, chemate în ajutor de boerii care se opun principelui fanariot, compasiunea lui este nesfîșită: „ci-și lua oamenii muierile și copiii de mîna, pe alții în brațe, și-și lăsa ce avea în casă și fugea nemîncați, pe frig, văitîndu-se ei și țipînd copiii și, neavînd alt ce face, blestema pe ceia ce au adus catanele, de s-au făcut lucru ca acesta ce s-au făcut acuma să ia pe domnul hoștește, să-l ducă rob” (RP 507). Cu adevărat, emoționant fragment, demn de a stîrni entuziasmul unui estet. Numai că, după cîteva file, cronicarul spune ce a pătît banul Radu, fidel principelui, în momentul în care a anunțat vestea ostașilor săi: atunci, „românii, răi fiind și pururea vrăjmași boerilor, au făcut sfat între dînșii și l-au luat cu necinste și cu pază foarte tare l-au dus pînă la Tîrgoviște, pînă unde l-au dat în mîinile catanelor nemțești” (RP 509). Cum poate fi interpretată luarea în captivitate a lui Nicolae Mavrocordat? A provocat ea o nespūsă suferință sau a dat

speranța unei instaurări a justiției sociale? În orice caz, atitudinea lui Radu Popescu nu consună cu aceea adoptată de Del Chiaro care înregistrează măsurile principelui fanariot, surse de grave turburări: pentru a da o satisfacție otomanilor, Nicolae Mavrocordat a dispus confiscarea turmelor aduse de transilvăneni pe pășunile valahe, hotărîre care a stricat „buna armonie” dintre cele două provincii, menținută „de-a lungul timpurilor”. Și pentru că principele „prea supus turcilor!”, nu putea fi reclamat la Poartă, au început valahii să conlucreze cu transilvănenii, în ciuda detașamentelor armate trimise de fanariot. Și dacă au auzit boierii că armatele otomane au fost înfrînte de austrieci, s-au hotărît să joace „o teribilă festă” („un brutto scherzo”) principelui și „demnitarilor greci care ocupau funcțiile cele mai de seamă la curte” și l-au luat prizonier pe domnul îndrăgit de Radu Popescu (DC 193—194).

Văd cei trei cărturari la fel locul autorității princiare în viața societății române? Pot fi analizate ideile lor ca expresii ale unei clase compacte, a dominanților? Dar sînt, oare, ideile formulate de entități care pun în mișcare oamenii, asemeni unor figuranți, ori sînt atitudinile oamenilor acelea care pun în lumină existența unor grupuri și clase? Cu siguranță, ideile aparțin nu structurilor, ci oamenilor direct implicați în evenimente și, de aceea, analiza trebuie să pornească de la text spre viața socială și nu numai invers. Cărturarii se atașează unor diferite programe politice și sociale, care se întemeiază pe o diversă interpretare a tradiției culturale și pe o diversă conturare a obiectivelor; aceste programe reflectă, în egală măsură, capacitatea oamenilor de a analiza conjuncturile politice și de a oferi soluții, ce depind, deci, de orizontul lor cultural. În funcție de acest orizont, se precizează structuri mentale deosebite. Și, de aceea, istoriografia epocii se structurează pe nivele diferite, asemeni etajelor dintr-un edificiu în stil brîncovenesc.

În timp ce la suprafața terenului se află încăperile de lucru ale cronicarilor care înregistrează succesiunea implacabilă a victoriilor și catastrofelor, la subsol este istoria partizană, care slujește interesele facțiunilor; scrisă de oameni subterani, ea consemnează cursa după putere, izbucnirile patimilor, revărsările poftei de posesiune. La primul etaj, împodobit cu loggi, se află instalată istoria oficială, care înfrumusețează întîmplările, dă faptului divers caracter festiv și caută să pună în relief rolul curții în viața societății. La etajul superior, cu terase scaldate în lumină, lucrează gînditorii care meditează asupra trecutului și interoghează viitorul.

La parter sînt hronografele, care urmăresc translația puterii de la un popor ales la altul și explică actele culturale drept cazuri miraculoase; pentru a termina sfînta Sofia, Justinian primește bani de la un tînăr frumos și strălucitor, care se dovedește a fi un înger. Istorisirile vor intra curînd în literatura de delectare, dar Neculce le va mai folosi, iar mitropolitul Ștefan le va face să circule cu sporită vigoare⁴. Însuși Antim se va dovedi preocupat, într-o scriere ce apare ca o variantă a cro-

⁴ Vezi Dan Simonescu, *Povestiri din hronografe în Cărțile populare în literatura românească*. Ediția Ion C. Chițimia și Dan Simonescu, București, Edit. pt. literatură, 1963, vol. II, p. 240; de asemenea, lucrarea mea *Cărțile de înțelepciune în cultura română*, București, Edit. Academiei RSR, 1972, p. 73.

nologiei biblice și a hronografelor, de „chipurile vechiului și noului Testament”⁵. Istoria partizană se ocupă de destinul unei „case” boierești : o scrie în cuvinte desprinse din texte sacre Stoica Ludescu⁶, o redactează, cu o patimă ce desacralizează, Radu Popescu, interesat în resoriturile parvenirii și în pedalele resurselor, plasate într-o lume respinsă de idei ; realizările culturale sînt înregistrate în funcție de interesele facțiunii. Istoria curții rememorează destinul „Basarabilor” și continuă pe făgașul cronicilor voievodale, dar accentuînd meritele voievodului în înfăptuirea operei culturale : autorul ei este Radu Greceanu, în parte Anonimul brâncovenesc și, într-o măsură, secretarul domnesc, Del Chiaro. Istoria umaniștilor aduce în prim plan „țara” sau „patria” și întemeiază devenirea colectivă pe Roma. Stolnicul reface începuturile, ca și cum ar fi dorit să dea o bază letopiseșului cantacuzinesc, pe care l-a cunoscut ; Miron Costin așază pe aceleași fundații cronicile moldovenești, supunînd criticii erudite opiniile predecesorului său în argumentarea romanității poporului român, Grigore Ureche, prea concis și mult prea deformat de autorii de „basne” ; la rîndul său, Cantemir reia totul de la început pentru a demonstra continuitatea întregului popor român în Dacia. Li se alătură Nicolae Costin, cu expunerea sa erudită și manieristă. În preajma umaniștilor, îl întîlnim pe Neculcea care dă statut memorialisticii, privită cu temere de sobrii și impersonalii autori de anale. Susțin activitatea creatoare a umaniștilor, ceilalți autori de cronici și istorii, care prin atitudinile lor contribuie la afirmarea umanismului român ; și ne referim la Radu Greceanu și la Anonimul brîncovenesc, legați de politica culturală a curții.

De fapt, o izolare completă a nivelelor ar fi artificială ; i se opun nu numai întrepătrunderile de texte, ca cele evidente dintre scrierea ciudatului Anonim brîncovenesc și narațiunea lui Radu Popescu, dar și întrepătrunderile de idei⁷. Tocmai datorită acestei din urmă întrepă-

⁵ Editată în *Opere* de Gabriel Ștrempel, București, Edit. Minerva, 1972, p. 239—321.

⁶ Vezi Liviu Onu, *Date noi cu privire la Stoica Ludescu. Din nou problema paternității Letopiseșului Cantacuzinesc*, în „Limba română”, 1972, 1, p. 17—26.

⁷ În studiul introductiv la *Croniciari munteni*, ediția citată, Eugen Stănescu subliniază că „este nevoie de o argumentare suplimentară pentru a afirma categoric că Radu Popescu e autorul celei dintîi <a cronicii Bălenilor> și nu e autorul celei de a doua <a cronicii Anonimului brîncovenesc>”, p. XXIII. Lectura textelor impune cu evidentă faptul că Radu Popescu nu a redactat întreaga cronică a Bălenilor ; oricît de oportunist a putut fi autorul, este greu de pres ipus că a trecut cu ușurință de la o atitudine la alta, în probleme în care nu era direct implicat. În orice caz, un om care a sfîrșit prin a se călugări, nu ar fi atacat violent pe călugări (RP 215). Textul atribuit integral lui Radu Popescu în ediția *Croniciari munteni* este scris de oameni care gîndesc și se exprimă în mod diferit. Prima parte, pînă la domnia lui Constantin Brîncoveanu, este, cu evidentă, o prelucrare a unor cronici anterioare alipită la cronică pe care a scris-o Radu Popescu, a cărei paternitate asupra scrierii care narează evenimentele dintre anii 1688—1728 ni se pare indiscutabilă. Ne raliem, deci, la argumentele lui Liviu Onu expuse în *Istoria limbii române literare* de Al. Rosetti, Boris Cazacu, Liviu Onu, București, Edit. Minerva, 1971, p. 303—315. Credem, însă, că rămîne deschisă întrebarea : a făcut Radu Popescu apel la Anonimul brîncovenesc sau invers ? Autorul cronicii anonime aduce, cu o ciudată frecvență, în prim plan pe Radu Popescu ; dar întrebarea nu-și va afla răspuns decît atunci cînd Anonimul va fi identificat. În acest sens, este de reținut ipoteza avansată de Elvira Sorohan, *Cronica anonimă despre Constantin Brîncoveanu. Contribuții cu privire la data scrierii și autorul ei*, în „Analele Universității Al. I. Cuza. Seria Științe sociale. Limbă și literatură”, 1966, 1, p. 81—86 ; sint expuse argumente temeinice în favoarea atribuirii scrierii lui Preda Pișcoveanu, văr primar al principelui și înalt dregător. Autorul cronicii este, cu siguranță, un cărturar care a cunoscut bine activitatea cancelariei domnești. Date despre Pișcoveanu la N. Stoicescu, *Dicționar al*

tiunderi putem vorbi despre un umanism românesc, afirmat în lucrările istorice și confirmat de indicațiile din celelalte sectoare ale cadrului exprimării. Cu toate acestea, elementele semnificative le întâlnim la scriitorii de pe terasă și ele ne permit să depistăm orientarea de ansamblu; prin multiplele lor legături cu mișcarea culturală română, umaniștii pun în evidență caracterul și direcția acestei mișcări. Și, de aceea, edificiul ce se înalță sub ochii noștri, cu piloni care străbat etajele și scări care indică trecerea de pe un nivel pe altul, este luminat de munca celor care se separă de ceilalți prin atitudinea adoptată în problemele majore ale colectivității și prin capacitatea lor de a influența viitorul. Grupurile se disting după modul în care tratează rosturile și menirea poporului român în civilizația europeană.

Cunoștințele istoricilor români despre geografia continentului european sînt destul de precise; ei au la dispoziție hărți și manuale care le permit să fixeze cu precizie contururile mării Baltice, să localizeze marile orașe, să delimiteze teritoriile ocupate de popoare formate într-un spațiu în care au locuit permanent sau în care au pătruns prin migrație. Cunoștințele sînt atât de temeinice, încît cărturarii își pot lua libertatea de a surprinde erori la occidentali; vorbind despre Moesia, Stolnicul notează: „sau că cei ce vor fi scris că o cheamă așa nu vor fi fost umblat într-aceste părți; deci, precum de la alții vor fi auzit, ne mai cercînd cu amănuntul adevărul, ei au semnat așa, precum mai de toate orile să întimplă la ceștia scriitori, istorici și gheografi... Zic dar de d-aceste țări, povestesc gheografi așa, dar încă de cele Indii ale Răsăritului și ale Apusului și alte locuri ce-s într-acolo, ce de povești și de neadevăruri scriu și zic!” (St 11).

Europa este a patra parte a pămîntului, care este rotund (MC 262) și se întinde din Anglia pînă în Rusia inclusiv; firese, cărturarii care sînt, în același timp, demnitari, sînt în posesia unor date mai exacte, decît cartografi occidentali, care ezită atunci cînd trebuie să delimiteze continentul în părțile răsăritene⁸. Există, însă, tendința de a asimila Europa cu creștinătatea, cu partea aflată în afara dominației otomane, deși din

marilor dregători din Țara Românească și Moldova, sec. XIV—XVII, București, Edit. enciclopedică română, 1971, p. 226—227.

Ca atitudine, cei doi autori se separă și, de aceea, încadrăm pe Anonim printre cronicarii favorabili lui Brîncoveanu, iar pe Radu Popescu printre autorii de istorii partizane. Definitiv, mai ales, este aprecierea generală a domniei lui Brîncoveanu, formulată în termeni generoși de primul (AB 105—106) și într-o filosofie subjugată de resentimente de cel de al doilea (RP 483—484). Tipic pentru un purtător de cuvînt al unei facțiuni ni se pare a fi spiritul critic deslănțuit atîta timp cît scriitorul este în opoziție și lauda plină de artificii adusă principelui care dă scriitorului o funcție mult rivnită. În partea finală, după urcarea lui Nicolae Mavrocordat pe tron, cronica devine oficială și cronicarul consemnează cu elogii punctualitatea cu care fanariotul se veselea, cînd se bucura imperiul (RP 547, 438) sau sirguința cu care rezolvă intrigile țârgărădene și intervenea în conflictele din imperiu (RP 559). Întrucît, în articolul de față ne-am oprit la epoca brîncovenească am folosit, convențional, prescurtarea RP Radu Popescu, pentru întreaga operă, pe care Liviu Onu o divide astfel (atunci cînd se referă la textul editat în *Cronicari munteni*): cronica lui Matei Basarab inclusă în cronica Bălenilor, p. 227—338, cronica Bălenilor, p. 388—465, cronica lui Nicolae Mavrocordat, scrisă de Radu Popescu, p. 465—577.

⁸ În *Le relations e descrittioni universali e particolari del Mondo*, Veneția, 1664, p. 70, Luca di Lindo și Maiolino Bissaccioni afirmau că „sciiți, care, de fapt, sînt popoare asiatice, locuiesc în Europa, iar pe de altă parte sarmații, care sînt un popor european, se întind pînă la capătul Asiei” (cf. Carlo Curcio, *Europa. Storia di un'idea*, Firenze, Vallecchi, 1958, vol. I, p. 349, nota 20). În acest mod, Europa se întinca spre răsărit, mișcîndu-se, în același timp.

punct de vedere geografic nu apar îndoieli; această certitudine permite lui Cantemir să surprindă indecizia și confuzia otomanilor în privința delimitării Europei (IIO 35—36). Cu contururi geografice clare, Europa dobîndește și o semnificație culturală, atunci cînd desemnează partea asupra căreia nu s-a întins dominația otomană. Aceste prime elemente ne conduc spre două concluzii: umaniștii români se orientează decis spre civilizația ce se dezvoltă dincolo de frontierele expansiunii otomane, și ei acordă o pondere deosebită culturilor care înfloresc într-o arie „clasică”, acolo unde au apărut civilizațiile elină și latină, dezvoltate de popoare care au stat statornic în același spațiu, printr-o continuitate neîntreruptă.

De aici atașamentul față de valorile Antichității: cărturarii nu numai că fac apel la autorii clasici ca la autorități incontestabile, dar au și o idee perfect coerentă despre realizările culturale ale Antichității. Atașamentul nu se transformă în admirație față de imperiul roman, care s-a lătit pînă a intrat în faza de descreștere, ci într-o deplină încredere în valorile elaborate de elini, care au definit însuși conceptul de civilizație (după cum afirmă, într-un deplin consens, Miron Costin, Stolnicul și Cantemir), și de latinii care au organizat viața socială. Atașamentul nu se transformă într-un cult înflăcărat, deoarece umaniștii cunosc și noile realizări ale popoarelor întemeiate pe cuceririle Antichității. Cărturarii pun în relief supraviețuirea moștenirii romane, cu o „bună pomeneire” (St 63), prezentă chiar la otomani, „că la turci vedem obiceiurile acestea care au fost și la Împărăția Rîmului, căci că Țarigradul și cîte țări țin turcii în ceasta parte de lume, care se chiamă Evropa, parte de Împărăția Rîmului ieste” (MC 260). Această moștenire este atestată de cuvînt, carte și imagine în cultura română, unde „stă și să țină” domnia, stăpînirea „și limba aceea a romanilor” (St 69) și unde „romanus” încheagă conștiința colectivă (MC 261, 269); este teza fundamentală din *Hronic*.

Imperiul bizantin apare ca o prelungire a puterii romane, dar un atașament față de imperiu nu este mărturisit; în schimb, rezultă din toate scrierile fidelitatea față de cultura bizantină, care a transmis cuceririle geniului roman și le-a dat o nouă capacitate de civilizare prin semnificația ce se contopește în „legea”, pilon al rezistenței împotriva cuceritorilor din afară. De aceea, atunci cînd vor să apeleze la pilde vii, cărturarii evocă pe Traian și, dintre alți împărați „romani”, pe „marele Constandin și marele Justinian și alți asemenea lor” (RG 53). Fidelitatea față de cultura bizantină este menținută de cartea ecleziastică și de limbajul figurativ care insuflă ideea unei continuități de cultură. Instaurarea imperiului latin în Constantinopol nu este privită cu ochi favorabili: cărturarii își dau seama că ea a slăbit imperiul bizantin și a facilitat pătrunderea otomană în Balcani, fără să adauge noi elemente rezistenței opuse de popoare în fața invaziei. De aceea, Cantemir consemnează concis că latinii s-au instalat „tirănește” în Constantinopol (Hr 477).

Nu poate fi surprinsă o animozitate față de latini, asemănătoare celei care persistă pînă tîrziu în cultura neogreacă. Se desfășoară, este adevărat, o campanie împotriva catolicismului și a calvinismului, dar mai ales sub conducerea prelațiilor greci: Dositei al Ierusalimului, Maxim Peloponesianul, Meletie Sirigul, Ioan Eughenicos și alții. La această

campanie se asociază clerici și cărturari români, ca Varlaam, Dosoftei, Cantemir. Dar replica acestora pornește contra propagandei ce se întărește și dă vigoare presiunii ideologice care facilitează penetrația imperială dinspre Apus; trecerea la uniaticism a unei părți din populația Transilvaniei, concomitent cu înglobarea provinciei în imperiul habsburgic, denotă că acest conflict are aprofunde implicații. Atacurile împotriva calvinilor — a „legii”, „scornită de un mitropolit de Fiandra de supt ascultarea papei de Rîm, peste legăturile soboarelor” și care nu mai ține seama de normele consacrate, ci este „o lege slobodă”, menită să dea liber frîu „pohtelor trupești” (MC 120—121) —, se conjugă cu atacurile împotriva „papistașilor” care „mai mult cred într-ale papei, decît într-ale adevărului” (Șt 61). Important este, însă, că atacurile cărturarilor nu se îndreaptă global împotriva latinilor, ca în cultura neogreacă, ci împotriva forțelor politice îmbrăcate în haine confesionale. Miron Costin nu atacă nicăieri catolicismul, așa cum nici Stolnicul nu se ridică împotriva confesiunii: ținta criticilor sale este puterea temporală a papalității care a provocat „surparea monarhiei romane, lăsîndu-se și smulgîndu-se din împărăția de la Țarigrad”, pentru a acorda titluri „fictive” de împărați în apus și pentru a instaura ea însăși o monarhie: „Că în Italia, la Roma șezînd, iaste cap domnilor și cîțvași ținut ține papa și apoi că nici ar fi putut fi atîta de mare papa, cum iaste, de ar fi fost împărat acolo” (Șt 60).

Această distincție operată de cărturarii români pune în lumină faptul că atașamentul față de „legea” ortodoxă nu s-a transformat într-un conservatorism intransigent; avem de-a face cu o replică dată presiunii politice care nu a determinat, însă, o respingere a culturii apusene. Sub acest aspect, cultura română se dovedește mult mai disponibilă la sesizarea elementelor înnoitoare, decît celelalte culturi din Sud-Estul european, printr-o mai vie discriminare ce i-a permis, dealtfel, să joace un rol deosebit în această parte a continentului, în răstimpul umanismului. Discriminarea indică, în același timp, că apărarea legii se face acum cu noi mijloace, proprii fazei de „raționalism ortodox”. Cărturarii introduc în dispută conceptul de cultură și, prin aceasta, deplasează termenii polemicii. Or un dat foarte semnificativ, care nu a fost pus suficient în lumină, este atitudinea cărturarilor români față de renașterea carolingiană.

Întemeierea imperiului lui Carol cel Mare a iritat profund pe bizanțini; dar umaniștii români nu persistă în acest refuz. Este adevărat că acordarea titlului de împărat de către papă a fost „întîia pricina micșorării și stricării monarhii romane”, afirmă Stolnicul; dar avem de-a face cu o ambiție a papei care s-a făcut, la rîndul lui, monarh, și nu cu o catastrofă, deoarece proliferarea monarhiilor, la „spanioli, franțozi, nemți și în scurt toate alalte țări și părți ale Apusului”, a permis, ulterior, o mai bună guvernare — au apărut „crai, domni, rășpublice”, „adecăte mai de obște lucrurile lor otcîrmuindu-se” (Șt. 60—61). Instaurarea imperiului carolingian nu a fost o „aberație”; acest act istoric a avut consecințe pozitive, dintre care cea mai notabilă li se pare cărturarilor a fi apariția unei noi forțe militare și culturale în Europa. De aceea „titulașul” lui Carol este chiar justificat: „Carol, ce-i zic cel Mare, feciorul lui Pepinie, craiului de Franța, carele cu dreptul dupre bunătate-i, înțelepciune-i și vrednicie-i ce au avut, cum istoriile arată faptele lui, vrednic au fost, mare să-i zică și împărat

.ă fie. De carele însă zic toți de ar fi mai trăit el, ar fi scos toată creștinătatea de supt jugul și robia păgînatății turcești” (St 59). La rîndul său, Cantemir condamnă desbinarea bisericii și a împărăției, dar consemnează afirmațiile unor istorici greci că „romanii din Dachia, după răscoalele acelor varvari Saxonii, să-și fi așezat deosebită Publică, și trimițînd solii săi la Carolus să fi luat protecția împărăției Apusului” (Hr 351).

Acest „vrednic este” pe care-l proclamă Stolnicul, precum și opinia lui Cantemir că problema desbinării imperiului și bisericii este bine „la scriitorii bisericești lăsînd, la treaba noastră să vinim” (Hr 349), sînt defavorabile pentru poziția europeană pe care o adoptă umaniștii români, depășind limitele confesionale. Chiar dacă romanii din Dacia nu au cerut protecția lui Carol cel Mare și chiar dacă acesta nu a avut intenția să atace pe turci, aflați la acea dată, la respectabilă distanță de Europa, reevaluarea apariției imperiului carolingian este semnificativă; cu atît mai mult cu cît ea se leagă direct de persistența motivului „translatio studii” din Răsărit spre Apus în scrierile lui Miron Costin, ale Stolnicului, ale lui Cantemir⁹. Miron Costin redă cu claritate poziția umaniștilor români: „De laudă este hie la care domn să hie spre partea creștinească, că această țară căci trăiește în statul său pînă acum, pentru țări creștine stă pînă astăzi în rîndurile sale, însă cu înțelepciune, nu fără socoteală și fără teimei, în loc de folosul țării să-i aducă perire” (MC 66—67).

Înțelepciunea și dreapta măsură prezidează atitudinile față de cultura europeană, în care se înscrie cultura română, cu o puternică și tot mai limpede conștiință de sine. Aceste dominante prezidează receptarea motivelor rinascimentale și baroce în arhitectură și gravură, acceptarea cărților occidentale sau orientale în cultura scrisă. Proiectul existențial care are în centrul său „folosul de obște”, cristalizează un sistem de valori elaborate prin reafirmarea unei îndelungate tradiții de cultură și prin statuarea conștiinței europene a poporului care descinde din romani, și-a însușit cultura elină, a dezvoltat modelul bizantin și urmărește înfăptuirile din centrele spre care s-a deplasat cultivarea studiilor. Acest sistem de valori decide selectarea datelor intelectuale ce merită a fi preluate din experiențele altor societăți.

De aici și atitudinea față de lumea contemporană. Imaginea imperiului otoman, tot mai mult precizată în secolul XVII¹⁰, capătă noi profunzimi. Este evident că imperiul, care se află dincolo de Dunăre (RG 165) — și delimitarea pune puternic în lumină spiritul de autonomie —, începe să fie zguduit de turburări interne și înfrîngerii în exterior care-i vestesc destrămarea. Ca și Vico, umaniștii susțin că imperiul otoman reprezintă o abatere de la cursul firesc al monarhiilor: încearcă să o demonstreze Cantemir în *Monarchiarum physica examinatio*, o susține Stolnicul în *Istoria* sa: „Și iată mare parte turcii o au supus și o stăpînesc, nepăzînd încă nici cele dreptăți și faceri de bine, care mai denainte vreme de maimarii lor și de bunii de evlavie-i și de milostivii împărați puse în legi era și neclătît se păzia” (St 62).

⁹ Vezi studiul meu din anexa la *Cărțile de înțelepciune în cultura română*, p. 127—136.

¹⁰ Vezi Mihai Berza, *Turcs, Empire ottoman et relations roumano-turques dans l'histoire-moldave des XVe — XVIIe siècles*, în „Revue des études sud-est européennes”, 1972, 3, p. 595—627.

Prăbușirea dorită a imperiului nu împiedică însă mai buna cunoaștere a civilizației islamice și a celor orientale; în spatele arbitrariului și al vexațiilor permanente, cărturarii descoperă valorile preluate din culturile persană sau indiană și care au intrat într-o nouă sinteză¹¹. Este citit Saadi, sînt citate proverbe turcești, iar Cantemir contribuie chiar la dezvoltarea culturii otomane, prin muzica pe care o compune și o sistematizează¹². „Cortesia” otomană, constatată întîmplător de călători¹³, este apreciată de cei care află că un plan de măcel, ticluit de un pașă înfrînt în război, este destrămat de un slujitor al lui, turc, care vestește din timp pe victime (MC 107). Cărturarii acceptă concepte orientale¹⁴ și, deaceia, nu ajung la rigiditatea teoreticienilor occidentali: imperiul se va prăbuși, așa cum decad tătarii, dar cultura va persista.

Această imagine și-o fac umaniștii aflați pe terasa edificiului brîncovenesc, pe care l-am evocat mai înainte. Nu vom întîlni atitudini clare și nuanțate la purtătorii de cuvînt ai facțiunilor, care se împacă cu dominiștii, atunci cînd primesc funcții în marele mecanism, sau la clericii care refuză să evalueze realitățile ce se ascund în spatele „legii” islamice. Cantemir, însă, nu ezită să elogieze pe învățații otomani și să releve superioritatea unor obiceiuri, creații și comportări din societatea islamică. Sub acest aspect, umaniștii dau noi dimensiuni imaginii civilizației europene, care își trasa coordonatele, în occident, ignorînd multiplele contacte cu orientul, nu numai din Spania, dar și din alte țări.

Față de funcționarii veniți din Fanar, obedienți față de Poartă și dornici să treacă cît mai rapid prin „școala” curții, pentru a ajunge în locurile unde se împart bucatele, reacția este puternică. Fanarioșii parvin prin intrigi (RG 222), slăbesc libertatea de inițiativă a autorității princiare (DC 193, AB 138, RG 175) și ea atare degradează moravurile. Sentința nu este pornită din resentimentul provocat de concurență: unii fac lucruri de „folos în pămînturile acestea”, dar ori de cîte ori au vrut unii domni „să facă vreo tiranie sau vreo crudătate sau altă răotote într-această țară, au în neamurile boierești, au altor cuivași”, ei s-au oferit deîndată „sfetnici au lucrători” (St 42). Atitudinea față de fanarioși nu trebuie căutată în scrierile cronicarilor cu orizont limitat sau ale memorialiștilor, ci în operele cronicarilor care încearcă să sporească solidaritatea în jurul curții sau ale umaniștilor. Tocmai pentru că umaniștii dau expresie sistemului de valori din cultura română a epocii, devine posibilă o exactă evaluare a influenței grecești, prin intermediul fanarioșilor, uneori exaltată de cei care măsoară cultura unei societăți cu echerul influenței și al receptării, ajungînd să susțină că o serie de preocupări istorice române din epoca Luminilor se datoresc influenței „călugărilor

¹¹ Pentru viața culturală, vezi Halil Inalcik, *The Ottoman Empire. The Classical Age, 1300–1600*, London, Weidenfeld and Nicolson, 1973, partea a IV-a, p. 165–202.

¹² Pentru ecoul contribuției lui Cantemir, în acest domeniu, vezi Viorel Cosma, *Le musticien Dêmètre Cantemir dans la littérature européenne du XVIIIe siècle*, în „Revue des études sud-est européennes”, 1973, 4, p. 657–675.

¹³ Vezi scrisoarea trimisă din Adrianopole, la 1 aprilie 1717, de Lady Mary Wortley Montagu, în care afirmă că nu cunoaște o curte europeană în care femeile să se poarte cu un străin, „într-o manieră atît de politicoasă” — *The Selected Letters of Lady M. W. M.*, edited by Robert Halsband, London, Longman, 1970, p. 90.

¹⁴ În acest sens, considerațiile lui Mircea Muthu, *Dimitrie Cantemir — un Janus balcanic* în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Series Philologica”, 1973, 1, p. 3–13.

atoniți”¹⁵. Această influență care s-a accentuat în prima parte a secolului XVIII trebuie, deaceia, reintegrată în cultura care s-a dezvoltat de pe fundațiile puse de umaniști.

Nici în cazul atitudinilor față de evenimentele din cealaltă parte a Europei, mărturia scriitorilor din subsolul și de la parterul edificiului brîncovenesc nu este grăitoare. Capitolele inserate de Radu Popescu în cronica lui, cu indicația „aici lăsăm istoria Țării Rumânești, scriem cele ce s-au întîmplat prin alte părți streine”, arată cît de greu se imbină istoria partizană cu istoria universală. Autorul prezintă o succesiune de fepare, despre logodna stricată a lui Ludovic al XV-lea, decesul unor crai și duci, ori comunicate nedescifrate despre o pace anglo-franco-prusiană și alta germano-spaniolă, cu date eronate (RP 540, 553). În celelalte caturi evenimentele capătă o altă interpretare. Față de politica expansionistă a Habsburgilor reacția este aprigă (AB 94—95), dar cronicarul știe să distingă un Heissler de un Eugeniu de Savoia, „mai marele gheneral” (AB 91). Miron Costin schițează chiar o imagine a libertății germanice (MC 253), care a preocupat intens pe gînditorii din epoca Luminilor. Abundă știrile despre Polonia și Rusia, unde transformări adinci sînt operate de politica culturală a lui Petru cel Mare. Del Chiaro consemnează atestări convingătoare ale contactelor culturale cu Veneția (DC 50), asupra cărora revin statornic umaniștii. Franța, „a doua crăie” din Europa (Hr 11) apare ca un termen de referință constant la Cantemir (DM 313, IIO 86). „Europa creștină” oferă chiar repere cu o semnificație mai profundă.

Nu este vorba de speranțe legate de o eliberare întreprinsă de puterile care își dispută teritoriile sau se lansează în mari întreprinderi comerciale; cărturarii sînt prea bine informați de știrile care se strîng în cancelarii, pentru a-și închipui că totul s-ar schimba spre bine dacă în locul otomanilor ar apărea dominanți „creștini”. Ei susțin politica domnilor care urmăresc alianțe cu solide garanții de neintervenție în treburile interne; acest sens îl au ecurile privind relațiile lui Brîncoveanu cu Veterani sau relațiile cu Rusia sau Polonia. „Ajutorul creștinilor” este bine cunoscut din întîmplări apropiate: Creta a căzut cu concursul dat otomanilor de Panait Nicussios, dragomanul pravoslavnic al Porții, arată Cantemir (IIO 267—276); Moreea a fost cucerită în 40 de zile „și venețienii au rămas rușinați într-atîtea vorbe ce au zis că au atîtea și atîtea galeoane, corăbii și altele pline de oști și Cavalerie de Malta, și cînd au fost pe urnă nici cum nu și-au ivit obrazul ca să dea ajutor ticăloșilor greci, de la care într-atîtea ani luase mare sumă de bani, ci i-au lăsat făr de ajutor de s-au robit mulțime de creștini pravoslavnici” (AB 125).

Repererele sînt constituite din soluțiile ce apar în practica de guvernămînt și în viața socială din „Europa creștină”, și care pot dinamiza procesul de cucerire a polis-ului din interior. Stadiul atins de societățile occidentale este dedus din comportarea și mentalitatea oamenilor cu care vin istoricii în contact: este consacrat un capitol special vizitei lordului

¹⁵ Afirmația aparține Ariadnei Camariano-Cioran, *Precizări și identificări privind unele traduceri românești din greacă (sec. al XVIII-lea)*, în „Revista de istorie și teorie literară”, 1973, 2, p. 271—279. Autoarea prezintă interesante confruntări de versiuni grecești și românești, exagerînd, însă, importanța datelor comunicate, în majoritate de mult cunoscute. Vom reveni cu alt prilei.

Paget în Țara Românească (RG 139); sînt amintiți mari dregători poloni (MC 126); sînt descriși ambasadorii de la Poarta otomană, dintre care unii, ca Feriol, nu se lasă impresionați de ceremonialul ce învăluie în străluciri orbitoare persoana sultanului (IIO 259—264). Un frumos portret al lui Emerich Tököly îl prezintă Cantemir (IIO 265—266). Dar, mai mult, sînt consemnate atitudini și decizii care pun în lumină respectul pentru om din societățile în care nu bîntuie arbitrarul: polonii „să ține pre mare, după cum li să cade să să ție, că n-au călcare de nime și sînt nelipsiți de cele trebuitoare... și nu știu pedeapsa sărăcii aceștii lumi ca noi”¹⁶, spune Neculce; iar Miron Costin comentînd o gravă eroare militară a hatmanului polon Stanislaw Zolkiewski, scrie: „Mare bănat pentru aceste toate au avut Jolcovski de la crai și de la toată crăia leșească, pentru moale lucrurile lui. Ce, la creștini nu sînt certări pentru unele ca acestea ca la turci” (MC 66). Și mergînd mai departe cu analiza sa, evocă istoricul exemplul unui „crai de Englitera care de cîte ori se îmbrăca diminețile, de atîtea ori zicea singur sie: «Adu-ți aminte că a multe gloate de oameni ești stăpin»” (MC 99).

Toate aceste atitudini, care dezvăluie un vădit interes pentru dezvoltarea civilizațiilor europene și un profund atașament față de aria clasică a acestei civilizații, pun în lumină o atitudine majoră, care contribuie la redimensionarea imaginii culturii europene formată, în acest început de secol XVIII, în societățile de pe continent.

Cărturarii români prezintă în scrierile lor istoria unui popor care a menținut, prin încercări extraordinare, o cultură moștenită de la romani și elini, dezvoltată continuu în condițiile unei existențe dure, care în loc să înăbușe, a amplificat replica gîndirii și a sensibilității. Acest popor s-a ridicat prin sine și nu pe munca sau suferințele altora: „a Romano — Moldo — Vlachelor neam de vom vrea să credem adevărînței... nu prădători, nu năpăditori, nu adăosători, ce înmulțitori, ci lățitori, ci mai din luntru și mai de treabă mădulare a împărăției Romanilor, a fi îi vom găsi” (Hr 13). În numele acestui popor care, statornic pe acest pămînt, a fost mereu silit să se apere de atacurile armate, ca și de cele ale calomniei, umaniștii transformă istoria în pledoarie. Metoda lor nu este impecabilă: ei nu epuizează sursele, nu respectă întotdeauna obiectivitatea (atît de des confundată cu obiectivismul rece și inutil), depășesc limitele impuse de mărturii. Dar metoda lor susține impecabil lucrarea pe care și-au propus-o: o demonstrație filosofică a unui destin istoric. Și de aceea, eruditului exigent care se ocupase sau avea să se ocupe de analele românilor, dar pentru a calomnia, sau care descriese sau avea să descrie obiceiurile și evenimentele din Sud-Estul european, dar pentru a îngropa sub amănunte sumbre sensul unui destin istoric, umaniștii îi puteau răspunde, așa cum comenta Voltaire *Istoria lui Carol al XII-lea* de Nordberg: „Un istoric are multe îndatoriri. Îngăduiți-mi să vă reamintesc aci două care merită a fi luate în considerare: aceea de a nu calomnia și aceea de a nu plictisi. Vă voi ierta pentru prima, deoarece lucrarea dumneavoastră nu va fi citită; dar nu pot să vă iert pentru cea de-a

¹⁶ Text citat și comentat de Andrei Pippidi în articolul din „Viața românească”, 1973, 9, p. 85.

două, deoarece am fost obligat să vă citesc”¹⁷. Ca și contemporanii lor occidentali, istoricii români demonstrează uniunea personală dintre filozofie și istorie; „epoca istoriografiei filosofice, care începe în secolul XVIII, încearcă să realizeze un echilibru între aceste două elemente”¹⁸.

Civilizația poporului român și a popoarelor din Sud-Estul european apare ca o cucerire împotriva presiunilor „barbariei”; umaniștii români nu opun cultura, stagnării, așa cum vor proceda, mai târziu iluminiștii care se întemeiază pe ideea de progres și au ca punct de referință rezultatele comunicate de avansul științelor. Cărturarii români dau expresie unei gândirii unificate care raliind datele culese din diversele măriturii, într-o perspectivă istorică, ajunge să contureze, ca în opera vichiană, „un regn pur uman în cosmos” și să interpreteze „toate miturile în funcție de mersul istoriei, în funcție de formarea și desfacerea societății, a comunității, a claselor, reducând însăși ideea de natură, așa cum s-a prezentat ea minții umane de-a lungul timpurilor, la creativitatea practică și estetică a omului”¹⁹. Compararea ideilor umaniștilor români cu teoria lui Vico, acest „ultim umanist italian”²⁰, pune mai bine în lumină modul în care gândirea acestora a ocolit cartezianismul și criza sceptică, și prin opțiunea pentru filozofia etică, „deschisă istoriei”, s-a încadrat în filozofia modernă a istoriei²¹.

În viziunea umaniștilor români, universalismul spre care se îndreaptă culturile europene nu mai deține caracteristicile universalismului medieval, dar el nu se definește nici între hotarele trasate de umaniști sau de gânditorii din epoca Luminilor. Atitudinea față de marile etape ale civilizației europene pune în lumină un atașament pentru o comunitate umană cu o conștiință mai largă decât aceea a occidentului din vremea cărturarilor: ei nu definesc civilizația prin câteva trăsături statice și nu reduc cultura la realizările unor grupuri. Doctrina umaniștilor români iese în întâmpinarea discuției ce se va anima, la sfârșitul epocii Luminilor, asupra raportului dintre durabil și schimbător, precum și a „studiului filosofic al omului, a unei antropologii generale, ca aceea elaborată sistematic de Kant”²². În anii în care au fost reluate ideile lui Leibniz și ale lui Vico despre evoluția culturii, și când Herder a vorbit despre necesitatea

¹⁷ Text citat de Ernst Cassirer, *La philosophie des Lumières*, Paris, Fayard, 1966, p. 228, care remarcă: „este aci mai mult decât sarcasm; este exprimat un nou ideal al stilului istoricului pe care Voltaire a știut să-l încarneze și să-l impună ca normă. . . el se interesează mai mult de descoperirea și înfățișarea stării societății din cutare sau cutare epocă, de formele vieții familiare, de variația artelor și meșteșugurilor și progresele lor, decât de reluarea la nesfârșit a descrierilor de certuri politice și religioase dintre națiuni, de războaie și lupte”.

¹⁸ *Ibidem*, p. 207, 210.

¹⁹ Franco Venturi, *L'antichità svelata e l'idea del progresso in N. A. Boulanger*, Bari, Laterza, 1947, p. 134.

²⁰ Giuseppe Ioffanin, *Storia dell'Umanesimo*, Bologna, Zanichelli, 1961, vol. III, p. 142—147.

²¹ Nina Façon, *Studiu introductiv la Vico, Știința nouă*, București, Edit. Univers, 1972, p. 23.

²² Ernst Cassirer, *op. cit.*, p. 230. Pentru ideea de Europa la gânditorii occidentali din acest răstimp, de văzut, mai ales, Federico Chabod, *Storia dell'idea d'Europa*, Bari, Laterza, 1967, cap. 4. Pentru proiectele de pace europeană, Denis de Rougemont, *Vingt-huit siècles d'Europe*, Paris, Payot, 1961, p. 93—161. De asemenea, cartea citată a lui Carlo Curcio. Considerații mai ample în articolul nostru, în curs de apariție, în „Dacoromania”, vol. II.

de a cunoaște acel „lucru inefabil” care este „calitatea proprie a omului”²³, umanismul român s-a angajat în dezbateri prin toate punctele de sprijin oferite gândirii pașoptiștilor. Pe urmele protagoniștilor Luminilor române, aceștia au conturat o nouă imagine a culturii europene și au dat noi sensuri programului colectiv, ca și chipului omului exemplar, care s-a preschimbat în patriot, întemeindu-se pe pilda dată de cărturarul umanist, interpret al treptelor parcurse de marile formații politice și exponent la aspirațiilor poporului său.

LES HUMANISTES [ROUMAINS ET LES GRANDES ÉTAPES DE LA CIVILISATION EUROPÉENNE

RÉSUMÉ

Dans la structure de la culture écrite roumaine de la fin du XVIIe — début du XVIIIe siècle, la littérature historique occupe une place de premier ordre; c'est dans cette littérature que le chercheur peut saisir les conceptions de la société et du monde des groupes sociaux. Les auteurs de chroniques et histoires modifient les données admises des générations précédentes; leur esprit critique transforme l'exposé historique, pendant que l'attention accordée à la fondation romane de la civilisation roumaine entraîne une récapitulation originale des étapes de la culture européenne.

Si les chroniqueurs situés au premier niveau pratiquent la narration traditionnelle et si les auteurs d'histoires partisans, situés au sous-sol, expriment les aspirations des factions, les historiens de la cour formulent un programme culturel; à un étage supérieur, les humanistes repensent le rôle du peuple roumain dans l'histoire européenne. Ils justifient l'attachement aux valeurs de l'Antiquité et de Byzance, qui a continué l'ordre romain, et découvrent de nouvelles valeurs dans les civilisations orientales et occidentales; significative, en ce dernier sens, est leur attitude face à la renaissance carolingienne et aux acquis des cultures développées en dehors des limites de la domination ottomane.

L'analyse des niveaux culturels reflétés dans l'historiographie de cette époque met en lumière les directions suivant lesquelles se sont produits les renouvellements majeurs dans la culture roumaine à l'époque des lumières et du romantisme.

²³ Ernst Cassirer, *op. cit.*, p. 235—236.

ISTORIOGRAFIA ROMÂNEASCĂ DESPRE RELAȚIILE ROMÂNNO-POLONE ÎN EPOCA MEDIE*

DE

VENIAMIN CIOBANU

Importanța pe care au avut-o raporturile dintre țările române și statul polono-lituanian, mai ales în epoca medievală, explică marile număr de lucrări pe care i le-a consacrat istoriografia românească. Cum problema relațiilor româno-polone, în diverse epoci, continuă să preocupe cercetarea istorică românească, încheierea unui bilanț, fie el și parțial¹, al rezultatelor care s-au obținut în acest domeniu apare pe deplin justificat.

Un loc aparte în problematica ce face obiectul studiului nostru îl ocupă încercările menite să stabilească, îndeosebi, cadrul politico-juridic în care au luat naștere și s-au dezvoltat raporturile economice și politice româno-polone la începuturile existenței statelor feudale românești. Din acest punct de vedere accentul a fost pus pe explicarea împrejurărilor și cauzelor care au determinat instituirea și menținerea suzeranității polone asupra Moldovei, precum și a caracterului acesteia. Astfel, unul dintre primii autori care și-au propus un astfel de obiectiv a fost Ion Ursu (*Relațiunile Moldovei cu Polonia pînă la moartea lui Ștefan cel Mare*, Piatra Neamț, 1900).

Plasînd domnia lui Bogdan I între anii 1349—1365, Ion Ursu a ajuns la concluzia că informațiile cronicarului polon Dlugosz privind pretinsa expediție poloneză din 1359 corespund realității, intervenția regelui Cazimir cel Mare din acel an considerînd-o ca început al ingerințelor Poloniei în treburile interne ale Moldovei. După opinia sa, Ștefan și Petru, fiii lui Ștefan, domn al Moldovei, nu stăpîneau întreaga țară a Moldovei, ci erau doar simpli voievozi „teritoriali” care, în calitate de vasali ai lui Bogdan, stăpîneau Șepenișul. În schimb, „temelia supremației polone asupra Moldovei” a considerat-o ca fiind pusă în 1387 prin prestarea jurămîntului de vasalitate de către Petru Mușat, domnul Moldovei, regelui Poloniei Wladislaw Jagiello. Cauza principală care l-a determinat la aceasta ar fi fost pericolul turcesc. În condițiile în care Ungaria, slăbită în interior, nu-i mai putea acorda nici un ajutor, domnul

---

* În articolul de față ne vom ocupa numai de acea parte a istoriografiei române d pînă la 23 August 1944 consacrată special raporturilor istorice româno-poloneze pînă la prăbușirea statului polonez (1795).

Moldovei a rupt, în mod unilateral, raporturile de vasalitate cu acest stat, orientându-se către Polonia. A urmat apoi o perioadă (1387—1447) în care „supremația” polonă a fost preponderentă în raport cu cea ungară, relațiile dintre Moldova și Polonia caracterizându-se prin eforturile acesteia din urmă de a crea un front comun cu cele două țări române împotriva Ungariei. Pe de altă parte, amestecul regatului polon în treburile interne ale Moldovei, adică în luptele pentru tron dintre urmașii lui Alexandru cel Bun, mai ales, a alimentat anarhia internă din Moldova. Concomitent, s-a ajuns la o ascuțire a contradicțiilor dintre regatele polon și maghiar pentru dominație asupra Moldovei. Tratatul din 1412 de la Lublau, semnat la doi ani după bătălia de la Grunwald, la care au participat și moldovenii, nu numai că nu le-a aplanat, ci a stat chiar la baza tuturor disputelor de mai târziu ale celor două regate pentru preponderență în Moldova. Ca urmare, timp de un deceniu (1447—1457), Moldova a căzut sub dubla suzeranitate polono-ungară. Ștefan cel Mare a acceptat suzeranitatea polonă sperînd că va primi ajutor contra turcilor. Cum acesta nu i-a fost acordat, domnul s-a orientat către Ungaria. Cînd împrejurările politice i-au permis, Ștefan cel Mare nu a ezitat însă să renunțe la legăturile sale de vasalitate cu cei doi regi. Lucrul a fost posibil și datorită faptului că, după opinia autorului, suzeranitatea polonă a fost doar formală. În schimb, după N. Iorga, (*Polonais et Roumains. Relations politiques, économiques et culturels*, București, 1921) actul lui Petru Mușat din 27 septembrie 1387 a constituit „singurul mijloc” de apărare față de expansiunea maghiară și, mai ales, de păstrare a ceea ce dobîndise pînă atunci de la regele polon, adică Haliciul cu ținutul înconjurător. Petru Mușat nu a depus omagiul lui Jagiello în calitatea sa de rege al Poloniei, ci de „moștenitor” al Lituaniei și al Galiției. Participarea românilor la bătălia de la Grunwald a contribuit la creșterea prestigiului Moldovei, permițîndu-i lui Alexandru cel Bun să se „emancipeze” de tutela suzeranului său polon. Urmașii lui Alexandru au pierdut însă această situație „admirabilă” pe care și-o crease Moldova. D. Condurachi (*Suzeranitatea ungaro-polonă și efectele ei asupra suveranității Principatelor Române pînă la 1500*, Cernăuți, 1923) a calificat însă instituirea suzeranității polone asupra Moldovei ca un rezultat al „uzurpării” suzeranității ungare. Slăbiciunea și, uneori, contradicțiile dintre țările române, sistemul de succesiune la tron, ereditaro-electiv, și pericolul tătar, au constituit după el, cauzele „introducerii” suzeranității ungaro-polone. În ce privește caracterul acesteia, autorul a fost de părere că suzeranitatea ungaro-polonă a fost pur formală. Ea nu a afectat suzeranitatea țărilor române și, în conformitate cu teoriile de drept public medieval, acceptarea suzeranității unui stat nu implica pierderea suveranității statului vasal. În același sens s-a pronunțat și N. Iorga (*Les pays roumains vus par les Polonais*, în „Trois conférences”, București, 1931). Deși feudalii poloni au considerat totdeauna Moldova ca un palatinat, ea nu a fost niciodată înfeudată Poloniei. Și aceasta pentru motivul că, în înțelesul strict al termenului, provinciile feudatate ale Poloniei erau obligate să-i acorde ajutor militar și să-și trimită reprezentanții la dietă. Or, Moldova nu-și asuma, de regulă, astfel de îndatoriri, deși, la unele diete, s-au aflat și reprezentanți ai unor domni. În ce privește ajutorul militar, domnii Moldovei îl acordau atunci cînd voiau.

Analiza fenomenelor economice care s-au cristalizat la sfârșitul secolului al XIV-lea i-a dat posibilitatea lui P. P. Panaitescu să ajungă la rezultate noi privind cauzele instituirii suzeranității polone asupra Moldovei (*La route commerciale de Pologne à la Mer Noire au Moyen Âge*, în „Revista istorică română”, 3/1933). Arătând că rezultatele la care s-a ajuns pînă atunci, atît în istoriografia românească, cît și în cea poloneză, privind cauzele acestei suzeranizări sînt incomplete și chiar eronate, P. P. Panaitescu a indicat drept cauză fundamentală a acesteia factorul economic.

Recucerirea Rusiei Roșii de către Wladislaw Jagiello în 1387 a deschis și, mai ales, a asigurat noul drum comercial polonez prin Moldova către Marea Neagră, cu capătul la Cetatea Albă. Astfel, la sfârșitul secolului al XIV-lea și în cel următor, Moldova a devenit deosebit de important pentru comerț polonez. Pentru a-l apăra, statul feudal polonez a trebuit să „protejeze” mai întîi Moldova contra tendințelor de dominare ale Ungariei și Imperiului otoman. Interese asemănătoare avea însă și regatul maghiar, fapt care explică atît insistența cu care regii poloni au încercat în tot cursul secolului al XV-lea să-și mențină suzeranitatea asupra Moldovei, cît și disputarea acestui drept cu Ungaria. Tot pe seama interesului economic trebuie puse și eforturile continui pe care le-a făcut Polonia pînă la sfârșitul secolului al XVIII-lea de a avea „un drept de suzeranitate asupra Moldovei”. Totuși, după părerea sa, din punct de vedere al dreptului internațional, suzeranitatea Poloniei nu a fost altceva decît „un drept de protecție și o alianță militară... ceea ce era suficient pentru a asigura comerțul”.

Acest punct de vedere și l-a însușit întrutotul C. Racoviță (*Începuturile suzeranității polone asupra Moldovei (1387—1432)*, în „Revista istorică română”, 1940). În plus, el a încercat să stabilească și condițiile juridice ale suzeranității și s-o prezinte în contextul „faptelor istorice”, pentru care a apelat și la izvoarele și istoriografia poloneză.

Sub aspect juridic, suzeranitatea Poloniei asupra Moldovei, al cărui început a fost marcat de actul omagial din 1387 (presupusa expediție poloneză din 1359 o plasează între anii 1374—1379), a avut accepțiunea unei alianțe care nu afecta independența vasalului, caracter propriu, de altfel, tuturor raporturilor de vasalitate din acea perioadă. Ca urmare, suveranul Moldovei nu a fost regele, ca persoană, ci coroana Poloniei căreia domnii i se supuneau în calitate de reprezentanți ai întregii țări. Totuși, această suzeranitate nu a fost o noțiune abstractă, ci un fapt real, dovedit de promptitudinea cu care regele polon reacționa cînd vreunul din domnii Moldovei încerca s-o înlăture. Explicația acelei reacții din partea regatului polon constă în importanța economică pe care o reprezenta Moldova pentru Polonia, motiv pentru care și inițiativa actului din 1387 a aparținut regelui polon. Interesul economic nu a fost însă singura cauză a suzeranității regatului polon-lituanian. Faptul că Moldova avea și o evidentă valoare strategică pentru politica Poloniei, Ungariei și Lituaniei în Europa sud-estică indică și importanța factorului politic în instituirea și menținerea suzeranității polone asupra Moldovei.

Luptele pentru tron dintre urmașii imediați ai lui Alexandru cel Bun au permis însă nu numai regalității, ci și magnaților poloni să se amestece în treburile interne ale Moldovei. Pe baza unor documente găsite

în Muzeul Czartoryskich din Cracovia, Ion Bogdan (*Contribuții la istoria Moldovei între anii 1448—1458*, în „Analele Academiei Române, Seria II, tom. XXIX, 1906—1907, Memoriile Secției istorice) a adus precizări în legătură cu starea de decădere în care ajunsese Moldova în urma acestor lupte, concretizată în solicitarea de către unii domni a protecției din partea puterniceii familii de magnaiți polonezi Buczacki.

Dar, cercetările efectuate în arhivele poloneze au permis lărgirea sferei de cunoaștere a relațiilor româno-polone și elucidarea unor aspecte ale acestora și în timpul celor două domnii ale lui Petru Rareș în Moldova. Pe baza unor astfel de date inedite N. Iorga (*Relațiile Moldovei cu Polonia după documente nouă. I. Petru Rareș și politica sa față de poloni*, în „Convorbiri literare”, București, 1901) a tras concluzia că eforturile lui Petru Rareș de a se împăca cu polonii, atât în prima, cât și în a doua domnie, s-au datorat intenției sale de a începe lupta de eliberare împotriva Imperiului otoman. Tot pe baza unor documente poloneze I. Ursu (*Bătălia de la Gwoździec și Obertyn (1531)*, București, 1913) a emis opinia conform căreia înfrângerea lui Rareș în 1531 s-a datorat trădării boierilor, trădare care s-a arătat în toată amploarea ei în 1538. Dar, cu toate că prin înfrângerea din 1531 poziția lui Petru Rareș a fost considerabil slăbită, regele Poloniei nu s-a decis să-l silească pe domn să-i presteze omagiu, așa cum era sfătuit de către unii nobili polonezi. Refuzul s-a datorat, după Gh. Duzinchevici (*Din legăturile lui Petru Rareș cu Polonia*, în „Revista istorică”, an. XXIII, iulie-septembrie 1937) „considerației” pe care regele o avea față de sultan. Relațiile dintre cele două state nu s-au normalizat nici după moartea lui Petru, regatul polon manifestând aceeași ostilitate și față de fiii acestuia. Totuși, pe baza unei noi analize a izvoarelor interne și externe, N. C. Bejenaru (*Castaldo, polonii și omorîrea lui Ștefăniță Rareș*, în „Revista critică”, 1/1934) a ajuns la concluzia că nu polonezii au avut rolul cel mai mare în asasinarea lui Ștefăniță Rareș în 1552, ci imperialii, prin generalul Castaldo. De asemenea, polonezii nu au reușit să se înțeleagă cu întreaga boierime moldoveană privind aducerea pe tron a lui Petru Stolnicul, viitorul Alexandru Lăpușneanu, fapt pentru care acesta a fost silit să se impună cu armele poloneze. Sprijinul pe care regele l-a acordat apoi fiului său, Bogdan Lăpușneanu, s-a datorat perseverenței cu care acesta a urmărit restabilirea și consolidarea preponderenței regatului polon, mai ales asupra Moldovei. Importanța strategică pe care o prezenta Moldova pentru politica orientală a Poloniei l-a determinat pe regele Sigismund-August, așa cum a conchis T. Holban (*Henric de Valois en Pologne et les Roumains*, în „Acad. Rom. Buletinul Secției istorice”, t. XXIII, București, 1942), să ducă mai mult o politică „românească decât turcească”. Ca urmare, și Ioan Vodă cel Viteaz a fost nevoit să încerce o apropiere de regatul polon. Moartea regelui și intranșigența nobilimii poloneze l-au determinat însă să renunțe la acea intenție. Încercările Franței de a obține de la Poarta Otomană căderea Moldovei către Polonia, sau ca fief al lui Henric de Valois, ca preț al alegerii sale pe tronul Poloniei, l-a îndepărtat, cum era și firesc, pe Ioan Vodă de candidatul francez. Printr-o susținută acțiune diplomatică el a contribuit mult la refuzul Porții, ceea ce a salvat Moldova de la un pericol evident. Ca urmare, și din acest motiv el nu a putut găsi sprijin în Polonia atunci când Poarta a hotărît să-l mazilească.

Un aspect mai puțin cunoscut și mai puțin cercetat al relațiilor româno-poloneze în evul mediu este cel legat de migrații ale populației românești în Polonia și invers. Pentru secolele XV—XVI, problema migrației populației românești în Polonia a fost abordată, pe baza actelor de fundație poloneze, de către Ion I. Nistor (*Migrațiunea românească în Polonia în secolele XV și XVI*, în „Anal. Acad. Rom., Mem. Secției ist.”, S. III, t. XXI, București, 1939), care a stabilit că cele 243 de slobozii românești care s-au format în Polonia între 1438—1570 au fost opera a patru mari valuri de migrație. Cauzele care au determinat această puternică dislocare de populație românească din județele Rodna, Maramureș, Satu Mare, Sălaj, Bihor și comitatul Bereg, locurile de baștină ale bejenarilor stabiliți în Polonia, au fost multiple. Este vorba, în primul rând, de repercusiunile sîngeroaselor represiuni care au urmat după răscoala din 1437 și războiul țărănesc din 1514, apoi de tulburările provocate de luptele pentru domnie dintre voievozii casei de Zapolya și împărații germani, precum și de certurile și agitațiile religioase dintre ortodoksi, protestanți și calvini. Aceste precizări sînt cu atît mai prețioase cu cît ele au combătut o părere încetățenită în istoriografia poloneză a timpului, potrivit căreia migrația românilor s-a datorat înclinației către nomadism a acestora.

Accentuarea rivalității polono-habsburgice la sfîrșitul secolului al XVI-lea pentru dominarea țărilor române, rivalitate în centrul căreia s-a aflat impunătoarea figură a glorioșului domn român Mihai Viteazul, s-a repercutat în mod deosebit și asupra raporturilor româno-polone din acea perioadă. Polonia, a cărei aspirație la hegemonia în Europa sud-estică, aspirație concretizată în politica cancelarului Zamoyski, era amenințată de întărirea poziției Habsburgilor, prin atragerea în sfera lor de influență a lui Mihai Viteazul, a căutat s-o contracareze prin colaborarea cu Imperiul otoman. Această colaborare a fost posibilă pentru că, așa cum a afirmat P. P. Panaitescu (*Mihai Viteazul*, București, 1936), Polonia nu se afla încă în calea expansiunii imperiului sultanilor, ci din contra, cele două state aveau atunci interese comune. Ca urmare, Zamoyski nu numai că a refuzat în 1595 să-i acorde ajutor viteazului domn, ci a început pregătirile pentru înlocuirea lui cu un vasal al Poloniei, ceea ce i-ar fi adus asigurarea dominației regatului polon la Dunăre. Pentru a asigura succesul întreprinderii sale, și acest lucru este semnificativ pentru aprecierea politicii cancelarului polon față de țările române, el a cerut consimțămîntul sultanului. Dacă, așa cum a afirmat autorul, scoaterea Moldovei din cadrul Ligii Sfinte, prin instalarea pe tronul ei a lui Ieremia Movilă, se prezenta ca o acțiune personală a lui Zamoyski, importanța strategică pe care o prezenta Moldova pentru Polonia l-a determinat pe rege s-o aprobe. Prin urmare, în acele condiții, eforturile făcute de Mihai pentru a se apropia de regatul polon nu au putut fi încununate de succes, cu atît mai mult cu cît la zădărnicierea lor a contribuit, într-o mare măsură, și atitudinea ostilă a lui Ieremia Movilă. Cercetarea unor documente din arhivele poloneze, precum și utilizarea unor lucrări, nefolosite pînă atunci în istoriografia românească, apărute în Bulgaria, Cehoslovacia, Iugoslavia, Polonia și U.R.S.S. i-au permis autorului nu numai să aducă noi date privind relațiile româno-polone în timpul domniei lui Mihai Viteazul și să le încadreze în contextul relațiilor internaționale din acea

perioadă, ci să sublinieze și rolul pe care l-au avut turcii, alături de polonezi, în căderea lui Mihai, rol ce fusese neglijat de istoricii români de pînă atunci.

Extinderea și aprofundarea cercetărilor în arhivele și bibliotecile poloneze a scos la iveală un bogat și important material documentar inedit care i-a permis lui Ilie Corfus (*Mihai Viteazul și polonii. Cu documente inedite în anexe*, București, 1937) o nouă abordare, cu rezultate remarcabile, a istoriei raporturilor româno-polone din timpul domniei lui Mihai Viteazul. După părerea sa, cauza fundamentală care a opus acțiunea lui Mihai Viteazul, care reprezenta întreaga „lume românească”, politiciii lui Jan Zamoyski, în calitatea lui de reprezentant al „imperului” polono-lituanian, aflat atunci în plină ascensiune, a constat în aceea că primul, încadrîndu-se în sfera politicii habsburgice în sud-estul Europei, se opunea tendințelor expansioniste ale regatului polon îndreptate în aceeași direcție. Ca urmare, măsurile întreprinse de cancelarul polon pentru „apărarea” Moldovei nu pot fi considerate ca o acțiune a sa personală. Expediția lui Zamoyski în Moldova a contribuit însă, în mod indirect, la victoria lui Mihai împotriva turcilor, deoarece, imobilizîndu-i pe tătari la Tușora, i-a împiedecat să se unească cu forțele otomane. Susținuta propagandă desfășurată de Mihai printre cazaci și șleahța din ținuturile sudice ale Poloniei a zădărnicit mult planurile războinice ale cancelarului. Mai mult chiar, în 1600, partizanii domnului i-au cerut lui Zamoyski să-i permită lui Mihai să formeze din cele trei țări române, un stat tampon între Polonia și Imperiul otoman, ceea ce, după opinia autorului, corespundea intereselor de atunci ale regatului polon. Ambițiile politice ale cancelarului nu se puteau însă împăca cu această idee, fapt ce l-a determinat să-și continue campaniile în Moldova și Țara Românească de pe urma cărora s-a ales doar „cu amintirea faimei sale războinice, ciștigată în lupte vijelioase cu un mare voievod român”. La pregătirea opiniei șleahței în favoarea planurilor sale a contribuit mult și propaganda potrivit căreia domnul român viza ocuparea tronului polonez. Această afirmație a fost însă, după părerea lui Ion I. Nistor (*Campania lui Mihai Viteazul în Pocușia*, în „Anal. Acad. Rom., Mem. Secției istorice”, S. III, t—XXVI, Mem. 2, București, 1943), lipsită de temei și a servit doar ca „mijloc de agitație” împotriva lui Mihai Viteazul.

În primele decenii ale secolului al XVII-lea, raporturile româno-polone s-au caracterizat prin continuarea eforturilor regatului polon de a-și menține „supremația” asupra celor două țări române. Pe de altă parte, în acea perioadă s-au înregistrat și noi încercări ale unor domni de a-și asigura tronul cu sprijin polonez și habsburgic, ca cele făcute de domnul Moldovei Gașpar Grațiani (N. C. Bejenaru, *Gașpar Grațiani, domnul Moldovei (1619—1620) și luptele turco-polone din 1620*, în „Cercetări istorice”, I, 1925). Acele tendințe nu conveneau însă Imperiului otoman a cărui dominație ar fi fost astfel diminuată, dacă nu chiar înlăturată. Poarta străduindu-se, la rîndul ei, să aibă pe tronul Moldovei domni care să-i fie devotați. Un astfel de rol a avut și Ștefan Tomșa II, ale cărui relații cu Polonia, în contextul raporturilor turco-polone din deceniul al II-lea al secolului al XVII-lea, au fost pe larg prezentate tot de N. C. Bejenaru (*Ștefan Tomșa II (1611—1616; 1621—1623) și rivalitatea turco-polonă pentru Moldova*, Iași, 1926). Cîțiva ani mai tirziu,

Miron Barnovski, pus în situația de a mijloci în conflictul turco-polon generat de acțiunile cazacilor și tătarilor din 1626, a făcut tot ce a putut pentru a evita să fie amestecat într-un nou război turco-polon. Pe baza unui material inedit extras din arhivele poloneze, Gh. Duzinceheveci (*Miron Barnovschi Movilă și Polonia*, în „Anuarul Institutului de istorie națională”, Cluj, VII, 1936—1938) a ajuns la concluzia că tocmai acest motiv l-a determinat pe domn să ajute Poloniei la înlăturarea pericolului unui nou război cu sultanul.

În ultimul sfert al secolului al XVII-lea, regatul polon și-a reinnoit eforturile, de data aceasta în condițiile existenței unei noi coaliții anti-otomane, Liga Sfântă, de subordonare politică a țărilor române. Anarhia internă, ostilitatea Imperiului habsburgic față de tendințele expansioniste ale regatului polon înspre Dunăre, zonă în care imperialii aveau tot atît de mari interese, au spulberat speranțele lui Jan Sobieski, regele Poloniei, de a realiza ceea ce nu reușiseră înaintașii săi. După mai bine de două decenii de lupte militare și diplomatice, Polonia, slăbită și părăsită de aliații săi, a trebuit să accepte un tratat de pace care o scotea din rîndul concurenților pentru stăpînirea liniei Dunării de jos. În schimb, Moldova, Țara Românească și Transilvania s-au aflat, în tot acel timp, în centrul rivalităților dintre Imperiile otoman, habsburgic și regatul polon. Cercetarea unui vast material documentar, printre care și documente din arhivele Vaticanului, i-a permis lui Ioan Moga (*Rivalitatea polono-austriacă și orientarea politică a țărilor române la sfîrșitul secolului al XVII-lea*, Cluj, 1933) să reliefeze nu numai repercusiunile acestor rivalități asupra țărilor române, ci și evoluția orientării politice a domnilor români în acele împrejurări, orientare care a contribuit, în mare măsură, la zădărnicierea planurilor de dominație ale regatului polon și ale Imperiului habsburgic.

Rivalitățile politice din cursul secolului al XVII-lea nu au putut însă împiedeca contactul dintre cultura românească și cea poloneză. Printre cele mai de seamă rezultate, pentru cultura românească, ale acestei întrepătrunderi, s-a numărat, după cum a constatat P. P. Panaitescu (*Influența polonă în opera și personalitatea cronicarilor Grigore Ureche și Miron Costin*, în „Anal. Acad. Rom. Mem. Secției ist., S. III, t. IV, București, 1925) însușirea de către cronicarul Miron Costin a conștiinței romanității neamului românesc.

Începutul secolului al XVIII-lea găsea însă o Polonie slăbită de pe urma îndelungatelor războaie purtate în a doua jumătate a veacului precedent, atît pentru stăvilirea înaintării Imperiului otoman către centrul și nordul Europei, cît și pentru a-și asigura, așa cum s-a arătat, o poziție avantajoasă în sud-estul continentului. Anarhia internă, incapacitatea sau lipsa de interes a regilor din dinastia saxonă, cît și faptul că Polonia se afla la încrucișarea unor interese majore, în primul rînd de ordin politic, ale unora dintre marile puteri din centrul și răsăritul Europei, au fost tot atîtea cauze care, nu numai că au împiedecat statul polonez să mai joace un rol politic important, ci au contribuit, în cele din urmă, la prăbușirea și dispariția sa de pe harta politică a lumii pentru aproape un secol și jumătate. Pe de altă parte, înăsprirea dominației otomane asupra țărilor române, concretizată, în secolul al XVIII-lea, prin instaurarea regimului turco-fanariot, au avut repercusiuni grave

asupra întregii vieți economice și politice a acestora. Dacă, pe plan intern, cele două țări române se mai bucurau de o relativă autonomie, pe plan extern ele și-au pierdut întreaga libertate de acțiune. Cu toate acestea, realitățile economice și politice au impus atît Poloniei, cît și țărilor române, menținerea și în cursul secolului al XVIII-lea a unor strînse legături. Este adevărat că, în ceea ce-i privește pe domnii români, acele relații au servit, în primul rînd, interesele politice ale Porții Otomane și ale Franței. Polonia, la rîndul ei, a fost nevoită, nu o dată, în cursul secolului al XVIII-lea să cultive prietenia domnilor Moldovei și Țării Românești pentru a-i putea avea de partea sa, dată fiind importanța acestora în informarea și orientarea politică a Porții, în rezolvarea onoră din problemele litigioase sau rămase în suspensie între ea și Imperiul otoman. Este cazul, între altele, al demersurilor făcute de regele Stanislaw August Poniatowski pe lângă domnul Moldovei, Grigore Alexandru Ghica, în anii 1776—1777, pentru a-l determina să sprijine eforturile Poloniei de a acredita un ambasador polonez permanent la Istanbul. Gh. Duzinchevici a arătat (*Contribuții la istoria relațiilor româno-polone în timpul lui Grigore Ghica 1776—1777*, în „Cercetări istorice”, nr. 2—3, 1934) că, printre cauzele care l-au determinat pe regele polon să apeleze la serviciile lui Grigore Al. Ghica s-a aflat, în primul rînd, faptul că, prin vecinătatea sa, domnul Moldovei putea informa Poarta de tot ceea ce se petrecea în Polonia, și, prin trecerea de care se bucura la Istanbul, putea înrîuri favorabil dispozițiile sultanului. Cu toate acestea, cum a sesizat același autor (*O încălcare de graniță a Moldovei în 1766 pricinuită de doi evrei din Polonia refugiați în Moldova*, în „Revista critică”, 4, Iași, 1938) magnații poloni din provinciile de graniță nu au ezitat să săvîrșească abuzuri pe seama populației moldovenesti. În ce privește relațiile economice, ele s-au caracterizat mai ales prin tendința oficialităților poloneze de a se prevala de situația politică a țărilor române pentru a obține avantaje pe seama lor direct de la Istanbul, încercări care nu au fost însă întotdeauna încununuate de succes. Domnii români, în majoritatea lor, deși au avut o situație incertă, nu au putut ignora interesele clasei feudale, în special, fapt pentru care s-au opus pe diferite căi acelor tendințe. Așa a procedat, de exemplu, domnul Moldovei Constantin Moruzi care, în 1779, a interzis importul vodcii poloneze. Hotărîrea domnului a avut însă largi repercusiuni de ordin economic și politic, Gh. Duzinchevici (*Contribuții la istoria legăturilor comerciale româno-polone în secolul al XVIII-lea*, în „Revista istorică” 7—9, 1935) a urmărit, pe baza colecțiilor românești de documente, cît și a unor informații documentare extrase din arhivele poloneze, evoluția acestui diferend economic de-a lungul unui deceniu. O serie de documente inedite aflate în arhivele franceze i-au permis lui V. Mihordea (*Raporturile lui Ioan Callimachi cu polonii (1758—1761)*, în „Revista istorică”, 10—12, 1937), să sesizeze atitudinea duplicitară a autorităților poloneze în raporturile lor economice cu Moldova în timpul domniei lui Ion Th. Callimachi. În pofida acestor neajunsuri, cît, mai ales, a monopolului otoman asupra produselor țărilor române, raporturile lor comerciale cu Polonia nu au încetat în tot cursul secolului al XVIII-lea. Negustorii poloni, mai cu seamă cei armeni, s-au bucurat de largi privilegii comerciale, iar iarmaroacele de la granițe au fost frecventate cu regularitate de negustorii români și polonezi.

Deși sumară, prezentarea de față permite să se constate că istoriografia românească de pînă la 23 August 1944 a acordat atenția cuvenită cercetării istoriei raporturilor româno-poloneze în evul mediu. Abordînd cele mai diverse aspecte ale acestor relații, cercetătorii români au căutat nu numai să aducă date noi, prin valorificarea izvoarelor interne și externe, ci să dea și o interpretare cît mai apropiată de adevăr faptelor istorice. Rețin în acest sens atenția încercările făcute pentru stabilirea împrejurărilor istorice și a cauzelor instituirii suzeranității poloneze asupra Moldovei, cele mai complete din acest punct de vedere fiind concluziile la care a ajuns C. Racoviță, cît și a caracterului pe care l-a îmbrăcat această suzeranitate. Istoriografia noastră veche nu a reușit însă să explice limpede cauzele care l-au determinat pe Petru Mușat să caute protecția regelui polon, dar a izbutit, în schimb, să stabilească participarea românilor la lupta de la Grunwald, fapt care a fost confirmat acum, pe baza unor noi cercetări și interpretări a izvoarelor istorice, atît de istoriografia românească nouă, cît și de cea poloneză (Șt. Ștefănescu, *Participarea românilor la lupta de la Grunwald (15 iulie 1410)*, în „Studii”, 1/1961; Stefan M. Kuczyński, *Spór o Grunwald. Rozprawy polemiczne* (Controlersă despre Grunwald. Discuții polemice), Warszawa, 1972). Mai bine cercetată a fost istoria raporturilor politice româno-polone în secolele XVI—XVII, cele economice fiind însă neglijate în lucrările speciale consacrate acestei probleme. Mult mai puțin cercetată a fost istoria raporturilor politice și economice dintre țările române și Polonia în secolul al XVIII-lea. Totuși, ceea ce a realizat vechea istoriografie românească, atît sub aspectul introducerii în circuitul științific a unor noi surse documentare, în special din arhivele poloneze, cît și sub cel al interpretării faptelor istorice, constituie contribuții de necontestat la cunoașterea unuia dintre cele mai de seamă capitole ale istoriei externe a țărilor române în epoca medievală. După cum se vede, cercetarea aceluiași eveniment sau proces istoric a generat puncte de vedere complementare sau chiar deosebite. Dar trebuie precizat, această scurtă trecere în revistă întreprinsă de noi, indică, în linii foarte generale, doar acele teme care impun o adîncire a studiului. Pornind de la ceea ce s-a realizat pînă acum, extinderea cercetărilor în arhivele și bibliotecile poloneze va aduce, netăgăduit, noi și valoroase contribuții la cunoașterea raporturilor multiple româno-poloneze în evul mediu.

L'HISTORIOGRAPHIE ROUMAINE TOUCHANT LES RELATIONS ROUMANO-POLONAISES PENDANT LE MOYEN-ÂGE.

RÉSUMÉ

L'étude présente les principaux ouvrages de l'historiographie roumaine parus jusqu'au 23 août 1944 touchant les relations roumano-polonaises.

Les contributions roumaines sont groupées de manière chronologique par problèmes importants, notamment d'ordre politique, du domaine

des relations des pays roumains avec la Pologne au cours des XIVe — XVIIIe siècles. On expose de manière succincte les points de vue des chercheurs roumains qui ont étudié ce thème, à savoir Ion Ursu, Nicolae Iorga, Ion Bogdan, P. P. Panaitescu, I. Nistor, Gh. Duzinchevici, Ilie Corfus et autres.

Abordant différents aspects — économiques, militaires, politiques, juridiques — de ces rapports, les historiens roumains ont fourni de nouvelles données à l'éclaircissement des problèmes étudiés par la valorisation judicieuse des sources internes et externes, essayant de donner aussi aux faits historiques une interprétation aussi proche que possible de la réalité, de nombreux points de vue étant confirmés par les recherches ultérieures.

CONTRIBUȚIE ISTORIOMETRICĂ LA OPTIMIZAREA SURSELOR PRIMARE DE INFORMARE ȘI DOCUMENTARE ISTORICĂ

DE

ROBERT DEUTSCH

Comunicarea de față se deosebește de cercetările tradiționale de istoriografie, prin obiectivele propuse și prin metodele utilizate în atingerea acestora.

Investigînd una din principalele forme de exprimare a creației științifice din domeniul istoriei și, în același timp, al informării științifice, revistele și periodicele de specialitate — ne propunem, nu numai o simplă descriere a funcționării sistemului în ultimii treizeci de ani. Adîncind mecanismul schimbărilor cantitative, ne propunem să relevăm factorii în măsură să influențeze pozitiv eficiența și nivelul cercetărilor românești din istorie.

Timpul pe care-l consumă în prezent cercetătorii români din domeniul istoriei și arheologiei cu informarea și documentarea lor, în medie 25 de ore săptămînal, este mult prea ridicat față de cel din alte țări (în jur de 5 ore pe săptămîină în Anglia și S.U.A., în jur de 11 ore în U.R.S.S., în jur de 9—10 ore în Finlanda și Danemarca)¹. Acest fapt nu numai că influențează bugetul de timp al unei cercetări în special în ceea ce privește durata prelucrării și interpretării informației dar are repercusiuni mai ales asupra temelor abordate². Dacă ținem seamă și de faptul că pe de altă parte în lume se înregistrează creșteri exponențiale în ceea ce privește cantitatea de informare științifică în toate domeniile vom realiza

---

¹ Cf. Pia Atanasiu și Georgeta Lăzărescu, *Analiza nevoilor de informare ale cercetătorilor*; comunicare prezentată la cel de al 31-lea Congres F.I.D., Washington, 1965, în „Studii și cercetări de documentare și bibliologie”, nr. 4, 1965, București, p. 394.

² Problema, privită sub alt aspect, acela al costurilor unei cercetări: „Timpul de informare, apreciat de unii autori la 1/3 din timpul de lucru al cercetătorului, afectează costul cercetării cu 1/5 din sumele alocate în acest scop”. Cf. Pia Atanasiu și Eugeniu Toma, *Metode folosite în studierea cerințelor și nevoilor de informare ale beneficiarilor*. Lucrare prezentată la simpozionul „Prognoza în informarea științifică și tehnică”, Moscova, 30 sept. -4 oct. 1968, în *ibid.*, Nr. 1, 1970 p. 20.

deosebita actualitate a unor măsuri de raționalizare a informației pentru dezvoltarea istoriografiei noastre.

În cele ce urmează ne vom concentra asupra modalităților de *reducere a timpului de informare și documentare afectat consultării periodicelor, fără ca aceasta să aducă prejudicii calității informării științifice a cercetătorilor sau a celor interesați de istorie, în același timp, fără ca acestea să prejudicieze posibilitățile de valorificare a unor cercetări meritorii.*

Evident, concluziile noastre nu pot să nu vizeze o reducere a numărului de periodice românești de istorie existente în prezent (69) și a căror percepere necesită 54,221 ore săptăminal (v. Tab. 14) fără a fi inclus în acest calcul și timpul consumat cu consultarea periodicelor străine. Investigarea va încerca să sugereze căile de reducere cele mai raționale care odată cu creșterea calității informației științifice printr-o selecție mai riguroasă, să faciliteze implicit și o regăsire mai operativă a informației de către destinatari.

Tabelul nr. 1

	Perioada I 1944 – 1947					Perioada II 1948 – 1955					Perioada III 1956 – 1964					Perioada IV 1965 – 1973				
	vechi	noi	reg.	nereg.	total	vechi	noi	reg.	nereg.	total	vechi	noi	reg.	nereg.	total	vechi	noi	reg.	nereg.	total
Reviste generale centrale de istorie R.G.C.I.	7	2	4	5	9	3	5	2	6	8	5	4	2	7	9	8	0	6	2	8
Periodice tematice de istorie veche, medie, modernă sau contemporană P.T.	1	0	1	0	1	1	3	0	4	4	2	4	2	4	6	3	0	3	0	3
Periodice de discipline istorice speciale D.I.S.	5	0	5	0	5	0	4	0	4	4	7	5	3	9	12	10	3	8	5	13
Reviste de popularizare a istoriei R.P.I.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1
Reviste locale de istorie R.L.I.	4	0	4	0	4	0	2	0	2	2	1	11	2	10	12	9	19	7	21	28
Periodice de alt profil ce conțin și articole de istorie P.A.P.	8	1	7	2	9	4	7	5	6	11	10	4	11	3	14	14	2	14	2	16
Total	25	3	21	7	28	8	21	7	22	29	25	28	20	33	53	44	25	39	30	69

În decurs de 30 de ani (1944—1974) au apărut în România 102 titluri de periodice și reviste de istorie (vezi Indicele alfabetic).

Acestea, desfășurate în cele patru etape ale dezvoltării istoriografiei românești postbelice (1944—1947 ; 1948—1955 ; 1956—1964 ; 1965—1973) prin continuitate în apariții, dispariții, reapariții sau apariții noi, înregistrează 179 de titluri. Împărțirea totalității periodicelor în șase categorii de publicații (*periodice centrale, tematice, de discipline istorice speciale, publicații locale, de popularizare și periodice de alt profil, care, însă, publică și cercetări istorice*) în publicații vechi și noi, proprii fiecărei perioade și în publicații cu apariția regulată și neregulată, constituie baza unei prime etape de analiză cantitativă.

Participarea cantitativă a celor 6 genuri de periodice în fiecare perioadă se găsește în tabelul nr. 1.

Cu ajutorul acestui tabel s-au calculat coeficienții de participare cantitativă a celor 6 genuri de periodice în fiecare din cele 4 perioade folosind formula de calcul a probabilităților, expresie matematică care redă frecvența relativă a apariției unui anumit rezultat, în cazul nostru al periodicelor.

$$P_{ij} = \frac{\text{Numărul de apariții din genul } i \text{ în perioada } j}{\text{Numărul total de apariții din perioada } j}$$

Coeficienții obținuți sînt prezentați în tabelul nr. 2.

Tabelul nr. 2

P_{ij}	Per I. j=1	Per. II. j=2	Per. III j=3	Per. IV j=4
R.G.C.I. i=1	0,321 ↘	0,276 ↘	0,170 ↘	0,116 ↘
P.T. i=2	0,036 ↗	0,138 ↘	0,113 ↘	0,043 ↘
D.I.S. i=3	0,178 ↘	0,138 ↗	0,226 ↘	0,188 ↘
R.P.I. i=4	0,000	0,000	0,000	0,015 ↗
R.L.I. i=5	0,143 ↘	0,069 ↗	0,226 ↗	0,406 ↗
P.A.P. i=6	0,322 ↗	0,379 ↘	0,264 ↘	0,232 ↘

În urma unui test efectuat în rîndul a aproximativ 50 de istoric privind valoarea contribuției celor 6 genuri de periodice în dezvoltarea istoriografiei românești, exprimată prin acordarea diferențiată a unui punctaj între 1 și 10, primele 5 genuri de periodice au întrunit puncte între 8 și 10 iar ultimul între 7 și 9.

Din analiza punctajului acordat cu ocazia testului s-au conturat 9 variante medii date în tabelul nr. 3.

Tabelul nr. 3

Variante period.	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX
R.G.C.I.	10	10	10	10	8	8	9	9	10
P.T.	9	10	10	8	10	8	9	8	9
D.I.S.	9	10	10	8	10	8	8	10	8
R.P.I.	8	10	8	8	8	10	9	8	8
R.L.I.	8	10	8	8	8	10	9	10	8
P.A.P.	7	9	8	7	8	7	9	7	7

Dacă ar fi să interpretăm notațiile acordate în tabelul 3 prin prisma unor concluzii care să reflecte concepția subiecților chestionați, asupra rolului diverselor genuri de periodice în dezvoltarea istoriografiei noastre constatăm :

1. Absoluta majoritate a celor chestionați (variantele I, II, III și cu unele rezerve variantele V, VII, VIII și IX de notare) consideră că revistelor centrale, revistelor tematice și celor de discipline istorice speciale le revine rolul hotărîtor, din totalitatea periodicelor de specialitate, în dezvoltarea științei istorice.

2. Doar varianta a VI-a de notare se distanțează de celelalte opinii exprimînd o concepție opusă asupra dezvoltării științei istorice prin rolul subliniat al revistelor de popularizare și a periodicelor locale, probabil, luîndu-se drept criteriu al aprecierii, pătrunderea informației istorice în cercuri foarte largi și dezvoltarea științei prin investigații de amănunt.

3. Varianta a VIII-a de notare exprimă sintetic opțiunea pentru amănunt acordînd notele maxime periodicelor din categoria disciplinelor istorice speciale și a celor de istorie locală.

4. Exceptînd varianta a VII-a de notare se constată o unanimitate în părerea privind rolul secundar care revine „altor periodice care publică și articole de istorie” în dezvoltarea științei istorice.

Evident, atît notările cît și concluziile reflectă o medie, încearcă o generalizare. Dar cum dezvoltarea științei nu de puține ori e caracterizată prin neprevăzut, nu excludem situații în care o publicație obscură să poată valorifica o idee genială. Dar cum în studiul de față nu ne-am propus decît o analiză cantitativă, considerăm reperele obținute ca satisfăcătoare pentru a susține continuarea investigației în vederea obținerii unor variante de optimizare a sistemului existent în prezent.

Cu ajutorul tabelelor nr. 1 și 3 s-au calculat coeficienții de pondere valorică a fiecărui gen pe perioadă pentru fiecare variantă, în felul următor :

a) se acordă un număr de puncte pentru fiecare gen în fiecare perioadă :

$$N_{ij} = (\text{Numărul de periodice de genul } i \text{ din perioada } j) \times (\text{nota acordată periodicului de genul } i) + (\text{numărul anilor din perioada } j) \times \left[(\text{numărul de periodice cu apariție regulată în perioada } i) + \frac{1}{2} (\text{numărul de periodice cu apariția neregulată în perioada } i) \right].$$

b) Coeficienții de pondere valorică sînt dați de formula probabilistică :

$$q_{ij} = \frac{N_{ij}}{\sum_{i=1}^6 N_{ij}} ;$$

acești coeficienți pentru cele 9 variante sînt dați de tabelele 4—12.

Tabelul 4 (varianta I)

gen. i \ per. j.	I	II	III	IV
1	0,305 ↘	0,296 ↘	0,179 ↘	0,143
2	0,039 ↗	0,128 ↗	0,131 ↘	0,053
3	0,196 ↘	0,128 ↗	0,215 ↘	0,198
4	0,000	0,000	0,000 ↗	0,014
5	0,145 ↘	0,054 ↗	0,199 ↗	0,348
6	0,269 ↗	0,394 ↘	0,278 ↘	0,244

Tabelul 5 (varianta II)

gen. i \ per. j.	I	II	III	IV
1	0,308 ↘	0,257 ↘	0,154 ↘	0,120
2	0,037 ↗	0,123 ↗	0,122 ↘	0,050
3	0,191 ↘	0,123 ↗	0,205 ↘	0,185
4	0,000	0,000	0,000 ↗	0,16
5	0,160 ↘	0,059 ↗	0,210 ↗	0,360
6	0,303 ↗	0,439 ↘	0,305 ↘	0,263

Tabelul 6 (varianta III)

gen. i.	per. j.	I	II	III	IV
1		0,332 ↘	0,273 ↘	0,167 ↘	0,134
2		0,40 ↗	0,130 ↗	0,135 ↘	0,056
3		0,206 ↘	0,130 ↗	0,222 ↘	0,207
4		0,000	0,000	0,000 ↗	0,014
5		0,137 ↙	0,050 ↗	0,183 ↗	0,328
6		0,284 ↗	0,426 ↘	0,293 ↘	0,261

Tabelul 7 (varianta IV)

gen. i.	per. j.	I	II	III	IV
1		0,383 ↘	0,304 ↘	0,187 ↘	0,147
2		0,040 ↗	0,117 ↘	0,121 ↘	0,049
3		0,125 ↘	0,117 ↘	0,199 ↘	0,179
4		0,000	0,000	0,000 ↗	0,015
5		0,158 ↘	0,056 ↗	0,205 ↗	0,359
6		0,294 ↗	0,405 ↘	0,288 ↘	0,250

Tabelul 8 (varianta V)

per. j. / gen. i.	I	II	III	IV
1	0,298 ↘	0,231 ↘	0,137 ↘	0,110
2	0,042 ↗	0,138 ↗	0,140 ↘	0,057
3	0,217 ↘	0,138 ↗	0,229 ↘	0,212
4	0,000	0,000	0,000 ↗	0,014
5	0,144 ↘	0,053 ↗	0,189 ↗	0,347
6	0,298 ↗	0,440 ↘	0,304 ↘	0,268

Tabelul 9 (varianta VI)

per. j. gen. i.	I	II	III	IV
1	0,332 ↘	0,255 ↘	0,147 ↘	0,110
2	0,040 ↗	0,123 ↘	0,120 ↘	0,046
3	0,127 ↘	0,123 ↗	0,197 ↘	0,167
4	0,000	0,000	0,000 ↗	0,018
5	0,201 ↘	0,073 ↗	0,252 ↗	0,421
6	0,299 ↗	0,425 ↘	0,284 ↘	0,235

Tabelul 10 (varianta VII)

per. j. gen. i.	I	II	III	IV
1	0,322 ↘	0,248 ↘	0,152 ↘	0,119
2	0,040 ↗	0,119 ↗	0,124 ↘	0,049
3	0,179 ↘	0,106 ↗	0,180 ↘	0,162
4	0,000	0,000	0,000 ↗	0,015
5	0,167 ↘	0,056 ↗	0,209 ↗	0,364
6	0,353 ↗	0,471 ↘	0,335 ↘	0,291

Tabelul 11 (varianta VIII)

per. j. gen. i.	I	II	III	IV
1	0,309 ↘	0,271 ↘	0,155 ↘	0,118
2	0,036 ↗	0,116 ↘	0,112 ↘	0,043
3	0,214 ↘	0,144 ↗	0,230 ↘	0,202
4	0,000	0,000	0,000 ↗	0,013
5	0,178 ↘	0,069 ↗	0,236 ↗	0,410
6	0,264 ↗	0,400 ↘	0,266 ↘	0,223

Tabelul nr. 12 (varianta IX)

per. j. gen. i.	I	II	III	IV
1	0,358 ↘	0,300 ↘	0,184 ↘	0,146
2	0,040 ↗	0,129 ↗	0,134 ↘	0,054
3	0,179 ↘	0,116 ↗	0,196 ↘	0,178
4	0,000	0,000	0,000 ↗	0,015
5	0,148 ↘	0,055 ↗	0,202 ↗	0,357
6	0,275 ↗	0,399 ↘	0,284 ↘	0,249

Din analiza tabelului nr. 2 se desprind următoarele concluzii :

a) descreșterea ponderii cantitative la P.I.C.G. Nu poate fi considerat un fenomen normal cînd acest gen e socotit cel mai de valoare ;

b) instabilitatea ponderii cantitative a periodicelor tematice și revenirea în perioada IV-a la o pondere asemănătoare cu cea din perioada I atestă o autoreglare cu efecte pozitive ;

c) stabilirea ce se remarcă în ponderea cantitativă a periodicelor de discipline istorice speciale vădesc o consacrare ce se cere conservată ;

d) Discrepanțele și creșterea excesivă a ponderii publicațiilor locale în perioada a IV-a impun corective de rigoare.

Din analiza tabelelor de participare valorică (Tabelul 4-12) se observă că, pentru toate cele 9 variante de notare, variațiile ponderilor de participare valorică sînt compatibile cu variația ponderilor de participare cantitativă pentru P.I.C.G., P.D.I.S., R.I.P. și R.I.L. Rezultă că factorul determinant în această concordanță îl constituie tabelul 2 nu variantele de notare din tabelul 3 în care varianta VI ar fi solicitat discrepante sensibile.

Pentru a ne da seama de stabilitatea cantitativă și valorică a fiecărei perioade vom calcula redondanțele :

$$R_j = 1 - \frac{H_j^1}{H_j^0}$$

unde

$$H_j^1 = - \sum_{i=1}^n P_{ij} \log_2 P_{ij}$$

și

$$H_j^0 = \log_2 n$$

(n = numărul genurilor din perioada j).

Aceste valori se găsesc în tabelul nr. 13.

Din tabelul 13 rezultă că perioada cea mai stabilă este perioada III avînd redondanțele cele mai mici, iar maximul de instabilitate este dat de perioada IV.

Tabelul nr. 13

	I			II			III			IV		
	H°	H ¹	R	H°	H ¹	R	H°	H ¹	R	H°	H ¹	R
Cantit.	2,322	2,208	0,11	2,322	2,198	0,06	2,322	2,267	0,03	2,581	2,112	0,19
var. I	2,322	2,079	0,10	2,322	2,036	0,12	2,322	2,282	0,02	2,581	2,201	0,15
var. II	2,322	2,100	0,10	2,322	2,001	0,13	2,322	2,250	0,03	2,581	2,166	0,16
var. III	2,322	2,092	0,10	2,322	2,022	0,13	2,322	2,269	0,02	2,581	2,211	0,14
var. IV	2,322	2,031	0,13	2,322	2,008	0,13	2,322	2,270	0,02	2,581	2,186	0,15
var. V	2,322	2,114	0,09	2,322	2,023	0,13	2,322	2,253	0,03	2,581	2,184	0,15
var. VI	2,322	2,069	0,11	2,322	2,047	0,12	2,322	2,252	0,03	2,581	2,109	0,18
var. VII	2,322	2,118	0,09	2,322	1,952	0,16	2,322	2,232	0,04	2,581	2,144	0,17
var. VIII	2,322	2,123	0,09	2,322	2,068	0,11	2,322	2,258	0,03	2,581	2,118	0,18
var. IX	2,322	2,080	0,10	2,322	2,022	0,13	2,322	2,281	0,02	2,581	2,197	0,15

Vom considera varianta optimă de notare, varianta III care dă $R = 0,14$ (minim) în perioada a IV-a și care în afară de aceasta se apropie cel mai mult de concluziile ce derivă din calculul entropiilor pentru fiecare din cele șase genuri de periodice (compară tabelul 14, coloana III cu tabelul 3, coloana III).

Stabilirea perioadei III (vezi tabelul 1 și 13) rezultă din repartitia relativ omogenă a ponderii genurilor de periodice.

Instabilitatea perioadei IV se datorează în mod evident creșterii numărului de reviste istorice locale în marea lor majoritate cu apariție neregulată.

În continuare am procedat la un calcul convențional al cantității de informație pentru fiecare gen în parte.

Întrucît noțiunea de entropie explică gradul de complexitate al unui text, s-a luat cite un text din Studii, Revista de istorie, (R.G.C.I-1) nr. 6, 1973, Anale de istorie (P.T.-2) nr. 6, 1973, Revista arhivelor (D.I.S.-3), nr. 3, 1973, Apullum (R.L.I.-5) IX, 1971 cu ajutorul cărora s-au calculat entropiile pentru aceste genuri.

Pentru revistele de popularizare (R.P.I.-4) și periodice de alt profil (P.A.P.-6) s-a luat entropia de 4,114 text presă, cf. S. Guiașu și R. Theodorescu, *Matematica și informația*, Edit. științifică, București, 1965, p. 180.

Se observă că revistele cu cel mai înalt grad de complexitate informațională sînt periodicele de discipline istorice speciale și revistele generale centrale de istorie.

În urma acestei analize am calculat entropia H_1 și cantitatea de informație $I = H_1 \cdot x$ (numărul caracterelor existente în pagină).

Raportul maxim dintre informație și timp fiind considerat aproximativ 50 biți/sec avem posibilitatea estimării timpului necesar percepției unei pagini.

Toate aceste date se găsesc în tabelul nr. 14. Cum timpul consumat pentru informare și documentare de către cercetătorii din domeniul

Tabelul nr. 14

	H ₁	semne/pag.	I (bit/pag)	Timp (sec.)
1. R.G.C.I.	4,240	2945	12.487	250
2. P.T.	4,160	2655	11.045	221
3. D.I.S.	4,294	2585	11.110	222
4. R.P.I.	4,114	2720	11.190	224
5. R.L.I.	4,134	2705	11.182	224
6. P.A.P.	4,114	2720	11,190	224

istoriei este în medie de 25 ore săptămînal³, considerînd că lucrează 48 săptămîni anual și a consultat în perioadele I, II, III cîte 20 periodice⁴ a 2 numere anual de cîte 250 pagini fiecare, iar în perioada IV cumulată 20 periodice a 3 numere anual de cîte 200 pagini fiecare, în timpul mediu pentru pagină de 226 secunde, (cf. Tabel 14) rezultă că în primele 3 perioade timpul alocat informării și documentării periodicelor este de 13 ore și 5 min. iar în perioada IV de 15 ore și 45 min.

³ Cf. Pia Atanasiu și Georgeta Lăzărescu, *op. cit.*, p. 400—401.

Timpul consumat pentru informare

Domeniul	Timpul mediu ore/săptămîină	sub 5 ore pe săptămîină	6—10 ore/săptămîină	11—12 ore/săptămîină	Peste 20 ore/săptămîină
Istorie—arheologie	25	4%	12%	24%	60%

Măsura în care cercetătorii din domeniul istoriei și arheologiei se pot ține la curent cu literatura

bine %	satisfăcător %	nesatisfăcător %
27	73	—

Greutăți întâmpinate de către cercetători în informare

Lipsă de timp %	% lipsuri ale revistelor de referate	Lipsa % unei serii de informare	Număr exagerat de publicații %	Necunoașterea limbilor străine %	Neidentificarea la timp a unor lucrări
73	57	27	22	27	73

⁴ Ibid. loc. cit. Numărul de periodice și reviste de referate urmărite regulat de către cercetători.

În perioada IV cantitatea totală de informație pentru cele 69 periodice este de $468,472 \cdot 10^6$ biți, pentru perceperea cărora ar fi necesare 54,221 ore săptăminal.

20 periodice conțin $136,224 \cdot 10^6$ biți. În cazul optimal în care necesitățile de documentare și informare ale cercetătorului sînt satisfăcute integral prin consultarea celor 20 periodice alese din 69, rezultă că îi este suficientă 29% din cantitatea de informație prezentată.

VARIANTE DE OPTIMIZARE

Varianta A. Vom considera, pentru cele arătate mai sus, ca optimală varianta III de notare. De asemenea, vom considera ca necesare numai periodicele cu tradiție fapt ce rezultă prin continuitatea lor în apariție, luînd media aritmetică a acestora din fiecare perioadă (rotunjită la număr întreg prin lipsă), în decursul ultimilor 30 de ani. În acest caz obținem următoarea structură.

Tabel A

	Nr. periodice	Pondere	
		cantitativă	valorică
1. R.G.C.I.	3	0,143	0,152
2. P.T.	1	0,047	0,051
3. D.I.S.	4	0,191	0,203
4. R.P.I.	1	0,047	0,046
5. R.L.I.	3	0,142	0,137
6. P.A.P.	9	0,430	0,411

În acest caz, pentru ponderea de participare cantitativă avem $R = 0,15$ iar pentru cea de participare valorică $R = 0,14$.

Prin concentrarea informației în 21 periodice astfel selectate, cantitatea totală de informație devine $143,036 \cdot 10^6$ biți, deci informația utilă va fi conținută în $41,480 \cdot 10^6$ biți ceea ce revine la 4,8 ore săptăminal față de 15,766 ore cît se consumă în prezent.

Domeniul	Periodice per cercetător, număr mediu	Cercetători care urmăresc			Reviste de referate cercetări nr. mediu	Cercetători care urmăresc		
		0-5	6-10	Peste		0-5	6-10	Peste
		perio-	peri-	10 pe-		rev.	rev.	10 rev.
		dice	odice	riodice	%	%	%	
Istorie — arheologie	20	16	28	56	3	100	—	—

Varianta B. Vom considera ca optimală tot varianta III de notare iar ca suficiente numai acele periodice care înregistrează o apariție regulată. Se obține structura :

Tabel B

	Nr. periodice	Pondere	
		cantitativă	valorică
1. R.G.C.I.	6	0,154	0,161
2. P.T.	3	0,077	0,080
3. D.I.S.	8	0,205	0,214
4. R.P.I.	1	0,026	0,021
5. R.L.I.	7	0,179	0,182
6. P.A.P.	13	0,359	0,339

În acest caz, pentru ponderea de participare cantitativă se obține $R = 0,12$ iar pentru cea de participare valorică $R = 0,11$.

Prin concentrarea informației în 38 periodice astfel selecționate cantitatea totală de informație devine $259,223 \cdot 10^6$ biți, deci informația utilă va fi conținută în $75,175 \cdot 10^6$ biți ceea ce revine la 8,7 ore săptămânal.

Din analiza ponderii cantitative a variantelor A și B față de situația existentă în prezent (tabel 2) constatăm apropieri în cazul R.G.C.I., și D.I.S. Pentru P.T. numai varianta A ne dă o pondere asemănătoare cu cea existentă.

Prin reducerea numărului R.L.I. ponderea cantitativă a acestora scade de la aproximativ 0,400 la aproximativ 0,150, ridicându-se ponderea R.P.I. (practic, aceeași publicație, Magazin istoric) și a P.A.P. aceasta din urmă fiind în consens cu tendințele de interferențe disciplinare fenomen propriu mișcării științifice contemporane.

Nu ne-am propus în cadrul acestui studiu să dăm soluții definitive. Cu atât mai puțin să nominalizăm publicațiile și periodicele care să-și continue sau să-și înceteze apariția.

O viitoare analiză însă a periodicelor și publicațiilor românești de istorie în totalitatea lor și a ierarhizării acestora pe baza unor criterii calitative complexe, de altă natură decât cele din studiul de față, își va găsi o finalizare mai rațională numai dacă se vor lua în considerație și cifrele orientative enunțate în concluziile noastre.

INDICE ALFABETIC

A

1. Acta Musei Napocensis Cluj, R.L.I., P. III, IV
2. Aluta, Muzeul Sf. Gheorghe, R.L.I., P. IV.
3. Analecta, D.I.S., P.I.

A

4. Analele Academiei Române Memoriile Secțiunii Istorice, R.G.C.I., P. I.II.
5. Analele Academiei R.P.R., (R.S.R.) R.G.C.I., P. II, III, IV.
6. Anale de istorie, P.T, P. II, III, IV.
7. Analele româno-sovietice, Seria istorie, R.G.C.I., P. II, III.
8. Analele științifice ale Universității Al. I. Cuza, Seria științe sociale, Iași, R.L.I., P. III, IV.
9. Analele Universității București, „C. I. Parhon”, seria științe sociale, istorie, R.L.I., P. III, IV.
10. Anuarul Institutului de Istorie Cluj-Sibiu, R.L.I., P.I.
11. Anuarul Institutului de istorie și arheologie din Cluj, R.L.I., P. III, IV.
12. Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol”, Iași, Vezi și Studii și cercetări științifice, seria istorie, Iași, R.L.I., P. III, IV.
13. Anuarul Institutului de Studii clasice, P.T., P.I, II.
14. Apulum, R.L.I., P. III, IV.
15. Arhiva Românească, P.A.P., P. I.

B

16. Balcania, R.G.C.I., P. I.
17. Biserica ortodoxă română, P.A.P., P. I, II, III, IV.
18. București, Materiale de istorie și muzeografie, R.L.I., P. III, IV.
19. Buletin al Comisiei Naționale al R.S.R. pentru UNESCO, P.A.P., P. III, IV.
20. Buletinul Federației naționale a foștilor deținuți și internați politici antifasciști, P.A.P., P. II.
21. Buletinul Monumentelor Istorice, D.I.S., P. IV.
22. Buletinul Scoalei de arhivistică, P.A.P., P. I.
23. Buletinul Societății Numismatice, Revista pentru numismatică și științele auxiliare, Studii și cercetări de numismatică, D.I.S., P. I, III, IV.
24. Buletinul științific al Academiei R.P.R., Științe istorice, filozofice și economico-juridice, știința limbii literatură și artă, R.G.C.I., P. II.
25. Buletinul Universităților V. Babeș și Bolyai, R.L.I., P. III.
26. Bulletin A.I.E.S.E.E., R.G.C.I., P. III, IV.
27. Bulletin d'archéologie sud-est européenne, D.I.S., P. IV.
28. Bulletin de la section historique, R.G.C.I., P. I.

C

29. Carpica, Muzeul de istorie din Bacău, R.L.I., P. IV.
30. Cercetări filozofice. Revista de filosofie. București, P.A.P., P. II, III, IV.
31. Cercetări istorice, Iași, Buletinul Seminarului de Istoria Românilor al Universității din Iași, Studii și cercetări istorice, R.L.I., P.I.
32. Comunicări și conferințe, R.G.C.I., P. I, II.
33. Cumidava, Culegere de studii și cercetări, Muzeul de istorie, Brașov, R.L.I., P. IV.

D

34. Dacia, I. Recherche et découvertes archéologiques en Roumanie, II, Revue d'archéologie et d'histoire ancienne. Nouvelle série, D.I.S., P. III, IV.
35. Danubius, Istorie-etnografie, Muzeul de istorie — Galați, R.L.I., P. IV.

E

36. Études Byzantines, R. G. C. I., P. I.

G

37. Glasul Bisericii, P. A. P., P. I, II, III, IV.

H

38. Historica, Centrul de istorie, filologie și etnografie din Craiova, R.L.I., P. IV.

39. Hrisovul, D.I.S., P. I.

L

40. Lumea, P.A.P., P. III, IV.

41. Lupta de clasă, Era socialistă, P.A.P., P. I, II, III, IV.

M

42. Magazin istoric, R.P.I., P. IV.

43. Materiale și cercetări arheologice, Institutul de arheologie, D.I.S., P. II, III, IV.

44. Memoria antiquitatis. Acta musei Petrodavensis, R.L.I., P. IV.

45. Mitropolia Ardealului, P.A.P., P. IV.

46. Mitropolia Banatului, P.A.P., P. II, III, IV.

47. Mitropolia Moldovei și Sucevei, P.A.P., P. I, II, III, IV.

48. Mitropolia Olteniei, P.A.P., P. II, III, IV.

49. Monumente și muzee, Buletinul Comisiei științifice a muzeelor și monumentelor istorice și artistice București, D.I.S., P. III.

P

50. Pontica, Studii și materiale de istorie, arheologie și muzeografie, Muzeul de arheologie Constanța, R.L.I., P. IV.

51. Probleme Economice, P.A.P., P. II, III, IV.

R

52. Revista Arhivelor, D.I.S., P. I, III, IV.

53. Revista de etnografie și folclor, Studii și cercetări de istorie literatură și folclor, D.I.S. P. III, IV.

54. Revue des études sud-est européennes, Institut d'études sud-est européennes, R.G.C.I., P. I, III, IV.

56. Revista de statistică, P.A.P., P. II, III, IV.

57. Revue de Transylvanie, R.L.I., P. I.

58. Revista Fundațiilor Regale, P.A.P., P. I.

59. Revista istorică, R.G.C.I., P. I.

60. Revista istorică română, R.G.C.I., P. I.

61. Revista muzeelor, D.I.S., P. III, IV.

62. Revista Româno-Bulgară, R.G.C.I., P. I, II.

63. Revista română de studii internaționale, P.A.P., P. IV.

64. Revista Universității C. I. Parhon și a Politehnicii București, R.L.I., P. II.

65. Revista Universității Al. I. Cuza și a Institutului Politehnic Iași, R.L.I., P. II.

66. Revue roumaine d'histoire, R.G.C.I., P. III, IV.

67. Revue roumaine d'histoire de l'art, D.I.S., P. III, IV.

68. Romanoslavica, R.G.C.I., P. II, III, IV.

S

69. Sargetia, Acta Musei Regionalis Devensis, Buletinul Muzeului județului Hunedoara P. IV.
70. Studia et acta Musei Nicolae Bălcescu, R.L.I., P. IV.
71. Studia et acta orientalia, P. T., P. III, IV.
72. Studia Universitatis, „Babeș-Bolyai”, Historia, R.L.I., P. III, IV.
73. Studii, revistă de istorie, R.G.C.I., P. II, III, IV.
74. Studii clasice, P.A.P., P. III, IV.
75. Studii de istorie a Banatului, R.L.I., P. IV.
76. Studii muzeale, Muzeul de artă al R.S.R., Culegeri și studii de muzeografie, D.I.S., P. III, IV.
77. Studii și articole de istorie, R.G.C.I., P. III, IV.
78. Studii și cercetări de antropologie, D.I.S., P. II, III, IV.
79. Studii și cercetări de istoria artei, D.I.S., P. II, III, IV.
80. Studii și cercetări științifice, seria istorie, Cluj, R.L.I., P. III.
81. Studii și cercetări de istorie literară și folclor, Revista de etnografie și folclor, D.I.S., P. II, III.
82. Studii și cercetări de istorie veche, P.T., P. II, III, IV.
83. Studii și cercetări de istorie medie, P. T., P. II.
84. Studii și cercetări maramureșene, R.L.I., P. IV.
85. Studii și cercetări științifice. Anuarul Institutului de istorie și arheologie din Iași, R.L.I., P. III.
86. Studii și comunicări, Istorie-științele naturii, Muzeul din Pitești, R.L.I., P.IV.
87. Studii și comunicări R.L.I., P.IV.
88. Studii și comunicări, Arheologie-istorie, Muzeul Bruckenthal, Sibiu, R.L.I., P. III, IV.
89. Studii și materiale istorice, Muzeul Suceava, R.L.I., P. IV.
90. Studii și materiale de istorie medie, P.T., P. III.
91. Studii și materiale de istorie modernă. P.T., P. III.
92. Studii și materiale de istorie contemporană, P.T., P. III.
93. Studii și materiale de muzeografie și istorie militară București, D.I.S., P. IV.
94. Studii și materiale, Muzeul județean Tg. Mureș, R.L.I., P. IV.
95. Studii și materiale privitoare la trecutul istoric al județului Prahova, Istorie etnografie R.L.I., P. IV.
96. Studii teologice, Revista Institutului teologic din patriarhia română, P.A.P., P. II, III IV.
97. Studii vilcene, Muzeul județean Vilcea, R.L.I., P. IV.

V

98. Valachica, Studii și materiale de istorie și istorie a culturii, Muzeul județean Dîmbovița, R.L.I., P. IV.
99. Viața Românească, P.A.P., P. I.
100. Viitorul social, P.A.P., P.I.
101. Viitorul social (nou înființat), P.A.P., P. IV.

Z

102. Ziridava, Studii și cercetări, Muzeul jud. Arad, R.L.I., P. IV.

BIBLIOGRAFIE

- M. MALIȚA, S. GUIAȘU, *Triade*, Editura științifică, Buc., 1973, 228 p.
 S. GUIAȘU, R. THEODORESCU, *Matematica și informația*, Editura științifică, Buc., 1965, 248 p.
 S. GUIAȘU — *Aplicații ale teoriei informației* Editura Academiei R.S.R. Buc., 1968, 351 p.
 MIRCEA MALIȚA, *Aurul cenușiu*, volumul al treilea, Editura Dacia Cluj, 1973, pp. 101—116.

CONTRIBUTION HISTORIOMÉTRIQUE À L'AMÉLIORATION
 DES SOURCES PRIMAIRES D'INFORMATION ET DE
 DOCUMENTATION HISTORIQUE

RÉSUMÉ

S'appuyant sur l'analyse quantitative de l'évolution des publications périodiques d'histoire des trente dernières années l'auteur essaie de justifier la nécessité de la réduction du nombre de celles-ci sur la base de calculs à même d'aboutir aux solutions les plus rationnelles. Par la division du développement de l'historiographie roumaine d'après-guerre en quatre étapes, (1944—1947; 1948—1955; 1956—1964; 1965—1974) où sont situées six catégories de périodiques totalisant par des continuations de parutions, disparitions, réparutions etc. 179 périodiques (Tableau no. 1) on examine les moyens permettant d'améliorer l'information scientifique historique acquise par l'intermédiaire de ceux-ci, considérant que l'espace de 25 heures exigé pour l'information et la documentation d'un chercheur roumain dans le domaine de l'histoire et de l'archéologie est exagéré.

Les moyens permettant de diminuer l'espace affecté à l'information et à la documentation par l'intermédiaire des périodiques sont examinés par l'application du calcul des probabilités (Tableau no. 2), des résultats d'un test parmi les historiens (Tableau no. 3), les taux valoriques étant corrélés à ceux quantitatifs; on constate l'inexistence de la discordance; on établit des quantités valoriques et des redondances pour chaque période (Tableau no. 4).

Le calcul de l'entropie par genres de périodiques et les conclusions qui s'en dégagent sont illustrés par le tableau no. 14.

Les conclusions convergent sur deux variantes d'amélioration qui, par rapport aux 69 publications existant à l'heure actuelle, dont la perception exige 54,221 heures de lecture hebdomadaire, suggèrent des réductions et des modifications au cas de la variante A vers une consommation de 4,8 heures pour 21 périodiques, conformément à la structure du tableau A ou le maintien de 38 périodiques conformément à la structure du tableau B et qui exige une consommation de 8,7 heures par semaine.

PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI CONTEMPORANE (STUDII DOCUMENTARE)

LUCRĂRI NOI CONSACRATE LUI AVRAM IANCU

Într-un răstimp ceva mai mic de doi ani, poporul nostru are minunatul prilej de a aduce un întreg omagiu lui Avram Iancu, conducătorul unanim recunoscut al momentelor transilvane din cadrul revoluției române de la 1848—1849. Începutul — dacă se poate vorbi de un început recent, dat fiind evocarea frecventă în epoca noastră a personalității Craiului Munților — l-a prilejuit împlinirea, în septembrie 1972, a unui veac de la moartea lui. Anul următor, prin sărbătorirea a cinci pătrare de veac de la revoluția de la 1848 de care numele lui Iancu este strâns legat, personalitatea conducătorului revoluției populare românești din toamna istorică a anului menționat a fost permanent evocată. Expresia cea mai înaltă a reprezentat-o aprecierea dată de tovarășul Nicolae Ceaușescu, cu prilejul adunării populare de la Blaj din 17 mai 1973. Cuvântarea secretarului general al P.C.R. deosebit de amplă și plină de învătăminte, a relevat elementele reprezentative în activitatea lui Iancu, cel care a instaurat „o adevărată republică românească în Munții Apuseni”¹. Iar bustul lui Iancu, alături de ale celorlalți luptători pentru libertate națională, expus cu același prilej pe Cîmpia Libertății se întruchipează ca o permanență a tradițiilor noastre socialiste. Consecvența respectare a acestor tradiții prilejuiește în anul 1974 ocazia întregirii omagiului adus tribunului din Vidra de Sus, la 150 de ani de la nașterea lui.

Specialiștii epocii moderne au avut posibilitatea — cu prilejul comemorării unui veac de la moartea lui Avram Iancu, eveniment cinstit în întreaga omenire prin intermediul UNESCO — să aprofundeze cunoașterea vieții și luptei revoluționarului moț, să reîmprospăteze amintirea lui în conștiința generației de astăzi. Aceste considerente ne determină să amintim contribuțiile cele mai valoroase, care l-au evocat cu această ocazie pe Avram Iancu. Trebuie menționate în mod special o monografie de o mai mare întindere², două antologii³ și o culegere de studii⁴ privind momentele reprezentative din viața conducătorului revoluției transilvane la 1848. De asemenea, prin înalta lor ținută științifică s-au impus atenției două contribuții care aduc în circuitul uzual importante izvoare istorice referitoare la faptele celui comemorat, ca om și militant democrat revoluționar. Scrisorile trimise de Avram Iancu⁵ celorlalți

¹ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 8, București, Edit. politică, 1973, p. 458.

² Ștefan Pascu, *Avram Iancu. Viața și faptele unui erou și martir*, București, Edit. Meridiane, 1972, 256 p. + 24 f. pl.

³ Al. Andrițoiu, *Avram Iancu. Antologie literară*, București, Edit. Albatros, 1972, 175 p. *Horea și Iancu în tradițiile și cîntecele poporului român*. Ediție îngrijită de Ovidiu Birlea și Ioan Șerb. Prefață de Ovidiu Birlea, București, Edit. Eminescu, 1972, XXIX + 186 p.

⁴ *Avram Iancu. In memoriam. 1872—1972*. Comunicări despre Avram Iancu și epoca sa, Tirgu Mureș, 1972, 107 p.

⁵ Liviu Maior, *Avram Iancu. Scrisori*, Cluj, Edit. Dacia, 1972, 127 p. + 8 f. pl.

exponenți ai epocii sale, precum și însemnările referitoare la lupta lui, cuprinse în memoriile contemporanilor⁶, reprezintă surse informative de o deosebită valoare.

În prezentarea care urmează am așezat lucrările într-o ordine determinată de importanța izvoarelor ce permit judecăți reale asupra gândirii și concepțiile omului de acțiune care a fost prin excelență Avram Iancu. Mai întâi se impun faptele sale, apoi cugetările personale rostite cu diferite prilejuri, constatările incluse în scrisorile adresate contemporanilor, apoi mărturiile oamenilor vremii care l-au înțeles cu adevărat.

Activitatea și concepțiile revoluționarului român sînt prezentate de acad. Ștefan Pascu, în monografia sa *Avram Iancu. Viața și faptele unui erou și martir*⁷. Conștient de faptul că un înaintaș⁸ a realizat o amplă și documentată monografie despre Avram Iancu, apreciatul istoric clujean revine asupra „faptelor Iancului . . . , figură luminoasă, mîndră la chip și curată la cuget, mare în fapte și strălucitoare în gândiri, viteaz în lupte și mărinimos față de cei fără apărare”⁹. Autorul este atent preocupat să contribuie la „sporirea cunoștințelor veridice”, apelînd la noi izvoare inedite, cum sînt cele din fondul de manuscrise al Bibliotecii Academiei R. S. România (din București și din Cluj), precum și unele documente cuprinse în fonduri particulare. În monografia sa Ștefan Pascu adaugă un element nou în judecarea faptelor lui Avram Iancu. Considerat, în contribuțiile istoriografice anterioare¹⁰, ca un comandant al oștirii populare și al „cetății” din Munții Apuseni,¹¹ Avram Iancu apare aici într-o nouă viziune: adevărat conducător de republică democratică și real exponent al întregii națiuni române, spre care își îndreaptă speranțele atît românii transilvani, cît și cei din Țara Românească și Moldova¹².

Cartea profesorului Ștefan Pascu începe printr-un *Cuvînt către cititori*, în care se sintetizează modul în care au fost înțelese — sau neînțelese, unde este cazul — faptele Iancului. În continuare pe parcursul a 15 capitole autorul descrie epoca și lupta lui Avram Iancu, pentru ca în finalul lucrării, într-un emoționant *În loc de încheiere*, să sintetizeze trăsăturile personalității revoluționarului român, erou și martir pentru cauza națională și socială a poporului nostru.

Cadrul istorico-geografic în care s-a născut și crescut Avram Iancu este prezentat în capitolele *Oameni și locuri* și *Copilăria lui Avram al lui Alisandru Iancu*. „Țara de piatră” și „oamenii de piatră” (p. 18) din Munții Apuseni nu puteau da decît revoluționari, în al doilea păttrar al veacului trecut. Amintirea faptelor lui Horea, necazurile și aspirațiile țărănilor moți au menirea să contureze noi exponenți care să conducă lupta pentru dreptate socială și națională. „Casa Iancului”, moșii din Vidra de Sus, primul învățător din satul natal, apoi cei ce l-au învățat la Neagra și Zlatna, toate și toți deopotrivă au făcut din „Avramuț” un tînăr cu „minte ageră și deschisă la învățătura din carte ca și la acea din viață” (p. 26). Deci nu este de mirare că termină cursurile gimnaziului din Zlatna cu calificativul „eminens”.

Strădaniile tînărului Iancu în vederea desăvîrșirii pregătirii sale spirituale, sînt prezentate în următoarele două capitole: *Student la Cluj* și *Cancelist la Tîrgu Mureș*, prilej de a se evidenția capacitatea intelectuală a celui care se pregătea în vederea îmbrățișării carierei de avocat. Anii petrecuți la Cluj ca „student” la Liceul academic piarist, între 1841—1846, îi prilejuiesc lui Avram Iancu întregirea cunoștințelor despre istoria și cultura poporului român.

⁶ Pompiliu Teodor, *Avram Iancu în memorialistică*, Cluj, Edit. Dacia 1972, 296 p.

⁷ București, Edit. Minerva, 1972, 256 p. + 24 f. pl.

⁸ Silviu Dragomir, *Avram Iancu*, București, Edit. științifică, 1965, 303 p.

⁹ Ștefan Pascu, *Avram Iancu. Viața și faptele unui erou și martir*, București, Edit. Minerva, 1972, p. 7—8. (În continuare trimiterile la această lucrare se fac în text).

¹⁰ Vezi, Vasile Netea, *Avram Iancu în istoriografia românească*, în „Studii”, 25 (1972), nr. 4, p. 679—700

¹¹ Silviu Dragomir, *op. cit.*, p. 81 și 110.

¹² În sinteză, autorul prezintă concluziile investigației sale în două studii apărute în revistele de specialitate. Vezi, Ștefan Pascu, *Avram Iancu* în „Studii”, 25 (1972), nr. 4, p. 661—678, și în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie din Cluj”, XV (1972) p. 13—31.

El citește cu nesaț din *Istoria pentru începuturile românilor în Dacia* a lui Petru Maior, prilej pentru a-și cultiva dragostea pentru popor, pentru limba și cartea românească. Este puternic impresionat de scrierile lui Lamennais și Michelet. Se împrietenește cu viitorii colaboratori de fapt revoluționare și viitori oameni de cultură din epoca ce va urma revoluției, Alexandru Pop (Papiu Ilarian), frații Hodoș, Ion Rațiu, Neagoe (Nicolae) Popea și alți tineri români, colegi inimoși și cu dragoste de țară¹³. Cu toții își fac planuri în vederea emancipării culturale și politice a poporului român în Transilvania. Avram Iancu se impune prin caracterul său și prin „popularitatea de care se bucură între colegi” (p. 34).

După terminarea cursurilor de la Cluj, Avram Iancu încearcă zadarnic să obțină un post de avocat practicant. Revine acasă, prilej de a confrunța realitatea cu cele învățate. Se convinge că „dreptul și dreptatea se cuvenea să coboare pe pământ din sfera teoriilor, se cuvenea să se aplice la realitatea socială, spre ușurarea vieții poporului” (p. 36). Realitatea istorică concretă îl învață mult, mai mult deci decât cei cinci ani de studii academice, chiar dacă le terminase cu „cele mai alese atestate”. Erau în plină desfășurare frământările moșilor, sub înfrurirea Ecaterinei Varga. Erau încă puternice și ecourile rezistenței naționale românești desfășurate în anul 1842, cu prilejul luptei pentru limba oficială a principatului.

Avram Iancu merge la Tîrgu Mureș, ca practicant la Tabla regească, în anii 1847—1848. Are alături pe Bologa, Micoș, Buteanu, Măcelariu, Iosif Suluțiu, Dobra, Solomon, Papiu etc.¹⁴.

În postura de „cancelist” asistă la procese, mergînd chiar la cele de la Cluj. Se convinge că legile sînt nedrepte cu iobagii, a căror soartă trebuie îmbunătățită, cu „lancea lui Horea” însă (p. 44).

Cu această convingere Avram Iancu pășește în activitatea revoluționară, moment prezentat de autor în capitolul *Semne prevestitoare*. Este schițat aici cadrul revoluției europene de la începutul anului 1848 și sînt descrise frământările revoluționare ale românilor și maghiarilor din Transilvania, insistîndu-se, cum era și firesc, asupra evenimentelor petrecute la Tîrgu Mureș în zilele de 22—26 martie 1848. Avram Iancu nu poate rămîne pasiv, iar pentru a ne convinge pe deplin autorul apelează la consemnările contemporanilor Iosif Șterca Suluțiu și Kővari László. „Scurt, apăsat, limpede și temător cum îi era firea . . . , Iancu a respins cu voce tare mărînimia tinerilor nobili” și acuzațiile aduse națiunii române (p. 53—54). Primul său „discurs” rostit cu acest prilej constituie primul protest făcut de el, „în numele neamului românesc”, o primă ocazie de a afirma deschis „dreptul omului”.

În capitolele *Vînt de libertate peste Țara Ardealului* și *Primăvara poporului român*, autorul prezintă evenimentele din aprilie — mai 1848, din jurul celor două adunări de la Blaj¹⁵. Este evidențiat rolul lui Avram Iancu în mobilizarea și organizarea moșilor pe care îi conduce, împreună cu Ioan Buteanu, pe istoricul Cîmp al libertății. Recunoscut ca un adevărat „conducă-

¹³ Pe baza însemnărilor lui Nicolae Popea, publicate în 1889, istoricii Silviu Dragomir (*op. cit.*, p. 28 și 75) și Ștefan Pascu (*op. cit.*, p. 33) consideră că la Cluj Avram Iancu a fost coleg și cu Ioan Axente (Sever). Se pare că este o confuzie, preluată și în alte articole (vezi, bunăoară, A. Pascu, *Ioan Axente Sever și revoluția română de la 1848*, în „Studii”, 26 (1973), nr. 3, p. 479, ce poate fi înlăturată prin cercetarea listelor cu cei 346 intelectuali români din Transilvania, întocmite în octombrie-decembrie 1849. La nr. 244 și 245 sînt trecuți Axente Sever și Ioan Auxentie (de fapt Vasile Axente). Amîndoi sînt de fel din Frîua, fără a fi rude, dar născuți la interval de patru ani. Primul a studiat filozofia și teologia (la Blaj), al doilea filologia și dreptul (la Cluj). cf. Silviu Dragomir, *Studii și documente privitoare la revoluția românilor din Transilvania în anul 1848—49*, vol. II, Sibiu, 1944, p. 154. Fostul prefect de la Blaj nu figurează nici în copiile registrelor publicate de Axente Banciu, *Studenții academiei din Cluj de acum un veac*, în „Anuarul Institutului de Istorie Națională din Cluj”, IX, (1943—1944, p. 477—498.

¹⁴ O listă cuprinzătoare a practicanților de pe lângă Tabla regească din Tîrgu Mureș, la Silviu Dragomir, *op. cit.*, p. 31—32, pe baza memoriilor inedite ale lui Ioan Oros. Vezi și Vasile Netea, *Un nou memorialist pașoptist: Ioan Oros alias Rusu*, în „Studii”, 22 (1969) nr. 3, p. 517—530.

¹⁵ Vezi și V. Chereșteșiu, *Adunarea națională de la Blaj*, București, Edit. politică, 1966, p. 298—181.

tor al poporului" (p.86), Avram Iancu este ales membru al Comitetului permanent, cu sediul la Sibiu, alături de numeroși prieteni de idei și de idealuri : Aronul Pumnul, Papiu, Florian, Buteanu¹⁶, Bătrineanu¹⁷, Roman¹⁸. Cuvintele spuse de Iancu, la Blaj, celor 40.000 de oameni adunați aici au rămas memorabile : „Uitați-vă pe cîmp românilor. Sintem mulți ca cucuruzul brazilor, sintem mulți și tari" (p. 87).

Următoarele patru capitole (*Înarmarea poporului, Se strînește furtuna, Transilvania, fără românească și Toți pentru unul și unul pentru toți*), reliefează rolul lui Avram Iancu în acțiunea de înarmare a poporului român din Transilvania, locul lui în cadrul conducerii „revoluției populare" care începe în toamna anului 1848 și în cadrul acțiunilor de apărare desfășurate pînă în primăvara anului 1849, rolul de seamă jucat în organizarea militară și administrativă a Transilvaniei ca țară românească. Alegerea dregătorilor români, dintre cei „dovediți prin vrednicia lor, respectată de conștienții lor" (p. 128), se făcea pe criterii cu adevărat democratice și în interesul națiunii. Autorul subliniază în mod deosebit particularitățile „revoluției populare" în Transilvania, prin ridicarea la luptă a poporului, în majoritatea lui, prin ridicarea păturilor sociale cele mai largi și crunt asuprite. Aceste pături „au imprimat întregului mers al revoluției amprenta revendicărilor lor", încercînd „a clădi o nouă societate în locul celei vechi pe care o negau și voiau s-o distrugă. Și în fruntea revoluției era Iancu" (p. 21).

Avram Iancu se impune drept conducătorul unanim recunoscut al revoluției, recunoscut ca atare de toți românii din Transilvania care îl înconjură și ascultă în zona întărită a Munților Apuseni. Autorul întărește această convingere prin analiza unor noi documente inedite, cum este cazul poruncii trimise de „ghinărar" satului Poșaga, la 2 octombrie 1848. Acceptarea unanimă a rolului conducător al prefectului din Clmpeni este determinată de priceperea și eroismul lui Iancu, dovedite cu strălucire în luptele din perioada aprilie-iunie 1849, prezentate în capitolul *Avram Iancu, „craii munților"*¹⁹. Rolul de conducător principal al revoluției românilor, începînd din toamna lui 1848 și în prima jumătate a anului următor, este recunoscut lui Iancu și de conaționali de peste Carpați, fie de cei prezenți la Zlatna, în ianuarie 1849, fie de cei care-l vor întîlni către vară. Tot lui Iancu i se adresează direct reprezentanții oficialităților imperiale, a căror poziție este critică după evenimentele din martie 1849. Și tot lui Iancu i se adresează adversarii în aprilie — iunie 1849, pentru o colaborare româno-maghiară. Discuțiile purtate cu Ion Dragoș și Nicolae Bălcescu, redată în capitolul *Clarviziunea lui Iancu*, evidențiază dorința de conlucrare și de bună conviețuire cu poporul maghiar. Iancu solicită respectarea unei singure condiții : respectarea naționalității românilor, „pe temeiul dreptului egal" (p. 178).

Intervenția trupelor celor două imperii reacționare, țarist și habsburgic, împiedică realizarea dezideratului deplinei egalități și conlucrări. Revoluția este înăbușită, iar imperialii, foștii „aliați", deschid șirul încălcării sistematice a promisiunilor făcute privind realizarea dezideratelor românești. *Răspłata „prietenului fășarnic"*, cum intitulează autorul penultimul capitol al lucrării, începe prin abuzurile și defăimările autorităților imperiale. Dezarinarea impusă lui Iancu și celorlalți prefecti, acuzațiile nedrepte din rapoartele unor ofițeri austrieci, arestarea și

¹⁶ Silviu Dragomir, *Ioan Buteanu, prefectul Zarandului în anii 1848—1849*, București, 1928.

¹⁷ Ștefan Pascu, *Alexandru Chiorean alias Bătrineanu și rolul său în revoluția românilor ardeleni din anul 1848*, Sibiu, 1939.

¹⁸ Silviu Dragomir, *Un precursor al unității naționale : profesorul ardelen Constantin Romanu Vivu*, în „Anal. Acad. Rom.", Discursuri de recepție, t. XII, București, 1929; Vasile Netea, *Constantin Romanu-Vivu, prefectul Legiunii a XII-a în anii 1848—1849*, Tg. Mureș, 1936; Vasile Iovan, *Constantin Romanu Vivu — luptător pentru libertate și unitate națională* în „Studii și articole", XXII, 1972.

¹⁹ Cunoașterea evenimentelor din mai 1849 de la Abrud se poate întregi și prin analiza a două documente din decembrie acel an, referitoare la activitatea lui S. Balint, aflate la Arhivele Statului Alba Iulia, fond. Comitatul Alba Inferioară. dosar nr. 2/1849.

deținuerea din decembrie 1849, sfidarea și umilirea la care este supus fostul prefect din Cîmpeni pe vremea activității la Viena, culminând cu alungarea lui din capitala habsburgică, brutalizarea ce a urmat episoadelor „festive” și de luptă din 1852²⁰, apoi în continuare²¹, toate acestea grăbesc *Declinul și sfârșitul unui erou*, cum, inspirat, denușește autorul ultimul capitol al monografiei. Tristul eveniment din septembrie 1872, moartea „Craului munților”, nu poate pune capăt decît unei vieți. În realitate Iancu rămîne prezent, peste ani în inima poporului. Potrivit concluziilor autorului, Iancu definește o epocă, o epocă prezentată amplu în monografia analizată, lucrare ce depășește limitele unei simple biografii, deosebit de interesantă și sub aspectul valorificării unor variate izvoare editate și inedite, a reconsiderării unora dintre acestea, cum este cazul consemnărilor realizate de Iosif Șterca Suluțiu.

Avram Iancu poate fi cunoscut și înțeles corespunzător prin investigarea corespondenței sale. Aceasta este concluzia principală la care ajunge tînărul istoric Liviu Maior, de la Universitatea din Cluj, și care l-a condus la elaborarea lucrării istorice *Avram Iancu. Scrisori*,²² volum ce conține 26 scrisori trimise de revoluționar în perioada iunie 1848 — iunie 1871 și care reprezintă o nouă contribuție la cunoașterea personalității complexe a eroului moș.

Lucrarea lui Liviu Maior este structurată pe două diviziuni: (1) *Introducere*, în care, pe parcursul a 60 de pagini, definește profilul spiritual și etic al revoluționarului și analizează particularitățile corespondenței lui, și (2) *Anexe*, cuprinzînd cele 26 de scrisori însoțite de ample explicații la finele fiecăreia. Lucrarea este prevăzută și cu un indice de persoane și de opt planșe, în special portrete ale lui Avram Iancu și ale contemporanilor săi și șase facsimile conținînd cele mai semnificative fragmente ale unor scrisori inedite.

În partea introductivă a lucrării autorul începe prin a analiza stadiul cunoașterii corespondenței lui Avram Iancu, evidențînd că „lucrările rămase de la Iancu sînt destul de puține”, dar scrisorile rămase „au o valoare inestimabilă pentru cunoașterea gîndurilor și faptelor sale, pentru reconstituirea portretului său de intelectual și mai ales de revoluționar”²³. Sînt explicate împrejurările care au făcut să se păstreze puține scrisori redactate de Avram Iancu, mai ales după anul 1852, cînd una dintre scrisorile lui „este folosită de autorități ca probă principală în simulacrul de proces intentat de habsburgi împotriva sa” (p. 6—7). Alte scrisori nu s-au păstrat sau nu au fost descoperite²⁴. Autorul adaugă că, dimpotrivă, au dispărut chiar și scrisori apărute în diverse publicații și monografii.

Istoricul clujean împarte corespondența lui Iancu în două perioade distincte: a) scrisori din timpul revoluției de la 1848—1849; b) Scrisori de după revoluție.

După scurte considerații privind importanța scrisorilor din ambele perioade, autorul precizează cadrul social, politic și spiritual în care s-a format ca revoluționar Avram Iancu și

²⁰ Un util material în legătură cu lupta moșilor din 1852, cf. Simion Retegan, *Răzvrătirea moșilor din 1852. Rolul lui Avram Iancu*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie din Cluj”, XV, 1972, p. 239—262.

²¹ Printre frecvențele anchete la care este supus Avram Iancu, trebuie adăugată și aceea din 1858, cînd — împreună cu Axente Sever — este cercetat pentru rezolvarea chitanțelor emise de I. Buteanu și D. Popovici-Marțian în vremea revoluției (Arh. St. Alba Iulia, fond Comitat. Alba Infer., dos. nr. 47 (185, f. 1—5).

²² Cluj, Ed. Dacia, 1972, 127 p. + 8 f. pl.

²³ Liviu Maior, *Avram Iancu. Scrisori*, Cluj, Edit. Dacia, 1972, p. 6 (în continuare trimiterile la această lucrare se fac în text).

²⁴ Tot cu ocazia centenarului moșilor lui Iancu și în preajma împlinirii a cinci pătrare de veac de la revoluția din 1848, un grup de cercetători clujești au investigat noi fonduri arhivistice, aducînd în circuitul științific noi mărturii documentare privind activitatea lui Avram Iancu la începutul revoluției în Transilvania în mod special privind activitatea lui Iancu după evenimentele din martie 1848 și cele privind mobilizarea la luptă a moșilor. Nouă scrisori trimise de el în perioada 7—29 VI 1848 sînt publicate ca anexe la S. Benko, L. Botezan, A. Egyed, D. Karolyi, H. Mureșan, G. Neamțu, *Din activitatea lui Avram Iancu în primăvara anului 1848*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie Cluj”, XV, 1972, p. 451—464.

apoi analizează formația sa ca jurist, „pe care nu o alesese împlător”. Și pentru a ne convinge, Liviu Maior aduce în discuție aspecte din activitatea lui Iancu, ca apărător al moșilor în problema pădurilor, dar mai ales ca inițiator al noului aparat juridic „profund democratic, organizat pe vremea revoluției în Munții Apuseni”. Este prezentată apoi lupta lui Iancu pentru soluționarea problemei agrare iar calea preconizată era „cea revoluționară, convins că calea petițiilor nu are nici o șansă de izbândă” atăta timp cât acestea erau adresate împăratului (p.15). Apărarea „drepturilor celor mulți și împilați” găsește concretizarea supremă în perioada organizării Transilvaniei ca o „țară românească”. Cele mai interesante părți ale studiului introductiv sînt cele referitoare la activitatea lui Avram Iancu în vederea organizării armatei populare, lucru admirabil expus în scrisorile către comandantul din preajma lui, convocați adesea într-un adevărat „consiliu de război” (p. 23—24). Juste aprecieri face autorul asupra poziției lui Iancu față de problema națională, poziție net anti-habsburgică, fapt dovedit atât de alitudinea revoluționarului moș în perioada tratativelor cu Dragoș și Bălcescu, cât și în perioada post-revoluționară.

Cele 26 de scrisori expediate de Avram Iancu contemporanilor săi, ilustrează problemele majore luate în discuție în studiul introductiv. Șase dintre aceste scrisori sînt inedite, restul fiind preluate din vechi publicații de documente, monografii și presa secolului trecut. Consecvent unor practici științifice riguroase, dovedite și în lucrările anterioare, Liviu Maior reunește și analizează pe baza noii metodologii marxist-leniniste scrisori adunate anterior de L. Asbölh, N. Buta, Silviu Dragomir, Gh. Bogdan-Duică, T. Frîncu și G. Candrea, Eugen von Friedenfels, I. Lupaș, T. V. Păcățian, Iosif Șterea Suluțiu sau publicate în „Gazeta Transilvaniei”.

Pentru perioada revoluției de la 1848—1849 autorul a ales 14 scrisori adresate de Avram Iancu lui Simion Bărnuțiu, Nicolae Fodor, Romul Roman, Comitetului permanent din Sibiu, locuitorilor prefecturii Clmpeni, căpitanului austriac Grätze, lui N. Corduș, A. Baer. I. Soznan, L. Deac — toate acestea, dintre care prima inedită, înfățișînd aspecte ale organizării administrative și militare românești; lui I. Dragoș, I. Simonffy și L. Kossuth — în legătură cu tratativele româno-maghiare. Deosebit de semnificativă este scrisoarea adresată la 15 iunie 1849 lui I. Simonffy. Din Clmpeni, Iancu trimite cu sinceritatea-i caracteristică „cuvintele purcese din adîncul sufletului unui român” (p. 86), precizînd scopul revoluției românești, cauzele care au determinat ridicarea la luptă a poporului român. Avram Iancu solicita tratative de pe picior de egalitate. „Noi, fraților, într-atîta sîntem de sinceri, încît toate promisiunile voastre private le credem, însă — durere ! — cînd țirziu sunt ast mod de promisiuni către noi îndreptate... Totuși vă spunem cu cea mai umana sinceritate, nu ar fi țirziu a ne doblîndi de amici, dacă ați pipăi odată calea prin care se poate asta... Convingeți-vă deplin, că între noi și voi armele niciodată nu pot hotărî, însă nu întîrzieți...” (p. 88—89). Fragmentul redat este deosebit de ilustrativ pentru caracterul ferm al lui Avram Iancu, pentru receptivitatea lui față de mersul epocii, cât și pentru limbaajul utilizat în scrisori.

Din perioada post-revoluționară sînt publicate alte 12 scrisori trimise de Avram Iancu în perioada 15 septembrie 1849 — 23 iunie 1871. Cele mai multe sînt adresate lui George Barițiu (trei inedite) și vechilor colaboratori Simion Bărnuțiu, Mihai Andreica, Simion Balint, Grigore Mihaly, Elie Măcelariu. Ultima scrisoare, inclusă în lucrarea lui Liviu Maior, este adresată de Iancu, din Abrud, lui Iacob Mureșianu la 23 iunie 1871. Expeditorul, „advocat și general și prefect al Leg. A [uraria] G. [emina]”, cum însuși semnează, își arată deschis sentimentele față de viitorul poporului român. Iancu îndeamnă la unirea forțelor națiunii pentru dobîndirea locului ce i se cuvine în rîndul celorlalte popoare. „... Noi aștia de la munți, presimțînd c-om avea un an mai bun, de cum glîdeam, cum vrea ca bucuria noastră să vadeze și șiesurile, prefăcînd ostenețele oamenilor în fruct și atunci însăși ori care națiune să poată învia și organiza cele de lipsă. Națiunile cele puternice, cultura lor sosînd în ajutor unui altuia asta ar fi

de dorit și la poporul român, ca și ei să se ajute unul pe altul, să poată înainta asemenea și cu celelalte națiuni” (p. 120). Este dovada cea mai grăitoare în legătură cu maturitatea gândirii martirului moț, pînă la finalul vieții lui. Dragostea pentru națiune a reprezentat o permanență a trăirilor lui, așa cum declarau adesea prietenii lui adevărați, Papiu Ilarian, Axente Sever și Elie Măcelariu, așa cum afirmă prin întreaga lucrare — istoricul Liviu Maior.

Un alt cercetător clujean, Pompiliu Teodor a selectat și adnotat pentru marele public 15 din cele mai reprezentative referiri la personalitatea lui Avram Iancu, aparținînd celor care au luptat alături de el sau l-au cunoscut îndeaproape în ultimii ani ai vieții²⁵.

Lucrarea începe printr-un amplu studiu intitulat *Avram Iancu în lumina memorialisticii românești* (p. 5—54). Autorul, recunoscut pentru preocuparea permanentă de a contribui la interpretarea obiectivă a aspectelor ideologice ale perioadei revoluționare din prima parte a epocii moderne, realizează un amplu tablou al generației de intelectuali de la 1848, precizînd locul lui Avram Iancu în cadrul acestei generații. Iancu, precizează Pompiliu Teodor, „încă în toamna tîrzie a anului 1848 cînd flăcările revoluției cuprinseseră țara, era marea și inegalabila personalitate. . . , omul care întruchipa mai bine decît oricare altul aspirațiile națiunii”²⁶. Cunoașterea personalității lui Avram Iancu, notează autorul, se datorează în primul rînd operei memorialistice. Pe baza acestei întemeiate concluzii, Pompiliu Teodor trece la prezentarea particularităților apariției și amplificării memorialisticii românești din secolul al XIX-lea, insistînd asupra memorialisticii revoluționare, care — precizează autorul — „ni se pare un document prin excelență, în cel mai larg sens cu putință, de atmosferă, mentalitate și sensibilitate, în care istoricul de mine va putea să descifreze implicațiile unei istorii pe care o are ca obiect, dar și o istorie pe care o fac memorialiștii, atunci cînd aștern evocarea unei pagini revoluționare” (p. 11). Apărută la finele revoluției, tocmai prin rapoartele celor mai apreciați prefecți Avram Iancu, Axente Sever și Simion Balint, această memorialistică are o deosebită valoare. Cercetarea ei este deosebit de interesantă și plină de învățăminte. „Iancu în memorialistică ni se pare o tentativă menită să închege istoria unei personalități prin ochii contemporanilor săi, tovarăși de aspirații, de dureri și neîmpliniri” și care printr-un „îndelung proces de clarificare, de aplecare asupra unei istorii în care se caută descifrarea viitoarei dezvoltări. . . creionează istoria unor opțiuni prezente” (p. 10—11).

Lucrările memorialistice revoluționare fac o legătură trainică, pe toate planurile, între ideile și lupta generației de la 1848 și ale celor următoare, inclusiv pînă în zilele noastre. Autorul lucrării analizează, în ordine cronologică, principalele lucrări ale memorialisticii revoluționarilor transilvăneni. Începînd cu rapoartele celor trei prefecți, adevărată operă de colaborare a lui I. Măiorescu, T. Cipariu, A. Florian și A. T. Laurian, apoi cu lucrările lui Al. Papiu Ilarian și George Barițiu, memorialistica revoluționară din Transilvania cuprinde pagini edite și inedite emoționante. Autorul menționează pe Alexandru Șterca Șuluțiu, pe Iosif Vulcan și Aron Densușianu, pe George Barițiu și Iudita Secula, dar mai ales pe foștii colegi de studii și tovarăși: Papiu Ilarian, Simion Balint, Iosif Șterca Șuluțiu, Axente Sever, Vasile și Ștefan Moldovan, Ioan Ciurileanu, Ioan Oros și Mihai Andreica. Deosebit de interesante sînt aprecierile făcute pe marginea unei lucrări inedite, deși cunoscută parțial de unii contemporani, realizată în anii 1856—1860 de Alexandru Șterca Șuluțiu, „omul politic care a cunoscut marile frămîntări revoluționare, la care a participat încă din epoca prerevoluționară” (p. 18). Lucrarea acestuia este de fapt o istorie a răscoalei din 1781 și a evenimentelor revoluționare din Munții Apuseni în 1848—1849, o istorie a Iancului, în prelungirea răscoalei țărănești de la sfîrșitul veacului al XVIII-lea” (p. 19).

²⁵ Pompiliu Teodor, *Avram Iancu în memorialistică*, Cluj, Edit. Dacia, 1972, 296 p.

²⁶ *Ibidem*, p. 5. (În continuare, trimiterile la această lucrare se fac în text).

Seria celor 15 referiri la Avram Iancu este deschisă cu *Memoriul anonim* (p. 57–60), însemnări inedite (după o ciornă de manuscris german) din fondul de documente al Arhivei istorice de la filiala Cluj a Bibliotecii Academiei. Intitulat *Scurtă trecere în revistă a marilor fapte ale locuitorilor români din Munții Apuseni și ale mărinimosului prefect de mine Avram Iancu*, memoriul anonim, aparținând probabil unuia dintre tribunii lui Simion Balint, îl prezintă pe Avram Iancu în mijlocul poporului participant la revoluție. „El știa să câștige poporul cu altă măiestrie, — notează memorialistul anonim, referindu-se la Iancu — încât oamenii mai învățați și mai înțelepți nu ar fi putut convinge poporul de contrariul lucrurilor și nu l-ar fi putut despărți de devotamentul față de el” (p. 58).

În continuare sînt redată fragmente din însemnările editate ale lui Simion Balint, pe marginea călătoriei făcute la Viena împreună cu Iancu, în februarie 1850, precum și din corespondența lui Balint cu Papiu Ilarian, a acestuia din urmă către Bărnăuțiu și Laurian²⁷. Balint se referea la momente din 1852, iar Papiu la întâlnirile cu Iancu și Axente și Balint din anul 1855 (p. 65–68, 71–83).

Al patrulea capitol din opera memorialistică despre Iancu este destinat publicării unui fragment din lucrarea inedită a lui Alexandru Șterca Suluțiu, *Istoria Horii și a poporului românesc din Munții Apuseni ai Ardealului*, după originalul aflat în secția de manuscrise a Bibliotecii Academiei din Cluj (p. 87–100). Memorialistul consemnează că „acest nume <Iancu> dară fu sub toată revoluțiunea pentru munteni o nădejde de scăpare, nu luzădarnică... Sub nimbul acestui nume <Iancu> și sub auspțiile lui au apărut muntenii munții aceia în cari străbunii lor au locuit...” (p. 89).

Capitolele V–XVI cuprind cele mai reprezentative părți ale însemnărilor referitoare la Avram Iancu, publicate în monografia și în presă sub semnătura lui George Barițiu, Axente Sever, Vasile Moldovan, I. Ciurileanu, Ștefan Moldovan, Iudita Secula, Ioan Cavaler de Pușcariu, Mihai Andreica, Aron Densușianu și Iosif Șterca Șuluțiu. Deși cunoscute, aceste referiri la Iancu își păstrează forța de convingere și valoarea lor documentară. Ele cuprind emoționante descrieri ale vieții și luptei lui Avram Iancu în perioada revoluției și după aceasta.

Cea de a cincisprezecea însemnare memorialistică aparține lui Ioan Oros alias Rusu, colegul lui Avram Iancu din vremea cînd acesta era cancelist la Tîrgu Mureș. Încă inedite, păstrate la Arhivele Statului din Tîrgu Mureș, aceste *Memorii* ale lui Oros (p. 211–219) cuprind interesante mărturii referitoare la practicantii jurați români pe lângă Tabla regească și la manifestările revoluționare din martie 1848. Una dintre aceste manifestări s-a organizat de tinerii români din Tîrgu Mureș în „Cortelul lui Avram Iancu care era totodată și casina noastră” (p. 217).

În partea a treia a lucrării (p. 221–286), Pompiliu Teodor include oportune *Comentarii*, pe marginea celor 15 autori ai însemnărilor despre Avram Iancu, schițînd biografia și trăsăturile personalității fiecărui autor. Se ajunge astfel la o adevărată imagine de ansamblu asupra generației de la 1848 din Transilvania, imagine ce permite cunoașterea și mai nuanțată a locului ocupat de Avram Iancu în cadrul acestei generații, locul de frunte ce revine conducătorului revoluției române din Transilvania. Este de fapt ceea ce încearcă și reușește să desprindă istoricul Pompiliu Teodor din paginile cu însemnările celor care l-au înțeles cu adevărat pe Avram Iancu.

Tot cu prilejul centenarului morții lui Avram Iancu, sub egida Centrului de științe sociale din Tîrgu Mureș și a Consiliului Culturii și Educației Socialiste al județului Mureș, a fost editată lucrarea *Avram Iancu. În memoriam 1872–1972*²⁸. Coordonată de Ioan Chiorean,

²⁷ Pentru întreaga corespondență purtată de Papiu, vezi Iosif Pervain, Ioan Chindreș, *Corespondența lui Alexandru Papiu Ilarian*, vol. I–II, Cluj, Edit. Dacia, 1972.

²⁸ Tîrgu Mureș, 1972, 107 p.

lucrarea cuprinde nouă comunicări prezentate la sesiunea omagială organizată la Tirgu Mureș, la 5 septembrie 1972.

După un *Cuvnt înainte* semnat de Iuliu Moldovan²⁹, dr. Vasile Rus, directorul Centrului de științe sociale Tirgu Mureș, prezintă un *Omagiul lui Avram Iancu* (p. 11–17). Este omagiată „memoria uneia dintre cele mai reprezentative figuri ale poporului nostru”, viața și lupta lui Avram Iancu, cel ce „s-a impus prin cutezanța și convingerea cu care s-a consacrat celor mai înalte idealuri ale timpului său”, pe care le-a priceput și pentru care a luptat consecvent. Trăsăturile personalității revoluționarului au fost expuse de prof. dr. Ștefan Pascu în comunicarea *Personalitatea lui Avram Iancu* (p. 18–40). „A pătrunde în concepțiile unui om de mărimea Iancului, de dimensiunile unui conducător de oști revoluționare și înfăptuitor de mutații social-politice, de asemenea revoluționar, pe umerii cărui se rezeana, la un moment dat, o răspundere istorică, conferită de speranța și încrederea unui întreg popor cu puterea sa de a-l conduce la limanul izbăvirii pe o mare bîntuită de furtuni amenințătoare, nu este un lucru prea ușor” — consemnează apreciatul istoric. Pentru a defini personalitatea lui Iancu autorul apelează la faptele acestuia, în contextul social istoric al Transilvaniei de la mijlocul secolului trecut. Sinceritatea și hotărârea ce l-au caracterizat pe Iancu sînt evidențiate în lumina aprecierilor făcute de o serie de contemporani — Barițiu, Alecu Russo, Papiu, Al. Golescu-Albu, N. Bălcescu.

Aspecte din viața lui Avram Iancu sînt incluse în comunicările: Grigore Ploșteanu, *Avram Iancu cancelist la Tirgu Mureș* (p. 41–55), Bözödi György, *Date noi privind activitatea lui Avram Iancu la Tirgu Mureș* (p. 56–61) și Mariana Ploșteanu, *Aspecte din activitatea lui Avram Iancu după revoluția de la 1848* (p. 77–87). În mod special primele două comunicări, pornind de la investigarea unor izvoare istorice inedite, au menirea să întregescă orizontul cunoașterii activității lui Avram Iancu în perioada 1847–1848. Autorii lor evidențiază spiritul revoluționar de care a dat dovadă Avram Iancu în perioada activării la Tirgu Mureș, lucru confirmat și de însemnările contemporanilor Ioan Oros și Csernatoni Molnár Zsigmond, ambii canceliști în orașul de pe Mureș în ajunul revoluției.

Aspecte ale activității militare desfășurate de Iancu împreună cu ceilalți prefecți români sînt abordate în comunicările lui Ion Chiorean, *Documente inedite privind organizarea administrativă a românilor în revoluția de la 1848 din Transilvania* (p. 62–71) și Ioan Olteanu, *Prefectul Nicolae Vlădușiu în tabăra lui Avram Iancu* (p. 72–76).

Cele două documente inedite aduse în discuție de cercetătorul Ioan Chiorean sînt culese din fondurile de manuscrise ale Bibliotecii Academiei R.S.R. din București și ale Bibliotecii „Astra” din Sibiu. Primul document este de fapt o filă ce cuprinde însemnări ale viceprefectului Iosif Hodoș, pe marginea organizării prefecturilor românești. Lista cuprinde 18 prefecturi, lucru ce-l determină pe autor să tragă concluzia că în realitate au fost mai multe prefecturi decît cele 15 cunoscute pînă acum³⁰. De asemenea se emite părerea că am avea de a face cu un proiect făcut de I. Hodoș, în vremea revoluției, probabil în ajunul datei de 15 decembrie 1848.³¹ (p. 65). Al doilea document analizat este deosebit de interesant, reprezentînd un tabel cu localitățile administrate de prefectul Nicolae Vlădușiu.

²⁹ *Avram Iancu. În memoriam. 1872–1972*, Tirgu Mureș, 1972, p. 5–6 (în continuare trimerile la această lucrare se fac în text).

³⁰ I. Chiorean sesizează just că a existat și o prefectură a Dejului, dar numărul total de 18 prefecturi nu corespunde realității. Numerotarea făcută de I. Hodoș (B. A. R. ms. 1061, f. 365) are un caracter de lucru. Prefecturile de la nr. 13 și 16 sînt în linii mari aceleași, iar cele trecute la nr. 10 și 11 formează una singură.

³¹ Că nu este un proiect din vremea revoluției sale este clar (La 15 dec. 1848 Al. Bătrineanu nu mai era în viață; I. Maior a devenit viceprefectul lui Axente în anul 1849 etc.).

Ultimele două comunicări, semnate de Valeriu Nițu, *Mențiuni despre limba documentelor emise de Avram Iancu* (p. 88—97) și Vasile Dobrescu, *Avram Iancu și ideile timpului său* (p. 98—107), aduc noi mărturii privind completarea activității lui Iancu și justetea ideilor lui, inovatoare cu adevărat. Documentele rămase de la el, deși cu anumite particularități firești, denotă tăria de caracter a revoluționarului, lucru sesizat și de apreciați oameni de cultură, ca Liviu Rebreanu și Octavian Goga.

Culegerea de studii publicată la Tîrgu Mureș este însoțită de 52 ilustrații, cu aspecte din viața și lupta lui Avram Iancu, din întreaga epocă istorică în care a trăit și din perioada organizării omagiului național din anul 1872.

Cele patru lucrări prezentate reprezintă numai o parte dintre miile de pagini dedicate lui Avram Iancu cu prilejul centenarului morții sale. Ele sînt suficiente pentru a ilustra amploarea actului de reîmprospătare în conștiința generațiilor de azi a figurii marelui revoluționar transilvan.

Adrian Th. Pascu

CU PRIVIRE LA TRĂSĂTURILE REGIMULUI POLITIC DIN ROMÂNIA ÎN PERIOADA ANILOR 1918—1944

În ziua de 20 martie 1974, la Academia „Ștefan Gheorghiu” pentru pregătirea cadrelor de partid, de stat și din viața social-economică a avut loc o dezbateră organizată la Catedra de istorie a patriei, a mișcării muncitorești și a Partidului Comunist Român cu privire la problemele ridicate de caracterizarea regimului politic din România în perioada dintre 1918 și pînă la insurecția națională antifascistă din august 1944. Dezbateră a urmat unei alte discuții organizată anterior referitor la apariția, evoluția și caracteristicile regimului politic în România pînă la primul război mondial.

Pe baza referatului prezentat de prof. univ. dr. *Aron Petric* au urmat intervențiile susținute de conf. univ. *Constantin Mocanu*, asistent univ. *Ștefan Ioniță*, asistent univ. *Ion Coman*, lector univ. *Vasile Avramescu*, dr. *Vasile Arimia*, prof. univ. dr. *Nicolae Petreanu*.

Lăsînd dezbateră deschisă, propunem specialiștilor să ne comunice punctele lor de vedere asupra problemei regimului politic în România în perioada 1918—1944, în scopul de a le publica.

Aron Petric : Consider că nu este vorba de o expunere, ci de o dezbateră cu caracter de lucru. Rolul meu este de a pune cîteva probleme în discuție, rămînd ca analiza lor să se facă în cursul acestei dezbateri și în lucrări ulterioare.

După cum ne amintim, în aprilie 1969, Academia „Ștefan Gheorghiu”, în colaborare și cu cercetători de la alte instituții, a organizat o dezbateră asupra regimului economic și social-politic din România la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Rezultatele acestei dezbateri au și fost publicate într-o formă rezumativă în „Analele de istorie”, nr. 4/1969.

Atunci, problema a fost abordată în primul rînd pe plan economic, urmărindu-se să se stabilească stadiul de dezvoltare a economiei țării noastre în etapa respectivă. Atunci s-au pronunțat economiști, istorici și filozofi, care au abordat problema în planul vieții economico-sociale și politice, dar cadrul dezbaterii a fost mult mai complex decît cel pe care ni-l propunem astăzi, cînd urmărim să analizăm numai regimul politic din România în perioada dintre cele două războaie mondiale. Deci, intențiile noastre sînt mai modeste și în ceea ce privește sfera de cuprindere problematică și în ceea ce privește perioada de timp la care se referă. Am dori însă ca această „modestie” să nu se refere la adîncimea la care ne propunem să mergem în analiza temei abordate.

Problema enunțată, după cum știm, este o chestiune importantă pe care documentele de partid, cu precădere expunerea tovarășului Nicolae Ceaușescu la cea de-a 45-a aniversare a creării Partidului, au pus-o în fața frontului istoric și ca atare au și fost întreprinse unele acțiuni în această direcție. Au apărut unele lucrări care tratează perioade sau momente ale

vieții politice interbelice. Aș aminti în acest cadru lucrarea elaborată de Mircea Mușat și Ion Ardeleanu în care este tratată viața politică în România în primii trei ani după desăvârșirea unității de stat; lucrarea lui Al. G. Savu, care privește perioada dictaturii regale, apoi o serie de lucrări semnate de Gh. I. Ioniță, Marin Nedelea, Aurică Simion, unele cursuri și compendii în care se analizează, dintr-un anumit unghi de vedere, probleme care se referă la regimul politic din România. Ele, însă, tratează numai implicit, nu și explicit, această problemă.

În mod direct, problema a fost abordată în câteva studii. Aș aminti aici studiul lui Mircea Mușat *Trăsături ale vieții politice din România în anii luptei pentru crearea partidului*, publicat în „Anale de istorie”, nr. 1/1971, și, recent, studiul lui Marin Nedelea: *Trăsături ale regimului politic din România în primul deceniu interbelic*, publicat în „Anale de istorie”, nr. 1/1974. În ceea ce mă privește, am publicat în două numere ale revistei „Cumidava” a Muzeului din Brașov, în anii 1968 și 1969, un studiu în care analizez, de asemenea, trăsăturile regimului social-politic din România în primul deceniu interbelic.

Considerăm, însă, că problema nu este complet lămurită, întrucât, pe de o parte, nu există un consens și câteodată nici chiar un punct de vedere apropiat în legătură cu conceptul de regim politic, iar, pe de altă parte, pentru că lucrările și studiile care au fost publicate nu acoperă întreaga perioadă interbelică.

Ne propunem ca, înainte de a intra în fondul lucrurilor, înainte de a analiza și caracteriza regimul politic din România în perioada interbelică, să facem unele delimitări și precizări, importante sub raport metodologic și metodic. Clarificările se referă la raportul între *orînduirea* sau *baza economică* a societății și *suprastructura ei*, la raportul orînduirii cu *regimul politic*, ca fenomen de suprastructură a societății. Este necesar să precizăm, apoi, conceptul de *sistem politic* și sfera lui de cuprindere, ceea ce privește, într-un anumit sens, raportul dintre conținut și formă în sfera acestei noțiuni. Ne propunem să ne referim, de asemenea, la conceptul de *viață politică* și la raportul acesteia cu viața socială în ansamblu, precum și la componentele vieții politice, la *dinamica regimului politic* în perioada analizată, în funcție de evoluția factorilor care îl determină, de rolul diferitelor clase în exercitarea puterii de stat etc. În sfârșit, ne propunem să schițăm o periodizare a etapei istorice interbelice din punct de vedere al regimului politic și, drept concluzie, să încercăm o definire a regimului politic din România în perioada interbelică, privit în dinamica sa.

În cadrul enunțului făcut, voi încerca unele delimitări și precizări, socotindu-le ca o bază de discuție.

În legătură cu problema bazei economice și a suprastructurii. Așa cum se cunoaște, concepția materialist-dialectică arată că factorul care hotărăște, în ultimă instanță, dezvoltarea vieții sociale este modul de producție, cu cele două laturi ale sale — forțele și relațiile de producție —, totalitatea acestora constituind baza sau orînduirea economică a societății într-o anumită etapă istorică, pe care se clădește suprastructura politică, juridică și filozofică etc. Modul de producție, împreună cu suprastructura sa, alcătuiesc orînduirea social-economică sau formațiunea social-economică din perioada respectivă.

Se știe că, fiind determinată de bază, suprastructura acționează la rîndul său în mod activ asupra bazei. Referindu-ne la acest aspect, ni se pare caracteristică afirmația pe care o face Engels, anume că: „Dacă cineva denaturează aceasta în sensul că elementul economic este singurul determinant, el transformă această propoziție într-o frază abstractă, absurdă care nu spune nimic. Situația economică este temelie, dar elementele deosebite ale suprastructurii și anume formele politice ale luptei de clasă, constituțiile, formele juridice și chiar reflexele ideologice ale acestei lupte, teoriile juridice și filozofice, concepțiile religioase, toate acestea influențează asupra dezvoltării luptelor istorice și în multe cazuri le determină în mod hotărîtor forma”. Acest lucru ne înlesnește înțelegerea faptului că, acordînd întreaga atenție bazei economice a societății, nu trebuie să considerăm toate fenomenele de suprastructură, implicit concepțiile și instituțiile de ordin politic, de care ne ocupăm cu precădere în discuția noastră,

ca derivind în mod spontan și în anume forme din această bază, fiind posibile anumite discordanțe care nu reflectă întrutotul, în modul cel mai fidel, consecuția care există între suprastructură și baza societății. Este necesară, deci, o anumită elasticitate în judecarea diferitelor forme ale suprastructurii politice. Oricum, însă, orice fenomen de suprastructură nu poate fi analizat în ultimă instanță decât prin prisma relațiilor sociale care l-au generat, după cum nu poate fi omisă marcarea influenței pe care el a exercitat-o asupra orînduirii respective. Aceste constatări sînt pe deplin valabile și pentru fenomenele politice din România, supuse dezbaterei noastre. Sub acest raport trebuie să amintim că adeseori în istoriografia noastră s-au făcut identificări greșite între regimul politic și însăși orînduirea economică.

După părerea noastră, orînduirea economică dominantă în România, îndeosebi după desăvîrșirea statului nostru național, și chiar mai înainte, a fost orînduirea capitalistă, relațiile de producție fiind majoritar burgheze. În acest domeniu s-au produs uneori confuzii care porneau de la luarea în considerare a existenței, alături și uneori împreună cu burghezia, a clasei moșierilor, trăgîndu-se concluzia greșită că am fi avut o *orînduire* burghezo-moșierească. Or, existența moșierimii nu contrazice cu nimic existența orînduirii burgheze, moșierii nefiind altceva decît *marii proprietari funciari specifici orînduirii capitaliste*, așa cum boierii reprezentau, la vremea lor, pe marii proprietari de pămînturi, proprii orînduirii feudale. Desigur, în sfera relațiilor de producție din agricultură existau și *rămășițe de relații feudale*, împutîinate considerabil după reforma din 1921, dar dominante erau totuși, și aici, formele de exploatare capitalistă. Se impune, deci, concluzia că în România exista, în perioada interbelică, o orînduire capitalistă. Pe acest fond s-a clădit regimul politic, ca element de suprastructură, desigur nu fără a-l influența la rîndu-i și nu fără a avea o anumită specificitate. În al doilea rînd, mi se pare necesară o definiție a *conceptului de regim politic*.

În literatura de specialitate se identifică adesea noțiunea de regim politic cu alte noțiuni ca : orînduirea social-politică, regim social-politic, sistem politic, forme de conducere politică — cum ar fi regimul monarhic, regimul republican, regimul parlamentar. O delimitare și precizare a acestor noțiuni, în raport îndeosebi cu cea de regim politic, se impune însă de la început, chiar dacă această încercare nu va reuși să înlăture o serie de rezerve sau chiar de opinii diferite.

Considerăm că regimul politic se referă, în principal, la *conținutul, la esența puterii politice*, indicînd forțele *social-politice care dețin și exercită această putere în viața de stat*. În accepțiunea acestei definiții, regimul politic exprimă o legătură strînsă, dar nu o *identificare*, cu orînduirea economică a societății, aceasta din urmă privind, însă, relațiile de proprietate, în timp ce regimul politic se referă la deținerea și exercitarea puterii politice.

În această concepție apare clar caracterul de clasă al regimului politic. În evoluția istorică a societății au fost nu numai o orînduire sclavagistă, apoi una feudală, după care o alta capitalistă și, în sfîrșit, orînduirea socialistă, ci, în mod corespunzător, și un regim sclavagist, un altul feudal, apoi burghez și, în epoca contemporană, un regim socialist, marcînd conținutul puterii politice, clasele care exercită această putere.

Menționăm că, sub raportul noțional, în definiția termenului de „regim politic” nu există un consens nici între diferitele dicționare și enciclopedii. Astfel, *Dicționarul limbii române moderne* definește regimul, luat ca o noțiune globală, drept un „sistem de organizare și de conducere a vieții economice, politice și sociale a unui stat ; formă de guvernămint a unui stat”¹.

*Dicționarul politic*² nu definește regimul politic, dar din referirile la alte expresii care privesc, de exemplu, „regimul capitulațiilor” sau, „regimul preferențial”, rezultă că termenul se identifică cu cel de „drept”, avînd, deci, o accepțiune mai mult juridică, în timp ce formele

¹ *Dicționarul limbii române moderne*, București, Edit. Academiei Republicii Populare Române, 1958, p. 706.

² B. N. Ponomarev (sub redacția lui ...) *Dicționar politic*, București, Edit. politică, 1959, p. 532 și 624—625.

de exercitare a puterii, modul de reglementare a unei situații sînt cuprinse sub denumirea de „sistem” — deci în alt sens decît se face în *Dicționarul limbii române moderne*.

*Dicționarul enciclopedic român*³ definește termenul de „regim” numai sub raport tehnic, în schimb, noțiunea de „sistem” este concepută ca un ansamblu de elemente, mijloace și metode legate între ele. Concepții și noțiuni diferite privind sensul termenului de regim politic există și în literatura istorică, politică și filozofică din țară și de peste hotare.

Referindu-ne acum în mod concret la situația din țara noastră în perioada dată, considerăm că, pe fondul orînduirii capitaliste, a existat un *regim politic burghez-moșieresc, cele două clase exercitînd, deși nu pe bază de paritate, puterea politică*. În această simbioză pe care nu o înțelegem deloc ca lipsită de contradicții de interese și de disensiuni, burghezia a avut o ascendență asupra moșierimii, ascendență ce a crescut continuu pe măsura dezvoltării industriei, a transporturilor și băncilor, în timp ce a scăzut suportul economic și influența politică a moșierimii, îndeosebi după înfăptuirea reformei agrare ce a urmat primului război mondial.

O expresie a acestei stări de lucruri o constituie și slăbirea, apoi dispariția totală a Partidului conservator, în timp ce a crescut rolul Partidului Național Liberal, principalul exponent al burgheziei, ca și al altor partide burgheze. Iată temeiul pentru care socotesc că expresia de regim politic burghez-moșieresc este corectă și nu sînt pentru propunerea de a fi înlocuit prin regim burghez, provenind din identificarea acestuia cu orînduirea socială, cu natura relațiilor de producție, care, fără îndoială, este în adevăr burgheză.

În ceea ce privește conceptul de *sistem politic*, care se confundă și el adesea cu cel de regim politic, considerăm că acesta se referă la *formele, mijloacele și instituțiile* prin care se exercită puterea politică, deci la *mecanismul de funcționare a aparatului de stat*, pus în slujba regimului politic corespunzător și a relațiilor de producție pe care le servește. În această concepție sistemul politic se referă deci la forma de stat (monarhie, republică, oligarhie, dictatură), la sistemul de guvernare (mono- sau pluripartid), la sistemul parlamentar, la sistemul constituțional, la sistemul electoral (vot universal, censitar etc.), la legislație, la administrația de stat, la justiție, la sistemul fiscal, la sistemul de învățămînt etc. Un rol deosebit de important în cadrul sistemului politic îl au partidele și grupările politice, care exprimă cel mai adesea, însuși relația dintre regimul și sistemul politic. Dacă am utiliza o formulă didactică, care schematizează oarecum lucrurile, am putea spune că *în timp ce regimul politic desemnează conținutul puterii, sistemul politic arată modalitatea, mecanismul și formele de exercitare a acesteia*.

În legătură cu sensul pe care îl dăm noțiunii de *viață politică*, considerăm că aceasta cuprinde atît regimul cît și sistemul politic, într-o anumită perioadă istorică. Judecînd prin prisma acestui unghi de vedere situația din România în perioada interbelică, se poate afirma că a existat, pe fondul orînduirii capitaliste și în cadrul regimului politic burghez-moșieresc, un sistem monarhic constituțional, întemeiat, la început pe constituția din 1923 și pe sistemul legislativ decurgînd din ea, că a funcționat un parlament bicameral, că, în mod formal, se proclama separarea puterilor în stat, dar în fapt se acorda executivului controlul asupra puterii legislative și judecătorești, că sistemul administrativ avea un caracter centralist-birocratic etc.

În ceea ce privește partidele politice, a existat un evantai larg, care mergea de la Partidul Comunist Român — supus represiunii burghez-moșierești și înlăturat de la o activitate politică legală — pînă la partide și grupări fasciste, lipsite de o bază mai largă de masă, dar mînuind demagogia și metodele teroriste în scopul apărării puterii în stat. Atît partidele politice, cît și guvernele au oferit tabloul unei accentuate instabilități, expresie a contradicțiilor care s-au manifestat în viața economică și social-politică. Desigur, regimul și sistemul politic trebuie cercetate și apreciate în dinamica lor și cu notele de specificitate pe care le-au avut în anumite perioade și compartimente ale vieții politice. Astfel, a fost posibil să fie, pe temeiul acelorași orînduirii capitaliste și chiar în cadrul aceluiași regim politic burghez-moșieresc, bazat pe predominarea burgheziei, o anumită evoluție a sistemului politic ce a putut merge

³ *Dicționar enciclopedic român*, vol. IV, București, Edit. politică, 1966, p. 80, 417, 422.

În ceea ce privește viața parlamentară, de exemplu, de la parlamentarismul ce includea și unele elemente burghezo-democrate la simulacrul de parlament existent în timpul dictaturii carliste și până la desființarea acestei instituții în timpul dictaturii fasciste. Pe aceeași bază economică și sub regimul puterii aceluiași clase sînt posibile, deci, modalități și forme deosebite de funcționare a mecanismului politic. Desigur că în explicarea unor astfel de schimbări este necesar să ținem seama atât de o anumită dinamică a raporturilor forțelor de clasă, ca și de unele influențe externe, cum a fost cazul momentului prăbușirii dictaturii regale, cînd presiunile brutale ale hitleriștilor au determinat o evoluție politică în discordanță evidentă cu cerințele acelei etape istorice și cu năzuințele maselor largi populare, evoluție marcată prin instaurarea dictaturii fasciste în România.

Un alt fapt caracteristic al regimului politic din țara noastră în perioada interbelică îl constituie împrejurarea că, în comparație cu etapa istorică anterioară, clasa muncitoare și țărănimia au jucat acum un rol mult mai important, că a existat o mult mai puternică efervescență revoluționară, prin impulsivitatea unor procese social-politice care au silit clasele dominante la o serie de concesiuni și la adoptarea de măsuri care, deși lent și prin învingerea a numeroase rezistențe, au dus la un anumit progres în dezvoltarea forțelor productive ale societății și la lărgirea cadrului de manifestare social-politică a forțelor înaintate ale societății. În acest context, a devenit posibil ca proletariatul, condus de Partidul Comunist Român, să se afirme și să-și facă simțită prezența în cele mai importante momente ale istoriei poporului nostru. Acest lucru s-a obținut în principal prin negarea regimului politic și a sistemului instituțional în care s-a mișcat viața politică din România, proces care a avut, și prin aceasta, un pronunțat caracter revoluționar. Dealtfel, semnificativ este și faptul că cele mai importante reforme și transformări cu caracter burghezo-democratic au fost obținute tocmai în perioadele cînd lupta clasei muncitoare și a celorlalte forțe progresiste a fost mai puternică, așa cum s-au petrecut lucrurile în anii de avînt revoluționar de după primul război mondial, cînd s-au obținut votul universal și reforma agrară, și în perioada de puternice lupte revoluționare din anii crizei economice, cînd au fost adoptate, sub presiunea maselor, o serie de legiuiri și măsuri în domeniul reglementării relațiilor de muncă între patroni și salariați, iar pentru țărani, printr-o serie de amînări succesive a execuțiilor silită și apoi prin legile de conversiune a datoriilor agricole menite să dea o soluție, este adevărat trecătoare și înșelătoare, unor probleme presante care amenințau să producă o răsturnare revoluționară a însuși regimului de dominație a claselor exploatare. Deși ciuntite și aplicate în condiții de numeroase abuzuri, aceste legi și măsuri vădesc, prin însuși faptul că au trebuit să fie adoptate, presiunea revoluționară pe care masele o exercitau asupra guvernărilor.

În legătură cu dinamica regimului politic în perioada interbelică, multe elemente de natură să o contureze au fost deja arătate. Se poate marca la începutul perioadei analizate o etapă în care burghezia își consolidează pozițiile, atât în raport cu moșierimea aflată într-un pronunțat declin, cît și în raport de oamenii muncii, al căror avînt revoluționar aflat în plină ascensiune pînă în 1921 reușește să-l stăvilească prin mijloace represive, mai ales o dată cu instaurarea guvernării liberale din anii 1922—1926. Această situație a determinat pe unii oameni politici ai vreinii să denumescă primul deceniu interbelic drept „decada brătienistă”.

Creșterea rolului burgheziei — și îndeosebi a marii burghezii — mai ales după anul 1924, a produs reacții în rândurile burgheziei mijlocii și mici, atât la orașe cît și la sate, fenomen căruia îi corespunde apariția a o serie de noi partide politice, ca Partidul țărănesc, Partidul poporului, unele partide ale naționalităților conlocuitoare, iar din 1926 Partidul național țărănesc, formațiuni politice care caută — și în parte reușesc — să polarizeze nemulțumirile maselor și să le manevreze în interesele lor politicianiste. Sub acest raport, guvernările național-țărăniști și guvernarea Iorga-Argetoianu, în care instabilitatea politică a constituit, o trăsătură dominantă, sînt pe deplin concludente.

Perioada ce urmează crizei economice marchează o nouă ascendență a burgheziei, de această dată într-o manieră tot mai pronunțat monopolistă, ceea ce va face ca anii 1934—1938

să marcheze pe plan economic, perioada în care capitalul monopolist ajunge să devină predominant, fapt care s-a reflectat și în planul vieții politice, în sensul că monopolismului pe plan economic îi corespund tot mai multe tendințe și manifestări de monopolism politic, exercitat de către și în profitul grupării oligarhice din jurul lui Carol al II-lea, grup eterogen ca proveniență politică, dar care acționează în mod unitar sub semnul obținerii de profituri cât mai mari, în principal prin mijlocirea puterii de stat. Încheierea acestui proces o constituie instaurarea dictaturii regale, care a renunțat la multe instituții proprii sistemului parlamentar burghez, inclusiv la Constituția din 1923, adoptând un nou „pact fundamental”, în care puterea politică este concentrată în mâinile regelui. Avem, în fapt, în față, un nou sistem politic, care, sub pretextul „depoliticizării” vieții publice a deteriorat mecanismul de funcționare al sistemului politic existent, inclusiv mecanismul partidelor politice, reduse mai mult la o activitate de culise. Falimentul politicii interne și externe a dictaturii regale ar fi trebuit să ducă la răsturnarea acesteia și la instaurarea unui nou regim, bazat pe forța și voința de progres a maselor. Împrejurările cunoscute, în care un rol de prim ordin l-au jucat relațiile internaționale defavorabile unui asemenea curs, presiunea brutală a statelor fasciste, conjugată cu poziția trădătoare a unor grupări fasciste și cureuri prohitleriste din interior, ca și cu poziția capitulantă și antidemocratică a unor partide burgheze, au impus o soluție contrară voinței poporului.

Sfârșitul regimului politic din România în perioada interbelică l-a constituit actul eliberator al insurecției naționale antifasciste armate de acum trei decenii care a deschis poporului nostru drumul nu numai către un nou regim politic, ci și către făurirea unei noi ordini, ordinii socialiste.

Legat de problema regimului politic am putea discuta și chestiunea periodizării etapei istorice interbelice. În ceea ce mă privește consider că, în prezent, atât în cursurile universitare cât și în manualele de liceu, tratarea problemelor este prea fărâmițată și se merge pe unele perioade care nu întotdeauna își au o individualitate proprie, cel puțin sub raportul regimului politic, și că ar fi mai indicată o tratare pe perioade mai lungi, care să-și aibă o anumită fizionomie proprie. Sub acest aspect, mi se pare că am putea lua în considerare una din următoarele formule: să împărțim perioada interbelică în două: o parte care ar merge până în 1933 în care în linii mari a existat un sistem parlamentar burghez, cu instituții proprii acestuia, având la bază în principal Constituția din 1923, și a doua perioadă, care ar merge după 1933, când intervine tendința spre acel monopolism politic, acapararea treptată a puterii în stat de către camarila regală, proces sfârșit, mai întâi, prin dictatura regală și mai apoi prin dictatura militarofascistă. Mi se pare că sub unghiul de vedere al regimului și sistemului politic această periodizare ar putea să aibă anumite temeiuri de susținere.

O notă aparte sub anumite aspecte, dar mai mult economice, ar face-o perioada crizei economice, după cum ar putea fi făcute rezerve în legătură cu dictatura militarofascistă, care aduce, într-adevăr, schimbări substanțiale sub raportul sistemului politic — în parte și sub cel al regimului politic. O asemenea tratare a problemelor, pe etape mai lungi, ar permite urmărirea mai ușoară a coordonatelor pe care s-a mișcat, istoria României, atât pe plan intern cât și extern. Desigur, acestea sînt doar puncte de vedere pe care le supunem discuției.

C. Mocanu: Mai de mult, în timpul discuțiilor la unul din capitolele sintezei de istorie a Partidului Comunist Român s-a ridicat problema definirii mai riguroase a regimului politic din România, problemă care a făcut obiectul unei dezbateri anterioare tot în cadrul Academiei „Ștefan Gheorghiu” și a mai multor cercetări tipărite, profesorul Aron Petric fiind un participant activ și autor în sfera temei. Acum vine încă odată, să nuanțeze, să completeze explicarea a o seamă de aspecte, unele indicînd probleme de fond, care se cer a fi definite și clarificate.

Nu mi-am propus să dau contribuții prin examinarea explicită pe baza faptelor de istorie a României, ci implicit de a aduce în atenția discuției câteva idei pe care le sugerează unele date ale filozofiei, politologiei și istoriei universale de natură să încadreze mai organic expli-

cația de istorie a României pe coordonatele mai largi ale interpretării și să dea și propunerea de a proceda la unele nuanțări.

Am reținut că profesorul Aron Petric a observat în chip întemeiat că istoricii, dar nu numai ei, comentează trăsăturile reginului politic din România fără a fi clarificat mai elaborat *conceptul, noțiunea, termenul* de „regim”.

Am folosit aici trei cuvinte, deși era posibil să aleg unul; le consider că nu sînt perfect sinonime, fiecare punînd mai reliefat anumite laturi, aspecte, nuanțe ale realității reflectate. Dacă folosim expresia *conceptul* „regim”, politologic și totodată istoric indicăm prin ea felul cum se *concepe* teoretico-doctrinar regimul. Dacă folosim expresia *termenul* „regim” interpretările se așază mai ales în planul analizei filologice, lingvistice arătînd istoria și sensul actual al cuvîntului, de bună seamă odată cu întreaga sa încălăcătură de conținut. Pe de altă parte însuși *regim*, pe care aici l-am dat printr-o singură expresie deși puteam prin mai multe expresii sinonimice, face parte dintr-o familie de expresii mai generale ori mai concrete decît el însuși: *sistem, orînduire* (politică), *guvernare* etc., plus particularizările lui însuși: regim parlamentar, regim constituțional etc., sau pe epoci: regim liberal, regim fascist etc. Prin urmare necesitatea clarificării a ce înseamnă *regim* presupune delimitare și selectare în mulțimea de expresii, totodată, după opinia mea, pentru a nu se simplifica și deci pentru a nu se crea erori și lipsă de suplețe în interpretare, presupune să se țină seama de interrelațiile din sistemul de termeni, de *contextul* restrîns sau extins.

În literatură există acumulări pozitive în definirea noțiunii *regim politic*, însă și imprecizuni și mi-aș îngădui să menționez în sprijinul acestei afirmații fraza lui Laurențiu Șerban, din articolul *A. D. Xenopol despre regimul politic din România din secolul al XIX-lea* („Analele Universității București”, nr. 2, 1970): „Deși intrat de mult în limbajul curent, noțiunea «regim politic» nu are încă conținutul bine determinat” (p. 161), și articolul lui Constantin Cuciuc, *Necesitatea unei teorii marxiste a regimurilor politice* („Revista de filozofie”, nr. 12, 1973): «*regimul politic*» este una dintre noțiunile cele mai frecvent utilizate în mai multe discipline sociale, deși se pare că este încă destul de neclară” (p. 1411).

Încercările care sînt făcute pentru a defini termenul, noțiunea, conceptul de care ne ocupăm sînt numai în cîmpul contemporaneității și nu și în cîmpul devenirii istorice universale — dimensiune însemnată care ar putea fi luată în considerare pentru însăși aprofundarea cu mai larg orizont și cu subtilitățile necesare de nuanță a definiției „regimului” (cu particularizare la România etapei supusă discutiei). Tocmai în acest sens mi-a venit ideea să folosesc cîteva date ale istoriei ne pentru crearea unei discuții arborescente, ci pentru a sugera note ale noțiunii care, unele se păstrează, altele nu, altele iau sensuri diferite, dar apar și nuanțe noi.

Dacă așa stau lucrurile, care este, pe scurt, istoria acestei probleme? Cu premise mai îndepărtate de formare, ideea privind felul și structurarea conducerii politice a colectivității s-a conturat treptat, dar termenul *regim* ca atare a fost o creație a limbii latine îndeosebi din faza clasică. Cu sensuri diferite la diferiți autori, el a fost întrebuințat mai aproape de sensul de conducere politică de Titus Livius. În prima „carte” a celebrei opere, dacă urmărim textual, observăm că folosește întîi noțiunea „imperium”, în sensul primar al cuvîntului = putere, autoritate, comandament. Cînd începe să povestească legenda fundării Romei întrebuințează termenul de regim (într-o expresie derivată a verbului *rego-ere*: a conduce, a domni, a conduce (de către rege). La pagina 10 este următoarea sintagmă: „auguris legerunt, qui nomen novae urbi daret, qui conditione imperio regeret”, asocierea celor doi termeni („imperio regeret”) întărind sensul de: a conduce cu autoritate (cu suveranitate), și puțin mai departe fraza: „utrimque regem sua multitudo consultaverat, tempore illi praecepto, at hi numero avium regnum trahebant”; regnum = puterea de a conduce, de a domni (de către Remus, căruia, după opinia unei părți a mulțimii care asista, trebuia să i se atribuie potrivit auspiciilor), (după *Titii Livi ab urbe condita libri*, Lipsca, 1857, p. 10). Termenul precizîndu-se, a căpătat sensul de perioada *regimului*, adică perioada de domnie a celor șapte regi (după care a urmat

republica, puțin timp *principatul*, apoi *imperiul* cuvîntul regim folosindu-se în sensul complet de modalitate a guvernării (în sens general: a conduce treburile publice).

După o etapă, de întindere diferită de la zonă la zonă a lumii, cînd în evul mediu cel mai des *regim* s-a reconfundat cu domnia de către rege (cronicile medievale din Franța, unele scrise în latină, vorbesc de *regnum regis*), încă în zorii perioadei moderne și în primele ei faze la gînditorii care prezumau ori deja întruhipau spiritul modern termenul *regim* (ca noțiune, concept) capătă o complexă metamorfoză, laturi felurite de înțeles ale lui indicînd *etape*, *aspecte*, *forme* mai ales cînd se cristalizează separația puterilor și se formează mentalitatea modernă. Pe un plan principal se afirmă noțiunea *guvernare*, folosită adesea și pentru regim, ca la Vico: arătînd cum s-au orînduit „trei feluri” (tre spezie) de state civile sau republici „di Stati civili o sia di Repubbliche” gînditorul italian scrie că „I primi furono Divini (...)”, „I secondi furono Governi Eroiici (...)”, „I terzi sono Governi Umani...” (*Principii di scienza nuova di Gianbattista Vico d'intorno alla commune natura delle nazioni*, Neapole, 1744, p. 455—457).

Foarte mult termenul de *regim* a fost folosit în perioada de pregătire ideologică a revoluției franceze, cînd a început să se întrebuițeze noțiunea vechi regim (*l'ancien régime*), față de care trebuia să fie introdus un *nou regim*, cu rege și pe urmă fără rege, republică.

A. Petric: Dar și o schimbare a exercitării puterii de către alte forțe social-politice.

C. Moeanu: Da. În sensul că regim începea să însemne și modalități de guvernare în republică și astfel și-a extins sfera, pînă la a pierde sensul primar, pe care mai ales noi cei de azi nu-l mai resimțim. Citez dintr-o lucrare valoroasă, *Le monde et son histoire* care într-un titlu folosește termenul evident în situație noțională: „La France et l'Europe, de la chute de l'ancien régime au congrès de Vienne”, sens frecvent în context, de pildă în fraza: „En fait, dans la plupart des cas, les nobles français de la fin de l'Ancien Régime sont de souche bourgeoise plus ou moins proche”. (p. 270).

Mergînd în direcția evoluției ajungem la momentul Hegel-Marx. Am spus Hegel-Marx pentru că la început Karl Marx preia, cu interpretare diferită, terminologia filozofiei lui Hegel despre stat pînă cînd Marx (și Engels, apoi Lenin) optează și dezvoltă conceptele ce le sînt cele mai proprii. Hegel folosește mai des termenul orînduire politică, (*Die politische Verfassung*), echivalent cu „organizarea statului în procesul vieții lui organice” (la Hegel: nu în raport cu realitatea, ci cu mișcarea ideii, statul în raport cu sine însuși), ca în propoziția: „Die politische Verfassung ist fürs erste: die Organisation des Staates und der Prozeß seines organischen Lebens in Beziehung auf sich selbst (...)”.

S-a afirmat odată că, în general, în operele clasicilor marxismului nu există termenul regim. În schimb unii autori, care doresc să afle termenul și la Marx traduc, unii termeni prin *regim*, deși expresia germană nu înseamnă acest lucru sau neapărat acest lucru; alți autori preiau din traducerile existente care nu întotdeauna au dat cu exactitate termenii noționali. De pildă, în ediția *Opere*, se traduce prin *regim* termenul *System*, într-un caz particular dat de fraza: „Cu al doilea Imperiu a început exploatarea Franței de către o bandă de aventurieri politici și financiari, dar totodată și o dezvoltare industrială absolut imposibilă sub regimul meschin și fricos al lui Ludovic Filip, cînd dominația exclusivă era deținută de o parte netsemnată a marii burghezii” (vol. 22, p. 184). În original este așa: „Das zweite Kaiserreich begann die Ausbeutung Frankreichs durch eine Bande politischer und finanzieller Abenteurer, aber zugleich auch eine industrielle Entwicklung, wie sie unter dem engherzigen und ängstlichen System Louis-Philippes, bei der ausschließlichen Herrschaft eines nur kleinen Teils der großen Bourgeoisie, nicht möglich war” (*Werke*, Band 22, Dietz Verlag Berlin, 1963, p. 191).

A. Petric: Este just, dealtfel Lothar Rădăceanu, care cunoștea bine limba germană, a tradus cu *sistem*, nu cu regim.

C. Mocanu: Mai adaug că unul din autorii români care au meritul de a se cuprinde dezvoltator în efortul de redefinire marxistă în sensuri contemporane a noțiunii *regim*, autor din care am luat mai înainte o frază, preocupat de termenul *regim* scrie, într-un loc din articolul său că (...) În același timp, Engels vorbește de regimul «centralizat» creat de Napoleon, după 1798, a cărei forță represivă este preluată ulterior de «fiecare nou regim» („Revista de filozofie”, 12, 1973, p. 1414). De observat că însăși traducerea română din *Opere* folosește altă expresie : „Totmai forța represivă a guvernului centralizat de pînă atunci — armata, poliția politică, birocrăția — creată de Napoleon în 1798, preluată de atunci de fiecare nou guvern (...) (Karl Marx, Friedrich Engels, *Opere*, vol. 22, p. 191). În original este însă așa : „Gerade die unterdrückende Macht der bisherigen zentralisierten Regierung, Armee, politische Polizei, Bürokratie, die Napoleon 1798 geschaffen und die seit dem jede neue Regierung (...)” (Friedrich Engels, *Einleitung zu Marx, Bürgerkrieg in Frankreich*, Karl Marx, Friedrich Engels, *Werke*, Band 22, Dietz Verlag Berlin, 1963, p. 197). Ori verbul *regieren* de la care derivă ipostaze substantivale și adjectivale ce ne interesează se poate traduce, după cum m-am informat concret în dicționare întocmite exigent cu : a governa, a clîrui, a conduce, a domni, a stăpîni, de unde : die Regierung = guvern, stăpînire, domnie; adăugăm noi posibilitatea de a traduce și cu, dar nu numai cu *regim*.

Situația statistică pe care am făcut-o arată următorul lucru : la Marx, Engels, Lenin există termenul cu sensul de regim politic, dar mai cu seamă în scrisori, în articolele de ziar și mai ales cînd trebuie să preia termeni din textele folosite, și nu de regulă în operele de exegeză științifică în care își formulează elaborat concepția lor. Clasicii marxism-leninismului folosesc îndeosebi termenii *ortînduirea socială*, *ortînduirea politică*, *putere politică*, *stat*, *guvernămînt*, *forme de guvernămînt* și alte cîteva, toate acestea împreună cu alte concepte fundamentale, ca *formațiune social-economică* ș.a.m.d. Am văzut că nu întotdeauna termenul *Regierungsgewalt*, *Regierungsform* și alți termeni din aceeași familie de cuvinte pot fi traduși prin *regim*, deoarece se întîlnesc posibilități mai multe de transpunere, dar principalul este de a se studia *conceptul* marxist, privind problemele implicate de discuția în jurul temei. Și mai trebuie avut în vedere că orice conceptualizare nu trebuie să piardă legătura cu momentul concretului, că aceasta este o abstractizare care poate simplifica derutant dacă pierde din vedere că mereu este vorba de fapt nu de concepte, ci, prin ele, de omul *real*. Marx observa astfel în *Contribuții la critica filozofiei hegeliene a dreptului* : „Statul este o abstracție. Numai poporul este concretul” (*Opere*, vol. I, 1957, p. 254).

În temeiul acestei concepții noi înșine avem a dezvolta cunoașterea cu privire la ce înseamnă regim și care-i conținutul lui.

„Tentativa” (expresia aparține lui Constantin Cuciuc : *Studii de știință politică. Teorie și metodă în științele sociale*, Edit. politică, 1973) de a se crea o *teorie* marxistă a regimului trebuie încurajată, numai că este în folosul elaborării temeinice și nuanțate de a nu se face prin aceasta o prevalare a ceea ce numim *regim*, concept important — de aceea ne și ocupăm de el — dar care totuși este mai specificat (sau ; care trebuie mai specificat) față de conceptele marxiste fundamentale mai cuprinzătoare *esențiale*.

Asistent univ. **Ștefan Ioniță** : Doresc ca în intervenția mea să aduc în dezbatere punctul de vedere al politologilor asupra conceptului de regim politic, concept aparținînd prin excelență științei politice. De asemenea, aș dori să caracterizez, din același unghi politologic, caracterul regimului politic din România între 1918—1944. Noțiunea de regim politic, folosită așa cum a arătat conferențiarul C. Mocanu, de foarte multă vreme (aș adăuga că totuși într-o lucrare de sine stătătoare a lui Marx se găsește termenul de „regim parlamentar” în *Opisprezece brumar al lui Ludovic Bonaparte* în K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 8, Edit. politică, 1960, p. 157) a suscitat interesul politologilor de pretutindeni, datorită importanței sale. Dar accepția conceptului de regim politic diferă foarte mult. Astfel,

politologul Maurice Duverger consideră că : „În sens larg se numește regim politic forma pe care o ia într-un grup social dat, deosebirea generală dintre conducători și conduși. Într-un sens mai restrâns, termenul de „regim politic” se aplică numai la structura guvernamentală a unui tip particular de societate omenească : națiunea” (*Les Regimes politiques*, Paris, P.U.F., 1965, p. 7). Un alt politolog și sociolog francez, de aceeași notorietate, Raymond Aron definește regimul politic ca un „sector specific al ansamblului social, sector care comportă caracteristica de a comanda ansamblul” (*Democratie et totalitarisme*, Paris, Gallimard, 1965, p. 55). Politologii americani au un punct de vedere deosebit, chiar din unghi terminologic, ei vorbind despre sistem politic, nu despre regim politic. Dealtfel cel mai proeminent reprezentant al acestei școli, David Easton, a și publicat, încă din 1953, o lucrare cu titlul *The Political System*. Sub influența funcționalismului și a teoriei generale a sistemelor, politologii americani afirmă că sistemul politic este un subsistem al sistemului social total (alături de cel economic, al organizării sociale și culturale), care are rolul de a răspunde cerințelor acestuia și de a-i asigura buna funcționare. Sistemul politic în accepțiunea lor are capacitatea de autoreglare. Există numeroase alte definiții ale regimului și sistemului politic. Dar, cu toate deosebirile dintre ele, definițiile nemarxiste ale regimului (sistemului politic), toate au un punct comun : eludarea caracterului de clasă, faptul că regimul politic (sistemul politic) este folosit în orînduirile bazate pe exploatare pentru menținerea dominației clasei (claselor) exploatoare.

Și în literatura de specialitate marxistă sînt puncte de vedere diferite asupra conceptului de regim politic, nu asupra esenței sale, ci asupra naturii și formelor sale. Astfel, M. S. Volkov definește regimul politic ca „totalitatea formelor și metodelor prin care clasele dominante își mențin puterea” (*Politiceskaia organizația obșcestvo*, Moscova, 1968, p. 19). O părere asemănătoare are și un alt politolog sovietic V. I. Razin. În literatura din țara noastră, după Radu Florian „ansamblul relațiilor politice, al relațiilor dintre organele (instituțiile) care exprimă interesele diferitelor clase, le conștientizează și le organizează, acționează ca instrumente pentru impunerea intereselor lor celorlalte clase ale societății reprezintă sistemul politic al societății date sau regimul politic” (*Socialism Științific*, București, Editura didactică și pedagogică, 1973, p. 26). Un alt autor, Angela Niculescu, consideră că : „Regimul politic capitalist reprezintă fenomenalizarea raportului politic fundamental al societății date, deci raportul de dominație al societății de către burghezie și multitudinea formelor sale concret istorice de manifestare” (*Conceptul de regim politic capitalist* în „Forum”, Științe sociale, nr. 5/1970, p. 33). Există și alte definiții, care însă deși în forme diferite exprimă aceleași conținut. Toți autorii marxiști consideră că regimul politic este în mod obiectiv determinat de structura economică și socială a societății.

În privința conceptului de sistem politic, acesta a fost mai puțin abordat de literatura marxistă din țara noastră, totuși s-au conturat două direcții, o serie de cercetători (printre care, după cum am arătat mai sus, se numără și Radu Florian) consideră că regimul politic și sistemul politic coincid, alți cercetători (Ovidiu Trăsnea, Constantin Cuciu) consideră că sistemul politic și regimul politic sînt laturi inseparabile¹ ale politicului, numai că sistemul are în vedere latura instituțională a politicului, pe cînd regimul reflectă latura funcțională.

A. Petrie: Ar fi interesant să cunoaștem cum considerați, în catedra de socialism științific, cele două noțiuni. Nu se creează confuzii dacă folosim termenul de regim politic cînd ne referim, spre exemplu, la sistemul bipartid sau monopartid? Nu este mai firesc să avem un termen pentru a desemna conținutul puterii (ce forțe sociale o exercită) și un alt termen — după opinia mea cea de sistem politic — atunci cînd ne referim la mijloacele, formele și mecanismul de exercitare a acesteia?

Șt. Ioniță: Profesorul M. Oișteanu consideră că regimul este o parte componentă a sistemului politic. Alți membri ai catedrei sînt de părerea lui Ovidiu Trăsnea și Constantin Cuciuc

A. Petric: Dacă mai larg este termenul de sistem și mai restrîns cel de regim politic, atunci înseamnă că esența puterii este doar o parte a modului instituțional prin care aceasta se exercită.

Șt. Ioniță: Cînd rezolvăm problema structurii sociale rezolvăm implicit și problema clasei care deține puterea. Cînd trecem să fenomenalizăm modul în care aceste clase dețin puterea vorbim de regim.

A. Petric: Mi se pare mai firesc să zicem sistem atunci cînd ne referim la modalitatea de exercitare a puterii decît să zicem regim.

Șt. Ioniță: În felul acesta am identifica structura socială, conținutul de clasă al puterii cu regimul, cînd de fapt conținutul de clasă al puterii este cel care determină regimul politic.

Revenind la conceptul de regim politic datorită faptului că el este determinat de structura economică și socială a societății vom avea deci un regim politic capitalist corespunzător orînduirii capitaliste, dar după cum știm există mai multe tipuri de regimuri politice capitaliste: democratic, fascist, militar ș.a. Acest lucru este determinat de raportul de forțe dintre clasa dominantă și clasa dominată, respectiv în cazul României interbelice între burghezie (sprijinită de moșierime) și proletariat împreună cu celelalte clase exploatare. Caracterul dinamic al acestui raport de forțe în capitalism generează o gamă largă de regimuri politice. De obicei trecerea de la un regim politic la altul este rezultatul unor schimbări intervenite în raportul politic fundamental al societății (între burghezie și proletariat), dar uneori pot avea loc și schimbări din alte cauze: rezultatul unor manevre politice ale clasei dominante, care „democratizează” regimul pentru a limita lupta proletariatului, alteori schimbarea regimului politic poate avea loc datorită modificării raportului de forțe între diversele grupări ale clasei dominante; uneori chiar o anumită situație internațională poate determina o schimbare a regimului politic. Esența unui regim politic o cunoaștem avînd în vedere clasa care deține puterea, dar pentru a cunoaște și tipul de regim politic (democrat, fascist etc.) trebuie să avem în vedere o serie de criterii: respectarea drepturilor și libertăților cetățenești, raportul dintre puterea executivă și cea legislativă, sistemul electoral, raportul dintre organele centrale și locale ale puterii, rolul și locul organelor de reprimare, rolul organelor nestatale ale clasei dominante (în primul rînd partide politice), atitudinea față de grupările de extremă dreaptă și fasciste, situația organizațiilor politice ale clasei muncitoare ș.a. În funcție de aceste criterii, regimurile politice capitaliste se împart în două mari categorii: regimuri politice democratice și regimuri politice nedemocratice. Mergînd mai departe regimurile democratice se subîmpart în regimuri parlamentare, regimuri prezidențiale și regimuri mixte. La rîndul lor și regimurile nedemocratice pot fi categorisite în dictaturi fasciste militare, rasiste ș.a.

Avînd în vedere aceste aspecte conceptuale putem spune că în România în 1918—1944 au fost patru regimuri politice. Primul începe chiar în 1918. Schimbarea regimului s-a datorat situației revoluționare existente în țara noastră după 1917, modificării raportului de forțe dintre burghezie și proletariat în favoarea proletariatului, precum și slăbirii foarte accentuate a moșierimii. Modificările s-au făcut în sensul democratizării: introducerea votului universal, dispariția Partidului Conservator ș.a. Dar această democratizare a existat mai mult pe plan constituțional, pe planul vieții politice reale democratizarea a fost în mare măsură falsă și deși este rolul istoricilor să arate acest lucru, totuși voi aduce cîteva argumente: abuzurile în alegeri (din 10 alegeri parlamentare cîte au fost între 1918—1938, opt au fost cîștigate de partidul de la guvern, chiar dacă acesta cu puțin timp înainte obținuse rezultate foarte slabe în alegeri), interzicerea Partidului Comunist și a altor organizații progresiste, îngăduința față de mișcarea legionară, drepturile tot mai mari pe care și le atribuia regele etc. Desigur, că nu se poate absolutiza spunîndu-se că democrația a fost complet formală. Și pe plan constituțional democratizarea era limitată de sistemul electoral (modificat

în 1926), de prezența Senatului și de drepturile foarte mari atribuite de Constituție regelui. Toate acestea ne îndreptățesc să afirmăm că între 1918—1938 în România a fost un regim politic capitalist democratic conform actelor constituționale, o democrație burgheză limitată conform realității politice.

După 1938, datorită schimbării raportului de forță din cadrul clasei dominante respectiv întărirea burgheziei monopoliste, legată de marea industrie (fapt remarcat încă de Lucrețiu Pătrășcanu în *Sub trei dictaturi*) s-a trecut la un nou tip de regim politic: dictatura regală, ale cărei trăsături au fost bine conturate în literatura istorică. În sflrșit situația internațională, corelată cu întărirea mișcării legionare din țara noastră au dus în septembrie 1940 la instaurarea unui regim de dictatură fascistă, legionar-antonesciană, modificat în ianuarie 1941, în urma luptei pentru putere între clica antonesciană și cea legionară de un regim de dictatură militară fascistă, care a fost înlăturat de insurecția națională antifascistă armată din 23 august 1944.

Astfel s-ar putea periodiza din punct de vedere al politologului perioada 1918—1944. Desigur, că din alte puncte de vedere periodizarea este alta. Ideea unei periodizări care să cuprindă criteriile multiple este interesantă și revine istoricilor sarcina de a o aplica.

Asist. univ. Ion Coman: Referatul prezentat de prof. Aron Petric surprinde elementele de reazem ale viziunii pe care o avem acum în această problemă, rol al unei îndelungate strădanii a multor cercetători ai istoriei contemporane a României.

În tema aflată în discuție cercetarea nu a ajuns încă la capătul drumului. Există concluzii certe, dar o definiție cu valoare generalizatoare, capabilă să satisfacă necesitățile științifice și didactice, nu se poate încă stabili cît timp n-au fost studiate suficient compartimentele esențiale ale formațiunii social-economic capitaliste de la apariție pînă în 1944. Dacă din punct de vedere economic și politic s-au făcut cercetări serioase și s-au scris studii și lucrări valoroase — deși nu toate subperioadele sunt bine acoperite —, în schimb studiul structurii sociale a fost, după părerea mea, insuficient adîncit, Perioada 1918—1944, în ansamblu, nu beneficiază încă de analiza temeinică a dispunerii forțelor sociale în structură, a componenței claselor și grupurilor sociale în evoluția lor, a funcționalității lor, a relațiilor inter și intraclasă, a luptei de clasă, a reacției claselor la fenomenele economice și politice.

Discuția de azi îmi oferă prilejul de a prezenta cîteva rezultate din studiul pe care îl efectuez asupra claselor și grupărilor sociale din perioada 1918—1928.

Unul din termenii cel mai des folosiți în epocă a fost acela de *oligarhie*. M-a frapat interpretarea extrem de variabilă care i s-a dat, apariția sub o multitudine de ipostaze, adesea confuze. Frecvența și inconsecvența utilizării m-au determinat să inventarierez și să analizeze afirmațiile privind acest termen în literatura de specialitate din anii 1918—1928. Concluzia pe care o supun este că problema definirii esenței, structurii, funcțiunilor și scopului oligarhiei a constituit atunci una din cele mai importante piese în acel mecanism de judecăți care trebuie să aibă ca rezultat înțelegerea stadiului de dezvoltare a țării. Iar preluarea critică sau respingerea contribuțiilor aduse de contemporani la analiza regimului social-politic din acea perioadă cred că trebuie să fie un moment în propria noastră muncă de elaborare a unei explicații științifice asupra fenomenelor care ne interesează.

În problema caracterului orînduirii, a regimului politic, a căii de dezvoltare a României și a stadiului atins, au avut loc mari dezbateri ideologice încă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Scopul urmărit de participanți era de a scoate în relief legitimitatea sau ilegitimitatea rolului unei clase sau a alteia în procesul istoric. În cursul acestor dezbateri a apărut, întîi sub formă peiorativă, termenul „oligarhie”, desemnînd un grup omnipotent pe plan politic și economic, considerat vinovat pentru diferite motive de către cea mai mare parte a oamenilor politici. Este relevant că, la început, termenul a fost folosit mai des la adresa elementelor conserva toare, componente sau urmașe directe ale clasei feudale de dinainte de 1848, pentru ca, aproape imediat, același termen să fie întrebuintat de către unele elemente conservatoare la adresa

grupului de politicieni și bancheri liberali apărut în jurul anului 1880. Incert în ce privește clasa și grupul social desemnat, termenul a fost preluat de majoritatea forțelor politice, fiecare subînțelegând altceva prin același cuvânt. Înainte de primul război mondial, prin oligarhie se înțelegea de regulă un grup ocult de potențați funciari și financiari, conservatori și liberali, aflați în fruntea rotativei guvernamentale, în strinsă legătură cu monarhia. În primul deceniu interbelic, cei mai mulți oameni politici au considerat oligarhia ca fiind grupul conducător al partidului liberal, al Băncii Naționale și a altor mari bănci, în aceeași intimă legătură cu monarhia. În al doilea deceniu interbelic oligarhia a însemnat grupul de mari industriași din jurul regelui Carol al II-lea.

Desigur, aceste delimitări pot fi mult mai exact precizate, dar eu mi-am propus să mă ocup numai de anii 1918—1928. Este de remarcat însă existența citorva factori comuni : elementele financiare și industriale de vîrf, elementele moșierești și monarhia, precum și constatarea că în trei perioade diferite găsim trei definiții diferite ale oligarhiei.

Ideologii de formație conservatoare au considerat că cei care au transplatat în țările române forme ale modului de producție capitalist au și profitat de rezultatele instituțiilor create, înjghebînd un grup politic, transformat apoi în grup politic-financiar și fixat în punctele cheie de distribuție a capitalului financiar. Oligarhia văzută prin această prismă nu cuprinde nici o aluzie la împletirea intereselor burgheze și moșierești în cadrul regimului politic constituit.

Ideologii liberali au căutat să evite acest calificativ, fiindcă tocmai liberalii erau vizați în primul rînd, mai ales după război, de acușișul criticii antioligarhice. În general, învinuirea a fost respinsă, ori a fost aruncată conservatorilor, propaganda liberală insistînd în ideea că partidul lor reprezintă toate clasele sociale, că nu este deci un partid al unei anumite clase și cu atît mai puțin al unui grup social dintr-o clasă. În fața unor argumente aduse de la stînga, ei proclamau că oligarhia a fost în România un grup al moșierilor, aflat în fruntea partidului conservator, împotriva căruia partidul liberal ar fi luptat întotdeauna.

Dacă liberalii propriu-zis au respins în diferite variante ideea de oligarhie sau au pus-o pe seama conservatorilor, exponenții curentului neoliberal, apărut în gîndirea social-politică din România după război, au recunoscut existența acesteia și au văzut în partidul liberal un partid oligarhic, unii acuzîndu-l, cum a făcut Mihail Manoilescu, alții justificîndu-l, cum a făcut Ștefan Zeletin.

În lucrările acestuia găsim cea mai semnificativă abordare teoretică de pe pozițiile burgheziei a problemei stadiului de dezvoltare a țării, a rolului claselor sociale și, în acest context, al oligarhiei : „Nu mai e azi nimenea care să nu-și dea limpede seama că stăpînitorii de fapt ai țării noastre sînt deținătorii marii finanțe. De aceea e un simplu eufemism cînd mai întrebuițăm acum expresia consacrată de « clasă stăpînitoare ». În realitate marii noștri financiari, care dispun de destinele țării, alcătuiesc un mînunchi restrîns care a și fost botezat cu numele puțin simpatic de « oligarhie ». Și cum baza economică a acesteia este capitalul de bancă i s-a zis încă mai limpede « oligarhie financiară ». În concepția sa, geneza acesteia li explică rolul. După procesul cunoscut de dizolvare a structurilor vechi sub loviturile relațiilor marfă-bani, se produce dezorganizarea și falimentul economic și politic al vechii clase dominante. „Și iată-ne la 1866 fără clasă cîrmuitoare : capitalismul distrusese pe marii boieri dar nu plămădise o burghezie care să le ia locul în conducerea statului”. În aceste condiții, a luat naștere un grup oligarhic (compus din politicienii care au implantat noile instituții) „din această nevoie istorică de a găsi o formă de cîrmuire într-o societate care nu are clasă cîrmuitoare”. „În ce constă acest rol istoric? L-am putea înțelege astfel : forța centrală, fie monarhia sau oligarhie — este chemată a ține tutela burgheziei atîta vreme cît aceasta este încă minoră”. Acumulînd capital din speculații de bancă și comerț, oligarhia prinde putere, creează și dezvoltă alte instituții burgheze, apoi trece la principala sa sarcină : industrializarea și crearea burgheziei ca atare, adică a burgheziei industriale.

În viziunea lui Zeletin oligarhia este deci prin ea însăși un factor progresist, fiindcă realizează mai devreme pe o cale mai scurtă dezvoltarea capitalismului, ajutând și veghind la formarea burgheziei industriale, deci a industriei, în loc să aștepte ca aceasta să apară singură, de-a lungul a sute de ani, ca în Europa occidentală. După primul război mondial, oligarhia română, eliberată de grija confruntării cu moșierimea, trece la îndeplinirea acestei sarcini plasându-și capitalurile bancare în industrie.

Din punct de vedere tactic oligarhia și-ar fi propus trei obiective : naționalizarea capitalului, organizarea producției după un plan unitar care să excludă anarhia și concurența, precum și instaurarea unui regim de dictatură capabil să faciliteze îndeplinirea primelor două dorințe. De aici ideea că democrația trebuia să rămână în România „literă moartă” pînă la terminarea acestui proces. Concluzia lui Zeletin era că „oligarhia are un mare viitor : ea alcătuiește germenii din care se plămădește în mod treptat burghezia națională română, clasa cu adevărat stăpînitoare”.

În realitate, oligarhia nu a avut programul bine definit pe care îi atribuia ideologul neoliberal. Este suficient să arătăm că nici aceasta și nici întreaga burghezie nu au dispus vreodată de un program de industrializare a țării. Acțiunea sa istorică a fost dictată de legile dezvoltării capitalismului, de interesele profitului maxim și imediat. Din păcate, rezultanta ideilor lui Zeletin, anume că oligarhia nu era încă burghezie și că aceasta abia se năște, a fost preluată și transpusă în cadrele altor sisteme de gândire, păstrîndu-și însă conținutul său nociv.

Un interes teoretic deosebit prezintă modul cum s-au reflectat problemele rolului claselor și grupărilor sociale din perioada interbelică în mișcarea muncitorească. Punctul de pornire al discuției se află înaintea primului război mondial. În concepția lui C. Dobrogeanu-Gherea „regimul politic oligarhic”, adică regimul burghezo-moșieresc, constituie o reflectare deformată pe plan politic a neobișnutei. Caracteristicile acestuia ar fi fost : existența unui aparat de stat exagerat, birocratic și parazitărilor, înlocuirea viciei politice normale cu politicianismul, instituirea unui climat de ilegalitate și abuz în viața publică. Gherea a fundamentat pentru prima dată în țara noastră caracteristicile oligarhiei ca grup social, sistem politic și mentalitate, accentuînd deosebi asupra consecințelor : ilegalități, falsitate, birocratism, anarhie, cultivarea disprețului pentru munca productivă.

Firul gândirii lui Gherea a fost preluat în mișcarea muncitorească postbelică, uneori ca izvor de inspirație, alteori ca justificare a unei practici politice determinate și de alte considerente decît teoria (în cazul curentului reformist). Dezvoltarea acestui fir a însemnat și descoperirea unor noi fațete ale realității, dar și exagerarea unor trăsături deja cunoscute. Cred că exagerarea își găsește o confirmare semnificativă în unele din studiile și articolele lui Lotar Rădăceanu, care, analizînd consecințele guvernării liberale începînd în 1922, aplică la realitatea descoperită matricea modelului de oligarhie așa cum a fost stabilit, de Gherea. Sesizînd similitudinea unor constatări, pe de o parte și fiind martor la acțiunea antiliberală a național-țărăniștilor, care uzau de lozincă luptei împotriva oligarhiei liberale, pe de altă parte, Lotar Rădăceanu s-a lăsat furat de unele aparențe și a ajuns la concluzia că forțele opoziționiste burgheze reprezentau clasa burgheză în curs de afirmare, în timp ce oligarhia reprezenta forțele conservatoare anti-burgheze.

Înșușirea acestor idei și extinderea lor, chiar persistența lor o perioadă de timp a fost în mișcarea muncitorească unul din tributoarele plătite lipsei unei analize proprii, aprofundate, a realității, a structurii economice, sociale și politice.

Oligarhia apare la el ca o realitate specifică începutului de dezvoltare al țării pe cale capitalistă, ca formă de tranziție de la feudalism la capitalism, îmbinînd deci trăsături ale ambelor orînduiri. Schimbarea acestei situații, înlocuirea oligarhiei cu burghezia, poate fi foarte grea, ea poate necesita chiar și o revoluție burgheză. Oligarhia dispune de un capital bancar important, dar și burghezia dispune de capital, mai ales de capital industrial. El nu sesizează împlinirea capitalului financiar cu cel industrial, ci consideră că „nu două organizații financiare

își măsoară puterile în această luptă între capitalul oligarhic și cel burghez, ci două clase cu interese deosebite și cu poziții bine stabilite în structura economică a țării". Urmarea este că oligarhia, deținătoare a puterii politice și economice, împiedică intenționat dezvoltarea industrială a țării, pentru a bloca astfel dezvoltarea burgheziei, rivala sa. România s-ar fi găsit în acel moment, în drumul ei spre capitalism, la o răspântie decisivă: sau continuă dominația oligarhiei, sau se acceptă pătrunderea masivă a influenței economice occidentale sub formă de capitaluri. Capitalul străin fructificând forțele burgheziei naționale, ar da lovitură de grație oligarhiei și în acest fel s-ar putea ajunge la instaurarea unui regim democratic burghez, în care și clasa muncitoare ar avea mai mari perspective de dezvoltare.

Preluând pe o linie deviată concluziile lui Gherea privind oligarhia, programul P.S.D., din 1927, ajungea la încheierea că oligarhia avea caracteristicile unei clase sociale, dar nu era clasă, deoarece nu avea funcțiune economică proprie iar conținutul revoluției burghezo-democratice urma să fie transformarea societății românești neobișnuită și oligarhică în societate burghezo-capitalistă.

Nu-mi propun să analizez aici modul cum a receptat și cum și-a exprimat atitudinea Partidul Comunist Român la ceea ce a fost bun și ceea ce nu a fost bun în dezbaterile ideologice din jurul problemei oligarhiei. Mă limitez să reamintesc faptul că insuficiența delimitare a noțiunii, ca parte a problemei caracterizării etapei în care se afla mișcarea muncitorească (neresolvată pînă la Congresul al V-lea) a împiedicat precizarea unor aliați potențiali, producând discuții contradictorii și asupra problemei caracterului revoluției, a factorului ei hegenon etc. În partid s-au exprimat atît păreri juste, prin care se caracteriza realist structura socială a societății românești, cît și unele opinii nefundamentate științifice. Cred că esențial în ce privește poziția Partidului Comunist Român este faptul că nici un moment nu a subestimat conținutul de clasă al *politicii* oligarhiei și burgheziei în ansamblu, conținut al cărui stabilire — realizată încă de la primul congres — a fost mai importantă decît delimitarea conturului și componenței sociale, permițînd exprimarea și aplicarea unei atitudini revoluționare față de starea de fapt a societății.

În încheiere aș dori să-mi concentrez contribuția la discutarea problemei trăsăturilor regimului politic prin cîteva propoziții.

În ce privește componența oligarhiei, îmi exprim părerea că în perioada 1918—1922 ea a cuprins în primul rînd elementele marii finanțe, în al doilea rînd, elementele moșierești salvagardate după reforma agrară și numai în al treilea rînd elemente dispartate ale marii industrii. Din documentele fondurilor existente la Arhivele Centrale de stat, din cele publicate în culegeri, din datele statistice și din majoritatea lucrărilor de specialitate apărute atunci rezultă că procesul de împletire a intereselor marii finanțe cu interesele *majorității* (subliniez *majorității*) numerice a industriașilor mari și mijlocii, se afla la început, lăsînd loc unui conflict economic surd între două părți ale burgheziei — respectiv între oligarhie și restul burgheziei — determinat de politica economică a guvernelor liberale, orientată mai cu seamă către satisfacerea intereselor partizanilor săi, și de lipsa de capital financiar pentru necesitățile industriei, conflict desfășurat pînă la căderea liberalilor de la guvern. Ceea ce nu înseamnă că măsurile reacționare ale oligarhiei nu s-au bucurat de asentimentul elementelor burgheziei, îndeosebi a burgheziei mari și mijlocii. Din studiul componenței oligarhiei rezultă caracterul său profund reacționar, autarhic în mare parte conservator. Aspectul acestei perioade mă determină să cred că anii 1922—1928 nu trebuie tratați ca fiind de avînt economic (deși s-au înregistrat succese), ci doar ca ani de stabilizare parțială, cuprinzînd atît elemente de progres, cît și elemente de criză latentă, amplificata brusc în 1929—1933.

În sfîrșit, după căderea P.N.L. de la putere în 1928 și mai ales după marea criză economică din 1929—1933 oligarhia existentă în structura de mai sus în anii 1918—1928, a încetat de a mai funcționa ca atare. O parte din vîrfurile ei au participat la formarea unei noi oligarhii, de această

dată avînd caracter preponderent industrial, în jurul regelui Carol al II-lea, care a dominat perioada 1933—1940.

Iar despre interpretările care se pot da fenomenului oligarhiei în acești ani și despre problemele implicate sînt convins că pot exista și alte aspecte, și alte puncte de vedere.

Vasile Avramescu: Pe mîgîna celor spuse la începutul dezbaterii, susțin și eu punctul de vedere exprimat, de a restrînge sfera unei discuții, deoarece, dîndu-i o prea mare lărgime s-ar putea solda cu mai puține rezultate. Este o realitate că în literatura apărută sînt neînțelegeri în legătură cu folosirea noțiunilor de regim politic și sistem politic. De aceea, apreciez încercarea profesorului Petric în a delimita, în esență, cele două noțiuni, în sensul că prima (regimul) vizează conținutul de clasă al puterii, iar cea de-a doua vizează, în special, formele de exercitare a puterii, mijloacele și metodele de guvernare. Faptul că precizarea unor termeni nu este un lucru ușor, explică de ce totuși continuă să apară atîtea confuzii. Chiar din încercarea referatului care a deschis discuția de azi de a include în noțiunea de sistem politic elementele sau factorii care se cuprind în explicarea termenului respectiv, găsim diferiți factori despre care este greu să se spună că ar ține numai de sistem, de forma de guvernare, nu și de regimul politic. Aș zice că sînt factori ai vieții politice, care nu se pot considera că reflectă numai cadrul formal și nu ar cuprinde și elemente de conținut. În acest sens, mă refer la sistemul constituțional, care a fost inclus în sfera sistemului politic. Într-adevăr, Constituția reglementează pe primul plan formele de guvernare, raporturile între puterile statului, între stat și alte organisme, între cetățeni și reprezentanța națiunii, dar, în același timp, această lege fundamentală este și o reflectare a unei anumite situații concret sociale, economice, a unor raporturi de clasă, raporturi de forță între diversele clase care se află în luptă, în antagonism, în contradicții, mai mari sau mai mici. Din acest punct de vedere, oprindu-mă asupra sistemului constituțional, aș spune că aici surprindem aspecte care reflectă tocmai această îmbinare într-un singur domeniu a unor elemente de conținut cît și de formă. Spunea adineauri Șt. Ioniță că în ceea ce privește constituția din 1923, sub aspectul prevederilor înscrise, a reprezentat un sistem de guvernămînt de democrație burgheză sau burghezo-democratică, dar, în realitate, în practica social-politică ea n-a transpus prevederile de acest tip.

După părerea mea, dat fiind raportul de forțe, atmosfera existentă în momentul adoptării ei, o scurtă perioadă detimp, prevederile ei democratice au putut fi exercitate, mai mult sau mai puțin, și de mase mai largi. Restrîngerea lor a intervenit treptat, reflectînd o anumită tendință tot mai reacționară, de altfel, surprinsă și într-o serie de lucrări, inclusiv în articolul publicat de Marin Nedelea în „Anale de istorie” nr. 1 din 1974, articol în care se arată caracterul contradictoriu al *regimului politic* din România exprimat prin existența unor prevederi și forme constituționale democratice, alături de prevederi și practici reacționare.

Este un adevăr că dacă luăm în considerare regimul, ca indicînd cine este la putere, cine exercită dominația de clasă, schimbările au intervenit numai în ceea ce privește formele de guvernare, respectiv ceea ce ar ține de sistemul politic. Astfel, în perioada 1923—1938, cînd, în general, în România a rămas aceeași structură socială, în ceea ce privește formele de guvernare observăm în mare măsură manifestarea tendinței de restrîngere a drepturilor, a libertăților democratice, tendință contrară prevederilor democratice prevăzute de constituție, care nu a suferit modificări de la 1923 pînă la înlocuirea ei în 1938. În acest sens, sînt de acord cu cele spuse aici și în mai multe articole și studii, că au intervenit, în baza constituției, un șir de legi care, treptat, s-au îndepărtat de la prevederile constituționale, mergînd pe linia încălcării lor, atît în timpul guvernării liberale, cît și în anii guvernării național-țărăniște, de asemenea, ulterior, după 1933. Tendințele spre reacționarism, deși constituția rămînea aceeași, au dus la dezvoltarea, la reformularea modalităților de guvernare, în raport de conținutul devenit tot mai reacționar. În acest sens, de prin 1933, îndeosebi în anii următori, în 1935—1936, surprindem cererea tot mai insistentă de modificare a constituției, modificare realizată, pînă la urmă, în condițiile

dictaturii regale. Constituția carlistă a schimbat raportul între puterile statului, mai ales, prin prevederile noi incluse, a concentrat în mina regelui aproape întreaga putere de stat.

Dacă am urmări viața constituțională și am face un raport mai just între ce conține sub aspectul conținutului, al regimului politic sau sub aspectul sistemului politic, al formelor de guvernare, ar fi aceasta numai unul din aspecte. Interesant este să se urmărească și alte planuri, de pildă, viața partidelor politice. În etapa la care ne referim au rămas aceleași partide principale, dar programele acestora s-au modificat, iar modificarea a mers pe linia restringerii elementelor de democrație burgheză, de guvernare democrat-burgheză, spre un regim mai mult dictatorial. Aspectul semnalat se poate întregi și cu examinarea programelor de guvernământ pe care le afixau partidele sau noile guverne formate în anumite perioade. În sfârșit, acest aspect, adică această dinamică poate fi demonstrată și prin pozițiile aceluiași lideri ai unor partide politice burghezo-moșierești, care și-au modificat modul de a se raporta la guvernarea țării și la drepturile și libertățile acordare cetățenilor, sau la raporturile între guvern și monarhie. S-a ajuns la atitudini total opuse celor afixate la sfârșitul primului război mondial. De pildă, Armand Călinescu, reprezentant al opoziției în Adunarea deputaților, în 1926 se ridică revoltat împotriva faptului că liberalii instalaseră în două județe prefecți din rândul militarilor activi. Ulterior, atașându-se lui Carol al II-lea, sublinia, în 1938, ca un succes, apelul făcut către armată pentru instalarea unor prefecți nu în două județe, ci în toate județele țării. Asemenea exemple pot fi găsite urmărind atitudinea față de formele de guvernare și a altor lideri ai partidelor și grupărilor politice. Dealtfel, se poate observa că în perioada despre care discutăm, Partidul Comunist Român și-a schimbat atitudinea față de constituția în vigoare, observând în mod just evoluția în realitate a evenimentelor și această schimbare de atitudine o găsim în modul de raportare a partidului comunist îndeosebi în 1938, dar și față de constituția din 1923. Din acest punct de vedere, justificat, Partidul Comunist Român, în raport cu libertățile cetățenești cucerite în anii de avânt revoluționar, constată deja caracterul restrictiv al prevederilor constituției liberale din 1923 și, în consecință, pune ca obiectiv al luptei sale politice înlăturarea acesteia. Ulterior, partidul comunist nu a mai pus lozinca înlocuirii constituției, ci respectarea drepturilor și libertăților înscrise în constituție și într-o serie de legi, adică acțiunea împotriva încălcărilor, abuzurilor, iar mai târziu (în condițiile creșterii pericolului limitării drepturilor general-cetățenești, ale creșterii pericolului fascist) apărarea acestei constituții, menținerea ei și aplicarea în practică a drepturilor și libertăților cetățenești înscrise. Mai ales în perioada de guvernare gogo-cuzistă, numeroase manifestări ridică tocmai acest obiectiv al menținerii constituției existente, împotriva adoptării uneia de care partidul comunist era convins că va fi mai reacționară prin prevederile ei.

Am încercat să relev numai câteva aspecte legate de tematica dezbaterii noastre. Această discuție înregistrează anumite rezultate, succese, poate stimulează și preocupările pe această linie și, fără îndoială, prin schimbul de opinii se va întregi tabloul situației politice cuprinse în perioada pe care o analizăm și se vor mări posibilitățile pentru a trage concluzii în complexa problemă discutată.

Vasile Arimă : Dezbateri de asemenea teme o consider nu numai binevenită, dar și absolut necesară. Și istoria, ca și alte științe, are categoriile ei, are terminologia ei specifică cu care operează, iar istoricii trebuie să folosească o terminologie definită științific.

Referatul profesorului Aron Petric a încercat și, după părerea mea, a reușit să analizeze și să definească *regimul politic, sistemul politic, viața politică*. Dealtfel, atât referatul principal, cât și intervențiile de mai înainte, au adus exemple, arătând folosirea nu de puține ori a unei terminologii incorecte și neadecvate. S-a arătat evoluția termenului de *regim politic* din antichitate și până în zilele noastre, subliniindu-se că el s-a utilizat corect și cănd nu. Mai adaug și eu numai trei exemple : în literatura istorică este frecvent folosit termenul *regimul fanariot, domniile regulamentare* sau *regim constituțional*. Dacă avem în vedere că regimul politic reprezintă conținutul și esența puterii, el arătând care sînt clasele deținătoare ale puterii în stat, atunci se poate

spune că esența puterii în timpul „regimului fanariot” sau al „domniilor regulamentare” a fost alta decât din etapele anterioare, care fac parte din lungul răstimp al epocii feudale? Părerea mea este că nu.

O definiție precisă s-ar putea da numai atunci când în realitate s-ar fi maturizat o orînduire puternic dezvoltată. Ori, tocmai în această privință există multe elemente care trebuie avute în vedere și, în primul rînd, trebuie analizați mai mulți factori raportați la anumite situații. De exemplu, există deosebiri fundamentale între diverse regimuri dacă luăm în considerare nivelul de dezvoltare economică: țară slab dezvoltată pe o structură economică diversă, sau puternic dezvoltată pe o structură economică unitară sau aproape unitară.

Dacă luăm în studiu situația României înainte de primul război mondial și apoi în perioada de pînă la 1944, vom putea distinge deosebiri mari în ceea ce privește dezvoltarea economică și, determinat de ea, vom putea constata situația în ceea ce privește „regimul politic” și „sistemul politic”.

Au existat deosebiri în sistemul instituțional, aspect care, faptic, a fost exemplificat în literatura de specialitate. O înrlurire a avut și ponderea capitalului străin în unele întreprinderi și societăți anonime, chiar, în unele ramuri, de pildă, la datoria publică, la împrumuturi — ceea ce nu putea să nu influențeze regimul politic și cu atît mai mult, sistemul politic.

Au fost diferențe în formarea cultural-științifică a cadrelor de conducere, deosebiri de stare materială, ceea ce a determinat orientări politice. Această situație s-a oglindit și în sistemul politic, în sistemul partidelor și chiar în cadrul lor menținîndu-se și cristalizîndu-se grupări deosebite.

Deci, se pun multe probleme și cred că tocmai această complexitate a făcut să existe definiiri inexacte, să se utilizeze de fiecare cercetător termenul care i s-a părut mai potrivit în contextul ideii abordate.

Am părerea că folosirea în studii, în lucrările de specialitate de noțiuni insuficient analizate din punct de vedere al conținutului sau unei terminologii împrumutate din lucrări străine (termeni nu de puține ori fiind denaturați prin traducere), ori din diverse epoci istorice fără a li se examina concret sensurile de epocă și cele care au rămas permanent, a produs multe confuzii. Dacă citim cu atenție lucrările asupra perioadei 1940—1944, vom vedea că se vorbește de „regimul antonescian”, de „dictatura militaro-fascistă”, de „dictatura singeroasă a lui Antonescu” etc. În fond, orînduirea economică a rămas tot cea de pînă la 1944 și deci, esența puterii a fost tot a burgheziei. Desigur, la conducere s-au situat anumite cercuri, cu reprezentanții lor, care au fost din categorii reacționare, dar aceasta nu a însemnat că era altă clasă.

Am discutat azi *regimul politic*, desigur avînd în vedere baza economică, dar fără să o analizăm în mod mai aprofundat. Am putea spune că a fost o analiză parțială. De aceea, opiniez că o discuție mai largă ar putea preciza mai concret și mai bine lucrurile. Mă gîndesc să fie invitați și specialiști din alte instituții ce se ocupă de probleme ale istoriei, politologiei, științei juridice, economiei politice.

Cred, de asemenea, că la concluzii și definiții care să reziste timpului se poate ajunge numai studiînd teneinic evoluția dezvoltării economice în perioada respectivă, a măsurilor concretizate în legislație, în programele partidelor, în declarațiile oficiale, *prin prisma posibilităților materiale și a înfaptuirilor*, componența partidelor, prin prisma intereselor politice determinate de interesele materiale, de conjuncturile ce au avut loc.

Cînd discutăm aceste probleme nu avem în vedere o terminologie de dragul terminologiei, o uniformizare pentru a avea aceleași definiții, ci mă gîndesc, în primul rînd, că definind judicios, științific *regimul politic*, viața politică, putem determina etapa de dezvoltare a societății și, potrivit acesteia, strategia și tactica partidului clasei celei mai înaintate, partidului comunist.

Am discutat perioada 1918—1944; consider că tot așa de necesară este o discuție asupra perioadei imediat următoare, în care s-au produs schimbări de profunzime specifică, deschizînd o eră nouă în istoria României.

A. Varghidu: Am o întrebare: dacă legislația generală de Constituția de la 1923 era o legislație burgheză, dacă orînduirea, respectiv baza economică era burgheză — așa cum spunea profesorul A. Petric atunci care sînt lemeziurile în virtutea cărora se conchide că baza economică era burgheză, dar regimul politic în perioada interbelică era burghezo-moșieresc?

C. Mocanu: Importanța terminologiei exacte a reieșit din cîteva discuții anterioare, iar, în ceea ce mă privește am pledat și pledez pentru luarea în considerație a exigenței de a da expresiilor, cuvintelor proprietatea. Nu începe îndoială că limbajul reflectă conținuturi determinate, bineînțeles dacă este corect întrebuițat.

Fiind suscitată de o foarte interesantă discuție, care se extinde azi, opinez în legătură cu o problemă care se raportează la perioada denumită „interbelică”. Desigur, cu privire la gradul de democrație și gradul de reacțiune în „viața” politică dintre anii 1918 și 1944 s-au dat explicații mai corespunzătoare în ultimul timp în literatura din țara noastră. Tocmai în legătură cu precizia termenilor aș arăta că totuși după 1917—1918, cu toate succesele în direcția democrației, nu au fost schimbări esențiale, dacă prin esență înțelegem conceptul ei profund, real. La 13 decembrie 1918 guvernul burghez a dispus împușcarea proletarilor care au demonstrat pentru ameliorarea condiției lor de existență. Greva generală din octombrie 1920 a fost înăbușită, luptele din ianuar-februarie 1933 au fost reprimare, România a fost o țară în care regimul *acela* politic, sistemul *acela* politic, partidele *acelea* au ținut pe comuniști 20 de ani în ilegalitate și i-au prigoniți. Din punct de vedere social politic în 1918 nu a început și la noi o eră nouă, era nouă a fost deschisă de 23 August, eveniment pe care îl sărbătorim anul acesta sub treizeci de ani de înfăptuiri frumoase. Dacă spunem că istoria *contemporană* (*cum — tempore*) începe atunci cînd orînduirea a rămas aceeași, clasa la putere aceeași, sistemul general de partide același, fragmentăm nejustificat din unghiul factorilor interni fundamentali epoca „modernă” care începe de la „1848” al lui Bălcescu (nu am luat anul în sine, ci ca înfrunțare a etapei pe care o desemnează) pînă la „1918” al nostru (nu am luat anul în sine, ci etapa care e deschisă de 1944). Era nouă începe o dată cu marile transformări de infrastructură și suprastructură, care se produc în cei treizeci de ani. Marea Revoluție Socialistă din Octombrie 1917 a deschis o eră nouă în istoria universală, dar, așa cum se poate susține mai argumentat acum, avînd exemplul strădaniilor de periodizare a istoriei altor continente, mai ales a istoriei Africii, periodizarea generală și periodizarea specială (pe țări, pe zone mai mari ale lumii) solicită soluții elaborate din orizontul mai larg și în metodologia mai suplă a relațiilor dintre *istoria națională* și *istoria internațională*.

N. Petreanu: Subliniez și eu importanța teoretică, metodologică și politică, a dezbaterii de azi. Analiza și determinarea naturii regimului social-politic din România în perioada interbelică implică luarea în considerare a unei sfere largi de probleme vizînd stadiul dezvoltării economice, structura producției materiale, a relațiilor de producție, forțele sociale, dezvoltarea și evoluția partidelor politice, a sistemului instituțional.

Desigur că o asemenea investigație și formularea concluziilor ce se impun nu este o muncă ușoară, ea necesită o conlucrare strînsă a istoricilor, economiștilor, sociologilor, juriștilor și a altor specialiști cu deosebire din științele social-politice.

Aprecierea cît mai exactă a regimului politic în România dintre anii 1918 și 1944, pînă la victoria insurecției antifasciste, trebuie să pornească, fără îndoială, de la o caracterizare, fie numai globală, a stadiului social-economic în care se afla atunci România.

Este cunoscut faptul că realizarea unității naționale unitare române, operă a maselor largi din întreaga țară, a consolidat și lărgit piața internă prin concentrarea patrimoniului național, a resurselor economice și spirituale ale poporului român, deschizînd — cu toate limitele și contradicțiile proprii capitalismului — posibilității noi pentru dezvoltarea forțelor de producție, pentru progresul general al societății.

Tărîmul principal pe care s-a manifestat dezvoltarea mai intensă a capitalismului — proces economic obiectiv — a fost cel industrial, care a cunoscut un avînt însemnat. Cu toate progresele înregistrate, totuși locul industriei în ansamblul producției materiale a rămas relativ redus. Astfel, la scurgerea unui deceniu de la terminarea războiului, valoarea producției industriale (inclusiv a muncii și a meseriilor) reprezenta doar 39% din totalul producției. Dealtfel, burghezia, prin partidele ei reprezentative, nu și-a pus problema industrializării României în sensul profund, de largă perspectivă, al cuvîntului, și nu și-a fixat drept sarcină principală schimbarea structurii producției materiale a României, care continua să rămînă o țară predominant agrară și cu un nivel slab de dezvoltare a forțelor de producție.

Prefacerile în domeniul economic au fost însoțite de modificări importante în configurația politică a României interbelice. În legătură cu aceste modificări se ridică problema dacă noțiunea de regim social-politic burghezo-moșieresc exprimă veridic procesele de natură economică și politică care au avut loc în România, sau ar trebui înlocuită cu un termen mai cuprinzător.

Cunoaștem cu toții că documentele mișcării muncitorești și ale Partidului Comunist Român precum și lucrările care au abordat această problemă, au caracterizat regiunea existentă în România în perioada cuprinsă între cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea și 23 August 1944 ca fiind burghezo-moșieresc. Folosirea termenului de regim burghezo-moșieresc, definirea globală dată rînduierilor sociale și politice, a servit la stabilirea trăsăturilor regimului social-politic din țara noastră. Este nelindoios că această caracterizare, departe de a reprezenta doar o noțiune abstractă și de a fi perfectă, a condensat laturile esențiale ale realităților social-politice din România, servind la o delimitare în conștiința maselor a ceea ce reprezenta politica claselor dominante, de scopurile și țelurile luptei, prezente și în perspectivă a maselor exploatate și asuprite.

Interpretînd viața economică și social-politică în toate compartimentele ei ca un sistem de forțe și relații în continuă acțiune, mișcare și modificare, este necesar să luăm în considerare faptul că regimul social-politic a suferit de-a lungul existenței sale neconținute schimbări de natură obiectivă, care s-au materializat în dezvoltarea și maturizarea trăsăturilor generale ale orînduirii capitaliste, în schimbarea raportului de forțe dintre burghezie și moșierimă, între acestea, și clasele asuprite și exploatate.

Procesul acestor schimbări, a fost, aș zice, spectaculos în perioada dintre cele două războaie mondiale, transformările care au avut loc operînd adînc asupra trăsăturilor regimului social-politic, fără a-i schimba însă substanța, natura esențială.

O primă constatare desprinsă din analiza fenomenelor reale este aceea că după desăvîrșirea unității statului, România a cunoscut, într-un ritm accentuat, mutații complexe și contradictorii care s-au concretizat în întărirea dominației economice și politice a marii burghezii industrial-financiare, delimitarea tot mai tranșantă a relațiilor dintre exploatați și exploatați, accentuarea antagonismelor proprii orînduirii capitaliste. Regimul social-politic din România a fost influențat de puternicele mișcări populare, de ciocnirile și regrupările diferitelor fracțiuni ale claselor dominante, de pozițiile diferențiate în legătură cu reformele de tip economic și social-politic apărute și puse cu acuitate în viața țării.

Aceste mutații s-au intruchipat în primul rînd în creșterea forței economice a burgheziei, în consolidarea pozițiilor ei în stat. Clasa burgheză nu era însă unitară. Factorii de o mare diversitate și împrejurările concret-istorice din perioada analizată au situat pe prim plan cercurile burghezii industriale și bancare, posesoare totodată și de moșii, avînd ca exponent Partidul național liberal.

Disponînd de un suport economic solid, de un nucleu încheștat de cadre și stăpînind o gamă de mijloace de care uza democrația burgheză, bazate cînd pe forță, cînd pe demagogie și frazeologie patriotardă, Partidul național-liberal a reușit să-și asigure supremația în viața politică a țării, să se prezinte drept promotor al reformelor democratice și singur făuritor al unității naționale.

O situație oarecum deosebită a avut moșierimea. Deși reforma agrară înfăptuită după primul război mondial nu a desființat moșierimea în calitatea ei de clasă socială și nici nu a lichidat în totalitate rămășițele unor relații semif feudale în agricultură — această problemă conținând să rămână și după reforma agrară una din necesitățile social-economice care viza mersul înainte al României —, a dat însă realmente o lovitură moșierimii. În aceste condiții partidul conservator, cel mai reacționar și retrograd partid politic, exponent al intereselor moșierimii s-a destrămat, dispărând de pe arena vieții politice.

În noile împrejurări de după 1918 cercurile burgheze dominante, concentrate îndeosebi în P.N.L., au jucat rolul unei pompe aspiratoare a forțelor moșierimii, — situație pentru care au concurat și alte partide politice ale burgheziei — preluând odată cu aceste forțe și atribuțiile reacționarismului conservatorilor.

Politica Partidului Național Liberal de întărire a poziției economice și financiare a grupului de capitaliști și moșieri din rîndurile sale a venit în contradicție cu interesele unor grupări ale burgheziei care treptat și în urma unui anevoios proces de apropiere au creat așa-zisa, „opozitie”, ducând în 1926 la fuziunea Partidului Țărănesc cu Partidul Național, provenit din Transilvania de dinainte de unirea din decembrie 1918. Manevra întreprinsă prin fuziunea celor două partide avea drept scop să evite, să estompeze ridicarea la luptă a maselor de oameni ai muncii împotriva regimului burghezo-moșieresc, să frîneze lupta lor revoluționară și să canalizeze mișcarea de masă în scopurile de clasă ale acestor partide, care urmăreau astfel să profite de atitudinea și acțiunea maselor populare pentru a se strecura la putere. În realizarea fuziunii au fost interesate atât monarhia, cit și clasele dominante din România, deoarece simplifica în anumită măsură mecanismul politic al regimului, prin revenirea la sistemul de două partide care să se perinde la putere.

Analiza fenomenelor economice și politice proprii României atestă faptul că natura, conținutul de clasă al puterii de stat, în perioada la care ne referim, este dat de situarea burgheziei în virful piramidei sociale, concomitent cu trecerea moșierimii pe un plan secundar. Interesele decurgînd din exercitarea puterii în condițiile cînd mișcarea muncitorească și partidul ei de avangardă aveau un cuvînt greu de spus în viața politică, au determinat burghezia și moșierimea să conlucreze îndeaproape. Din acest punct de vedere, cred că putem afirma că în România a fost un regim burghezo-moșieresc, în timp ce relațiile de producție dominante erau cele burgheze. Această situație este confirmată și de situația că numeroase elemente provenite din rîndurile moșierimii au intrat în afaceri de natură capitalistă, s-au îmburghezit. Existența proprietății moșierești și perpetuarea unor forme de exploatare semifeudală în agricultură nu schimbă esența lucrurilor.

Prefacerile prin care a trecut țara noastră după desăvîrșirea statului național, precum și stadiul de dezvoltare a societății românești, evidențiază că în România a existat în perioada considerată o orînduire capitalistă din care a derivat un regim burghezo-moșieresc, în exercitarea puterii de către burghezie și moșierimea, burghezia avînd primatul în viața social-politică.

Creșterea forței economice a burgheziei, întărirea pozițiilor ei conducătoare în stat, delimitarea și mai evidentă a relațiilor dintre exploatați și exploataatori, accentuarea antagonismelor intrinseci orînduirii capitaliste, s-au conjugat cu accentuarea caracterului reacționar al regimului, cu intensificarea exploatării maselor muncitoare și restrîngerea libertăților democratice, constituționale, cu aplicarea de măsuri teroriste împotriva mișcării revoluționare. „Urmărind să-și asigure maximum de profit, — arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu — clasele dominante și imperialiștii străini, intensifică exploatarea maselor populare, restrîng drepturile și libertățile democratice; reprimarea și înăbușirea mișcării revoluționare culminează prin interzicerea în 1924 a partidului comunist”¹.

¹ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. I, București, Edit. politică, 1968, p. 356.

Afirmându-și puternicul său caracter de clasă, regimul social-politic din România s-a evidențiat ca un sistem de pronunțată discriminare economică și social-politică menit a apăra și favoriza interesele burgheziei și moșierimii și a frâna activitatea revoluționară a clasei muncitoare, a maselor asuprite.

Profesorul Aron Petric, s-a referit în referatul de la începutul discuției la noțiunea (sau conceptul) de sistem politic care se confundă deseori cu noțiunea (sau conceptul) de regim politic. Problema mi se pare deosebit de importantă deoarece mai înainte de a opera cu aceste noțiuni este necesar să le descriem sensul, sfera de cuprindere, conținutul.

Cred că folosind termenul de sistem politic, trebuie să avem în vedere mai multe elemente și în principal: forma de guvernământ, sistemul electoral, împărțirea teritorial-administrativă a țării, sistemul de legi, mai concis spus: totalitatea formelor și metodelor mecanismului prin care se exercită puterea. Într-un fel, trebuie apreciat sistemul politic existent în România între anii 1918 — 1940 (și în cadrul acestei perioade putând fi făcute delimitări) și în alt fel sistemul politic din România, în anii 1940 — 1941.

Mi se pare, că discuția noastră a fost interesantă și că dezbaterile unor probleme teoretico-istorice ca cele pe care ni le-am propus, ca și a altora ce se mai pot adăuga, are incontestabil posibilitatea să contribuie la înțelegerea și clarificarea a o seamă de importante laturi și aspecte ale istoriei contemporane a României.

Aron Petric: În primul rând îmi exprim satisfacția că problemele care au fost ridicate în acest material s-au bucurat de atenție, ceea ce ajută la clarificarea unor probleme pe care, așa cum am declarat la început, nu le socotesc deloc judecate definitiv, ci doar puncte de vedere supuse discuției. Mă simt totodată obligat să fac câteva precizări atît pentru a conchide în legătură cu problemele mai viu discutate, cît și pentru a obține un anumit folos comun.

Sînt de acord cu faptul că scopul principal al discuției noastre nu trebuie să fie acela de a preciza niște termeni, ci de a merge la conținutul problemelor respective și a contura prin aceasta caracterul regimului politic din România în perioada propusă; de altfel, am și căutat să fac acest lucru în materialul prezentat, mai mult prin unele exemplificări. Totuși câteva lucruri am considerat că trebuie să le avem, conceptual, mai limpezi, pentru ca în cercetarea și predarea istoriei să operăm cu termeni dacă nu pe deplin comuni, cel puțin apropiați, pentru a nu rezulta unele deosebiri de vederi ce nu ar proveni dintr-o concepție diferită asupra faptelor, ci tocmai din folosirea unei terminologii diferite. Eu rămîn la ideea că regimul politic exprimă conținutul puterii, că prin aceasta el este legat cel mai nemijlocit de baza economică și de structura socială într-o anumită etapă istorică, el exprimînd tocmai acele forțe care exercită puterea politică. Din această cauză se și folosește frecvent termenul de regim social-politic tocmai pentru a desemna legătura nemijlocită între forțele sociale care exercită în plan politic puterea de stat. Pornind de aici și ca un corolar al acestui punct de vedere, consider că instituțiile, mijloacele și întregul mecanism de funcționare pentru asigurarea puterii politice constituiesc sistemul politic. Sub acest aspect aș vrea să dau răspuns la întrebarea pusă de lector Aristide Varghida și care mi se pare că se leagă de problema pe care am abordat-o acum. După părerea mea, nu este o contradicție între afirmația că avem o orînduire burgheză sau capitalistă și totuși regimul politic este burghezo-moșieresc, pentru că — așa cum se cunoaște — moșierimea reprezintă o clasă socială de esență capitalistă, clasa proprietarilor funciari proprii societății capitaliste. Prin urmare, din acest punct de vedere, existența moșierimii nu contrazice existența orînduirii burgheze, dar în ceea ce privește exercitarea puterii politice, avem de-a face cu două clase în cadrul aceleiași orînduirii. Ele împart, deși nu în proporție paritară, puterea politică. Din acest punct de vedere, deci, consider că a existat un regim burghezo-moșieresc.

Teu Savu: Dar chiaburimea satelor ce exprimă?

A. Petric: Chiaburimea satelor reprezintă elementele capitaliste de la sate și prezența ei nu contrazice nici ea orînduirea capitalistă.

În legătură cu raportul de forțe între moșieri și capitaliști, precizăm că sub raportul relațiilor economice dominante în România după desăvârșirea statului național român — fără să fie vorba de o „orînduire pură” — deși încă și mai înainte orînduirea aceasta era capitalistă, relațiile de producție erau majoritar burgheze. Desigur, în sfera relațiilor de producție din agricultură existau și rămășițe de relații feudale, care, în adevăr, nu țîn de orînduirea capitalistă, dar nu ele sînt dominante.

Pe plan politic a dispărut Partidul conservator, nu a dispărut însă conservatorismul ca frînă în dezvoltarea societății. El și-a găsit refugiul, în cea mai mare parte, în cadrul Partidului național liberal, care, îndeosebi după 1924, a devenit mai ales partidul marii burghezii, care își impune interesele și în raport cu burghezia mică și mijlocie. În fapt, conservatorismul și-a făcut loc nu numai în Partidul național liberal, ci și în Partidul poporului, în Partidul național român — iar după 1926 în Partidul național-țărănesc, ca și în alte partide ale claselor dominante.

Problema care a fost mai mult dezbătută aici și care, în fapt, a constituit însuși scopul discuției noastre, este aceea a caracterului regimului politic și a sistemului politic din țara noastră între 1918 și 1944, problemă în care s-au exprimat și unele puncte de vedere diferite. Printre altele, s-a arătat că după 1918 România a intrat într-o etapă nouă a dezvoltării sale, care a oferit posibilități mai mari și pe plan economic, dar și pe planul luptei politice, inclusiv pe planul manifestării luptei clasei muncitoare. Consider valabilă aprecierea făcută de conf. Constantin Mocanu, care a reliefat pe de o parte reacționarismul claselor dominante, dar, totodată, și forța cu care proletariatul a înfruntat însuși aparatul represiv de stat, exemplificînd prin manifestația din 13 decembrie 1918, greva generală din 1920 și luptele greviste ale ceferiștilor și petroliștilor din 1933. Deci a existat un cadru mai larg de manifestare în viața politică, votul universal oferind și pe plan juridic o atare posibilitate, după cum, sub presiunea maselor, au fost impuse o serie de legiuri și măsuri ca cele cuprinse în legislația muncitorească adoptată mai ales în perioada crizei economice, problemă de care s-a ocupat în studiile sale îndeosebi dr. Ilie Ceaușescu.

Dacă judecăm în ce măsură acest cadru lărgit a însemnat și instaurarea unui regim burghezo-democratic — căci de un regim democratic propriu-zis nu se poate vorbi — aici mi se pare că situația are un caracter mai complex, că ea nu s-a prezentat în același fel în întreaga perioadă interbelică.

Consider că, pe fondul orînduirii capitaliste, am avut în România, în perioada interbelică, un regim burghezo-moșieresc, cu predominarea burgheziei și cu un sistem politic corespunzător acestui regim. Sub presiunea maselor au fost adoptate și o serie de legiuri și măsuri cu caracter burghezo-democratic, țînînd de etapa istorică în care se afla societatea noastră, de lupta maselor pentru obținerea de transformări în direcție democratică. În acea perioadă a existat, deci, o anumită democrație burgheză, care avea, însă, un caracter formal și ciuntit. Realizarea sarcinii de desăvârșire a revoluției burghezo-democrate se va produce abia după 23 August 1944 cînd s-a deschis poporului nostru calea unor adînci prefaceri cu caracter democratic și apoi, socialist.

PE MARGINEA COMUNICĂRII : POZIȚIA INTERNAȚIONALĂ A ROMÂNIEI DUPĂ CONGRESUL DE LA BERLIN : PREMISE ALE UNEI OPȚIUNI

În ședința plenară a Institutului de istorie „Nicolae Iorga”, ce a avut loc la 23 ianuarie 1974, Șerban Rădulescu-Zoner, cercetător științific, a susținut comunicarea intitulată, *Poziția internațională a României după Congresul de la Berlin : premise ale unei opțiuni*.

Analizând situația internațională după Congresul de la Berlin (1878), autorul susține că politica bismarckiană a constituit la epoca respectivă un factor de stabilitate între monarhia habsburgică și imperiul țarist care își disputau dominația asupra Balcanilor. Eforturile diplomației de la Wilhelmstrasse de a evita, desigur în interesul Germaniei, un conflict deschis, militar, între cele două imperii s-a suprapus unei perioade de căutare în politica de consolidare pe plan extern și intern a statului național român, recent independent.

Aceasta explică însă și unele aspecte ale atitudinii Germaniei față de politica României în măsura în care ea își apăra propriile interese față de politica activă a Vienei și a Petersburgului la Dunărea de Jos.

Autorul subliniază în continuare etapele izolării diplomatice a României în aceste împrejurări, izolare care în 1883 a stat la baza renunțării guvernului român la o politică externă de neangajare. Pericolul izolării apăruse încă în perioada eforturilor diplomației românești pentru recunoașterea internațională a independenței. Deși Austro-Ungaria și Rusia au recunoscut de la început independența României, în atitudinea lor favorabilă au intervenit curând schimbări distincte. În timp ce între Petersburg și București a survenit o tensiune vizibilă (conflictul de la Arab Tabia), raporturile României cu Austro-Ungaria s-au răcit și ele pe măsură ce aceasta din urmă începuse să-și coordoneze acțiunile diplomatice cu cele ale Germaniei (alianța din 1879), care condiționa recunoașterea independenței României de rezolvarea chestiunii răscumpărării căii ferate Roman-Vîrciorova. Cedând presiunilor germane, concertate cu cele ale Franței și Angliei, în problema căilor ferate, pentru a obține recunoașterea independenței (1880), guvernul român n-a mai cedat și în fața Austro-Ungariei, care, deschizând chestiunea Dunării, amenința direct interesele economice și suveranitatea României. Autorul conchide că în urma poziției intransigente a guvernului de la București pe tema Dunării, izolarea diplomatică a României devenise evidentă după Conferința de la Londra (1883), aflându-se în fața presiunilor tuturor marilor puteri inclusiv Franța care, după cum reiese din mai multe documente inedite, insistă chiar pentru o apropiere granițică româno-austro-ungară.

Izolarea României devenise, în concepția factorilor de răspundere de la București, primejdioasă și în raport cu evoluția crizei politice din Bulgaria, care putea antrena o intervenție a trupelor țariste în sudul Dunării. Potrivit unor documente utilizate în comunicare, îngrijorarea

cecurilor guvernamentale românești față de această posibilitate se explică și datorită sprijinului pe care diplomația țaristă îl dădea opoziția conservatoare vizînd, nuanțat, detronarea regelui Carol I sau chiar desfacerea României în cele două vechi principate.

Evenimentele din Bulgaria alături de subordonarea completă a Serbiei de către monarhia habsburgică au exclus posibilitatea de a se lua în considerație de către guvernul român eventualitatea creării unui front comun al micilor state danubiene care să poată rezista tendinței de penetrație în Balcani a imperiului austro-ungar și țarist.

Autorul conchide că în împrejurările internaționale existente în 1883 guvernul român se afla în fața necesității unei opțiuni pentru definirea viitoarei sale direcții în politica externă.

Dr. Eliza Campus și-a exprimat satisfacția față de analiza multilaterală realizată de autor, față de seriozitatea documentării și față de aprecierile rezultate din interpretarea temei comunicării, apreciînd în același timp și ineditul unora dintre sursele utilizate. Privind momentul diplomatic respectiv găsește totuși că analiza factorilor care au determinat opțiunea din 1883 nu este suficient de echilibrată. Toate problemele puse în discuție de către autor au fost la vremea lor importante, însă ceea ce a prevalat în luarea deciziei a fost teama existentă față de politica Rusiei țariste în momentul respectiv.

Vorbitorul a subliniat că în realitate problema opțiunii a fost generată de necesitatea României de a-și fixa linia politicii sale externe în funcție de contradicțiile dintre marile puteri europene, necesitate în general specifică politicii noilor state naționale, rezultînd din prezența și acțiunea lor ca factor politic internațional, fenomen caracteristic celei de a doua jumătăți a secolului XIX.

Dan Lăzăreanu a apreciat comunicarea ținută drept bine documentată și binevenită considerînd că ea aruncă o lumină edificatoare mai ales asupra climatului în care a avut loc luarea hotărîrii din 1883. Momentul acestei decizii a fost unul dintre cele mai de seamă ale politicii externe românești a secolului trecut.

Climatul în care ea a survenit se caracterizează prin decepția creată în rîndurile opiniei publice românești de către presiunile exercitate de marile puteri pe tema recunoașterii independenței României după 1875, în special de atitudinea neașteptat de nefavorabilă a Franței. Pentru înțelegerea climatului internațional, a apreciat vorbitorul, o atenție deosebită trebuie acordată și rolului politicii engleze, factor esențial în configurația balanței de forță europeană între anii 1878 — 1914. Inițial Anglia a sprijinit sistemul de alianțe al Puterilor Centrale pentru ca apoi, în epoca imperialismului, mai precis în primii ani ai secolului al XX-lea, să se alăture alianței franco-ruse, considerînd de acum înainte Germania drept principalul său adversar. Poziția Angliei a avut, consideră vorbitorul, o pondere vizibilă în opțiunea României din 1883 așa cum a avut-o și în opțiunea din 1914 — 1916.

Dr. Sergiu Columbeanu a adus cîteva completări ilustrînd răsunetul internațional al politicii externe românești din anii 1879 — 1883. O serie de documente diplomatice americane arată că rezistența României la presiunile marilor puteri ajunsese cunoscută în SUA și că, urmare a noii poziții internaționale a țării noastre, în 1881 s-au stabilit și relațiile diplomatice cu S. U. A.

Dr. Dan Berindei a observat importanța subiectului abordat în comunicare. El poate contribui la reconstituirea întregii complexități pe care a avut-o în realitate problema independenței naționale, care în general e în mod simplist prezentată, fiind redusă doar la actul războiului de independență. Privind factorii care au jucat un rol important, poziția Franței a cîntărit totuși mai greu decît cea a Angliei în opțiunea de la 1883. În acel moment alianța cu Austro-Ungaria a fost singura soluție posibilă, în timp ce refuzul României de a primi articolul 7 al tratatului a dat, chiar de la început, măsura slăbiciunii de fapt a alianței. Cu anumite limite, hotărîrea din 1883 poate fi deci considerată o opțiune.

Tr. Ionescu. Subliniînd meritele documentare și de interpretare ale comunicării, vorbitorul a considerat că o mai bună definire a poziției Franței în anii 1879 — 1883 față de România ar fi înlesnit considerabil înțelegerea problemei. Termenul de opțiune este însă impropriu folosit

În acest caz, România fiind de fapt obligată, din necesitatea fixării politicii sale externe după cucerirea independenței de stat, să accepte această alianță. Adevărata opțiune în problema alianțelor a urmat abia în anul 1916.

Grigore Chiriță. Apreciind meritele comunicării prezentate, vorbitorul semnalază că utilizarea rapoartelor diplomatice a dat acesteia un plus de interes și de documentare.

Cu privire la problema consecințelor diplomatice ale conflictului de la Arab Tabia, nu poate fi însă vorba de o înfringere diplomatică a României ci de un simplu incident diplomatic.

Relativ la aspectele de politică internă atinse în comunicare, vorbitorul consideră că nu mai existau forțe politice care, deși antidinastice, să fi putut să-l înlăture pe Carol I. S-ar fi cerut deasemenea o mai atentă reflectare asupra procesului de democratizare a societății românești la epocă respectivă, frînarea acestuia, amintită în comunicare, neîmplindu-se în realitate. Vorbitorul apreciază că tensiunea din relațiile externe ale României evidențiată pe parcursul comunicării este exagerată. După 1880 problema recunoașterii independenței fusese de fapt depășită iar în condițiile noului statut internațional al României, la 1883, nu exista necesitatea alăturării sale la vre-o alianță. Independența României putea fi asigurată prin păstrarea în continuare a poziției sale neangajate, atitudinea lui C. A. Rosetti în această problemă fiind, alături de alte indicii, un argument că au existat factori care s-au opus alianței, neacceptându-i necesitatea ca singură cale. Libertatea unei opțiuni nu a existat atîta timp cît se vorbește despre o necesitate a alăturării României la această alianță.

Dr. Anastasie Iordache a apreciat interesul autorului comunicării pentru problemele relațiilor României cu Puterile centrale la sfîrșitul secolului al XIX-lea. Lucrările utilizate sînt numeroase dar nu s-a mers întotdeauna pînă la ultimele concluzii. Faptul că România, după ce în 1883 se opusese Austro-Ungariei în problema Dunării, s-a aliat tocmai cu această putere se explică prin faptul că Puterile Centrale reprezentau singura grupare de forțe cărcia i se putea alinia. Este nevoie să se analizeze, subliniază vorbitorul, nu numai reacțiile diplomatice ci și faptele pe care s-au bazat, care demonstrează presiunile exercitate asupra României de către puterile vecine în anii 1879 — 1883. Hotărîrea din 1883 nu a fost o opțiune, ci o necesitate stringentă de a adera la o grupare de forțe, de a-și alinia politica externă.

Șerban Rădulescu-Zoner. Răspunzînd diferitelor probleme ridicate pe marginea comunicărilor sale, vorbitorul a menționat că în privința conflictului de la Arab Tabia România a fost nevoită să cedeze, moment dificil de care Bismark s-a folosit pentru a intensifica șantajul în problema căilor ferate. În legătură tot cu observațiile făcute de G. Chiriță autorul susține că documentele atestă clar că într-adevăr Lascăr Catargiu fusese considerat la Petersburg, chiar pînă în 1892, un adept al Rusiei. Mai tîrziu, reînnoirea tratatului cu Puterile Centrale în 1892 chiar de către conservatori a produs de altfel la Petersburg o adevărată decepție. Publicarea în 1886 de către „Revista socială” a articolului lui F. Engels *Situația politică din Europa* demonstrează că și într-o perioadă ulterioară lui 1883 a continuat să existe în cercurile de stînga ale vieții politice românești o atitudine critică față de politica țarismului în sud-estul Europei. Vorbitorul susține deasemenea că posibilitatea menținerii unei poziții nealiniate din partea României nu mai există într-o vreme cînd diplomația europeană era dominată de sistemul alianțelor, a căror necesitate era impusă pînă și unei mari puteri ca Germania.

Relativ la pretinsa exagerare în comunicare a tensiunii în relațiile externe românești, la care se referă Gr. Chiriță, vorbitorul a susținut că România s-a aflat într-o situație la fel de dificilă și după 1870, menționînd presiunile marilor puteri, care au mers pînă la amestec în treburile interne ale țării.

Aprobind opinia exprimată de dr. Dan Berindei, vorbitorul arată că într-adevăr opțiunea din 1883 a avut limitele sale, fiind deasemenea de acord cu reamarcă făcută de Traian Ionescu relativ la abandonarea României de către diplomația franceză.

Față de obiecțiunea tov. Eliza Campus, autorul consideră că intenția sa a fost de a prezenta tabloul de ansamblu al presiunilor marilor puteri asupra României, din care să reiasă tocmai necesitatea opțiunii. Se precizează în finalul răspunsului că România a avut de ales între 3 direcții în ceea ce privește viitoarea sa politică externă, ceea ce demonstrează existența opțiunii.

Tov. profesor Ștefan Ștefănescu a remarcat în cuvântul său de încheiere importanța subiectului tratat în comunicare ca și a discuțiilor pe care le-a suscitât clarificarea necesară într-o problemă de importanță a celei a opțiunii politice făcută în 1883.

Ion Stanciu

CONFERINŢA INTERNAŢIONALĂ DE ISTORIA DREPTULUI DE LA CRACOVIA CONSACRATĂ ISTORIEI DREPTULUI PENAL ÎN EUROPA CENTRALĂ

Venerabila Universitate jageloniană de la Cracovia, întemeiată în 1364 (şi ca atare fiind a doua universitate din Europa centrală şi orientală — cea dintâi rămânând Universitatea carolină din Praga întemeiată în 1348) a adăpostit, într-o sală din *Collegium Novum* situat pe vechea stradă Golebia, Nr. 24, între 16 — 18 octombrie 1973, o conferinţă internaţională consacrată diferitelor probleme istorice şi juridice puse de evoluţia dreptului penal în Europa centrală şi răsăriteană.

Problemele în legătură cu istoricul instituţiilor europene sînt de o importanţă majoră. Abordate într-o perspectivă interdisciplinară şi după metode de cercetare încrucişată şi comparativă, aceste probleme îngăduie astăzi elucidarea a numeroase chestiuni pe care istoria singură s-a dovedit incapabilă să le soluţioneze satisfăcător. Numeroase institute europene s-au consacrat cercetării problemelor în legătură cu instituţiile. Astfel este prestigioasa Societate *Jean Bodin*, din Bruxelles, ca şi Institutul pentru istoria Instituţiilor Europene, din Leyden. De asemenea, toate institutele de Istoria Dreptului din ţările Europei centrale şi răsăritene (asemenea institute fiind în Praga, la Bratislava, la Budapesta, la Cracovia şi la Varşovia) organizează periodic colocvii internaţionale pentru discutarea comparativă a instituţiilor europene.

La colocviul de la Cracovia, organizat de Facultatea de Drept din cadrul Universităţii jageloniene (decan prof. dr. Marek Sobolowski) şi de Institutul de Istoria Dreptului din Cracovia, condus de prof. dr. Waclaw Osuchowski şi de Prof. Dr. Leslaw Pauli, au fost prezenţi 55 de oameni de ştiinţă din 10 ţări şi anume: 18 din Polonia, 16 din Ungaria, 6 din România, 4 din R. D. G. şi Cehoslovacia, cîte 3 din R. F. G., 2 din Austria şi cîte unul din Franţa şi Bulgaria.

Au fost prezentate 40 de comunicări, unele din ele fiind susţinute în numele colegilor care nu au putut fi prezenţi. 11 comunicări au fost dezvoltate de colegii maghiari, 10 de participanţii români, 7 de colegii poloni, cîte 3 de colegii din R. D. G. şi din Austria, 3 de colegii cehoslovaci şi cîte o comunicare de către cercetătorii: francez, vest-german şi bulgar. Dintre cele 17 intervenţii formulate, majoritatea (7) au fost făcute de participanţii români, 5 de către colegii maghiari, 4 de colegii poloni şi una de prof. George Hubrecht de la Universitatea din Bordeaux.

20 de comunicări au fost formulate în limba germană, 13 în limba franceză şi 2 în limba polonă.

În afara unei comunicări tratînd dreptul penal roman, toate referatele au tratat probleme de drept penal medieval, modern sau contemporan. Concepţia generală a dreptului penal feudal

a fost astfel analizată de cercetătorii : Gunter Gudian (Köln) : *Zweigleisiges Strafrecht im Mittelalter* ; S. J. Marian Zurowski, (Varșovia) : *L'Influence de Bartole de Sassoferrato sur les doctrines canoniques concernant la punition d'une communauté* ; Krystyna Bukowska-Gorgoni (Varșovia) : *Zur Geschichte des Satzes „nullum crimen sine lege”* ; Dan A. Lăzărescu (București) : *La félonie et sa cause juridique en droit féodal européen et roumain*.

Diferitele probleme puse de evoluția dreptului penal în diferite țări europene au fost abordate de un mare număr de participanți.

Astfel, pentru dreptul francez, prof. G. Hübner a analizat *Le droit pénal dans le Coutumier de Beaumanoir*. Pentru dreptul german, Prof. Rolf Liberwirth (Halle) s-a ocupat de *Die Gleichheit des Staatsbürger in Strafrecht des Königreichs Sachsen in der ersten Hälfte des XIX. Jahrhunderts*. Savantul prof. dr. Gerhard Buchda (Jena) a urmărit *Die Strafrechtswicklung in Sachsen und Thüringen*.

Pentru concepția absolutistă din epoca despotismului luminat, asistenții au avut prilejul să asculte două expuneri : aceea a prof. Lajos Hajdu (Budapesta) cu titlul *Voluntarismus und Humanismus in den strafrechtlichen Reformen des Josephinismus*, și aceea a prof. Werner Ogris (Universitatea din Viena) : *Landesfürst und Strafrechtspflege im absoluten Staat*.

Numeroasele probleme implicate în evoluția sistemului juridic penal în Țările Române au constituit obiectul următoarelor comunicări : *La composition dans l'ancien droit roumain* (Alexandru Constantinescu) ; *Les infractions contre la propriété dans l'ancien droit roumain* (Anicuța Popescu) ; *Le progrès de la législation pénale roumaine durant le XX-e siècle* (prof. Vasile Gionea) ; *La séparation des lois pénales en Roumanie* (dr. Alexandru Herlea) ; *Immunités pénales dans les pays roumains* (Constantin Bucșan) ; *Traditions autochtones dans l'évolution du droit pénal roumain* (prof. dr. Emil Cernea) ; *La mutilation comme pénalité dans les pays roumains* (Tudor Voinea) ; *Des conceptions pédagogiques dans les dispositions à caractère pénal de l'ancien droit roumain* (prof. Gh. Cronț) ; *La genèse féodale des mesures de sûreté en droit pénal positif roumain* (prof. Mircea Georgescu).

Dreptul penal din Transilvania, pentru perioada 1810 – 1918, a fost analizat de prof. Gábor Balás (Budapesta), sub titlul de *Un siècle de droit pénal en Transylvanie*.

Evoluția dreptului penal maghiar a fost temeinic cercetată în următoarele comunicări : *Die Bestrebungen auf die strafrechtliche Verteidigung der Menschen- und Bürgerrechte in Ungarn im Reformzeitalter* (prof. dr. Andor Csizmadia, de la Universitatea din Pécs) ; *Die Entwicklung des strafrechtlichen Schutzes des Parlaments-Abgeordnetenmandaten* (prof. Ferenc Pecze, Budapesta) ; *Finanzdelikte in Ungarn in der Zeit des Dualismus* (prof. Jonas Szita, Pécs) ; *Nationale Verhetzung als Straftat in Ungarn vor dem ersten Weltkrieg* (Josef Karpát, din cadrul Institutului de Istoria Dreptului din Bratislava) ; *Der Entwurf des ungarischen Strafgesetzbuches vom 1843* (prof. Ödön Both de la Universitatea din Szeged) ; *Zur Geschichte der Straffjurisdiktion der Universitäten* (Ferenc Pecze) ; *La torture dans la procédure criminelle en Hongrie* (dr. Alajos Degré, Zalaegerszeg) ; *Entwürfe des ungarischen bürgerlichen Strafprozessrechts im Reformzeitalter* (prof. dr. Kálmán Kovács, Budapesta) ; *Schwurgerichtsverfahren bei Pressdelikten in Ungarn nach dem Ausgleich* (prof. Gábor Máthé, Budapesta).

Dreptul penal austriac a fost analizat în evoluția lui de către prof. dr. Karol Rebro (Bratislava) în comunicarea *Die strafrechtlichen Bestimmungen in „Summa legum”*, prof. Wilhelm Brauneder (Viena) : *Das Strafrecht in den österreichischen Polizeiordnungen* și de prof. Wolfgang Rüdiger Mell (Viena) : *Ein Vertreter einer naturalwissenschaftlichen Strafrechtstheorie in Wien*.

În legătură cu evoluția concepțiilor juridice și a dreptului penal pozitiv în țările coroanei Boemiei au fost dezvoltate conferințele : *Das Verbrechen und die Strafe in der böhmischen Ständegesellschaft des XV. – XVI. Jahrhunderts* (prof. dr. Karel Maly, din cadrul Institutului de Istoria Dreptului din Praga) și *Johannes Honterus und das römische Strafrecht* (prof. dr. István Kállay, Budapesta).

Dreptul penal polon a fost urmărit în evoluția lui în următoarele comunicări : *Das Strafrecht in den Statuten der polnischen Städte bis zum Ende des XVIII. Jahrhunderts* (prof. dr. Witold Maisel, din cadrul Universității din Poznań *Woprosy ugotownego prawa i sudoproizwodstwa w armianskych poselenijach na teritorii Polszy XIV—XVIII ww* (prof. dr. Wolodymyr S. Kulczycki, de la Universitatea din Lwow); *Wwiedienije russkogo ugotownogo prawa w Carstwie Polskom* (Prof. Dr. Władysław Cwik de la Universitatea din Lublin) și *Strafsystem der Franziscana in der Jurikatur der Krakauer Gerichte*. (prof. dr. Lesław Pauli, din cadrul Institutului de Istoria Dreptului din Cracovia).

Despre legislația penală de excepție aplicată în Bulgaria în anii dictaturii regale a tratat cercetătoarea dr. Fanny Milkova (Sofia) sub titlul de *La législation pénale d'exception en Bulgarie durant la période de 1924 — 1934*.

Legislația penală a Greciei moderne a fost analizată de prof. dr. Johannes Irmischer (Berlin) : *Das Strafrecht des modernen Griechenlands*.

În sfârșit, o temă mai deosebită față de tematica congresului a fost tratată de prof. Dr. Adam Wiliński (Lublin) : *Bemerkungen zur Terminologie des Tetschlags im römischen Strafrecht vor der Zeit Konstantins des Grossen*.

Ședințele au avut loc, cum arătam, în sala mare din *Collegium Novum*, fiind prezidate, pe rând, de câte un delegat din fiecare țară. Din partea colectivului românesc au prezidat astfel prof. dr. Emil Cernea și dr. Alexandru Herlea. Intervențiile și discuțiile pe marginea comunicărilor au fost destul de animate.

Atât comunicările, în sinteză, cât și intervențiile, urmează să formeze obiectul unui volum publicat de Institutul de Istoria Dreptului din Cracovia, termenul de apariție fiind fixat în 1975.

Participanții la colocviu au fost îndrumați să viziteze castelul Wawel și diferitele muzee și clădiri istorice din Cracovia, ca și castelul marchizilor Wielopolski de la Pieskowa Skala, unde organele locale au oferit o recepție membrilor colocviului.

Rezultatul științific al colocviului este pozitiv. Din analiza comparativă a evoluției sistemelor de drept penal în Europa centrală și răsăriteană (cu repere comparative în dreptul penal feudal francez și italian și în dreptul penal roman și eclesiastic s-au putut degaja anumite tendințe de evoluție asemănătoare a principiilor mari de drept penal și a tehnicilor procedurii penale, de la epoca la epocă.

În toate cazurile, linia de evoluție este rezultatul îmbinării unui număr de tensiuni, care pot fi : economico-sociale (năzuințele și nevoile societăților respective) ; politice (stadiul relațiilor dintre conduși și conducători în diferite epoci și la diferite latitudini ; ideologice (influența anumitor sisteme consacrate, cum ar fi de pildă sistemul dreptului roman reactualizat în urma activității îndelungate a glosatorilor de la Universitatea din Bolonia, începând cu ultimii ani ai secolului al XI-lea.). În sfârșit, în unele cazuri, linia de evoluție a dreptului penal a putut suferi influența unor mari personalități, fie intelectuale (în speță, Bartolo de Sassoferrato, Beaumanoir, Iohannes Honterus), fie politice (în speță, împăratul Iosif al II-lea).

Și în domeniul dreptului penal *jocul modelelor* a fost frecvent deosebit de rodnic. Astfel, dreptul penal feudal, mai ales în domeniul infracțiunii feudale prin excelență, *felonia* (*hienenia*, în dreptul românesc) a fost puternic influențat de practica țărilor adiacente. Tot astfel, procedura inchizitorială folosită în dreptul penal eclesiastic a influențat procedura penală a țărilor catolice, înlocuind cu vremea procedura orală (cu recurs frecvent la ordalii sau la duelul judiciar) specific feudalismului germanic timpuriu. Toate țările din centrul Europei au suferit impactul dreptului germanic, mai ales sub forma dată acestui drept în legislația habsburgică. În sfârșit, în țările Europei răsăritene, modele penale occidentale au venit, de la o anumită epocă (din secolul

Luminilor) să se combine cu modele penale bizantine sau orientale, producând în unele cazuri sinteze deosebit de interesante pentru cercetătorul instituțiilor juridice și sociale ale diverselor țări europene.

Colocviul de la Cracovia a dovedit, o dată mai mult, importanța esențială a cercetărilor comparate, încrucișate și interdisciplinare pentru promovarea științelor istorice și sociale.

Dan A. Lăzărescu

COLOCVIUL INTERNAȚIONAL „Istanbul — punte de legătură între culturile balcanice, mediteraneene, slave și orientale (secolele XVI — XIX)”.

Colocviul organizat de Asociația Internațională de Studii Sud-Est Europene (AIESEE) în colaborare cu Comisia turcă pentru UNESCO, Comitetele internaționale de studii slave și ale Asiei Centrale, Comisiile internaționale de istorie maritimă și studii asupra Mediteranei, aflat sub înaltul patronaj al UNESCO și dedicat celei de-a 50-a aniversări a Republicii Turcia, a reunit la Istanbul între 15 și 20 octombrie 1973 circa 50 de cercetători din Republica Federală Germania, Bulgaria, Statele Unite ale Americii, Franța, Marea Britanie, Grecia, Ungaria, România, Tunisia, Turcia, Uniunea Sovietică și Iugoslavia.

Manifestarea a fost precedată de o ședință solemnă a Biroului AIESEE, consacrată celei de-a 50-a aniversări a Republicii Turcia și care a avut loc la Ankara între 12 și 13 octombrie 1973. Colocviul a debutat prin alocuțiunile prezentate în dimineața zilei de 15 octombrie, în onoarea celei de-a X-a aniversări a AIESEE.

În după amiaza aceleiași zile, lucrările colocviului au început prin expunerea lui Halil Inalcik (Turcia) referitoare la *Dezvoltarea Istanbulului ca metropolă turco-otomană*. Lucrările au continuat prin rapoarte și comunicări grupate în cadrul a 3 teme și anume: 1. *Răscrucea Istanbulului — convergență a drumurilor maritime și continentale*.) la care raportul general a fost prezentat de Hélène Ahrweiler și Michel Mollat — Franța); 2. *Viața orașenească — organizarea social-economică a orașelor în provinciile Imperiului otoman; centralizare și regionalism; structuri sociale; mod de viață* (raportul general prezentat de Nikolai Todorov-Bulgaria); 3. *Schimburi culturale între Balcani și Orient de-a lungul Istanbulului, arte figurative; arte decorative; meșteșuguri; Cantemir* (introducere prezentată de Mihai Berza — România).

Membrii delegației române au luat parte la lucrările colocviului prin următoarele contribuții: *Orașele românești și legăturile lor cu Istanbulul în secolul al XVI-lea* (Ștefan Ștefănescu); *Monezile* (Octavian Iliescu); *Contacte și schimburi literare între culturile balcanice* (Virgil Cindea; — în absența autorului comunicarea a fost citită de Emil Condurachi); *Omagiul lui Cantemir* (Mihai Berza). Viața și opera lui Dimitrie Cantemir au făcut deasemeni obiectul altor două comunicări, prezentate de Hera Vranoussis (Grecia), *Răspîndirea operei lui Dimitrie Cantemir în Imperiul otoman și în lumea grecească*, și respectiv M. V. Vinogradov (URSS), *Dimitrie Cantemir în Rusia*.

Rapoartele și comunicările colocviului de la Istanbul au suscitad numeroase și fructuoase intervenții, spre marel profit al tuturor participanților. În fine, vibrantul omagiu adus de prof. Mihai Berza lui Dimitrie Cantemir a pus capăt lucrărilor propriu-zise ale colocviului, într-o

atmosferă de colaborare perfectă și cordială, care a domnit de-a lungul întregii durate a acestei manifestări internaționale. Ședința de încheiere a fost marcată prin alocuțiunile rostite de Halil Inalcik (Turcia), Michel Conil-Lacoste (Franța, reprezentant al UNESCO), Nikolai Todorov (Bulgaria), Emil Condurachi (România) și Bedrettin Tuncel (Turcia).

Octavian Iliescu

CĂLĂTORIE DE STUDII

Între 25 ianuarie — 5 februarie 1974 am efectuat o călătorie de studii în R. P. Bulgaria în cadrul acordului de colaborare cu Academia bulgară de științe. Pentru tema de colaborare „Formarea statelor naționale român și bulgar”, am studiat, în limita posibilităților pe care le-am avut, unele aspecte ale relațiilor româno-bulgare în faza mișcărilor din cele două țări pentru desăvârșirea statelor naționale respective (sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea), în special *modul cum a fost văzută și înțeleasă lupta de eliberare națională a românilor din Austro-Ungaria (1894 — 1918)*. Acest subiect corespunde laturii românești a temei amintite — adică mărturiilor referitoare la sprijinul opiniei publice românești din Transilvania și Banat în favoarea luptei de eliberare națională a popoarelor balcanice, ca urmare a situației asemănătoare în unele privințe, a românilor, sârbilor, bulgarilor, care continuau să lupte contra dominației străine (otomane sau habsburgice), pentru întregirea statelor lor naționale. Este vorba de o adevărată campanie de presă și alte manifestări românești elocvente, de înaltă ținută morală și politică, în cursul căreia și-au spus cuvântul cei mai de seamă militanți și cele mai reprezentative organe de presă („Luceafărul”, „Românul”, „Drapelul” ș. a.), în formulări profunde („ideea națională își serbează triumful în Balcani” — Valeriu Braniște), ce exprimau, deschis, în această relație, speranța în eliberarea națională a popoarelor oprimate de „monstrul cu două capete”.

Această temă permite o interesantă paralelă istorică; ea este încă neabordată în literatura istorică din cele două țări, care a tratat pînă acum, pe larg, îndeosebi relațiile româno-bulgare din epoca clasică, a renașterii naționale bulgare, cu centrele ei importante din țara noastră. Este cu atât mai important și necesar deci, după părerea noastră, să se încerce, chiar cu oarecare eforturi, deschiderea unor noi orizonturi ale cercetării, care să permită durarea unor noi punți; în acest sens, credem că tema propusă de noi poate oferi asemenea posibilități.

Am fost primit, din partea Institutului de balcanistică, de colegii Radoslav Popov și Bojidar Samargiev cercetători la Institut. În ziua sosirii (25 ian.), avea loc festivitatea aniversării a 10 ani de activitate a Institutului de balcanistică, la care am fost invitat.

Cercetările mele s-au desfășurat în principal în fondurile Bibliotecii naționale „Kiril și Metodiu”. Am reținut o seamă de materiale referitoare la Transilvania, destul de bine reprezentată pentru problemele ei esențiale și ale prezenței unei populații bulgare peste Carpați, dar mai palid prezentă pentru tema ce-mi propuneam. Am întocmit o listă de periodice ce ar trebui cercetate pentru tema amintită, din care am parcurs: *Mir, Svoboda, Preaporef, Bălgarska sbirka, La Bulgarie, Democratiqueski pregled, Säverenik, Misäl, Narodni prava ș. a.* Procesul Memorandumului de la Cluj este destul de larg prezentat în „Svoboda”, fără comentarii însă; chiar dacă nu toate informațiile sînt riguros exacte, reține atenția faptul că se merge adesea la detalii, la descrierea atmosferei din oraș, a solidarității românești exprimată în participarea maselor, la

redarea cuvîntului unor acuzați principali (Rațiu, Lucaciu, Coroianu ș. a.), a unor avocați etc., precum și a marii manifestații de la București în sprijinul cauzei românilor transilvăneni. Momentul de la *sfârșitul anului 1918* care marchează încheierea procesului de formare a statului național român, desăvîrșirea acestuia, este însă palid prezentat în presa bulgară, ce exprima situația grea în care ajunsese țara vecină, ca urmare a politicii cercurilor ei conducătoare. Știrea despre Unirea românilor ajunge, pe ocolite, abia la 5 decembrie, printr-o telegramă din Lyon, reproducă stereotip de toată presa bulgară, în care se vorbește despre *provinciile românești* ce s-au unit cu România, de bucuria nemărginită a populației, de aderarea sașilor. *Între cele două momente amintite* (1894 — 1918) sînt de menționat unele materiale despre Transilvania din „Bălgarska sbirka” Îndeosebi, din „Democraticeski pregled” ș. a. În general, puținele materiale referitoare la Transilvania și la românii de acolo, apar în legătură cu situația de ansamblu din Austro-Ungaria, cu lupta de eliberare națională a popoarelor slave, îndeosebi în momentele și în cercurile care promovau orientarea filorusă, după conturarea conflictului ce va opune Rusia țaristă Austro-Ungariei. Am mai cercetat și alte materiale referitoare la relațiile româno-bulgare (ecoul răscoalei din 1907, relațiile socialiste româno-bulgare, lucrările lui C. Dobrogeanu-Gherea și Cr. Rakovski publicate în Bulgaria, relațiile din perioada renașterii naționale bulgare oglindite în perioada imediat următoare, relații culturale, literare ș. a.).

Consider că cercetările în tema ce mi-am propus merită a fi continuate, de ambele părți, iar călătoria efectuată — ca utilă, permițînd contacte științifice interesante cu colegii bulgari, cunoașterea unor surse de documentare, a unor aspecte social-culturale din țara vecină și prietenă.

Alexandru Porțeanu

C R O N I C A

În ziua de 26 ianuarie 1974, la Piatra Neamț a avut loc solemnitatea dezvelirii statuii lui Ștefan cel Mare, proeminentă personalitate a istoriei poporului român.

La solemnitatea dezvelirii statuii au luat parte numeroși oameni ai muncii din județul Neamț, reprezentanți ai Consiliului Culturii și Educației Socialiste, ai organelor locale de partid și de stat, ai organizațiilor de masă și obștești.

Despre semnificația evenimentelor a vorbit Ștefan Boboș, membru al C. C. al P. C. R. prim secretar al Comitetului județean Neamț al P. C. R.

Statuia, înaltă de 6,50 m., este opera sculptorului Oscar Han.

În ziua de 15 februarie 1974, la Muzeul de istorie al R. S. România, a avut loc vernisajul expoziției „Fotografia aeriană în serviciul arheologiei”, prezentată de Institutul german pentru relațiile cu străinătatea din Stuttgart.

În ziua de 19 februarie 1974 Muzeul de istorie al Republicii Socialiste România, Uniunea Scriitorilor și Universitatea populară — București au omagiat, în cadrul unei manifestări, aniversarea a 350 de ani de la nașterea eruditului cărturar și umanist român, Dosoftei, personalitate a culturii românești, înscrisă în calendarul marilor aniversări UNESCO pe 1974.

În zilele de 26 — 27 februarie 1974, la Muzeul de istorie al Republicii Sôcialiste România s-au desfășurat lucrările unei sesiuni științifice organizată de Comisia de arheologie a Academiei de științe sociale și politice.

Sesiunea a avut ca obiective posibilitatea de a oferi specialiștilor o viziune de ansamblu asupra descoperirilor arheologice din anul 1973, prilejuirea unui schimb fructuos de opinii și informații asupra problemelor pe care le ridică în prezent cercetarea arheologică de teren.

În ziua de 4 aprilie 1974, la București, în Aula Academiei R. S. România a avut loc ședința comemorativă organizată cu prilejul împlinirii a 100 de ani de la moartea lui Eudoxiu Hurmuzaki, ctitor de seamă al istoriografiei românești moderne.

Manifestarea a fost organizată de Academia Republicii Socialiste România, Academia de Științe Sociale și Politice și Direcția Generală a Arhivelor Statului.

Cu acest prilej au fost audiate comunicările : *E. Hurmuzaki și familia sa*, de prof. Mihail Berza, membru corespondent al Academiei R. S. R. : *Activitatea lui E. Hurmuzaki în Comitetul revoluționar pașoptist de la Cernăuți*, de Maria Soveja ; *Corespondența lui E. Hurmuzaki cu personalități ale vieții politice din România*, de Ion Pușcaș ; *E. Hurmuzaki și istoriografia epocii*, de dr. Dan Berindei ; *Activitatea istoriografică a lui E. Hurmuzaki* de dr. Lucian Boia.

În zilele de 28 februarie — 2 martie 1974 la București s-a desfășurat sesiunea extraordinară a adunării generale a Academiei Republicii Socialiste România.

În cursul dezbaterilor înaltului for științific s-au discutat și aprobat activitatea desfășurată în perioada 1970 — 1973, planul de cercetare pe anul 1974, precum și noul Statut al Academiei Republicii Socialiste România.

În cadrul sesiunii extraordinare au fost alese noile organe de conducere ale Academiei, precum și noi membri.

Ca președinte al Academiei Republicii Socialiste România a fost ales academicianul Miron Nicolescu, ca vicepreședinți — academicienii Cristofor Simionescu, Șerban Țițeica, Ștefan Peterfi, Ion Anton.

Secretar general a fost ales prof. George Ciucu, membru corespondent al Academiei R. S. R.

La secția de științe istorice ca membri titulari au fost aleși prof. univ. dr. docent Constantin C. Giurescu și prof. univ. dr. docent Ștefan Pascu, iar ca membri corespondenți prof. univ. dr. Ladislau Banyai și prof. univ. dr. Ștefan Ștefănescu.

În ziua de 2 martie 1974, în încheierea lucrărilor sesiunii extraordinare a Adunării generale a Academiei Republicii Socialiste România a avut loc festivitatea decernării premiilor Academiei R. S. R. pe anii 1969, 1970, 1971, 1972.

Valoarea și numărul mare de lucrări premiate ilustrează pregnant avântul științei și culturii românești contemporane.

Reproducem în continuare, din lunga listă a premiilor, pe cele acordate în domeniul istoriei.

1969

Premiul „VASILE PÂRVAN” — Lucrarea : „Ilirii, istoria, limba și onomastica, romanizarea”.
Autor : Ion I. Russu.

Premiul „NICOLAE BĂLCESCU” — Elaborarea lucrării „Documenta Romaniae Historica. B. Țara Românească”, volumele XXII și XXIII. Autor : Damaschin Mloc.

Premiul „ȘTEFAN GHEORGHIU” — Lucrarea „Alianța clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare în România”. Autori : *Maria Ungheanu, Acașiu Eged, Gheorghe Matel, Nicolae Marcu, Paraschița Nichita, Nicolae Petrovici, Nicolae Popescu, Vasile Topalu.*

1 9 7 0

Premiul „VASILE PĂRVAN” — Lucrarea : „Die Äxte und Beile in Rumänien I”. Autor : *Alexandru Vulpe.*

Premiul „NICOLAE BĂLCESCU” — Lucrarea : „Țara Maramureșului în veacul al XIV-lea”. Autor : *Radu Popa.*

Premiul „ȘTEFAN GHEORGHIU” — Lucrarea „Dictatura regală” Autor : *Alexandru Gh. Savu.*

1 9 7 1

Premiul „VASILE PĂRVAN” — Lucrarea „Riturile funerare la daci și daco-romani”. Autor : *Dumitru Protase.*

Premiul „NICOLAE BĂLCESCU” a) Lucrarea : „Oltenia sub stăpînirea austriacă”. Autor : *Serban Papacostea.* b) Lucrarea : „Academiile domnești din București și Iași”. Autor : *Ariadna Camariano-Cloran.*

Premiul „ȘTEFAN GHEORGHIU” — a) Lucrarea : „Diplomația României și problema apărării suveranității și independenței naționale în perioada martie 1938 — mai 1940”. Autor : *Viorica Moșuc.* b) Lucrarea : „Marea conflagrație a secolului XX. Al doilea război mondial”. Autori : *Gheorghe Cazan, Ion Cupșa, Alexandru Vianu, Gheorghe Zaharia.*

1 9 7 2

Premiul „VASILE PĂRVAN” — Lucrarea : „Coconi. Un sat din Cîmpia Română în epoca lui Mircea cel Bătrîn”. Autor : *Nicolae Constantinescu*; b) Lucrarea : „Păciul lui Soare. vol. I Cetatea bizantină”. Autor : *Petre Diaconu.*

Premiul „NICOLAE BĂLCESCU” — a) Lucrarea „Ideile politice și iluminismul în Principatele Române”. Autor : *Vlad Georgescu.* b) Lucrarea „Relațiile agrare din Țara Românească în secolul al XVIII-lea”. Autor : *Florin Constantiniu.* c) Lucrarea „România în anii neutralității 1914—1916” Autor : *Constantin Nușu.*

Premiul „ȘTEFAN GHEORGHIU” — a) Lucrarea „Înțelegerea balcanică”. Autor : *Eliza Câmpus* b) Lucrarea : „Dunărea în istoria poporului român”. Autori : *Julian Cârțină, Ilie Steftinc.*

TEZA DE DOCTORAT

În ziua de 25 februarie 1974, în fața Comisiei de doctorat a Facultății de Istorie a Universității din București, a avut loc susținerea publică a tezei de doctorat *Populația Țării Românești în anii 1739 — 1831 și inconsistența teoriei „depopulării”*, elaborată de *Louis Roman*.

Lucrarea cuprinde 8 capitole : cap. I — „Problema abordată” ; cap. II, „Elementele calculului regresiv” ; cap. III „Migrația externă în raport cu Moldova și Rusia” ; cap. IV. — „Migrația externă în raport cu Transilvania” ; cap. V, „Migrația externă în raport cu Banatul” ; cap. VI. — „Migrația externă în raport cu hasurile și pașalicurile otomane” ; cap. VII. — „Inconsistența teoriei depopulării” ; cap. VIII ; „Concluzii finale”.

În afară de capitolele menționate lucrarea mai cuprinde : Cuvînt înainte, Anexe, bibliografie și lista prescurtărilor. Comisia de doctorat a fost formată din : prof. univ. dr. Aron Petric președinte ; prof. univ. dr. docent Ion Ionașcu — conducător științific ; prof. univ. dr. Ștefan Ștefănescu, prof. univ. dr. docent Ștefan Pascu, prof. univ. dr. docent Constantin C. Giurescu — membri.

Comisia de doctorat a hotărît în unanimitate să acorde lui *Louis Roman* titlul științific de doctor în istorie.

CONSTANTIN CORBU, *Țărănimea din România în perioada 1848—1864*, București, Edit. științifică, 1973, 273 p.

Preocupările lui Constantin Corbu pentru cercetarea situației țărânimii, a luptei ei în diferite etape istorice ale secolului trecut, sînt bine cunoscute specialiștilor¹. Recent, prof. univ. Constantin Corbu a publicat, în Editura științifică, o nouă și interesantă monografie intitulată *Țărănimea din România în perioada 1848 — 1864*, întregind, astfel, ciclul complet al studierii istoriei țărânimii și a luptei ei pentru pămînt și o viață mai bună de-a lungul celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea.

Lucrarea, — bazată pe o informație deosebit de bogată edită și inedită, — cercetează configurația, evoluția și implicațiile mișcărilor țărănești din perioada atît de frămîntată a istoriei noastre naționale, cum este aceea dintre revoluția de la 1848 și reforma agrară din 1864. Evident, studii și articole privind un aspect sau altul al luptei maselor țărănești din perioada 1848 și 1864 s-au scris în revistele de specialitate. Dar, o lucrare monografică, care să îmbrățișeze întreaga problematică a istoriei țărânimii și a luptei ei, a lipsit pînă în prezent. Este meritul autorului de a fi încercat să reconstituie veridic situația și lupta țărânimii din a doua jumătate a secolului trecut, de a fi conturat semnificația și locul țărânimii în perioada istorică cuprinsă între revoluția de

la 1848 și reforma agrară din 1864, de a fi prezentat lupta țărânimii strîns împletită cu lupta întregului popor pentru înlăturarea relațiilor de exploatare și asuprire. „Pe parcursul frămîntatei istorii a poporului român, — arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu la recenta Conferință pe țară a cadrelor de conducere din unitățile agricole de stat și cooperatiste — țărănimea a constituit, timp de sute și sute de ani, principala forță socială, patriotică, progresistă, revoluționară a societății; ea a jucat rolul hotărîtor atît în dezvoltarea economico-socială, în creșterea forțelor de producție din țara noastră, cît și în lupta pentru dezvoltarea și păstrarea ființei naționale...”

Folosind vastul material depistat (documente ale vremii, presa, literatura istorică și social-politică), autorul și-a structurat materialul în cinci mari capitole :

I. Semnificația problemei țărănești din anii 1848 — 1864 ; II. — Satul românesc în anii 1848 — 1864 ; III. — Țărănimea în revoluția de la 1848 ; IV. — Lupta țărânimii pentru deziderate sociale și naționale în perioada 1849 — 1959 ; V. — Abolirea clăcii și înfăptuirea reformei agrare, direcție principală a luptei țărânimii în anii 1859 — 1864.

Socotim că un capitol separat ar fi trebuit dedicat și luptei țărânimii pentru Unire ; aportul ei la marele act al făuririi statului național este analizat doar într-un paragraf, e drept substanțial (aproximativ 20 pagini), intitulat „Masele țărănești în mișcarea gene-

¹ A se vedea : Constantin Corbu, *Țărănimea din România între anii 1864—1888*, București, Edit. științifică, 1970 ; C. Corbu și A. Deac, *Mișcările și frămîntările țărănești în România la sfîrșitul secolului al XIX-lea (1889 — 1900)* ; București, Edit. științifică, 1965.

rală a poporului român pentru făurirea statului național”.

În primul capitol, autorul a conturat semnificația problemei agrar-țărănești care a întretinut și amplificat conflictul de clasă cu feudalismul, locul țărănimii ca principală forță economică și socială în perioada respectivă. Se evidențiază faptul că țărănimia — deși neorganizată, fără o viziune cristalizată a obiectivelor fundamentale de care depindea progresul țării — a reprezentat cel mai puternic și mai activ potențial revoluționar. Ea a înfruntat exploatarea fie direct, în puternice înclăștări de clasă, fie prin opoziția permanentă împotriva claselor dominante. Ideea fundamentală a acestui capitol este aceea a prezenței active a maselor țărănești în pregătirea și desfășurarea marilor momente care au marcat dezvoltarea societății românești pe drumul progresului social: revoluția de la 1848, Unirea Principatelor, reforma agrară de la 1864. În toate aceste momente menționează autorul — „țărănimia a acționat ca o forță motrice, a manifestat un înalt eroism, combativitate și consecvență revoluționară” (p. 15). Pe de altă parte, angajarea țărănimii alături de alte forțe sociale în revoluția de la 1848, participarea ei la vigouroasa luptă desfășurată pentru constituirea statului național român, au conferit problemei agrare și țărănești o importanță deosebită, au făcut ca problema țărănească să constituie unul din punctele de înfruntare politică, au înscris în prim-planul preocupărilor revoluționare de la 1848 necesitatea înlăturării relațiilor feudale la sate, eliberarea și împroprietărirea țăranilor. Sînt, de asemenea, reliefate interesul și luările de poziție ale istoricilor, economiștilor și oamenilor politici față de problema țărănească, cea mai arzătoare problemă socială a țărilor române la mijlocul veacului trecut — a cărei soluționare se impune în mod imperios; de asemenea sînt arătate punctele de vedere asupra acestei probleme după 1864.

Contribuții importante aduce autorul monografiei, la care ne referim, și asupra configurației satului românesc între anii 1848 — 1864, analizînd pe bază de cifre, date, fapte și procente situația țărănimii și locul ei în economia țării (p. 40 — 45), relațiile agrare

(p. 45 — 68), administrația la sate (p. 69 — 73), profilul spiritual al țăranului în epoca respectivă (74 — 89) și atitudinea social-politică a maselor țărănimii între anii 1848 — 1864 (p. 90 — 96). Concluzia desprinsă de autor din multitudinea fenomenelor economice, sociale și politice expuse în acest capitol este aceea că „satul românesc exercită o funcție social-politică, puternică, fiind, de fapt, unul dintre cele mai puternice bastioane ale înfruntării maselor de oameni ai muncii cu exploatarea” (p. 95), că în complexitatea vieții sociale a satului trebuie căutate elementele care au contribuit la declanșarea luptei țărănimii.

O atenție specială acordă autorul analizei țărănimii în revoluția de la 1848. În cele peste mai bine de 60 de pagini (este, de altfel, capitolul cel mai mare al monografiei), valorificînd bogatul material edit, autorul înfățișează tabloul impunător al frământărilor și mișcărilor țărănești din timpul revoluției de la 1848. Sînt larg analizate mișcărilor sociale ale țărănimii din preajma revoluției din 1818 în scopul dobîndirii unor deziderate. Deși formele de luptă ale acesteia erau cele obișnuite: plîngerii, nesupunerea de clacă, fuga de pe moșii, intrarea cu forța pe pămînturile boierești, incendierea produselor acestora, în anii premergători revoluției — remarcă autorul — apare un element nou, și anume „tendința țăranilor de a trece la o ridicare generală pentru a lovi în rîndurile feudale care deveniseră insuportabile” (p. 98).

Un paragraf special este consacrat participării țărănimii la revoluție, marșului ei triumfal de la Islaz la Craiova, și mai apoi în capitala țării, apărării revoluției. Un deputat, evocînd o jumătate de veac mai tîrziu evenimentele revoluționare de la 1848, participarea înflăcărată a maselor țărănești în tumultul revoluției de la 1848, arăta: „Țăranii de prin satele prin care trec revoluționarii le ies voiși în cale, căci ei ridicase steagul desrobirei, steagul ridicării clăcii, steagul împroprietării țăranului. Cînd ajunge la Craiova ceata de la Islaz era o oaste întregă și dacă ea nu era înarmată cu tunuri și puști cu repetiție, era însă înarmată cu suferințele și asupririle a zece de ani de oropsiri și apăsări ale

regulamentelor organice și neorganice sub care hălăduise până atunci...² Luptînd pentru victoria revoluției, masele țărănești luptau pentru îmbunătățirea stuației lor materiale; în acest scop, ele au participat activ la distrugerea unor documente care legiferau vechile rînduiri, susținînd, cu toată energia lor, proclamația de la Izlaz, care, în concepția lor, constituia — așa cum remarcă autorul monografiei — „o adevărată constituție a țării” (p. 131). Un moment semnificativ din timpul revoluției de la 1848, de asemenea, evocat de autor este și acela al acțiunii deputaților țărani în Comisia proprietății, care au justificat, cu argumente hotărîtoare, drepturile țărănimii asupra pămîntului, cerînd desființarea clăcășiei și impropietărirea.

Într-un subcapitol aparte (p. 133 — 146) sînt prezentate „mișcările țărănești din vara anului 1848” — formă de manifestare a revoluției la sate. În cadrul acestora, specifice și predominante erau refuzul îndeplinirii sarcinilor de clasă, incendierea și distrugerea recoltelor proprietarilor, luarea cu forța a produselor, intrarea pe moșii, răfuiala cu exploatații. De asemenea, sînt analizate pe larg acțiunile desfășurate de țărani în lunile septembrie — decembrie 1848, cînd Principatele au fost ocupate de armatele străine.

Un capitol important al monografiei analizează „Lupta țărănimii pentru deziderate sociale și naționale în perioada 1849 — 1859” (p. 159 — 194). Valorificînd un imens material documentar, în mare parte inedit, extras din fondurile arhivistice, autorul urmărește pe un plan larg formele de luptă, frecvența și intensitatea mișcărilor țărănești. Sub raportul aspirațiilor țărănimii, al acțiunilor sale, perioada 1849 — 1859 este o continuare a bătăliilor purtate de masele țărănești în cursul revoluției, perioada în care dorințele țărănimii de înlăturare a oricărei asupra și împilări, perspectivele ei de luptă imediată erau strîns legate de obiectivul de interes național care frămînta masele: Unirea Țării Românești cu Moldova, formarea statului național român. Lupta țărănimii dintre anii 1849 — 1859 este, așadar, nu numai socială,

dar și națională, și, chiar dacă acțiunile țărănimii s-au desfășurat de multe ori izolat, ele au ținut într-o permanentă eferescență satul românesc. Sînt înfățișate și analizate în acest capitol documente zguduitoare referitoare la situația țărănimii, vibrante strigăte de revoltă a acestora împotriva proprietarilor și arendașilor. În baza unui calcul, autorul apreciază că, între anii 1848 — 1859, au avut loc peste 300 de revolte (p. 164), cele mai puternice desfășurîndu-se în anul 1853. De remarcat că asemenea revolte se desfășurau în condițiile prezenței trupelor de ocupație.

Pe de altă parte, autorul semnalează că în fruntea acestor revolte cu caracter violent (mai ales cele din județele Dolj și Mehedinți) se aflau elemente care se remarcaseră și în comisia proprietății din timpul revoluției de la 1848.

Un aspect major relevat de autor este acela că, în perioada de largă agitație în toate clasele și păturile sociale, masele țărănești nu numai că nu se mai supuneau la efectuarea clăcii, dar își propuneau să acționeze nemijlocit pentru apărarea dezideratelor majore ale Unirii care, în concepția lor, era menită să conducă la întronarea spiritului de dreptate, la înlăturarea opresiunii din lăuntru și din afară. În acest spirit, autorul punctează faptul că nu întîmplător ridicările sociale formează cadrul imbinării organice dintre elementul social și național al luptei țărănimii pentru unire, că, în genere, țărănimea lega chestiunea unirii de chestiunea propriei descătușări. Referindu-se la aportul maselor țărănești la mișcarea generală a poporului român pentru făurirea statului național, autorul monografiei scrie: „Conștiința puternică a unității tuturor românilor, patriotismul fierbinte al maselor țărănești, legătura lor de sînge cu pămîntul țării, gîndul treaz la viitorul ei, sentimentul demnității și libertății naționale, toate acestea, insuflete de spiritul de dreptate socială, de ură împotriva oricărei împilări, au făcut din țărănimea română o activă și largă forță politică de masă a luptei pentru făurirea statului național român” (p. 175).

Pe drept cuvînt, Unirea era considerată de țărănime ca momentul salvării ei de apă-

² Dezbaterile Adunării Deputaților, 1896 — 1897, ședința de la 14 decembrie 1896, p. 201.

sarea boierului și a jugului străin. Ca atare masele țărănești au participat activ în cadrul Adunărilor ad-hoc „forma obștească reprezentativă de manifestare a țărănimii în planul vieții politice dar și sociale” —, unde problema țărănească a constituit obiectivul central al dezideratelor lor. În ianuarie 1859, în timpul alegerilor, mai ales în Țara Românească, țărănimea s-a angajat în masă, alături de masele orășenești, impunând, la 24 ianuarie, alegerea lui Alexandru Ioan Cuza.

Ultimul capitol al monografiei abordează problema abolirii clăcii și înfăptuirea reformei agrare din 1864, care, în genere, a schimbat condițiile de muncă și de trai ale țărănimii și a influențat dezvoltarea ei ulterioară. Analizând împrejurările care au impus decretarea reformei agrare, din 1864, autorul consideră, în mod just, că factorul hotărâtor l-au constituit masele țărănești, că reforma agrară a fost rezultatul nemijlocit al luptei țărănimii, care s-a aflat într-un permanent conflict cu marii proprietari și arendași. Formele de luptă folosite de masele țărănești pentru impunerea dezideratelor lor au fost mai ales refuzul de a efectua obligațiile de clacă și intrarea cu forța pe pământurile proprietarilor. Sint, de asemenea, analizate pe larg acțiunile mai viguroase ale maselor țărănești din perioada care a premers abolirii clăcii și înfăptuirii reformei agrare: răscoala grănicerilor din 1859 și puternica mișcare din ianuarie-februarie 1862 condusă de Mircea Mălălieru.

În încheiere (p. 233 — 242), autorul emite, concluzii ample, fundamentate, care, printre altele, sugerează specialiștilor noi probleme de investigație, ca, de pildă, aceea privind nașterea proletariatului în țara noastră. Se știe că una din sursele formării acestuia a constituit-o tocmai țărănimea, care, mai ales după reforma agrară din 1864, intrând în fabrici, a contribuit în mare măsură, alături de meseriași, la creșterea muncitorilor, la formarea proletariatului.

În dorința de a sublinia aportul important al forțelor sociale — al burgheziei, mai ales, și chiar al maselor țărănești, — la înfăptuirea momentelor majore din istoria modernă a țării noastre, autorul consideră (a se vedea paginile

16 și 23) burghezia ca o forță socială dej^a încheagată la 1848, deși aceasta era — cum just menționează la p. 110! —, „în curs de formare”. De asemenea, sintem de părere că țărănimii i se atribuie o conștiință mult prea ridicată pentru vremea respectivă, în mai multe rânduri autorul vorbind de faptul că țărănimea lupta „împotriva feudalismului” (p. 103, 110, 111), că acționa pentru „dărmarea vechii orinduirii” (p. 130), se înțelege a orinduirii feudale, că masele țărănești luptau pentru distrugerea vechilor rânduiri feudale” (p. 148). În fapt, lupta țărănimii nu viza direct orinduirea feudală, dar, prin lupta lor pentru îmbunătățirea condițiilor de efectuare a clăcii, pentru pământ, masele țărănești contribuiau la subzicerea rânduiriilor feudale.

Pe de altă parte, considerăm că, atunci când abordăm problema muncii salariale, răspindirea ei în agricultura țărilor române și mai apoi a României, în veacul al XIX-lea, trebuie să avem în vedere faptul că, datorită condițiilor lor specifice de dezvoltare — așa cum o dovedesc și datele statistice de la începutul secolului nostru — munca salariată în agricultură nu era uniformă pe întregul lor teritoriu, că ea era mai răspindită în Moldova.

Autorul analizează, uneori (vezi p. 103, 127, 139, 140, 141, 149, 161, 162, 164, 165) diferitele forme de luptă a țărănimii pe județe în ordinea alfabetică. După părerea noastră, prezentarea acestora în ordinea alfabetică și nu în ordinea așezării județelor în diferitele regiuni ale țării diminuează amploarea fenomenului, intensitatea lui.

Semnalăm totodată, faptul că Orășeni (p. 99), din județul Dolj, este, de fapt, Orășani, iar Ghidiciu (p. 203), din același județ, este Ghidiciu.

În concluzie, monografia lui Constantin Corbu se înscrie printre lucrările științifice valoroase ale istoriografiei noastre. Bine documentată și structurală, ea are meritul de a fi valorificat, cu multă pricepere, imensul material documentar edit și, totodată, de a fi adus în circuitul științific noi documente care permit cunoașterea în profunzime a situației și luptei țărănimii, aportul ei la înfăptuirea

marilor momente istorice dintr-o perioadă alt de frământată cum este aceea înscrisă între revoluția de la 1848 și reforma agrară din 1864.

Scrisă cu multă căldură, lucrarea oglindește saltul calitativ, gradul de maturizare înregistrat, în ultimul timp, de istoriografia noastră.

Mircea Iosa

IOSIF PATAKI, *Domeniul Hunedoara la începutul secolului al XVI-lea. Studiu și documente.* Edit. Academiei Republicii Socialiste România, București, 1973, CXIV + 352 p. + 17 figuri și 2 hărți,

După ce cu câțiva ani în urmă a apărut lucrarea fundamentală a academicianului David Prodan în care s-a realizat sinteza cea mai amplă a relațiilor feudale din Transilvania secolului al XVI-lea, publicația semnată de istoricul clujean Iosif Pataki pune la dispoziția cercetătorilor o prezentare monografică a unui singur domeniu, pe o perioadă relativ restrânsă de două decenii și jumătate. Este vorba de domeniul Hunedoara la începutul secolului al XVI-lea, mai precis între anii 1511 și 1536. Monografia profesorului Iosif Pataki este importantă din mai multe considerente. Izvoarele depistate și reproduse în volum permit o analiză detaliată, concretă asupra unuia dintre cele mai mari domenii feudale din Transilvania acelor timpuri. Asemenea izvoare cu referire la Transilvania de la începutul secolului al XVI-lea avem relativ puține. Este suficient să răsfoim volumul II din *Iobăgia* lui David Prodan și vom constata cu ușurință acest lucru. Domeniul Hunedoara era la acele timpuri un domeniu mare compus din 123 de sate și 6 târguri, de care țineau peste 1500 de familii de iobagi și între 167 și 177 familii de cneji și crainici. Din socotelile făcute de Iosif Pataki, rezultă o populație de aproape 10 000 de persoane. Interesul istoriografiei române față de materialele publicate în volumul recenzat este cu atât mai mare, cu cât ele conțin informații prețioase pentru o regiune de veche populație rurală românească, cum sînt părțile Hunedoarei și Hațegului. Izvoarele publicate permit o evaluare clară asupra rolului și rostului

cnejilor români, stabilirea numărului lor exact și fixarea mai precisă a stării sociale a acestei categorii

Îndeosebi socotelile de venituri și de cheltuieli, listele de cneji și de iobagi, descrierea domeniului de la sfîrșitul deceniului al treilea din secolul al XVI-lea, informațiile cuprinse în dările de seamă sau în corespondența dintre stăpînul domeniului și administrația lui permit o reconstituire a însăși structurii marelui domeniu feudal. Domeniul Hunedoara era unul din domeniile feudale laice, avînd în centru o puternică cetate cu rosturi importante de apărare a țării în fața înaintării otomane într-o perioadă cînd ea se afla în cea mai plină desfășurare a eforturilor sale spre centrul Europei și într-o zonă de imediat contact cu inamicul. Acest domeniu avea și alte trăsături specifice. Așezat într-o regiune deosebit de prielnică creșterii animalelor, ramura predominantă a vieții economice de atunci, domeniul dispunea de două materii prime, exploatarea și valorificarea cărora reprezenta o parte însemnată din veniturile realizate de stăpînul feudal. Este vorba de producția fierului și spălarea aurului.

Alegerea făcută de profesorul Iosif Pataki de a stringe și publica toate izvoarele inedite referitoare la domeniul Hunedoara pînă la 1536 este deci nu numai justificată ci și foarte fericită.

Monografia constă din două părți. În prima parte autorul realizează o largă expunere despre dezvoltarea domeniului Hunedoara de la 1409 de cînd ni s-au păstrat primele

informații și pînă la 1536, an în care el a fost vîndut de proprietarul său de pînă atunci Gheorghe de Brandenburg. Mai întîi ni se oferă informații despre formarea domeniului în secolulul al XV-lea, după care se trece la o prezentare largă a lui în prima jumătate a secolului al XVI-lea. Grosul materialului inedit adunat din diferitele arhive din țară și străinătate, se referă la anii dintre 1511 și 1533, perioadă în care domeniul se afla în stăpînirea lui Gheorghe de Brandenburg, căsătorit cu văduva ultimului descendent al Corvineștilor, Beatrice de Frangepan. Iosif Pataki, bun cunoscător al perioadei și a luptei dintre Ferdinand și Ioan Zápolya pentru coroana Ungariei, arată foarte convingător consecințele pe care le-au avut frămîntările politice și competiția pentru putere între cei doi adversari asupra veșii domeniului.

Partea cea mai mare și în același timp originală și inedită a studiului introductiv, se referă la organizarea domeniului. După cîteva informații despre rolul și locul cetății Hunedoara, autorul se ocupă pe larg de sistemul de administrare a domeniului, de organizarea ierarhică a acestei administrații, deslușind competențele și rosturile fiecăruia dintre verigile lanțului de administrare, începînd de la castelan și terminînd cu funcțiile cele mai mici. Sînt interesante informațiile date de autor cu privire la modul de retribuire a dregătorilor cetății și domeniului, a slujitorilor (ostași pedestri și călăreți) și a personalului angajat în îngrijirea animalelor sau la muncile din via alodială. Iobagii domeniului, viața și obligațiile lor constituie obiectul unui paragraf bogat în informații și idei noi. Subliniem că socotelile depistate au oferit autorului posibilitatea de a înfățișa cifric și în corelații proporția diferitelor forme ale rentei feudale (în bani, în natură și în muncă) din cadrul obligațiilor țărănești. Conscrierea satelor, listele de iobagi și de cneji permit o abordare mai concretă a unor probleme de demografie. Se poate constata ușor că aproape 90% din populația domeniului este formată din iobăgime, iar restul din cneji, crainici, meșteșugari, țirgoveți, dregători mici și mari, oșteni etc. Desigur, ținem seamă de precizarea autorului că

în cele 123 de sate trăia 76% din populația domeniului, iar restul de 24% în cele 6 ținuturi. Aceasta însă nu înseamnă, după părerea noastră, că toți cei ce locuiau în ținuturi făceau parte dintr-o altă categorie socială decît iobagii. În realitate caracterul precumpănitor agrar al ținuturilor, aflate pe teritoriul domeniului, rezultă foarte clar și din natura obligațiilor locuitorilor din aceste ținuturi. Cu excepția Hunedoarei și Hațegului, care, în virtutea privilegiului obținut, plăteau censul într-o sumă globală anuală și nu după sesia iobăgească, toate celelalte ținuturi suportă aceleași obligații ca și locuitorii satelor. Mai mult chiar și locuitorii din Hunedoara și Hațeg, suportau aceleași sarcini în ce privește obligațiile în natură. Fără a minimaliza existența ținuturilor subliniem totuși că ele nu demonstrează în sine „un început de urbanizare”, precum admite autorul. În fond, acest proces foarte complex, care presupune schimbări structurale de fond, în modul de viață a așezării și a locuitorilor ei nu poate fi nici sesizat, nici demonstrat pentru începutul secolului al XVI-lea. Oricum trebuie să apreciem în mod deosebit meticulozitatea autorului cu care a adunat informații noi și atât de valoroase cu privire la trecutul îndepărtat al unor așezări ca Hațeg și Hunedoara.

Referindu-ne strict la obligațiile iobagilor față de stăpîni, constatăm în cadrul acestora ponderea precumpănitoare a sarcinilor bănești (censul și dările extraordinare, răscumpărarea unor obligații, gloabele etc.). Rezultă de asemenea locul important pe care-l ocupă obligațiile în natură. Nici socotelile depistate și publicate, nici studiul introductiv al autorului nu ne conving de existența unor obligații la muncă, întrebunțate în cadrul alodiului, deși Iosif Pataki acordă un spațiu foarte mare problemei gospodăriei alodiale. Într-adevăr, via, aflată în regie proprie, era lucrată cu mîna de lucru salariată. Demonstrează și subliniază acest lucru însuși autorul. În ce privește fierăritul în cadrul căruia „Pădurenii” prestau munci diferite, el nu poate fi inclus în noțiunea de alodiu. Luînd în considerare datele oferite de Iosif Pataki rezultă că alodiul propriu-zis, adică pămîntul, are un scop destinat producției cerealiere,

lucrat cu forța de muncă a iobagilor, era înfîn. Întinderea lui nu depășea suprafața de 30 de hectare. Or, ce reprezintă 30 de hectare la un domeniu cu 123 de sate și 6 ȋrguri, cu o populație iobagă de peste 1500 de familii? În fond această suprafață abia egala suprafața de teren deținută de două sesii iobăgești. Credem, prin urmare, că pentru începutul secolului al XVI-lea de o gospodărie alodială în cadrul domeniului Hunedoara, nu putem vorbi, iar dacă o admitem, trebuie să reducem la proporțiile ei reale, la niște germeni foarte firavi. Lipsa completă a unor obligații în muncă agricolă, faptul că socotelile nu conțin nici un fel de știri despre felul și cantitatea muncilor agricole care să fi fost efectuate de iobagi pe gospodăria alodială nu se datorează, după părerea noastră, „știrilor incomplete din documente” ci faptului că o asemenea gospodărie alodială nu exista încă.

Am insistat asupra acestei probleme căci materialul adunat de Iosif Pataki și studiul său introductiv bogat documentat, în care problema gospodăriei alodiale ocupă un loc important, permit o abordare nouă a acestei teme de mult și larg dezbătută în istoriografia marxistă. În lumina informațiilor cuprinse în volumul referitor la domeniul Hunedoara apare destul de clar că trebuie să renunțăm la unele scheme și tipare învechite, depășite. În loc să ne străduim a înghesui informațiile și știrile oferite de izvoare în cadrele unor tipare strimbe, va trebui să studiem cu mai multă atenție realitatea așa cum este ea reflectată de izvoare. Numai pornind de la izvoare, vom putea să ne apropiem de cunoașterea a ceea ce numim prin terminologia noastră materialist-dialectică realitate obiectivă.

Examinând problema populației domeniului Hunedoara la începutul secolului al XVI-lea Iosif Pataki se referă într-un paragraf aparte la rolul cnejilor. Pentru istoriografia românească care de mult s-a ocupat și se ocupă de această temă, materialul oferit de autorul monografiei recenzate, este deosebit de interesant. Constatarea se referă nu numai la izvoarele publicate de Iosif Pataki pentru prima dată (de exemplu lista cnejilor din

1512), ci și la judicioasele constatări făcute în studiul introductiv (p. LXVI—LXXI). Prezentarea celor trei categorii de cneji (cnejii înobilizați, cneji ai cetății și cnejii comuni, adică juzii satelor), expunerea detaliată cu privire la starea materială și juridică a lor, cercetarea rostului și rolului militar al cnejilor sînt tot atitea aspecte față de care se manifestă un interes major în istoriografia românească.

Gospodărirea domeniului este un alt aspect amplu înfățișat în studiul introductiv al lui Iosif Pataki. Autorul dovedește că ne aflăm în fața unui domeniu care în urma unor condiții geografice și climatice ni se înfățișează cu o economie în care creșterea vitelor, îndeosebi cea a oilor și porcilor reprezintă ramura principală, dominantă. Rezultă din prezentare și structura economică proprie domeniului Hunedoara. Se poate vedea că veniturile domeniului se realizau în fond, alături de fierărie și spălarea aurului, din obligațiile în bani și în natură a iobagilor. Amintim în treacăt faptul că autorul oferă date și constatări noi cu privire la mult dezbătuta problemă a sistemului aconalia. Se știe că acest sistem era în uz în regatul feudal maghiar încă din secolul al XIV-lea. Țăranii răsculați la 1437 revendicau lichidarea acestui sistem. În ce a constat el în realitate era însă foarte greu de stabilit, mai ales că informațiile erau nu o dată contradictorii și destul de sporadice. Pe baza socotelilor și a altor izvoare privitoare la domeniul Hunedoara, Iosif Pataki stabilește că: „Prestațiile — atît din grîu, cît și din ovăz — erau stabilite aici pe baza sistemului *aconalia* (*akones*). Caracteristica acestui sistem era că trebuia dată o cantitate de cereale fixată în prealabil, independent de producția anului” (p. LVIII). Constatarea se pare a fi valabilă pentru domeniul Hunedoara în prima jumătate a secolului al XVI-lea. Regretăm doar că autorul nu argumentează mai pe larg această părere care se deosebește de altele, deși materialul documentar de care dispune, permitea acest lucru

Analizînd venitul domeniului, autorul se ocupă și de gospodăria țărănească, prezentînd mai pe larg veniturile realizate din pro-

ducția iobăgească. Dijma în cereale (griu și ovăz) și în animale (datul oilor, datul porcilor etc.) reprezenta o parte apreciabilă din venitul realizat de domeniul. În secțiunea realizată de autor asupra economiei domeniului ar fi fost interesantă încercarea de a stabili cum se realizau în cadrul gospodăriei țărănești aceste produse, cât reprezentau ele din producția totală a acestei mici gospodării, care constituia și în prima jumătate a secolului al XVI-lea singurul fundament al existenței economice a domeniului. Într-adevăr, cât putea să reprezinte gospodăria alodială redusă la suprafața a două-trei gospodării țărănești cu sesi întregi față de acele peste 1500 de gospodării de iobagi sau oameni liberi din care trăia în fond domeniul? Desigur problema este foarte dificilă căci izvoarele cât de bogat ar fi ele în informații, conțin foarte puține știri despre această unitate de bază a economiei feudale în perioada de care ne ocupăm. Cu privire la domeniul Hunedoara autorul nu dispune de urbarii pentru perioada pe care o tratează. Or, fără un asemenea izvor este greu de abordat problema gospodăriilor țărănești. Sarcinile suportate însă reflectă o realitate gravă. În fond asupra unei singure gospodării cădeau anual în medie cîte o cibă de grâu și ovăz, peste 600 de oi și miei, între 153 și 597 de porci anual la cele peste 1500 de gospodării iobăgești și mai mult de un florin anual de dări obișnuite și extraordinare pe lângă alte obligații și servicii. Se conturează astfel o imagine interesantă despre potențialul economic al gospodăriei iobăgești și materialul publicat de Iosif Pataki, care oferă puncte de reper pentru o abordare mai detaliată și mai concretă.

Domeniul Hunedoara avea două ramuri de producție specifice: exploatarea fierului și a aurului. Autorul prezintă informații atât asupra procesului de producție cât și asupra veniturilor realizate din aceste două ramuri.

Nu este lipsit de interes paragraful din studiul introductiv referitor la întrebuintarea veniturilor. Am reține cîteva din concluziile fundamentale ce se degajează din expunerea lui Iosif Pataki Veniturile realizate pe dome-

niu în natură (cereale, animale și vin) erau consumate de cei ce slujeau la cetate sau administrau domeniul. În multe cazuri aceste venituri în natură nici nu acopereau necesitățile. Astfel de exemplu, vinul obținut pe domeniul nu reprezenta decît o infimă parte din cel consumat de oamenii cetății. Se poate vedea clar că angajații cetății sau dregătorii domeniului erau retribuiți în parte cu produse (cereale, vin, produse animaliere etc.). Rezultă din calculele făcute de Iosif Pataki, că între 40 și 60% din cheltuielile domeniului erau însoțite de stăpînul feudal care trăia departe de domeniul, la curtea regală din Buda. Lui i se trimeteau sume în aur și în monede. Autorul subliniază că „în socoteli nu se găsesc cheltuieli care să dovedească vreo tendință de înzestrare” a domeniului.

Fără a diminua valoarea deosebită a studiului introductiv realizat cu multă competență de autor, credem că monografia profesorului Iosif Pataki se impune în cadrul realizărilor istoriografiei noastre pe anul 1973, mai ales prin excepționala importanță a izvoarelor pe care le-a pus la dispoziția cercetătorilor. Aceste documente (socoteli, diplome, scrisori și conscripții) redactate în limba latină și germană, conțin informații acoperind o gamă largă de aspecte economice, sociale și politice din existența unui mare domeniu feudal, cadru în care se desfășura viața colidină a satelor și locuitorilor lor. Cu titlu de exemplu, am amintit din cele peste 100 de documente reproduse, 7 care se referă la războiul țărănesc condus de Gheorghe Doja (toate editate pentru prima dată), două privitoare la mișcarea condusă de Ioan Nenada din 1527—1528, listele de cneji și de iobagi, socotelile de venituri și cheltuieli pe ani în șir etc. Autorul a atașat în anexe lista completă a localităților aparținătoare de domeniul Hunedoara, însoțită și de o hartă și o listă de prețuri și de plăți între anii 1511—1533. Lucrarea este însoțită de un indice util de nume și locuri. Regretăm însă că nu s-a întocmit și un indice de materii, care ar fi ușurat orientarea mai rapidă a cercetătorului în informațiile cuprinse în izvoarele publicate.

În prestigioasa colecție „Biblioteca istorică” a Editurii Academiei, monografia profesorului Iosif Pataki (a 39-a apariție în cadrul colecției) ocupă un loc bine meritat. Ea reprezintă o contribuție de prestigiu, con-

ținând izvoare față de care interesul istoricului cercetător nu va scădea niciodată, cu atât mai mult cu cât editarea lor a fost realizată la cele mai înalte exigențe.

Ludovic Demény

DUMITRU VELCIU, *Miron Costin*, București, Edit. Minerva, 1973, 298 p.

Remarcabilă personalitate a culturii românești, prezență activă în viața politică a Moldovei în secolul al XVII-lea, Miron Costin a captat interesul contemporanilor și al posterității.

Împlinirea, în anul trecut, a 340 de ani de la nașterea sa a fost, printre altele, omagiată de apariția monografiei lui Dumitru Velciu care continuă astfel preocupările, dovedite mai demult, pentru studiul unor momente reprezentative ale culturii noastre¹.

În primul capitol, *Miron Costin în fața istoriei literare*, Dumitru Velciu trece în revistă un număr impresionant de lucrări care au avut ca obiect de cercetare personalitatea sau opera lui Miron Costin, înregistrând punctele de vedere noi și mai ales salturile calitative produse în receptarea cât mai profundă a valorii artistice și istorice a scrierilor cronicarului. Această sinteză a modului cum a fost înțeles și privit Miron Costin pe parcursul a peste două secole de investigații aproape neîntrerupte ale istoricilor, istoricilor literari și lingviștilor determină pe autor să considere, în final, ca esențiale contribuția lui George Călinescu, pe planul analizei valorii literare, și pe cea a lui Șerban Cioculescu, pe planul descifrării caracterului complex al personalității cărturarului moldovean.

Cel de-al doilea capitol al cărții, *Omul public*, la începutul căruia autorul ne previne că n-a urmărit să redea în întregime, cu amănunte, biografia cronicarului, este desti-

nat analizării, din diverse perspective, a unor aspecte din viața și activitatea publică a lui Miron Costin. Au fost astfel atese, din politică și din viață, acele secvențe care ilustrează caracterul contradictoriu al comportării cronicarului în situații cât se poate de variate. Pentru a-și susține teza, autorul utilizează forța de convingere a exemplelor oferite de cercetarea unor asemenea momente semnificative. Confruntarea acestor exemple-cheie din cariera de diplomat, dregător și boier a cronicarului cu spiritul și atitudinile ce rezidă din opera sa scrisă l-a condus pe semnatarul monografiei la concluzia fermă că între aceste două laturi ale activității învâțatului moldovean — cea de om politic și cea de scriitor — există o sensibilă diferență, că imaginea reală a *omului* Miron Costin este cu totul alta decât cea făcută de *scriitorul* Miron Costin să transpară din operele sale.

Pe linia surprizelor pe care ni le oferă această nouă abordare a subiectului, Dumitru Velciu se pronunță, înția oară, pentru originea munteană a boierului moldovean. Apreciind ca deosebit de interesantă noua ipoteză și sperând că emiterea ei va reimpulsiona investigațiile asupra genealogiei familiei cronicarului, considerăm ca puțin convingătoare succinta, mai ales dacă o raportăm la amploarea lucrării, argumentare a ipotezei susținută de autor.

În afară de aceasta sesizăm — la p. 54 — o contradicție între a spune: „Nu poate încăpea în doială că, de la tatăl său, de la fratele mult mai mare, Alexandru, sau de la frații tatălui, Miron Costin nu a luat

¹ Dumitru Velciu, *Ion Neculce*, București, Edit. Tineretului, 1968.

cunoștință (subl. n.) despre acest însemnat amănunt genealogic care era originea munteană a familiei” și — la aceeași pagină, mai jos, — „Cum se poate explica preocuparea conștientă, deliberată (subl. n.) a lui Miron Costin de a ascunde originea sa munteană”. Cum putea ascunde în mod „conștient”, „deliberat” scriitorul Miron Costin această origine, dacă el nu și-o aflase? Încercarea cititorului de a se clarifica conduce, forțind puțin sensul primului citat, la raționamentul că nu de la rudele sale apropiate și-a aflat cronicarul obirșia munteană, ci, probabil, subînțeles, de la străini, răspuns care nedumerește. Personal bănuim o greșală de tipar produsă de prezența parazită a celui de-al doilea „nu” din primul citat.

Subordonându-se metodei de lucru enunțate pe care și-a propus-o cu privire la expunerea biografiei lui Miron Costin, autorul cărții urmărește numai coordonatele indispensabile unei corecte înțelegeri a gesturilor și concepțiilor eroului s.u. Familia Costin—refugiată, la 1634, în Polonia, de teama represaliilor turcești ce ar fi putut urma asupra hatmanului Costin care-i înșelase pe turci cu iminența unui atac căzăcesc asupra oștii lui Abaza-pașa — număra între membrii ei și pe abia născutul Miron. Favorizat de indignatul polon, obținut în 1638, tânărul pribeag studiază la școala latină a iezuiților din Bar, prilej de temeinică cunoaștere a istoriei și literaturii lumii greco-romane, care va constitui filonul principal al umanismului său. Contactul lui Miron Costin cu viața politică frământată a Poloniei va fi rodnic, viitorul cronicar creîndu-și relații politice folositoare.

Revenit în țară sub domnia lui Vasile Lupu, Miron Costin se va căsători câțiva ani mai târziu cu Ileana, fiica lui Ioan Movilă, frate al fostului domn Moise Movilă. Această reușită căsătorie îi aduce fiului fostului hatman, originar din Țara Românească, un rang social înalt precum și averea pe care soția sa o revendica în calitate de moștenitoare a lui Isac Balica, hatmanul ucis de Ștefan Tomșa în 1612. Documentele vremii folosite de Dumitru Velciu atestă cât se poate de grăitor

tenacitatea cu care Miron Costin ia rînd pe rînd în stăpînire de la foștii proprietari, în majoritatea cazurilor țărani sau boieri mărunți, satele asupra cărora uneori doar bănuia dreptul de moștenire al soției sale. Acest îndelungat proces, relevînd cât de mult datora Miron Costin mentalității feudale, l-a făcut unul dintre cei mai bogați boieri ai țării. Beneficiar al unei însemnate averi, cronicarul era îndreptățit să aspire la funcțiile cele mai de seamă ale aparatului de stat al Moldovei secolului al XVII-lea. Dar, pe linia inciziei între ceea ce a fost Miron Costin și ceea ce a căutat să pară, Dumitru Velciu surprinde prin aspectul amintit mai sus diferența între rapacitatea dovedită în procesele deschise pentru stăpînirea a noi moșii și spiritul de echitate, ostil abuzului, în care Miron Costin redactează cărțile emise în calitate de mare logofăt.

O deosebită importanță este acordată de semnatarul lucrării elementelor care, după părerea sa, au influențat, prin puterea exemplului și prin contactul direct, formarea concepției politice a lui Miron Costin așa cum se reflectă ea în acțiunile sale concrete. Sînt enumerate astfel cîteva personalități ale vremii a căror comportare a dezvăluit cărturarului ipocrizia, ingratitudea, lipsa de scrupule folosite ca arme politice. Miron Costin a asistat la desfășurarea politicii dublitate dusă de Grigore Ghica între turci și austrieci, apoi între turci și poloni, la iertările pe care le-a obținut de la Poartă ca urmare a sumelor de bani oferite. Sub domnia lui Ștefăniță Lupu sau a lui Iliș Alexandru a cunoscut mult discutatul act de trădare săvîrșit de Neculai Milescu Spătarul. Dintre străini a auzit de activitatea lui Nicolae Praznowski, episcop de Luck, mare cancelar al coroanei, a cărui specialitate politică era intriga. Cu ocazia campaniei turcești împotriva Căminței, Miron Costin a discutat cu Panait Nikussios, marele dragoman al Porții Otomane bănuț de a fi trădat, la Candia, în favoarea turcilor, garnizoana venețiană comandată de Morosini.

Dumitru Velciu consideră că exemplul acestor persoane și al altora a avut o influență hotărîtoare asupra caracterului croni-

carului, constituind pentru acesta o infuzie de ambiție și de dorință de mărire, încurajându-l în acțiuni. În cercetarea pe care o întreprinde pentru creionarea adevăratei personalități a lui Miron Costin autorul introduce ca esențiale exemplele oferite de oamenii politici amintiți.

Urmărind cele două coordonate directoare ale activității publice desfășurate de marele boier moldovean — politica antiotomană și susținerea intereselor clasei sale — lucrarea ne prezintă în continuare câteva momente politice din istoria Moldovei la care acesta a participat direct. Astfel ni se oferă o amplă analiză a actului de neangajare a lui Miron Costin la trecerea hotărâtă a lui Ștefan Petriceicu, în 1673, la Hotin, de partea polonilor, act care, contravenind flagrant cu politica filopotonă a cronicarului, s-a bucurat pînă acum de numeroase interpretări în încercarea istoricilor de a și-l explica. Amintim aici că neangajarea lui Miron Costin a fost definită de P. P. Panaițescu, unul din comentatorii cei mai prețuiți ai vieții și operei cronicarului, ca realism politic,² iar Ioan Moga scriind că, chiar după victoria polonă de la Hotin, moldovenii aveau convingerea că „trecerea de partea vecinilor de la nord (poloniei — n. n.) a fost o aventură”³ califică indirect rezerva lui Costin drept prudentă. Mai menționăm o altă ipoteză, aparținând tot lui P. P. Panaitescu: aceea că neaderrarea din 1673 fusese un act de patriotism, Miron Costin dorind atunci o Moldova autonomă în fața ingerințelor polone, pe cînd mai tîrziu, sub Constantin Cantemir, el va evolua spre o totală supunere a Moldovei față de poloni⁴.

Confruntarea acestor interpretări cu cea propusă de Dumitru Veleiu ne-a convins că pentru o corectă înțelegere a mobilurilor

gesturilor săvîrșite de Miron Costin în politica externă a țării sale cit și a poziției adoptate față de diverși domni trebuie să se țină în mod deosebit seama și de situația sa de reprezentant al intereselor marii boierimi moldovene. Procedînd în acest mod, autorul monografiei explică atitudinea lui Miron Costin ca rezultat al contrapunerii fățișe dintre politica sa antiotomană, filopotonă, și cea dictată de interesele clasei sale. În această situație Miron Costin a dat câștig de cauză liniei impuse de necesitățile marii boierimi care nu dorea ca Moldova eliberată de turci să fie condusă de Ștefan Petriceicu, provenit din boierimea măruntă și căruia inițiativa de a adera la poziția antiotomană a Poloniei i-ar fi întărit domnia.

Analiza actului de opunere din 1673 permite autorului observația, deosebit de importantă pentru întregirea portretului politic al cronicarului, că „pentru consolidarea boierimii, el a făcut temporar, concesiile unei alte idei care-i domină opera și activitatea practică, cum este eliberarea Moldovei de sub turci cu ajutorul militar al Poloniei” (p. 90). Iar pentru a lămuri mai bine caracterul contradictoriu al politicii costiniene, lucrarea sesizează că momentul Petriceicu fusese precedat de un altul la fel de important, dar mai puțin răsunător, deoarece n-a implicat o opțiune concretă din partea cronicarului — răscoala antiotomană condusă de Mihnea al III-lea. Și aceasta l-a pus pe Miron în situația de a da prioritate rațiunilor de clasă care au dezaprobat modul în care domnul Țării Românești înțelegea să se opună turcilor: cu sprijinul micii boierimi de țară, al slujitorilor militari, al țaranilor care se răscumpăraseră și împotriva dorinței marilor boieri munteni pe care-i tăiașe.

În *Letopisețul Țării Moldovei de la Aaron Vodă Incoace* Miron Costin enunță o serie de principii privitoare la inviolabilitatea domnului. Dar între litera acestor norme de comportare, scrise de cronicar, și activitatea concretă a marelui boier, lucrarea recențată semnalează o altă notă discordantă, definitorie pentru întregirea imaginii noastre despre Miron Costin. Este vorba de raporturile acestuia cu Constantin Cantemir. Cărturarul mol-

² Miron Costin, *Opere*, (București), 1958, p. 9—10; P. P. Panaitescu, *Influența polonă în vechea cultură românească*, p. 200.

³ Ioan Moga, *Rivalitatea polono-austriacă și orientarea politică a Țărilor române la sfîrșitul secolului al XVII-lea*, Cluj, 1933, p. 42.

⁴ P. P. Panaitescu, *Influența polonă în opera și personalitatea cronicarilor Grigore Ureche și Miron Costin*, București, 1925, p. 118.

dovean nu vedea cu ochi buni politica prudentă, oarecum inactivă, temătoare de represaliile turcilor, a domnului și a întreținut în permanență legătura cu Sobieski în ale cărui incursiuni antiturcești bătrânul Cantemir nu avea încredere, socotindu-le — nu fără temei — reduse ca eficiență reală.

Ca o contrapondere a expansiunii polone înspre Moldova, domnul Incheia, în februarie 1690, un tratat secret cu Imperiul habsburgic. Era clar că Miron Costin nu putea aproba acest act care contravenea intereselor polone.

Orientarea politică externă a domnului, originea sa, atitudinea acestuia de favorizare a micilor boieri au constituit pentru Miron Costin tot atâtea motive pentru care nu putea fi alături de Constantin Cantemir, opoziția dintre interesele domniei și cele ale marii boierimi filopolone fiind, așadar, evidentă.

Vinovat sau nu de a fi participat la complotul — inițiat, printre alții, și de Velicico — împotriva lui Cantemir, Miron va plăti cu viața nealinieră sa la politica domniei. Apreciind interpretarea nuanțată pe care autorul o dă relației Miron Costin — Constantin Cantemir, socotim însă prea categorică formularea că domnul era unul din instrumentele turcilor în Moldova (p. 113). Constantin Cantemir fusese înscăunat în Moldova cu sprijinul lui Șerban Cantacuzino care plănuise o alianță a celor trei țări române împotriva turcilor. Un instrument docil al acestora nu ar fi încercat o politică proprie încheind tratatul cu austriei din moment ce turcii îi garantau domnia, este adevărat, făcând tot mai greu față ofensivei imperialilor. Considerăm că, bun cunoscător al potențialului militar al Poloniei, cît și al capacității de reacție a Imperiului Otoman, Constantin Cantemir a căutat să se sustragă, cu abilitate, angajării ferme de partea unor acțiuni (ca incursiunile antiturcești ale lui Sobieski, vizînd chiar anexarea Moldovei) care nu-i puteau asigura stabilitatea în scaun⁵.

Omul, în opera scrisă, cel de-al treilea capitol al cărții, este consacrat sublinierii contrastului dintre activitatea practică a lui Miron

Costin și imaginea pe care ne-o oferă despre el scrierile sale, îndeosebi cele istorice. Odată evidențiat acest contrast, autorului i s-a impus inexorabil abordarea problemei obiectivității la Miron Costin.

Marea majoritate a istoricilor — între care și N. Iorga — și a istoricilor literari recunosc scriitorului o deplină obiectivitate. Ținînd însă seama de rezultatele cercetării efectuate, care i-au semnalat sensibile diferențe între *omul* Miron Costin și *cronicarul* Miron Costin, Dumitru Velciu nu împărtășește această părere, considerînd că mai ales opera istoriografică a dregătorului moldovean reprezintă „o încercare reușită de a transfigura — mai întîi pentru uzul contemporanilor și în al doilea rînd pentru posteritatea pe care o avea în mod permanent în vedere o serie de date și convingeri subiective personale, în adevăruri obiective, în măsură să fie privite și receptate ca răspunzînd intereselor generale” (p. 149).

Pe parcursul unui număr redus de pagini, comparativ cu întinderea celorlalte părți ale lucrării, în acest capitol se procedează apoi, ca demonstrația să capete mai multă forță de convingere, la analizarea chipului cum unele momente politice și atitudini legate de persoana cronicarului se reflectă în *Letopiseșul*. Autorul prezintă astfel drept caracteristică scrierile costiniene intenția disimulării.

Ultimul capitol al cărții, intitulat de autor în mod simbolic — presupunem — *Scriitorul*, se axează pe relevarea măiestriei artistice de care Miron Costin dă cu prisosință dovadă pe parcursul întregii sale opere. Menționînd și părerea unor critici literari că cronicarii noștri nu sînt artiști în înțelesul exact al cuvîntului, deoarece le lipsește intenția artistică propriu-zisă, Dumitru Velciu opinează, și-și sprijină aprecierea pe exemple concrete, că Miron Costin a stăpînit o concepție literară aplicată „deliberat, conștient și consecvent” (p. 162), fiind în acest fel *scriitor*, iar roadele străduinței sale într-ale scrisului putîndu-se încadra în genul lucrărilor literare. Semnatarul monografiei își întărește afirmația printr-o amănunțită evaluare a mijloacelor artistice utilizate de cronicar, pe

⁵ Ioan Moga, *op. cit.*, p. 127—129

urmărirea unor motive literare care apar în *Viața lumii* și în *Poema polonă*.

Prezentarea de față a ținut să evidențieze principalele probleme pe care autorul lucrării și-a propus să le abordeze, oferindu-ne ca rezultat al muncii sale o nouă viziune asupra personalității lui Miron Costin. Tezele apărute de Dumitru Velciu se înscriu în seria strădaniilor istoriografiei de a întregi cu noi elemente imaginea noastră despre unul dintre oamenii de cultură ai trecutului românesc în ale cărui opere s-au concentrat năzuințele unei epoci.

Remarcând că aspectele analizate în cuprinsul cărții sînt edificatoare pentru schițarea noului profil al cronicarului, regretăm că autorul n-a acordat un spațiu mai larg, unei discuții, care credem că se impunea, asupra umanismului lui Miron Costin. Cartea ar fi apărut îmbogățită cu o latură, esențială, astăzi amplu dezbătută, a activității cărtu-

rului moldovean. Numai în partea finală, cu ocazia relevării influenței literaturii latine asupra stilului cronicarului și poetului Miron Costin, se fac referiri asupra conținutului și concepției procesului educativ desfășurat la școala iezuită de la Bar. Destul de puțin sînt urmărite și subliniate pe parcursul lucrării aspecte ale umanismului ce transpar în opera costiniană. Din punct de vedere al formei, sesizăm inconsecvența în alcătuirea aparatului critic, demonstrată de redarea sub diferite forme a aceluiași titlu, de folosirea lui *idem* și a lui *ibidem*, acolo unde se impunea *ibidem* precum și o serie de mărunte greșeli de tipar.

Monografia lui Dumitru Velciu rămîne însă una din încercările reușite de a supune atenției noastre o interpretare detașată de stereotipul care primejduia să fixeze într-un anumit clișeu proeminenta personalitate a lui Miron Costin.

Gelu Apostol

* * * *Diplomați iluștri*, vol. III, București, Edit. politică, 1973, 351 p.

Apariție editorială recentă, cel de-al treilea volum al *Diplomaților iluștri* completează cu încă șase portrete șirul celebrităților diplomatice prezentate în volumele precedente.

De această dată este vorba de Huig de Groot, Ioanis Capodistrias, S. Lord Palmerston, Ion Ghica, Bernhard von Bülow și Gustav Stresemann. Preferința editorului s-a îndreptat, după cum se poate observa, asupra unei galerii la fel de diverse, aparținând în special epocii moderne a relațiilor internaționale. Singurul criteriu, în afara valorii însăși a operei lor diplomatice, rămîne doar ordinea cronologică, utilă și în măsura în care contribuie la crearea unei imagini de ansamblu mai unitare asupra fenomenului diplomatic al perioadei moderne și contemporane.

Autorii reprezintă nume cunoscute cititorilor pentru contribuțiile lor la studiul

relațiilor internaționale. În pas cu prezentarea factologică, ei încearcă să ofere o evocare est mai vie, realizîndu-se și pe această cale o unitate stilistică cu volumele anterioare. Rămîne însă pentru fiecare dintre ei o notă personală a tratării, datorită și epocilor diferite în care se situează figurile diplomaților respectivi, aproape niciodată contemporani unul celuilalt.

Valentin Georgescu, semnînd portretul lui Huig de Groot sau mai bine cunoscut ca Hugo Grotius (p. 5—66), oferă un inspirat început întregului volum. Personalitatea lui Grotius este poate cel mai bun exemplu, intru-nînd deopotrivă calitățile unui mare teoretician al legii internaționale și părinte al dreptului internațional modern cu cele ale unui mare diplomat.

Puse față în față, cele două laturi ale acestei personalități se sprijină una pe cealaltă,

ilustrând în mod interesant măsura în care teoreticianul dreptului explică sau nu rezultatele carierei sale diplomatice. Înțelegerea deplină a acestor două laturi depinde însă și de momentul istoric în care o asemenea personalitate s-a putut afirma, în împrejurările specifice, economice și social-politice, ale Țărilor de Jos, în conturarea căruia autorul va insista chiar de la început.

Grotius, spirit enciclopedist și luminist, deopotrivă profund și rodnic, aparține spiritualicește unei perioade de adâncă prefacere, iar ca om politic istoriei frământate a Țărilor de Jos, care cunoscuseră în secolul al XVI-lea prima revoluție burgheză a Europei, din care se născuse, mai apoi, și prima republică burgheză, aceea a Olandei, aflată deja la începutul secolului al XVII-lea în pragul transformării sale într-o mare putere comercială și colonială.

După un început care-i va închide porțile proprii sale țării, dar care-i va deschide în schimb pe acelea ale diplomatiei europene, Grotius va ajunge la Paris, în 1621. Aici va trăi anii cei mai fructuoși ai vieții sale, ai activității de istoric, teolog și în primul rând de teoretician al dreptului internațional, încununată cu opera sa de căpetenie, *De jure belli ac pacis* (1625).

Tot aici se va desfășura și misiunea sa diplomatică în slujba Suediei — atent analizată de autor — în hățișurile diplomației și războiului de 30 de ani, în preajma lui Richelieu, printre adversari și adversități redutabile. Sfirșitul misiunii, privit ca o semiînfrângere personală a lui Grotius, ține evident de însuși apusul majestos al ambițioasei politici continentale a Suediei.

Valentin Georgescu se preocupă de asemenea și de relevarea contactului lui Grotius cu problemele diplomatice ale țărilor române, îndeosebi ale Transilvaniei și, într-un capitol special, în final, a prezenței lui Grotius în cultura românească. Pline de interes sînt și paginile dedicate naturii moderne a gândirii juridice a lui Grotius, a principiilor noi pe care le-a codificat.

Dumitru Almaș semnează în acest volum un portret al diplomatului grec Ioanis Capodistrias (p. 67—135). Cititorul găsește în con-

ținutul preocupării autorului intenția de a face o caldă și avîntată pledoarie aceluia gen de diplomat, care, deși provenit dintr-un popor mic, ajunge totuși să domine între figurile lumii diplomatice internaționale atunci cînd, fapt și mai meritoriu, țara sa abia renaște. Activitatea și formația lui Capodistrias aparține epocii agitate a redeșteptării poporului grec, ale cărui eroice încercări de eliberare sînt pe larg prezentate de autor, de-a lungul unei retrospective începute chiar de la cucerirea Greciei de către turci, în 1450. La fel de frământată, între spiritul nou al romantismului revoluționar și ofensivele reacțiunii, ofensive concertate sub egida Sfintei Alianțe, este și atmosfera europeană de după căderea imperiului napoleonian.

Dorind să contribuie la eliberarea grecilor pe o cale proprie, Capodistrias va deveni diplomatul despoților, ocupînd o poziție cheie în conducerea afacerilor europene în calitate de figură centrală în orientarea diplomației monarhului Rusiei, între 1815—1822.

Analizînd rolul pe care l-a jucat Capodistrias la lucrările congresului de la Viena, Dumitru Almaș va sesiza și sublinia laturile puternic contradictorii ale dorințelor și acțiunilor talentatului diplomat. Aristocratul Capodistrias, unul dintre constructorii Sfintei Alianțe, creată tocmai pentru a înăbuși revoluțiile, crede cu tărie în generozitatea țarului Alexandru I, pe care, slujindu-l, speră să-l determine să devină eliberatorul Greciei. În ciuda acestor contradicții, greu de împăcat, care-l pun pe Capodistrias față în față cu Metternich, spiritul viu al Sfintei Alianțe, diplomatul grec va reuși deopotrivă să-l convingă pe țar să promită ajutor Eteriei și în același timp să obțină și încrederea forțelor care pregăteau revolta poporului grec.

În 1821, cînd mișcarea, sperînd în intervenția favorabilă a Rusiei, izbucnește, iluzia țarului liberal s-a spulberat și diplomația lui Capodistrias eșuează, subliniază autorul. Totuși, acest element fusese un factor suficient de important pentru a fi încurajat declanșarea revoltei generale în Grecia, devenită războiul național de eliberare, aprins de scînteia Eteriei. Epoca eroică a acestui război (între

anii 1821—1829), plastic evocată de autor odată cu participarea întregii Europe progresiste la dramatica și inegală confruntare dintre micul popor grec și Imperiul otoman, reface situația contradictorie în care acționează Capodistrias. El nu aprobă războiul revoluționar însă reușește să-l sprijine, aigurând intervenția favorabilă a țarului Nicolae I. Războiul ruso-turc, care impune Porții recunoașterea independenței Greciei, a încununat în cele din urmă cu o victorie întreaga diplomatie a lui Capodistrias.

Acesta n-a mai reușit însă să împace la fel de bine cum o făcuse în preajma despoților și contradicția dintre acțiunile sale pe planul politicii interne grecești, sfârșind prin a fi eliminat în mod violent din viața politică de către compatrioții săi în 1831.

Al treilea portret, al lordului Palmerston (p. 137—217), aparținând lui Dan A. Lăzărescu, pune în lumină meritele unei personalități deosebite, care timp de o jumătate de secol a dominat politica externă a Imperiului britanic, ajungând plină la a se confunda cu însăși această politică.

Autorul reușește nu numai o reconstituire plină de culoare a contururilor personalității lordului Palmerston. Meritul deosebit al evocării este acela de a fi demonstrat legătura reală existentă între calitățile de diplomat ale lui Palmerston și esența intereselor burgheziei și aristocrației britanice în prima jumătate a secolului al XIX-lea pe de o parte și tabloul complex, în permanență schimbare al diplomației europene a epocii.

Palmerston a intrunit în mod ideal și constant, arată autorul, calitățile necesare unui adevărat reprezentat al intereselor burgheziei și aristocrației engleze, un conservator suplu și adaptabil împrejurărilor și mijloacelor cele mai potrivite, dar rigid în apărarea intactă a acestor interese atât față de amenințările interne cât și față de cele externe. Dan Lăzărescu urmărește sublinierea acestor calități de-a lungul anilor carierei lordului Palmerston în momentele cele mai semnificative. Îndrăznește în acțiunile bombardării Copenhagăi în 1807, la început de carieră, dovedindu-și spiritul practic și organizatoric în anii prezenței sale la ministerul

de război (1808—1828), Palmerston va ajunge apoi în fruntea Foreign Office-ului de 3 ori, între 1830—1834, 1835—1841, 1846—1851. Aici el a împlinit reorientarea politicii externe engleze pe linia inovației introduse de Canning, al cărui succesor consecvent a și devenit.

Paginile dedicate modului în care Palmerston a înțeles importanța pe care o căpătase pentru Anglia menținerea Imperiului Otoman și căile pe care a înlăturat atât rivalitatea franceză cât și rusească la tutelarea acestuia, pentru a o înlocui cu complicata dar mai sigura garanție a tuturor puterilor, în spatele căreia flota engleză a salvat pentru încă trei sferturi de veac șubredul imperiu turcesc, sînt edificatoare. Anii săi ca prim ministru (1855—1865) încununează politica sa orientală cu înfrîngerea Rusiei țariste în războiul Crimeii.

Sistemul pentru care Palmerston trudise atât de mult, garanția colectivă a existenței Imperiului otoman, se dovedise astfel o realitate funcționabilă, vie, însă punctele sale slabe, legate de ascendența factorului național sînt vizibile. Palmerston îl neglija și rezultatele, în privința principatelor române, sînt deja evidente în 1859, cînd acestea realizaseră unirea. Ultimele pagini ale acestui reușit portret reflectă, de altfel, începutul confruntării diplomației engleze, de acum îndelung verificată în repetatele succese la care o conduseseră lordul Palmerston, cu realități noi, cu elementele acelei diplomații dinamice, legate de afirmarea tinerelor state naționale, tot mai active în Europa după 1859.

Următorul portret diplomatic, acela al lui Ion Ghica (p. 218—288), semnat de Vasile Netea, reprezintă momentul de diplomatie românească al prezentului volum. Dorind să indice locul ocupat de Ion Ghica în istoria diplomației noastre, autorul oferă cititorului un șir de frumoase pagini și despre bogata activitate politică, științifică și culturală a lui Ion Ghica, personalitate complexă și proeminentă a istoriei noastre în secolul trecut.

Cum este și firesc, cele mai multe pagini sînt rezervate totuși anilor acțiunii sale diplomatice la Constantinopol, cînd Ghica, chiar

după ce calitatea sa de agent al guvernului revoluționar al Țării Românești a încetat, a reușit totuși și să reprezinte interesele poporului român cu un succes crescând. Remarcând meritele multiple ale acestei activități, autorul va trece în revistă contactele stabilite de Ghica în lumea diplomatică a Constantinopolului, clarviziunea calculelor sale, care i-au asigurat printre români o situație particulară în ochii Porții otomane și a diplomaților străini.

După interludiul 1859—1866, cînd Ghica este prezent în cele mai de seamă momente ale politicii interne a recent unitelor principate, el revine în diplomatie, reușind obținerea recunoașterii de către Poartă a principelui Carol ca domnitor. Ghica, rechemat din nou în diplomatie în anul 1876, trebuie să pregătească, de această dată la Londra, o atmosferă favorabilă pactului proclamării independenței României. Cunoaște însă aici un insucces ce nu poate fi socotit — consideră autorul — decît un rezultat al împrejurărilor, în general ostile României în preajma congresului de la Berlin.

Între 1881—1890 Ghica este din nou trimis la Londra, ca o recunoaștere a faptului că era cel mai potrivit dintre cei care puteau servi interesele României pe lângă curtea Angliei. În cursul acestei ultime misiuni diplomatice ca ministru la Londra, Ghica a avut de rezolvat, după cum remarcă V. Netea, unele dintre cele mai dificile probleme ale diplomației românești după recunoașterea independenței, între care un loc central l-a avut spinoasa chestiune a Dunării.

Cu Bernhard von Bülow (p. 289—350), prezentat de Șerban Rădulescu Zoner, perioada diplomatică abordată aparține de acum unei noi epoci, aceea a primilor ani de puternică manifestare a imperialismului în politica marilor puteri, la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Ca personalitate, Bülow a posedat calitățile unui mare diplomat, arată autorul exemplificînd acest lucru cu numeroasele reușite ale carierei sale, însă un diplomat al succeselor de moment și mai puțin un mare om politic, ceea ce explică și numeroasele sale eșecuri.

Format ca diplomat de carieră la școala diplomației bismarckiene, servind în reprezentanțele de la Paris, București, Petersburg, Roma, Bülow și-a însușit și a stăpînit perfect subtilitățile artei diplomatice.

Șerban Rădulescu Zoner remarcă însă că, în împrejurările noi intervenite în ultimul deceniu al secolului trecut, ca ministru de externe von Bülow era chemat să dea consistență diplomatică programului de „Welt-politik” inaugurat de Wilhelm II, și singură arta sa diplomatică s-a dovedit insuficientă. La ambițiile și forța debordantă a imperialismului, diplomația lui Bülow reușește să culeagă victorii în confruntări „locale”, cu Anglia în Pacific (1899), cu Franța în criza marocană (1905—1906), cu Rusia, sprijinind Austro-Ungaria în criza bosniacă (1908). Dar situația de ansamblu a diplomației germane, apreciază autorul, va deveni tot mai delicată, neputînd împiedica apropierea anglo-franco-rusă, din care s-a născut Antanta.

Realitatea acestei înfrîngerii diplomatice a Germaniei, acceptată în primii ani ai secolului XX, în trecut însă de neconceput unui diplomat german, se încheagă tocmai în mijlocul epocii succeselor diplomatice ale lui Bülow, strălucitoare dar efemere, realizări a căror justă valoare nu scapă autorului în raport cu cauzele profunde ale schimbărilor survenite în relațiile internaționale datorită contradicțiilor de amploare produse de imperialism. Cititorul va găsi în paginile semnate de Șerban Rădulescu Zoner o prezentare interesantă, bazată, cum se poate ușor observa, pe utilizarea unor numeroase documente.

Ultima dintre personalitățile prezentate în paginile volumului este aceea a lui Gustav Stresemann (p. 351—416). Semnînd portretul unei figuri atît de controversate a istoriei contemporane, N. Z. Lupu se oprește în mod deosebit asupra înfățișării carierei politice a lui Stresemann, în care se găsesc celer mai multe răspunsuri la mobilul acțiunilor sale diplomatice de mai tîrziu.

Politician prin vocație, temperament activ și tenace, Stresemann s-a afirmat chiar de la început, în anii antebelici, drept un energetic apărător al imperialismului Germaniei,

un admirator al metodelor bismarckiene, alunecând treptat spre dreapta vieții politice.

În anii războiului Stresemann devine una din figurile proeminente ale Reichstagului ca notoriu și neobosit susținător al războiului. Anii 1918—1923, cu puternicul elan revoluționar care i-a caracterizat și sub loviturile căruiua s-a prăbușit Imperiul german, au evidențiat clar, după cum subliniază autorul, puternicele simpatii monarhice ale lui Stresemann, contribuția sa directă la victoria reacțiunii și la consolidarea internă a Republicii de la Weimer.

Partidul populist, reorganizat și condus de către el cu deosebită energie, devine acum unul dintre stlpii acestei republici. În 1923, observă autorul, în momentul în care politica de refacere a relațiilor Germaniei weimariene cu foștii adversari din anii războiului pe baza intereselor economice este pusă într-o dublă primejdie în împrejurările crizei Ruhr-ului, Stresemann ajunge să intruchipeze omul forte, speranța ieșirii din impasul în care se afla Germania atât în interior cât și în exterior.

Scurtul său cancelarlat din 1923 a asigurat stăvilirea mării ofensive muncitorești și noi perspective atenuării crizei din relațiile cu Franța. Dar abia ca ministru de externe în guvernul succesorului său, Wilhelm Marx, Stresemann va ajunge să fructifice din plin ideile sale privind restabilirea, prin mijloace pașnice, a locului Germaniei între celelalte puteri. Autorul va analiza cu atenție această fază a politicii externe a Germaniei weimariene, indisolubil legată de gândirea și mijloacele diplomației inaugurate de Stresemann, între anii 1923—1929, marcând totodată o epocă distinctă și în diplomația europeană. Modul în care Stresemann a izbutit să profite, în folosul Germaniei, de

divergențele dintre celelalte puteri, reușind să aducă din nou Germania la o poziție de prestigiu, anulând, dacă nu toate, atunci multe din clauzele impuse la Versailles în iunie 1919 și slăbind rigurozitatea de fapt a celorlalte, ca și natura relațiilor speciale stabilite cu Rusia Sovietică, constituie elementele centrale ale acestui tablou diplomatic.

Cu fiecare nouă etapă a realizării politicii de revizuire pașnică a tratatelor urmată de către Stresemann, N. Z. Lupu reușește să pună în relief adevărata substanță a noilor realități diplomatice rezultate, culminând cu sistemul Locarnian, ca și trăinicia acestor transformări și consecințele lor directe asupra vieții internaționale.

În final autorul va încheia interesanta prezentare a dinamicii personalității a lui Gustav Stresemann subliniind că realismul și spiritul clarvăzător introdus de acesta în politica externă a Germaniei primei decade postbelice a slujit, cu mijloacele revizionismului pașnic și în noile condiții internaționale, în mod fidel interesele esențiale ale burgheziei germane, evitând excesul naționalistilor dar contribuind în același timp și la menținerea trează a spiritului de revanșă, a cărei forță nu a scăzut cu nimic în realitate.

Cele 6 figuri de diplomați cuprinse în prezentul volum alcătuiesc, se poate spune în încheiere, o reușită lucrare, ce vine în întâmpinarea dorinței publicului larg de a cunoaște și înțelege fenomenul diplomatic prin intermediul celor mai de seamă reprezentanți ai săi. Recenta apariție ne face de aceea să așteptăm cu interes și volumele următoare ale seriei.

Ion Stanciu

ISTORIA ROMÂNIEI

* * * *Dr. Petru Groza. Articole, cuvintări, interviuri. Texte alese.* Prefață de George Ivașcu, București, Edit. politică, 1973, 673 p. + 8 pl.

Cinstind 90 de ani de la nașterea eminentului om se stat și patriot înflăcărat, care a fost dr. Petru Groza, Editura politică prezintă publicului, într-un amplu volum, o alegere selectivă a operei publicistice a acestuia de-a lungul a aproape 4 decenii (de la 1919, anul intrării sale pe scena vieții politice a României reîntregite, și pînă în ajunul morții sale), activitate publicistică pusă în slujba ideii de progres social și politic. Dacă în ceea ce privește majoritatea articolelor, cuvintărilor, interviurilor sau declarațiilor publicate în presa anilor 1944—1949, îngrijitorii acestui volum (Mihaela Dan, Gh. I. Ioniță, Mireea Valea) s-au putut ajuta de materialele cuprinse în volumele *Reconstrucția României, discursuri politice, conferințe și interviuri 1944—1946* (București 1946) și *În drum spre socialism, 1947—1949* (București, 1950) ei au trebuit, în schimb, să depisteze și să selecteze cu atenție pentru a prezenta publicului cititor în premieră cele mai reprezentative manifestări de orator și publicist ale dr. Petru Groza pentru anii 1919—1938 și 1950—1957.

Dar contribuția cea mai valoroasă a celor trei editori stă în materialele inedite culese din Arhiva C.C. al P.C.R., din arhiva dr. Petru Groza de la Deva precum și din alte arhive. Este vorba mai ales de articole, cuvintări, declarații care dintr-un motiv sau altul nu au mai fost publicate și care sînt deci prezentate pentru prima oară cititorilor,

în cadrul acestui volum omagial. Considerăm salutar și ca un semn de probitate științifică și de respect față de cititori, faptul că editorii nu și-au luat permisiunea de a „revedea” materialele publicate în sensul prezentării lor fragmentate, cioprite, a textelor numai din dorința de a fi „corespunzătoare” integral modului nostru prezent de gândire; ei au lăsat textele în forma și în integritatea lor contemporană evenimentelor și judecăților de valoare oglindind acele vremuri. Sînt redat astfel nealterate, în stilul franc, neconformist și plin de savoare ce-i era atât de caracteristic, pozițiile și opțiunile sale asupra celor mai variate aspecte ale vieții publice contemporane. Atunci cînd de pildă dr. Petru Groza se referă la personalități de prim rang ale vieții politice (Maniu, Al. Gh. Vaida, C. Argetoianu etc.), el o face cu toată forța cunoașterii personale profunde a acestora în intimitatea legăturilor lor de familie sau de afaceri, ca un bun cunoscător nu numai al fațadelor mai mult sau mai puțin democratice, dar și a variatului și deseori întortocheiatului joc al culiselor politicianismului românesc. Punînd la îndoială autoritatea morală în numele căreia pretindea mereu să dea altora lecții de etică socială despre I. Maniu, el spunea în 1946: „din ce trăiește dl. Maniu de o viață întregă; fiindcă n-a lucrat nici o hîrtie, n-a făcut nici un act pentru care să fie plătit. Cu ce stă prin București, prin hoteluri, prin toate părțile, fără să se știe ce bani cîștigă și ce impozite plătește?” (p. 368 în volumul recenzat). Răspunsul îl dădea mai departe: Maniu trăia de pe urma Pop-ilor, Ghilezanilor și a altor nepoți șperțari și afaceriști.

Urmărindu-se suita cronologică de opinii și luări de poziții ale dr. Petru Groza de-a lungul celor 4 decenii de viață și activitate politică se poate urmări totodată evoluția gândirii și concepțiilor sale despre lume și societate, deoarece ceea ce caracterizează cariera politică a dr. Groza este tocmai coincidența dintre vorba și faptele sale. Prin bogăția de idei, prin stilul său direct și limpede, culegerea de texte are și o valoare antologică intrinsecă, consacrand și în ochii generațiilor mai tinere pe dr. P. Groza ca pe un precursor al unul din cei mai înzestrați și originali reprezentanți ai publicisticii democratice și progresiste contemporane românești. Scoțind la lumină și punând în slujba vremurilor noi tradițiile democratice și revoluționare ale intelectualității române din acea străveche vatră dacică, („sînt atașat de acest pămînt strămoșesc în care sînt îngropate toate mărturiile istorice ale tradiției noastre” — p. 219) dr. Petru Groza reprezintă o fericită simbioză și trăsătură de unire între democratismul burghez radical și nevoile înnoirilor socialiste ale României contemporane la a cărei zămislire și-a dat și el o strălucită contribuție în înaltele funcții politice pe care le-a deținut după 23 August 1944.

Cititorul neavizat sau predispus să vadă în dr. Petru Groza doar sau mai ales pe omul politic și conducătorul de stat din anii revoluției populare și ai construcției socialismului va avea revelația vechimii, trănciciei și statorniciei idealurilor sale progresiste, începînd mai ales cu anul 1933, cînd după o retragere de 7 ani din viața politică, revine în actualitate pentru a-și enunța noile sale crezuri și opțiuni politice pe care le va urma cu o rară consecvență pînă la sfîrșitul vieții sale. „Cea mai mare avere — arăta el în ianuarie 1933 — este puterea de muncă, sănătate și o cinstită ordine în țară, pentru ca toată lumea muncitoare să poată trăi, pierind trîntorii atît de sporți ai diferitelor grupări politice, care, exploatînd conjuncturi prielnice, mulțindu-se de la un partid la altul, și-au creat adevărate instituții de jaf și pradă a banului public” (p.71). Un an mai tirziu (septembrie 1934) schițînd dezideratul final ce trebuia înscris în programul de luptă al Frontului Plugarilor el

proclama necesitatea ca „să se isprăvească cu exploatarea mulțimii muncitoare de către marele capital și mai ales de exploatarea capitalului internațional” (p. 116).

Definind în 1936 esența democratică progresistă a frontului popular antifascist dr. P. Groza se exprimă succint „stînga și dreapta sînt în luptă. La dreapta stă capitalul, la stînga omenirea muncitoare” (p. 143). Despre democrație: „Democrația adevărată înseamnă dreptul poporului de a se conduce singur, de jos în sus” (p. 146). Arătînd că „încercările plugarilor de a se conduce singuri au eșuat în decursul istoriei sau au dat rezultate trecătoare” (p. 179) dr. Petru Groza a ajuns curînd și a insuflat aceste credințe și militanților Frontului Plugarilor la concluzia necesității desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice, a luptei pentru înnoiri democratice și revoluționare sub conducerea proletariatului industrial. Pentru a da un ultim exemplu, ne vom referi la crezurile sale republicane exprimate încă din tinerețe atît de plastic și fără echivoc: „ultimul meu rege a fost Decebal, după moartea lui am devenit republican” (p. 41).

Cu toate străduințele lor, siliți să-și concentreze textele selectate la proporțiile unui singur volum, editorii nu au putut firește cuprinde decît parțial bogăția de cugetări, păreri, opinii din aria social-politicului și mai ales din afara acestuia, de pildă cugetările acestei personalități puternice și complexe despre cultură, artă, despre viață în genere, majoritatea aflate în manuscris sau răsplindite prin publicații greu accesibile. Poate că tot Editura politică își va propune editarea unui nou volum cuprinzînd cugetările și părerile dr. P. Groza, aprecierile sale despre numeroși contemporani ai săi, eventual ample fragmente din adnotările sale autobiografice.

Într-o oarecare măsură, G. Ivașcu, în relativ ampla și reușita sa prefață, a căutat și a izbutit să dezvăluie aspecte biografice inedite și unele fragmente — numai ilustrative — din cugetările dr. Petru Groza.

Editorii s-au dovedit inspirați solicițîndu-l pe G. Ivașcu cu întocmirea prefeței la acest volum de texte alese, întrucît prezen-

tarea biografică a acestuia se dovedește un prețios ajutor dat cititorilor pentru înțelegerea evoluției, dezvoltării și afirmării ascendente a personalității dr. Petru Groza caracterizat ca un „om al realităților, patriot înflăcărat, pildă de virtute cetățenească și de devotament față de popor, clarvăzător și înțelept... una dintre marile figuri ale poporului nostru rămasă ca o vie prezență în memoria contemporanilor săi” (p. 46). Apariția *Textelor alese* ale dr. P. Groza — coincidentă fericită — în ajunul aniversării a 30 de ani de la actul istoric de la 23 August 1944, reprezintă o contribuție la cunoașterea unor aspecte imediate sau parțial uitate din confruntările politice și ideologice care au premers sau care și-au găsit rezolvarea și — în ceea ce privește idealurile de progres social-politic — împlinirile în anii revoluției populare și ai construcției socialismului în țara noastră.

Omagiul adus doctorului Petru Groza este omagiul adus unuia dintre cei mai remarcabili intelectuali și oameni politici democrați care s-au alăturat încă din deceniul al patrulea luptei forțelor progresiste în frunte cu P.C.R. pentru dreptate socială și politică, pentru un viitor luminos al țării noastre.

Traian Udrea

* * * *Acte judiciare din Țara Românească (1775—1781)*, ediție sub îngrijirea unui colectiv format din: Gheorghe Cronț, Alexandru Constantinescu, Anicuța Popescu, Theodora Rădulescu și Constantin Tegăneanu, București, Edit. Academiei R. S. R. 1973, 1064 p.

Colecția de documente intitulată *Acte judiciare din Țara Românească (1775—1781)* face parte din seria edițiilor tematice privind izvoarele de după 1700. În cadrul acestei activități editoriale, au apărut colecții de documente referitoare la un anumit

eveniment istoric—revoluțiile din 1821 și 1848, unirea principatelor, războiul de independență, răscoalele țărănești din 1900 și 1907, al doilea război mondial, etc. — sau documente circumscrise la anumite aspecte ale vieții social-economice, drept, relații agrare, fiscalitate etc.

Actele judiciare se încadrează în seria edițiilor tematice, întrucât vizează activitatea judiciară dintr-o anumită perioadă de timp. Documentele publicate aduc totdeauna și informații prețioase asupra întregii societăți românești de la sfârșitul secolului luminilor, relevă, pe lângă aspectul judiciar, și structura juridică, economică, socială a țării. Alexandru Ipsilanti apare ca un inițiator al reorganizării justiției, atât sub aspectul formal-administrativ, cât și sub cel material-normaliv.

Într-adevăr, dacă luminatul domn menține încă, fără o delimitare strictă, categoriile vechi de jurisdicție *ratione materiae*, justiția politică (civilă și în parte penală), justiția bisericească (dreptul familiei—civil și penal, infracțiuni la canoanele bisericești) și justiția breslelor (drept și morală comercială), ei le dă o așezare legală și le îmbogățește potrivit cu nevoile noi impuse de progresul vieții economice, sociale și juridice a țării.

Astfel organele justiției civile sînt mai clar definite în compoziția și competența lor. Justiția se administrează de domn, singur sau în divan, de divan, de departamente, de vel vornic și vel spătar, ca instanțe centrale; de caimacami, ispravnici (administrativ și judecătorec), de vâtafii de plai, de vorniceii ca instanțe locale.

Personalul auxiliar și evidența scrisă sînt mai riguros organizate prin restructurarea grefei, a corpului de aprozi și portărei (mumbașirileul), prin introducerea condecilor de ședință etc.

Dreptul procedural cîștigă în prestigiu, își extinde aria mijloacelor, își precizează mai rațional etapele. Astfel, se face, nu numai legal, dar și practic, distincția netă între instanțele de fond, de apel și de recurs (denumire care nu apare însă expres); se ordonează dreptul, cazurile și termenele de apel

sau recurs și se frîncează abuzul rejudecărilor prin înăsprirea sancțiunilor pecuniare și chiar corporale (bătaia la falange). Probele scrise (așezăminte, adevărințe, catastife, foi, hrisoave, sineturi, zapise) capătă o mai largă aplicație și considerație; proba testimonială își menține frecvența, cu anumite îngrădiri (martori oculari, rudenie, etc.); jurămîntul și cărțile de blestem au încă o multiplă aplicare, dar încep să-și piardă eficiența. Ca elemente de progres, e cazul să semnalăm exinderea reprezentării în instanță (mandat, vechille), a vînzărilor silite (mezat), a expertizelor (socotitori, prețuitori), a moratoriului, a falimentului (mo-fluzie), a polițelor (vevesel), a circumstanțelor atenuante sau agravante etc.

Pe de altă parte, informațiile documentare atestă complexitatea și adîncirea structurilor juridice, economice, sociale, administrative, fiscale etc. În hotărîrile judecătorești (anaforale și rezoluții sau judecăți domnești) abundă referințele la instituțiile de drept civil, penal, comercial, procedural — vechi sau noi —, cu sferă mai precis conturată. Printre cele mai frecvente în materie civilă și comercială enunțăm: adopția, amanetul, arenda, chiria, dania, diata, divorțul, epitropia (tutelă, curatelă), hotărnicia (cu 2, 4, 6, 12 și 24 boieri hotarnici), mezatul, chironomia, perusia, otaștina, polița, prescripția, prodigalitatea, protimisul (invocat de chiriași, creditorii, moșneni, pămînteni, străini, tovarăși, ungureni, vecini și bineînțeles, de rude; pentru casă, moșie, munte, ocină, pămînt, rumâni, țigani etc), schimbul, tovarășia, tririmia, vînzarea, zăpisul (cu cazuri de novațiune), zălogul, zestrea ... În materie penală, semnalăm — alături de: furt, jaf, bătaie, ucidere, farmece — și infracțiuni mai nuanțate: abuz, adulter, bigamie, calomnie, fals, vicleșug.

Variatatea aceasta nuanțată, atît în ordinea procedurală, cît și în conținutul material al dreptului, se explică prin nivelul intelectual mai ridicat al organelor de judecată — între care judecătorii de profesie) și prin extinderea dreptului scris (pravilele). Referințele la pravile apar tot mai des: cercetare *după pravilă*, dovadă ..., drep-

tate ..., hotărîre ..., hotărnicie ..., împărțea ..., judecată ..., mărturie ..., mezat ..., pedeapsă ..., slobozire ..., soroc ..., stăplnire ..., vînzare ..., vîrstă ..., zălog ..., zestre *după pravilă*.

Structura economică a Țării Românești reiese pregnant din *Actele judiciare* prin simpla inventariere a obiectelor de litigiu: casă (aparînd în: amanet, chirie, danie, datorie, daune, diată, dijmă, protimis, schimb, vînzare, zălog, zestre), loc de casă, clacă, daturi, hotar (amestec, călcare, Impresurare, îndreptare, mutare, pietre, trecere ...), livadă, marfă, moară, moșie (pogoane), munte, otaștină, păcură, pădure, pășune, pivniță, prăvălie, vad, venit, vie, vin, vinărici, vite, zestre etc. Introducerea acestor bunuri în lupta judiciară dovedește frecvența lor în schimbul civil și comercial — deci cîmpul larg și dinamica vieții economice —, iar numeroasele litigii pentru datorii în taleri atestă răspîndirea economiei monetare.

Complexitatea stratificării sociale apare evidentă din considerarea condiției economice și administrative a părților litigante. Vor figura în anaforale: boieri, clerici, țărani liberi, foști rumâni, săteni, orășeni, mahalagii, simbriași, meșteri, negustorii etc. Clasa privilegiată a boierilor, întilniți fie ca judecători, fie ca împricinați, cuprinde toate rangurile și funcțiile administrative: agă, clucer, comis, logofăt, mazil, medelnicer, paharnic, pitar, precalab, polcovnic, portar, postelnic, sârdar, sluger, slujitori, stolnic, șătrar, vameș, vâtaf, vistier, vornic, zapciu etc. Alături de boieri, în aceeași calitate de judecători sau părți în proces, apar membrii clerului: mitropolit, arhierue, egumen, arhimandrit, ieromonah, protopop, stareț, călugăr, călugăriță, popă, diacon, dascăl etc.

Foarte diferențiată se prezintă clasa de mijloc (meseriași, slujbași, mici negustori): abagiu, arnăut, băcan, bogasier, boltaș, brașovean, brutar, bulucbașă, cămăraș, căpitan, cătană, căruțaș, cioban, ciohodar, circiumar, cojocar, condoragiu, croitor, cupet, lipțcan, mîglaș, oier, sameș, simbriaș, telal, vier, volintir.

O categorie socială tot atît de combativă în arena luptei judiciare ca și sătenii

devălmași (cetași) sînt breslași (meșteșugari sau negustori); astfel, vom găsi, ca piriți sau reclamanți, între meseriași: argintari, abagii, hărbieri, brutari, cărăuși, cojocari, croitorii, lemnari, papugii, păcureți, sticlari, zidari etc., iar dintre negustori: bogasieri, brașoveni, cireiumari, cupeți, lipțeani, măcelari, mămulari, mîrgelari, oieri, săpamari, sărari etc.

Lumea rurală ocupă permanent preterinul justiției — la toate nivelele —, unde se afirmă printr-o îndrăznilă luptă pentru apărarea sau revendicarea unor drepturi atîta timp uzurpate de boierime și cler; mai mult chiar, se remarcă o voință fermă de emancipare prin utilizarea tuturor mijloacelor puse la dispoziție de reformele generoase ale institutului domnitor. Cel mai mare număr de reclamanți și jălbari îl furnizează țărînimă liberă (cetașii); în aceeași calitate, încep să apară și țărîni dependenti (rumâni, scutelnici) sau robii țigani.

Organizarea administrativă se poate reconstitui, indirect, printr-un număr impresionant de indici, între care menționăm, pe lîngă cei semnalăți mai sus, numeroasele condicii și condicari, hrisoave, atribuțiile ispravnicilor, cainacamilor, păhărniceilor, sameșilor, slujitorilor, vătăfilor, vorniceilor, zapciilor etc.; apoi: plaiurile, plășile și județele, satele, ȋlrgurile, capitala.

Elemente de interes deosebit furnizează documentele și pentru întregirea imaginii fiscale a țării: recensămîntele (catastif, catagrafic), cîsla, dijna, oieritul, schela, vama, vinăriciul, zeciuiala etc. sînt instituții întin implicate în textura vieții judiciare.

În sfîrșit, cu o funcție multiplă și specifică secolului al XVIII-lea, apare răzmerița (starea de război). Deseori menționată, ea nu constituie numai un caz de forță majoră în considerentele hotărîrilor sau factori întreprupători de prescripție, ci și un eveniment de interes istoric, economic, demografic, sociologic etc.

Parcurgînd indicele de materii — foarte amănunțit — al colecției, istoricul vechilor instituții românești va aprecia valoarea documentară a acestei lucrări. El va reține, des-

gur: complexitatea formelor juridice în care se îmbracă viața economică, civilă și administrativă a societății românești; structura diferențiată și de clasă a acestei societăți; lupta judiciară a păturilor rurale și mijlocii, convinse de dreptatea și conștiente de drepturile lor; dinamica vieții sociale.

Colecția de acte judiciare cuprinde 930 documente, reprezentînd — majoritatea — hotărîri judecătorești pronunțate de instanțele de judecată locale și centrale, cu rezoluțiile domnești aferente, precum și unele acte ale executivului cu caracter judiciar sau administrativ.

Alcătuirea acestei colecții s-a realizat de un colectiv din cadrul Institutului de Istorie „N. Iorga”, compus din: Gheorghe Cronț, Alexandru Constantinescu, Anicuța Popescu, Theodora Rădulescu, Alexandra Popescu-Dolj și C. Tegăneanu.

Selecionarea documentelor și transcrierea lor din alfabetul cirilic în cel latin s-a efectuat de Anicuța Popescu, Theodora Rădulescu, C. Tegăneanu și Alexandra Popescu-Dolj. La extragerea indicilor au lucrat George Folino, Theodora Rădulescu, Alexandru Constantinescu, Anicuța Popescu și Alexandra Popescu-Dolj.

Redactarea regestelor s-a făcut de George Folino, Alexandru Constantinescu, Anicuța Popescu, Theodora Rădulescu, Constantin Tegăneanu, Alexandra Popescu-Dolj, Ovid Sachelarie și Petre Ștrihan. Traducerea textelor grecești a fost realizată de Gheorghe Cronț.

Revizuirea științifică a indicilor și regestelor, punctuația modernă a textului, subsolul și redactarea indicelui de materii au fost efectuate de Alexandru Constantinescu.

Lucrarea, foarte voluminoasă, a impus, desigur, o muncă îndelungată și de atență migală. Stilul grămăticilor, încercat cu meandre și detalii — de multe ori inutile — a constituit o dificultate atît în opera de regestare, cît și — am spune — în acțiunea de dezvoltare a imaginii fundamentale printr-o punctuație cît mai apropiată de cea modernă. Sub acest raport, trebuie să recunoaștem, lucrarea nu este în afară de orice reproș. Remarcăm, de asemenea, că titlul nu acoperă întreg conținutul — acte judiciare

și dispoziții administrative — desi autorii au ținut să precizeze în introducere acest lucru.

Ar fi fost de dorit ca unele trimiteri să reproducă și textul respectiv (al documentului menționat) spre a-l dispensa pe cercetător de a face investigații personale la arhiva Institutului de Istorie „N. Iorgu”, unde se găsește depozitat materialul.

Unele documente sînt foarte lungi: dacă s-ar fi operat o selecție a pasajelor celor mai semnificative, s-ar fi făcut economie de spațiu și de timp, fără ca valoarea lor să fi fost redusă.

Recunoaștem dificultățile de ordin tipografic, dar poate ar fi fost mai operativ ca indicele să facă trimiteri și la pagină, ceea ce ar fi ușurat munca cititorului.

Poate că o *erată* mai dezvoltată ar fi ușurat lămurirea unor eventuale ambiguități, provocate de greșelile de tipar inerente.

Rezervele noastre formale — nu reduc cu nimic valoarea colecției. *Actele judiciare* constituie un eveniment editorial prin bogăția și polivalența materialului, ca și prin facilitățile oferite cercetătorilor, care găsește, în registre și în indicele de materii, o primă și sigură orientare asupra problemelor ce-i interesează, dispensându-i adeseori de lectura amănunțită a documentului însuși.

Constantin Buceșan

ȘTEFAN S. GOROVEI, *Dragoș și Bogdan Intemeietorii Moldovei. Probleme ale formării statului feudal Moldova*, București, Edit. Militară, 1973, 167 p.

Literatura de popularizare a istoriei înregistrează în timpul din urmă remarcabile succese, cu câteva scrieri datorate unor tineri istorici. Printre cele mai valoroase realizări ale genului se află cărțuția bogată nu numai în date dar și în sugestii științifice deosebite de reținut consacrată de Ștefan Gorovei chestiunii, atât de spinoase încă, a începuturilor statului moldovenesc. Construindu-și expu-

nerea pe cunoașterea temeinică a faptelor și a literaturii de specialitate, pe care a îmbogățit-o el însuși cu valoroase contribuții, autorul a reușit să ofere cititorilor săi o viziune în același timp științifică și accesibilă cititorului nelarmat cu cunoștințe de specialitate. Cine citește această carte de inițiere în trecutul cel mai îndepărtat al statului moldovenesc rămîne cu o imagine clară, atât cît o îngăduie materialul, asupra celor mai vechi formații politice atestate documentar, asupra primelor eforturi de expansiune a regatului ungar în teritoriul moldovenesc, asupra invaziei tătare și urmărilor ei pentru spațiul românesc (nu ne vom asocia însă părerii potrivit căreia incursiunile tătare în spațiul nostru, după 1241 și înainte de 1285, se succedau „foarte des”, (p. 39); nu știm dacă e atestată măcar o singură incursiune tătarească în regiunea noastră înainte de anul 1285).

După o introducere substanțială și clară, care îi îngăduie cititorului să înțeleagă premisele istorice ale apariției Moldovei ca stat, autorul intră în materia propriu zisă a scrierii sale. O succintă discuție asupra factorilor interni și externi din împletirea cărora a rezultat statul moldovenesc îi permite autorului să treacă la expunerea antecedentelor imediate ale „Intemțierii” Moldovei. Expedițiile ungare împotriva tătarilor la răsărit de Carpați și transformările petrecute în statul Hoardei de Aur constituie cadrul general în care s-a produs zămislirea statului moldovenesc. Merită atenție deosebită observațiile autorului asupra direcției în care s-a declanșat inițial ofensiva ungară, anume sudul Moldovei, constatare care clarifică mai mult etapele ulterioare ale constituirii statului moldovenesc — și asupra locului lui Dragoș, în cadrul acțiunii regatului ungar la răsărit de Carpați. Se subliniază cu drept cuvînt legătura dintre episcopia cumană, readusă la viață în sec. al XIV-lea sub denumirea de episcopie a Milcoviei, și această zonă de stăpînire a regatului ungar în sudul Moldovei. Dragoș, care ar fi venit în Moldova doar pe urmele oștirilor ungare, ar fi întreprins însă după aceea expediții spre nord pe care l-ar fi eliberat de sub stăpînirea tătară.

În sfârșit, autorul înfățișează convulsivitatea ultimă ale „Inlemeierii” lupta boierimii moldovene pentru a înlătura suzeranitatea ungară, eforturile lui Ludovic de Anjou pentru a o restaura, conflictele din Maramureș, care l-au împins în cele din urmă pe Bogdan în Moldova conferindu-i funcția istorică de organizator al luptei pentru independență a statului moldovean și de ctitor al acestuia. Autorul își continuă expunerea pînă la sfârșitul secolului al XIV-lea cînd noul stat, deplin consolidat, devine un factor însemnat al politicii internaționale în Europa răsăriteană.

Lucrarea lui Ștefan Gorovei, îmbinare de informație sigură și de ipoteze îndrăznețe, izvorite însă toate dintr-o lemeinică cunoaștere a materiei expuse, îndeplinește condițiile esențiale ale scrierii de popularizare: informație corectă și interpretare științifică a datelor. Prin lectura unei asemenea cărți cititorii nespecialiști își largesc cunoștințele și orizontul în același timp, și specialistul însuși nu o străbate fără folos. Apariția acestei cărți e un succes al Editurii militare, succes pe care îl dorim continuat prin lucrări de aceeași calitate.

Șerban Papucostea

ISTORIA UNIVERSALĂ

* * * *Temišvarski sabor 1790* (Congresul de la Timișoara 1790), sub îngrijirea lui Slavko Gavrilović și Nikola Petrović, Novi Sad — Sremski Karlovci, 1972, 726 p.

Volumul pe care-l prezentăm formează cel de-al nouălea tom al prestigioasei colecții de documente inedite „Gradja za istoriju Vojvodine” (Materiale pentru istoria Voivodinei), consacrată publicării surselor din trecutul provinciilor istorice Banat, Bačka, Srem și Slavonia și care apare la Novi Sad sub conducerea unui comitet de istorici, specialiști în istoria medie sau modernă a Iugoslaviei.

Lucrarea de față, cuprinzînd materiale referitoare la un însemnat eveniment din istoria Voivodinei, Congresul național al sîrbilor, ținut la Timișoara în Ioamna anului 1790, este plină de interes pentru viața națională, politică, culturală și religioasă a sîrbilor, dar și a altor popoare din aceste regiuni, între care mai cu deosebire românii din Banat. Volumul se deschide cu o introducere a lui Nikola Petrović despre însemnătatea istorică a acestui congres, urmată de un cuvînt înainte al lui Slavko Gavrilović, cu lămuriri asupra bazelor istoriografice și asupra datelor arheografice care au servit la alcătuirea lui. Se reproduce apoi textul a 295 documente din perioada februarie 1790 — aprilie 1791, cele mai multe în limbile germană și sîrbă,

dar și în latină, maghiară și română. Documentele au fost culese alît din arhivele din R. S. F. Iugoslavia, cit și din unele arhive străine. Urmează scurte rezumate de prezentare a lucrării în limbile germană, maghiară și rusă. Volumul se încheie cu un indice onomastic, unul toponimic și unul de materii.

Lucrările înaltului sabor național, (dar și bisericesc, căci cu acest prilej s-a ales și un nou mitropolit al bisericii ortodoxe din Ungaria, cu sediul mitropolitan la Sremski Karlovci, în locul atunci decedatului Moise Putnic, unul din inițiatorii congresului), s-au desfășurat pe parcursul a mai bine de două luni, de la 26 august la 4 noiembrie 1790.

Congresul din 1790 de la Timișoara, se arată în introducere, a depășit ca importanță pe cele similare anterioare, ca și pe cele ce s-au ținut mai tîrziu, prin complexitatea problemelor ce s-au dezbătut, prin acuitatea revendicărilor populației sîrbești din aceste regiuni. Dintre problemele discutate aci sînt relevate mai ales următoarele:

— Revendicarea națională a sîrbilor din Ungaria ca să li se atribuie un teritoriu autonom, cu organe proprii de conducere și administrative; se prefera Banatul, care pînă de curînd fusese sub conducerea directă a Vienei, celelalte provincii cu populație sîrbească, amintite mai sus, fiind de mai multă vreme încorporate Ungariei, deci mai greu de deslipit.

Alcatuirea unui corp administrativ și cultural aparte, pentru sârbi, la Viena, „cancelaria aulică iliră”, care sa se ocupe de problemele „națiunii ilire”. A fost singura revendicare pe care împăratul Leopold al II-lea a admis-o fără rezerve; ea a avut însă o viață foarte scurtă, de numai doi ani, după care și-a înecat activitatea.

— Locuitorii din regiunea graniței militare să nu fie asimilați iobagilor și să nu fie supuși obligațiilor feudale ale acestora; ei sa beneficieze de un regim politic și juridic aparte.

S-a pus întrebarea cum de a admis curtea de la Viena, în general circumspectă cu asemenea manifestări, ținerea unei adunări naționale a sârbilor din Ungaria de amploarea celui de la Timișoara, într-o vreme destul de grea pentru ea, de cedare în fața presiunii nobilimii maghiare; se dă explicația că era tocmai în intenția Vienei de a opune acestora popoarele ortodoxe din Ungaria, mai ales pe români și pe sârbi. Congresul a depășit previziunile Vienei; în cele 24 de ședințe s-au dezbătut multe probleme politice și sociale, cu revendicări importante, care lăneau să lovească în însăși autoritatea centrală. Au avut loc acum frământări sociale în aceste regiuni, s-au strâns multe petiții, s-au preconizat și s-au așteptat schimbări. Congresul a dat un nou și puternic impuls curentului antifeudal printre sârbi și români.

Autorul introducerii, eminent specialist în istoria Banatului în secolele XVIII și XIX, amintește și de fricțiunile care au existat între sârbi și români, (aceștia din urmă majoritari în diocesele Aradului, Timișoarei și Caransebeș-Vrșețului), în chestiuni de ierarhie a bisericii, de hegemonie a celei sârbe față de cea română; la congres însă, reprezentanții celor două popoare au stat alături, prioritate având lupta comună împotriva politicii maghiare de deznaționalizare. Numarul reprezentanților români la acest congres nu a fost proporțional cu numărul populației românești, ei cu mult mai mic, marea majoritate a delegaților fiind sârbi.

În cuvântul său înainte Slavko Gavrilović atrage atenția asupra unor istorici care s-au ocupat în studii, articole, cărți de acest

congres (J. Schwicker, J. Radonić, D. Popović, N. Radojčić ș. a.). Se arată și arhivele din care documentele au fost culese: Viena, Timișoara, Budapesta, Moscova, Beograd, Zagreb, Sremski Karlovi și Novi Sad.

Documentele sînt editate după toate cerințele diplomatiei și arheografiei moderne. Textul fiecăruia din ele este precedat de un scurt rezumat în limba sârbă; la sfîrșitul textului se află obișnuita descriere arheografică.

Acelea au fost selectate de alcătuitorii ediției cu deosebită grijă, marea majoritate avînd un conținut de însemnată valoare pentru istoriei; ele ajută la formarea unei imagini complete și juste a acestui eveniment istoric, destul de puțin studiat în toate aspectele și semnificațiile lui.

Multe din documentele publicate privesc nemijlocit istoria românilor din părțile Banatului și ale Crișanei la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, cu date de istoric politică, socială și culturală. Știri despre trecutul graniței militare bănățene și al regimentului valaholilor (româno-sârb) sînt cuprinse în multe din documentele volumului (vezi nr. 35, 72, 82, 85, 113, 114, 135, 143, 179, 209, 230, 262 ș. a.); despre folosirea limbii române în școală și biserica vorbesc actele cu nr. 113 și 170. Despre „națiunea valahă” și unele revendicări ale ei pomenesc documentele de sub nr. 127 și 150. Se cereau un seminar și o tipografie și pentru români. Între delegații la congres figurează un Ioachim Botoș, funcționar administrativ din Oravița, un George Vuia, negustor din Lugoj, un Ioan Șuboni, protopop din Timișoara, un Anastasie Duca, negustor, foarte probabil reprezentanți ai românilor de aci. Cîteva acte vorbesc de vexațiunile pe care le au de suferit ortodocșii din regiunea Aradului și a Oradiei din partea clerului unit. În unele din documente sînt amintite Țara Românească, Moldova, Transilvania și Bucovina, cu date din trecutul lor și din contemporaneitate, în comparație cu Voivodina; de asemenea date despre orașele românești bănățene Timișoara, Arad, Oravița, Lugoj și Caransebeș.

Volumul de documente pe care l-am prezentat, rod al unei munci stăruitoare și com-

pretente, al unor investigații laborioase, constituite fără îndoială o bogată sursă de informații prețioase referitoare la trecutul de luptă comună a sîrbilor și românilor împotriva aspirării naționale și sociale la sfîrșitul secolului al XVIII-lea. El va înlesni istoricilor abordarea unor probleme mai puțin cunoscute și mai puțin studiate din trecutul unei provincii care nu a prea stat în atenția lor.

Damascin Mioc

HENRYK ZINS, *England and the Baltic in the Elizabethan era*, (translated by H. C. Stevens). Manchester, Manchester University Press Totowa, New Jersey, Rowman & Littlefield, 1972, IX [XII] + 347 p.

Valoroasa monografie a cunoscutului istoric economist din Lublin, Henryk Zins dedicată comerțului englez în Baltica în perioada elizabetană, apărută în limba polonă la Wrocław în 1967, a fost de curînd tipărită în traducere engleză, cu unele adaosuri și îmbunătățiri față de textul inițial. Difuzarea acestei cărți într-o limbă de circulație universală s-a dovedit a fi o inițiativă fericită întrucît lucrarea lui Zins prezintă o mare însemnătate într-un subiect prea puțin aprofundat de predecesori.

Autorul a reconstituit mai întîi istoricul penetrației engleze în Marea Baltică și legăturile comerciale înfiripate prin intermediul Ligii Hanseatică, atotputernică în această zonă pînă în a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Neguțătorii englezi au pătruns de timpuriu dar în mod sporadic în porturile Balticii situate pe litoralul german sau polonez, fără a desfășura însă un trafic de anvergură. De abea după dezvoltarea forțelor de producție, consolidarea puterii economice a burgheziei aflată în plin avînd prin propășirea negoțului și începuturile expansiunii coloniale din timpul autorității reginei Elisabeta I, sprijinită de Parlament, se produc

mulații însemnate și în ponderea comerțului englez în bazinul baltic. Întărirea flotei și ieșirea victorioasă a regalului insular din confruntarea cu monarhia absolutista spaniolă a lui Filip al II-lea, încurajează penetrația mărfurilor engleze pe piața unor țări de pe continent, negustorii — asociați în companii de anvergură desfășurînd o activitate susținută în Mediterana orientala, Rusia și țărmurile Balticii. Într-adevăr în perioada elizabetană iau avînt marile companii, a Moscoviei (înființată încă de la 26 februarie 1555 sub Maria Tudor), a Răsăritului (Eastland) (creată la 17 august 1579) și a Levantului (operînd de la 7 ianuarie 1592) ce și-au lăsat amprenta riguroasă în zonele de influență în sud-estul, nordul și răsăritul Europei. În urma seriei de războaie în care Anglia sprijinind țările de Jos în lupta contra lui Filip al II-lea reușește să înfrîngă și opoziția Hansei aliată neînspirată a Habsburgilor spanioli și totodată să-și asigure accesul vaselor prin strîmtorarea Sundului dominată de Danemarca, se produce patrunderea vizibilă a negustorilor insulari în porturile baltice, operînd mai cu seamă la Gdansk și Elblag.

După reconstituirea generală a condițiilor în care Anglia reușește să se impună ea forță economică în Marea Baltică, istoricul Zins se apleacă asupra împrejurărilor în care a luat naștere Compania Răsăritului, principala asociație comercială ce a traficant în această regiune. El studiază în amănunt rolul factorilor sociali în geneza acestei companii, organizarea ei în timpul domniei Elisabetei I și bogata activitate comercială desfășurată mai ales în porturile polone, legăturile cu Suedia și Danemarca fiind — în această epocă — mai puțin semnificative. Autorul tratează cu multă competență, bazîndu-se pe izvoare statistice foarte diverse (registre vamale, mișcare portuară ș. a.) traficul desfășurat de englezi în special în porturile Gdansk și Elblag, analizînd mărfurile achiziționale sau desfăcute. Principalul articol de export al englezilor l-a alcătuit postavul de diferite sortimente: de lux (*broad cloth*) provenit din manufacturile din Gloucestershire, Wiltshire, Somerset, Oxfordshire și Worcestershire și mediu (*kersey*),

luciat la Devon, Dorset, Cornwall și West Somerset. Urmău apoi, în ordinea importanței, pieile netabăcite (*skins and hides*) unele metale (plumb, cositor), praf de pușcă, arme, alama, cărbune, sare, heringi și diferite articole coloniale (în special zahăr și mirodenii). În schimb negustorii englezi importau cu precădere materiile prime necesare construirii corăbiilor: cherestea, grinzi de stejar, in, emepă, sfoară, smoală și gudron, apoi potasă și cenușa de potasă (folosită în săpunărie) și articole agro-alimentare, mai ales grâne; într-o mai mică măsură se achiziționau blănuri, lână, piei de vită, textile, seu și lumânări.¹ Istoricul polon studiază cu deosebită atenție și din punct de vedere statistic volumul exporturilor și importurilor engleze în porturile Baltice, notînd variația prețurilor, cantitățile, măsurite de capacitate folosite ș. a. Concluziile care se degajă din importanta monografie a lui Zins relevă caracterul inegal al schimbului dintre Anglia și țările din regiunea Mării Baltice; puternica monarhie insulară a folosit aceste regiuni drept debușeuri pentru plasarea produselor sale manufacturate, importînd în schimb resursele naturale necesare înfloritoareii ei industriei; de această stare semi-colonială a fost scutită doar Suedia, care prin agricultura ei săracă și minele de fier n-a intrat imediat în atenția cercurilor comerciale engleze. Marii beneficiari ai comerțului baltic au fost în primul

rînd negustorii din Londra, Hull, Newcastle Ipswich, Yarmouth, ca și cei instalați la Gdansk și Elblag, anumite prufituri revenind și coroanei polone prin taxele vamale percepute ca și prin comerțul de tranzit. Odată cu prima jumătate a secolului al XVII-lea supremația engleză în Baltica începe a fi umbrită de intervenția olandezilor care treptat se impun ca niște concurenți redutabili pentru comerțianții insulari.

Paul Cernovodanu

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ἈΡΜΕΝΟΠΟΥΛΟΥ,
Ἱερόχειρον. Νόμων ἢ Ἐξάβιβλος. Ἐπιμέ-
λεια: Κωνσταντῖνος Γ. Πιτσάκης

(Constantin Armenopol, *Manual de legi sau Exabiblos*, sub îngrijirea lui K. G. Pitsakis) Editura „Dodoni”, E. K. Lazos, Atena, 1971, 426.

Începînd din secolul al XIV-lea și pînă la finele secolului al XVIII-lea, Exabiblul lui Armenopol a avut o largă circulație atît în țările din sud-estul Europei, cît și în Occident. Între izvoarele romano-bizantine ale istoriei poporului nostru, acest cod ocupă un loc excepțional prin faptul că a exercitat o îndelungată influență asupra dreptului românesc din evul mediu și de la începutul epocii moderne, a fost folosit în textele pravilelor, în versiunile și prelucrările elaborate pentru nevoile instanțelor judiciare și a fost tradus de două ori în limba română. Fiind o sinteză reușită a dreptului romano-bizantin, acest cod a avut destinul istoric de care s-a bucurat însăși cultura bizantină după dispariția Imperiului bizantin. Reeditînd la Atena, în 1971, textul grecesc al acestui cod redactat de Constantin Armenopol în anul 1315, K. G. Pitsakis readuce în atenția istoricilor dreptului valoroasa operă care, în traducere, se intitulază *Manual de legi sau Exabiblos*. Considerăm îndreptățit interesul științific al istoricilor culturii din țara noastră de a cunoaș-

¹ Deși Zins nu relevă acest fapt, cercetări recente au evidențiat constatarea că negustorii poloni din Cracovia, Liov, Lublin, Torun, Elblag și Gdansk au achiziționat, în parte, material lemnos, potasă și cenușă de potasă și mai ales vite și piei de vite și din Moldova, desfășurîndu-le apoi în porturile baltice comerțianților englezi din Compania Răsăritului și realizînd, în felul acesta, prufituri rezultate din diferența prețurilor de cumpărare, scăzute, și aceea de vânzare, mai ridicate. Dealtfel, după cum se știe, în secolul al XVII-lea unii negustori seoțieni s-au instalat chiar în Moldova, exploatînd direct potasa și cenușa de potasă în unele așezări din ținuturile Hirtau, Cîrligătura și Vaslui. Pentru toate aceste probleme, cu bibliografia respectivă, vezi lucrarea noastră *England's trade policy in the Levant and her exchange of goods with the Romanian countries under the latter Stuarts (1660 - 1714)*, București, 1972, pp. 61-93.

te noua ediție greacă a acestui valoros monument al dreptului romano-bizantin.

Ediția lui K. G. Pitsakis cuprinde o amplă introducere (p. VII—CXI), textul codului (p. 1 —386), reprodus după ediția lui Gustav Ernst Heimbach, publicată în 1851 la Leipzig, un glosar (p. 387—421) și o bibliografie (p. 425—426). Volumul a apărut în noua colecție intitulată: *Βυζαντινά καὶ νεοελληνικά κείμενα* (Texte bizantine și neo-grecești), publicată de Editura Dodoni din Atena.

Autorul ediției lămurște, mai mult, situația dreptului din Imperiul Bizantin în secolul al XIV-lea (p. VII—XII), arătând că Armenopol și-a redactat lucrarea în epoca revenirii lumii bizantine la tradiția care reclama domnia dreptului în societate. Imperiul Bizantin intrase în agonie, dar spiritul elenic continua să fie activ și să păstreze tradiția culturii juridice bizantine.

Examinând, apoi, biografia lui Constantin Armenopol (p. XIII—XXX), autorul ediției recunoaște, ca și alți istoriografi, că datele vieții lui Armenopol nu pot fi încă lămurite pe deplin. Nu s-a putut preciza data nașterii acestuia. Pitsakis afirmă, totuși, că Armenopol avea în anul 1318, la vârsta de 28 de ani, titlul de antikinsor, în anul 1350 a fost numit judecător și consilier al împăratului, pentru ca ulterior să obțină titlul de „europalat” și „sebastos” în ierarhia demnităților imperiale. După ce a fost numit nomofilax, judecător și prefect al Tesaloniceului, Armenopol a putut să se ocupe în mod stăruitor de studiul și codificarea dreptului; a decedat la 1 martie 1383, iar după alții în 1380. Criticând cronologiile propuse de alți biografi ai lui Armenopol, autorul ediției oferă câteva date noi și interpretări proprii cu privire la viața și activitatea autorului Exabibului.

Mai profundă este expunerea lui Pitsakis cu privire la elaborarea Exabibului (p. XXX—LIII). Se analizează izvoarele codului: Prohironul, Epanagoga, Basilicalele, Novelele, Peira, Cartea Prefectului. Se relevă caracterul sistematic al conținutului codului, valoarea comentariilor ce însoțesc unele texte și faptul că Armenopol a indicat proveniența izvoarelor. Examinând adăugirile

cunoscute și editorilor anteriori sub denumirea de „epimetra” autorul ediției opinează că Exabibul a avut și a doua ediție elaborată de însuși Armenopol în 1345, prima elaborare a codului datînd dinainte de 1315. Se apreciază că Exabibul a avut o destinație judiciară practică și nu caracterul unei lucrări științifice, care să fi servit studiului dreptului, întrucît învățămîntul juridic încetase în Bizanț cu un secol mai înainte.

Cu privire la tradiția textului (p. LIII—LXXXII), autorul examinează mai mult manuscrisele codului, începînd cu Ottobonianus gr. 110, care se păstrează în Biblioteca Vaticanului și care este cel mai vechi, datînd din 1345. Pitsakis cunoaște 71 manuscrise, ultimul fiind codicele 530 din Patmos, care datează din secolul al XVI-lea. Sînt prezentate apoi, cu indicațiile bibliografice necesare, edițiile grecești tipărite. Ediția princeps a fost publicată la Paris în 1540 de Theodoricus Adameus Suallemburgus. Celelalte au fost publicate de următorii editori: Denis Godefroy (Geneva, 1587), Wilhelm Otto Reitz (Haga, 1780), K. Provelengios și D. Razis (Atena, 1835), G. E. Heimbach (Leipzig, 1851), N. Harisiadis (Constantinopol, 1885), Th. N. Flogaitis (Atena, 1888 și 1904).

În partea intitulată „Destinele Exabibului” din introducerea sa (p. LXXXIII—CXI), autorul ediției explică utilizarea codului în Imperiul Bizantin prin importanța pe care bizantinii o acordau codificărilor bazate pe tradiția istorică a dreptului roman. În Occident, Exabibul a format obiectul studiului dreptului romano-bizantin. În țările de sub dominația otomană, codul a constituit baza dreptului pentru populația creștină, multe din textele acestuia fiind incluse prin rezumate și prelucrări în culegerile de nomocanoane. În istoria poporului grec, Exabibul a constituit codul principal nu numai în perioada stăpînirii turcești ci și în secolele următoare. După eliberarea națională a grecilor și după constituirea Statului modern, Exabibul a fost codul civil al Greciei pînă la 23 februarie 1946.

Valoroase prin erudiția lor sînt notele bibliografice, care însoțesc studiul introduc-

tiv, precum și glosarul de la finele volumului. Textul Exabiblului, prezentat în limba greacă savantă folosită de bizantinii cultivați din secolul al XIV-lea, este reprodus după ediția lui Heinbach din 1851. Introducerea lui Pitsakis este redactată în neogreaca populară. Ediția reflectă efortul autorului de a oferi istoricilor dreptului bizantin o prezentare cuprinzătoare a Exabiblului.

Pitsakis subapreciază personalitatea lui Armenopol afirmând că, prin activitatea și rolul său, acesta nu poate fi considerat figură călăuzitoare în dezvoltarea culturii bizantine din secolul al XIV-lea (p. XXVIII). Prin această opinie, autorul ediției se singularizează în raport cu istoriografia modernă și în special în raport cu cercetătorii greci ai activității lui Armenopol.

Ca și mulți alți istorici ai dreptului romano-bizantin și iudeosebi ca și N. Pantazopoulos, care a făcut cercetări temeinice în această privință, opinăm că, chiar și numai prin Exabiblul său, Armenopol și-a dobândit un loc de frunte în istoria culturii bizantine din secolul al XIV-lea. În alte lucrări ale sale, pe care Pitsakis nu le menționează, Armenopol a cercetat și problemele generale, politice și religioase, ale societății în care a trăit. A studiat și problemele limbii grecești, ca probleme ale culturii, socotind limba ca factor de unitate al lumii bizantine.

Apreciam activitatea lui Armenopol și din punctul de vedere al tendințelor ei raționaliste. Întreaga activitate cărturărească a lui Armenopol a avut o orientare raționalistă, pătrunsă de spiritul lucid și practic al juristului în limitele concepțiilor sociale din timpul său. Amintim și faptul că în timpul marii răscoale a Zeleților din anii 1342 – 1349, care a izbutit să instaureze pentru câțiva ani o conducere cu concepții antif feudale, în Tesalonic, Armenopol s-a manifestat împotriva feudalilor și a fost învinuit chiar că a împărțit concepții împotriva bisericii. Dezaprobând atunci pe feudali, juristul a fost un sprijinitor al monarhiei. Aceste atitudini

definesc mai bine personalitatea lui Armenopol, care merită să i se facă dreptate în istoria Bizanțului, ținându-se seama de condițiile obiective ale societății din timpul său. Prin atitudinea sa politică antif eudală pe de o parte, dar favorabilă împăratului pe de altă parte, Armenopol s-a situat pe linia celorlalți cărturari bizantini din secolul al XIV-lea, care manifestau compătimire pentru suferințele maselor populare și preconizau măsuri de îndreptare pe calea justiției și a carității, dar cu deplina respectare a regimului social-politic existent și în limitele ideologiei clasei dominante.

Între izvoarele Exabiblului trebuie menționată și Legea Agrară – cunoscutul cod Nomos Georgikos. Trebuie să se recunoască faptul că Armenopol a comparat textele izvoarelor sale cu tradițiile juridice și cu practica judiciară din timpul său și a înlăturat nesiguranța ce domnea cu privire la aplicarea dreptului, pricinuită de mulțimea textelor, adeseori contradictorii, aflate în circulație. Prin sistematizarea regulilor de drept civil și penal în codul său, Armenopol apare ca un precursor al codificărilor moderne.

În afară de traducerea românească efectuată de Toma Carra în anul 1804 din porunca lui Alexandru Moruzi, domnul Moldovei, mai există și o altă traducere românească a Exabiblului, pe care autorul noii ediții ateniene n-o menționează. Este traducerea integrală publicată de Ion Peretz, intitulată: *Manualul legilor sau așa-numitele Cele șase Cărți*, București, 1921.

Am arătat că Pravila Aleasă a lui Eustratie Logofătul din 1632 conține 30 de extrase din Exabiblul lui Armenopol fapt consemnat în introducerea noii ediții grecești, dar nu am susținut că Pravila Moldovei din 1646 ar conține aceleași extrase, cum eronat se afirmă de către Pitsakis (p. LXCVI).

Sub rezerva acestor observații, apreciem că ediția Exabiblului lui Armenopol, publicată de Pitsakis, reprezintă o amplă cercetare a izvoarelor și destinului acestui cod. Ediția va fi de folos istoricilor dreptului romano-bizantin și în general cercetătorilor culturii bizantine.

Gheorghe Cronț

„REVISTA DE ISTORIE” publică în prima parte studii, note și comunicări originale, de nivel științific superior, din domeniul istoriei vechi, medii, moderne și contemporane a României și universale. În partea a doua a revistei, de informare științifică, sumarul este completat cu rubricile : Probleme ale istoriografiei contemporane (Studii documentare), Viața științifică, Recenzii, Revista revistelor, Însemnări, în care se publică materiale privitoare la manifestări științifice din țară și străinătate și sînt prezentate cele mai recente lucrări și reviste de specialitate apărute în țară și peste hotare.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să trimită studiile, notele și comunicările, precum și materialele ce se încadrează în celelalte rubrici, dactilografiate la două rînduri, în patru exemplare, trimiterile infrapaginale fiind numerotate în continuare. De asemenea documentele vor fi dactilografiate, iar pentru cele în limbi străine se va anexa traducerea. Ilustrațiile vor fi plasate la sfîrșitul textului.

Numele autorilor va fi precedat de inițială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale.

Autorii au dreptul la 50 de extrase gratuit.

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Corespondența privind manuscrisele, schimbul de publicații etc. se va trimite pe adresa Comitetului de redacție, B-dul Aviatorilor nr. 1, București.

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA
ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

- * * * **Din eronica unor zile istorice**, 1971, 240 p., 9,25 lei.
- * * * **A. D. Xenopol, Studii privitoare la viața și opera sa**, 1972, 445 p., 26 lei.
- * * * **Bibliografia istorică a României, II, Secolul XIX, t. I**, volum îngrijit de Cornelia Bodea, 1972, 512 p., 47 lei.
- L. BOICU, **Austria și Principatele Române în vremea războiului Crimeii, 1853—1856**, „Biblioteca istorică”, XXXIII, 1972, 478 p., 29 lei.
- ALEXANDRU DUȚU, **Cărțile de înțelepciune în cultura română**, „Biblioteca istorică”, XXXIV, 1972, 168 p., 11 lei.
- ADOLF ARMBRUSTER, **Romanitatea românilor: istoria unei idei**, „Biblioteca istorică”, XXXV, 1972, 283 p., 20,50 lei.
- ELIZA CAMPUS, **Înțelegerea Balcanică**, „Biblioteca istorică” XXXVI, 1972, 394 p., 27 lei.
- M. M. ALEXANDRESCU-DERSCA BULGARU, N. Iorga — a Romanian historian of the Ottoman-Empire, „Bibliotheca Historica Romaniae”, 40, 1972, 190 p., 10 lei.
- PAUL CERNOVODEANU, **Englands trade policy in the Levant and her exchange of goods with the Romanian countries under the latter Stuarts (1660—1714)**, „Bibliotheca Historica Romaniae” 41 (2), 1972, 157 p., 8,25 lei.
- L. BANYAI, **Destin comun, traditions fraternelles**, „Bibliotheca Historica Romaniae”, 42, 1972, 209 p., 8 lei.
- VLAD MATEI, **Colonizarea rurală în Țara Românească și Moldova (sec. XV—XVIII)**, „Biblioteca istorică”, XXXVII, 1973, 186 p., 11,50 lei.
- BARBU CÂMPINA, **Studii istorice, I**, „Biblioteca istorică”, XXXVIII, 1973, 364 p., 23,50 lei.
- * * * **Studii și materiale de istorie medie**, vol. VI, 1973, 446 p., 25 lei.
- GHEORGHE EMINESCU, **Napoleon Bonaparte, I, II**, „Istorie și civilizație” 4—5, 1973, 256 p., 255 p., 30 lei.
- PAUL CERNOVODEANU, **Societatea feudală românească văzută de călători străini (secolele XV—XVIII)**, „Istorie și civilizație”, 6, 1973, 273 p., 15 lei.
- VLADIMIR DICULESCU, **Bresle, negustori și meseriași în Țara Românească (1830—1848)**, „Biblioteca istorică”, X, 1973, 220 p., 19 lei.
- * * * **Studii și materiale de istorie modernă**, vol. IV, 1973, 466 p., 26 lei.

RM ISSN 0039-3878

I. P. Informația c. 1819

www.dacoromanica.ro

43856

Lei 20